

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Promocijas darbs

filoloģijas doktora grāda iegūšanai

valodniecības zinātņu nozares

latviešu sinhroniskās valodniecības apakšnozarē

**PARONĪMIJA LATVIEŠU VALODAS
PARALĒLISMU SISTĒMĀ
Sufiksālā paronīmija**

Autore: *Mg. philol.* **Inta Urbanoviča**

Zinātniskās vadītājas: prof. *Dr. habil. philol.* **Inta Freimane**

asoc. prof. *Dr. philol.* **Andra Kalnača**

Rīga 2011

Satura rādītājs

Ievads	4
Saīsinājumi un apzīmējumi.....	17
1. Paronīmija – viena no paralēlismu izpausmēm valodas sistēmā	18
1.1. Termini <i>paronīmija</i> un <i>paronīms</i> 20. gs. lingvistikā.....	24
1.2. Paronīmu pazīmes	28
1.3. Paronīmu pāra locekļu semantiskā diferencēšana	34
1.3.1. Komponentu analīzes metodes izmantošana paronīmu semantikas izpētē .	42
1.3.2. Semantisko opozīciju izmantošana paronīmu pāros	47
1.4. Paronīmija un citas paralēlismu apakšsistēmas	49
1.5. Paronīmu klasificēšanas principi	57
1.6. Paronīmi gramatiskā aspektā	60
2. Paronīmi kā izpētes objekts latviešu valodniecībā	66
3. Paronīmu nozīme valodas intelektualizācijas procesā.....	72
3.1. Paronīmi literārās normas un ūzusa aspektā	74
3.2. Paronīmi un terminoloģija	77
4. Sufiksālā paronīmija	81
4.1. Substantīvu sufiksālā paronīmija	84
4.1.1. Substantīvu sufiksālo paronīmu semantiskā diferencēšana.....	87
4.1.2. Substantīvu sufiksālo paronīmu pāri	90
4.1.2.1. Diferencētājsufikss <i>-n-</i> (resp. <i>-tn-</i>) vienā paronīmu pāra locekļī.....	93
4.1.2.2. Diferencētājsufikss <i>-sm-</i> vienā paronīmu pāra locekļī.....	100
4.1.2.3. Diferencētājsufikss <i>-en-</i> vienā paronīmu pāra locekļī	105
4.1.2.4. Diferencētājsufikss <i>-āj-</i> vienā paronīmu pāra locekļī.....	108
4.1.2.5. Diferencētājsufikss <i>-iet-</i> vienā paronīmu pāra locekļī.....	111
4.2. Adjektīvu sufiksālā paronīmija	113
4.2.1. Adjektīvu sufiksālo paronīmu semantiskā diferencēšana	115
4.2.2. Adjektīvu sufiksālo paronīmu pāri	117
4.2.2.1. Diferencētājsufikss <i>-īg-</i> vienā paronīmu pāra locekļī.....	118
4.2.2.1.1. Paronīmu pāri ar <i>-īg-</i> un <i>-isk-</i>	119
4.2.2.1.2. Paronīmu pāri ar <i>-īg-</i> un <i>-ēj-</i>	127
4.2.2.1.3. Paronīmu pāri ar <i>-īg-</i> un <i>-ain-</i>	134

4.2.2.2. Diferencētājsufikss <i>-išķ-</i> vienā paronīmu pāra locekļī.....	137
4.3. Verbu sufiksālā paronīmija	139
4.3.1. Verbu sufiksālo paronīmu semantiskā diferencēšana	142
4.3.2. Verbu sufiksālo paronīmu pāri	147
4.4. Aizgūtu celmu paronīmi	150
Secinājumi	155
Avoti	167
Literatūra.....	169
Pielikums. Paronīmu kopa.	

Ievads

Paralēlismi ir svarīgs literārās valodas kodifikācijas un valodas kultūras jautājums. Paralēlismu mikrosistēmas un to savstarpējās attiecības ir dažādi interpretētas valodniecībā, tāpēc, aprakstot kādu no šīm mikrosistēmām, nepieciešams precizēt izpratni par pētāmo parādību.

Paronīmija ir paralēlismu apakšsistēma, kas ir aktuāla valodas praksē, īpaši terminoloģijas jomā, jo jēdzieniski precīza valodas līdzekļa izvēle ir saziņas procesa pamats. **Paronīmija ir divu (reti – vairāku) gan formāli – skaniski un morfēmiski – tuvu, gan arī semantiski samērā tuvu, bet tomēr šķiramu valodas līdzekļu klātbūtne valodas paralēlismu sistēmā.** Valodas līdzekļu formālo tuvību apliecina gramatisko kategoriju identitāte, bet semantisko tuvību – kopējās saknes jēdziena identitāte, un tie abi kopā balsta arī skanisko tuvību, taču semantiski atšķirīgu elementu, resp., diferencētājelementu, klātbūtne semantiskajā struktūrā nodrošina šo valodas līdzekļu lietojuma atšķirību. Piemēram, tādi vārdu pāri kā *audzēt* ‘kopt, rūpēties’ – *audzināt* ‘mācīt, izglītēt’, *daudzpusējs* ‘attiecas uz daudziem’ – *daudzpusīgs* ‘plašs, bagātīgs’, *krautne* ‘krāvums’ – *krautuve* ‘kokmateriālu novietošanas vieta’, *pastāvīgs* ‘ilgstošs’ – *patstāvīgs* ‘neatkarīgs’, *spraudenis* ‘auga daļa pavairošanai’ – *spraudnis* ‘kabeļu savienotājs’, *tece* ‘tecēšanas process’ – *tekne* ‘noteka’, *vispārējs* ‘aptver visus’ – *vispārīgs* ‘nedetalizēts’ u. tml. ir samērā tuvi gan morfēmiskā, gan semantiskā aspektā, tomēr latviešu literārajā valodā tie tiek lietoti ar atšķirīgu jēdzienu apzīmēšanai. Šādu vārdu nošķiršana bieži sagādā grūtības valodas lietotājiem. Sajaukšanas iespējas biežāk nosaka valodas lietojuma tradicionālu nosacījumu nezināšana vai arī ar jaunu terminu atvasināšanu saistītu faktu zināšanu vai izpratnes trūkums.

Paronīms šaurākā izpratnē ir viens no diviem (retāk vairākiem) vienas saknes vārdiem, kas ir formāli un arī semantiski tuvi, bet tomēr šķirami, jo to semantiskajā resp. nozīmes struktūrā esošo semantisko diferencētājelementu dēļ katrs no tiem vienam un tam pašam kontekstam piešķir atšķirīgu nozīmi. Semantisko diferencētājelementu identificēšana var būt apgrūtināta gan nezināšanas, gan neuzmanības, gan arī citu iemeslu dēļ, un tā var izpausties gan reālā paronīmu jaukšanā valodas praksē resp. valodas kļūdās, gan arī potenciālā iespējā sajaukt paronīmu pāru locekļus.

Paronīmu diferencēšanai un nozīmes atšķirību stabilizēšanai ir pievērsta īpaša uzmanība tieši literārajā valodā, kurā nepieciešams saglabāt un pilnveidot semantisko niansētību, lai šis paveids spētu nodrošināt runātāju vajadzības pēc intelektuāli bagātas,

daudzveidīgas valodas. Paronīmi paredzēti izziņas un nominācijas procesa pilnīgošanai – galvenais šajā ziņā ir valodas komunikatīvais mērķtiecīgums un tā loma denotātu savstarpējā nošķiršanā. Ikdienas saziņā paronīmus dažkārt mēdz lietot bez nozīmes atšķirības, un daudzos gadījumos tas nerada īpašas komunikācijas problēmas, jo paronīmi parasti nosauc līdzīgas īstenības parādības, kuras nepieciešamības gadījumā var precizēt, izmantojot verbālus līdzekļus, resp., papildu paskaidrojumus, vai arī ekstralingvistiskus līdzekļus, resp., žestus, pašu nosaukto reāliju u. tml., tomēr šāda nediferencēta paronīmu lietošana norāda uz valodas līdzekļu semantiskās nivelēšanās procesu un ir pretrunā ar literārās valodas funkcionālo nozīmi. Paronīmi ir latviešu valodas kodifikācijas sastāvdaļa, un to normēšanas mērķis ir valodas semantiskās daudzveidības un niansētības potenci saglabāšana un pilnīgošana valodas attīstības procesā.

Paronīmijai kā īpašai valodas parādībai ir pievērsta uzmanība jau antīkajā Grieķijā (Aristoteļa darbā “Kategorijas”), un tā ir pieminēta arī vēlākos gadsimtos (piemēram, Aurēlija Augustīna (354–430) un Kenterberijas Anselma (1033–1109) darbos) (sk. Spade 2007), tomēr plašāki pētījumi par paronīmijas problemātiku parādās 20. gs. otrajā pusē (par to sk. 1.1. nod.). Latviešu valodniecībā teorētiska paronīmu izpēte veikta Intas Freimanis darbā “Valodas kultūra teorētiskā skatījumā” (1993), taču nepieciešami turpmāki pētījumi par paronīmu pazīmēm, norobežošanu no citām paralēlismu apakšsistēmām, paronīmu klasificēšanu un citiem jautājumiem. Dažādos lingvistiskajos avotos un arī valodas prakses materiālos ir uzkrājies samērā plašs paronīmu piemēru klāsts, kas ir analizējams un sistēmiski aprakstāms.

Promocijas darba **mērķis** ir definēt paronīmu jēdzienu un izziņāt paronīmijas īstenošanos latviešu valodā, par izpētes materiālu izmantojot izplatītāko paronīmijas veidu – sufiksālos paronīmus. Šī mērķa īstenošanai izvirzīti vairāki **pētījuma uzdevumi**:

- 1) apzināt terminu *paronīmija*, *paronīms* atšķirīgo izpratni,
- 2) definēt nozīmīgākās paronīmu pazīmes,
- 3) izpētīt un aprakstīt biežāk sastopamos paronīmu pāra locekļu semantikas diferencēšanas principus,
- 4) konstatēt izplatītākos paronīmu diferencētājsufiksus, kā arī aprakstīt tiem raksturīgos semantiskos diferencētājelementus,
- 5) analizēt paronīmu izmantojumu mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā, kā arī publicistikā un daiļliteratūrā, lai konstatētu paronīmu lietojuma tendences,
- 6) izveidot ekscerpēto un pētījumā iekļauto paronīmu un to skaidrojumu kopu.

Promocijas darba **aktualitāte** ir saistīta ar nepieciešamību izstrādāt teorētiski pamatotu paronīmijas aprakstu, kas būtu izmantojams valodas standartizēšanas procesā, kā arī valodas praksē, ņemot vērā, ka šo valodas vienību paralēlumu nosaka ne tikai subjektīvi faktori, piemēram, nepietiekamas zināšanas, bet arī objektīvi faktori, kas saistāmi ar valodas sistēmas īstenošanās iespējām.

Promocijas darba **novitāti** nosaka tas, ka līdz šim latviešu valodniecībā nav plašāka apkopojosa teorētiska pētījuma par paronīmiju. Pētījumā pirmo reizi ir mēģināts skaidrot paronīmu atšķirības, strukturējot paronīmu nozīmi sīkākos segmentos un salīdzinot tos savā starpā. Promocijas darba izstrādes gaitā izveidota līdz šim plašākā paronīmu un to skaidrojumu kopa.

Promocijas darba **teorētiskā nozīme** ir tā, ka ir izstrādāts viena paralēlismu veida teorētiskais pamatojums, paronīmu nozīmes strukturēšanā izmantojot komponentu analīzes metodi, ar kuras palīdzību konstatēti paronīmu pāros biežāk sastopamie semantiskie diferencētājelementi. Promocijas darbā iegūtos secinājumus var izmantot leksiskās un gramatiskās semantikas pētījumos, kā arī latviešu vārddarināšanas sistēmas attīstības aprakstīšanā. Darba **praktiskā nozīme** ir līdz šim plašākais paronīmu kopas materiāls (170 paronīmu pāri), kas var noderēt lekcijuursos un metodiskajos materiālos par valodas kultūras jautājumiem. Paronīmu semantikas diferencēšanas kritērijus var izmantot arī terminoloģijā, izstrādājot un papildinot terminu klāstu.

Par paronīmiem var runāt galvenokārt vārdu sakarā, tāpēc promocijas darbā ir ekscerpēti vārdu paronīmi, plašāk analizējot latviešu valodā izplatītāko paronīmu veidu – sufiksālos paronīmus. Pētījumā izmantotais **valodas materiāls** ir ekscerpti, kas iegūti un apstrādāti vairākās pakāpēs:

- 1) paronīmu reģistra izveide – lai iegūtu paronīmu reģistru, piemēri ekscerpēti no “Latviešu valodas inversās vārdnīcas” (LVIV 2000), kā arī “Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcas” (LVPPV 1995); daļa paronīmu ekscerpēti no lingvistisko pētījumu materiāliem (I. Freimanis, V. Skujiņas u. c. valodnieku darbiem);
- 2) paronīmu nozīmes skaidrošana – fiksēto paronīmu nozīmes ekscerpētas no skaidrojošajām vārdnīcām – par pamatu izmantota skaidrojošā vārdnīca “Latviešu valodas vārdnīca : 30000 pamatvārdu un to skaidrojumu” (LVV 2006), kurā ir atrodams lakonisks biežāk lietoto vārdu nozīmes skaidrojums; tie paronīmi, kas nav fiksēti šajā vārdnīcā, ir skaidroti, izmantojot citas skaidrojošās vārdnīcas (galvenokārt interneta vietnes *www.tezaurs.lv* materiālu);

3) paronīmu lietojums kontekstā – lai ilustrētu paronīmu funkcijas, kā arī dažkārt pamatotu pētījumā izteiktos secinājumus, ekscerpēts paronīmu kontekstuāls lietojums no dažādiem avotiem:

- no publicētās periodikas (*Diena, Dienas Business, Ieva, Ievas Stāsti, Jaunā Avīze, Kas Jauns, Likuma Vārdā, Marta, Neatkarīgā Rīta Avīze, Privātā Dzīve, Rīgas Balss, Rīgas Laiks, Sievietes Pasaule, Vakara Ziņas* u. c.) laika posmā no 2001. gada līdz 2007. gadam,
- no daiļliteratūras (J. Baltvilka, N. Ikstenas, Raiņa, I. Ziedoņa u. c. autoru darbi),
- no interneta: a) piemēri no mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa vietnes *www.korpuss.lv (timeklis-1.0)*, kam promocijas darbā pievienota norāde (K), b) piemēri, kas gūti, izmantojot meklētāju *www.google.com*, promocijas darbā ar norādi (G), c) piemēri no terminu datu bāzes *AkadTerm*, kas pieejama tiešsaistē *www.termini.lza.lv*, promocijas darbā tiem pievienota norāde (T).

Piemēru ekscerpēšanā piedalījušies arī Latvijas Universitātes un Rīgas Stradiņa universitātes studenti.

Pētījumā izmantotas vairākas **materiāla apstrādes metodes**:

- 1) komponentu analīzes metode, kas balstās uz vārda semantiskās struktūras dalījumu noteiktos semantiskajos elementos,
- 2) opozīciju metode, kuras pamatā ir ekscerpēto vienību pretstatīšana pēc noteiktām pazīmēm,
- 3) deskriptīvā metode, kas izmantota, aprakstoši skaidrojot ekscerpētās vienības,
- 4) substitūcijas metode, kas tika izmantota paronīmu kontekstuālajā analīzē, lai norobežotu paronīmus no citām paralēlismu apakšsistēmām, īpaši sinonīmiem.

Promocijas darba **teorētiskais pamats** ir latviešu un ārzemju valodnieku pētījumi par paronīmiju un ar to saistītiem jautājumiem. Paronīmijas problemātika ir starpdisciplinārs jautājums, tāpēc tā aplūkota gan no morfēmiskā, gan no gramatiskā, gan no semantiskā, gan no normatīvā viedokļa. Paronīmijas teorijas izstrādē izmantoti **latviešu** valodnieku A. Blinkenas (Blinkena 2002), I. Freimanes (Freimane 1983, Freimane 1993, Freimane 2008), A. Kalnačas (Kalnača 2001, 2004), K. Pokrotnieces (Pokrotiece 2002), J. Rozenberga (Rozenbergs 1995), V. Skujiņas (Skujiņa 2002, Skujiņa 2003), E. Soidas (Soida 2009), A. Vulānes (Vulāne 2008), R. Veidmanes (Veidmane 2002), kā arī citu autoru pētījumi. Paronīmu izpētē izmantoti raksti, kas publicēti dažādos valodniecības jautājumiem veltītos

periodiskajos izdevumos (“Latviešu valodas kultūras jautājumi”, “Valodas prakses jautājumi”, “Valodas aktualitātes” u. c.).

Teorētisko jautājumu izstrādē izmantoti vairāki **lietuviešu** valodnieku darbi, kas ir veltīti vārddarināšanas un stilistikas jautājumiem, piemēram, V. Urbuša pētījums par vārddarināšanas teoriju (Urbutis 1978), J. Pikčilinga grāmata par lietuviešu valodas stilistiku (Pikčilingis 1975), R. Miļūnaites pētījums par mūsdienu lietuviešu valodas variantiem (Miliūnaitē 2009). Tā kā paronīmija plaši ir analizēta krievu valodniecībā un virknei paronīmijas gadījumu vērojama strukturāla līdzība ar latviešu valodu, promocijas darbā izmantoti arī **krievu** valodnieku pētījumi: O. Višņakovas (Вишнякова 1984a, Вишнякова 1984b) darbi par paronīmiju, kā arī citu valodnieku darbi, kas veltīti leksiskās semantikas un vārddarināšanas jautājumu izpētei, piemēram, N. Apresjana (Апресян 1974), N. Kobozevas (Кобозева 2007), J. Kubrjakovas (Кубрякова 2008), G. Kustovas (Кустова 2004), D. Šmeļova (Шмелев 2006) darbi. Promocijas darbā izmantotas atziņas arī no **citām ārzemju** pētījumiem: K. Godarda (Goddard 1998), B. Havrāneka (Гавранек 1967), E. Koseriu (Косериу 2001), G. Līča (Leech 1981), A. Vežbickas (Wierzbicka 2004) darbiem u. c. Izmantotas arī vairākas enciklopēdijas, rokasgrāmatas un vārdnīcas: lingvistisko terminu vārdnīcas (Марузо 2004; VPSV 2007; Ахманова 2007; u. c.), paronīmu vārdnīcas (Вишнякова 1984b; Seco 1991; Williams 1995; DDFD 1998; Бельчиков, Панюшева 2004 u. c.), enciklopēdijas (LPE 1986; Crystal 2005) u. c.

Promocijas darba struktūru veido ievads, 4 nodaļas ar apakšnodaļām, secinājumi, saīsinājumu, avotu un izmantotās literatūras saraksts, kā arī pielikums, kurā iekļauti promocijas darbā aprakstītie paronīmu pāri. **Ievadā** aprakstīta pētāmā jautājuma problemātika, norādīts darba mērķis un uzdevumi, pētījuma aktualitāte un novitāte, kā arī skaidroti materiāla atlases kritēriji un analīzes principi. Paronīmijas atšķirīgās izpratnes dēļ ievadā skaidroti arī svarīgākie termini un darbā izmantotie pētāmā objekta izpētes aspekti. **1. nodaļā** aplūkots paronīmijas jēdziens, dots paronīmijas teorētiski konceptuālais pamats, kā arī piedāvāts pārskats par paronīmu izpēti 20.gs. lingvistikā. Šajā nodaļā aprakstītas paronīmiem raksturīgās pazīmes, analizēti biežāk sastopamie paronīmu semantikas diferencēšanas paņēmieni, kā arī aplūkota paronīmu saistība ar citām paralēlismu apakšsistēmām. **2. nodaļā** dots pārskats par paronīmu izpēti latviešu valodniecībā. **3. nodaļā** aplūkota paronīmu nozīme valodas intelektualizācijas procesā, kā arī to saikne ar literārās normas un ūzusa attieksmēm. Šajā nodaļā pievērsta uzmanība paronīmu izmantošanai terminoloģijā. **4. nodaļā** sniegts pārskats par latviešu valodas sufiksālo paronīmiju, kurā atsevišķi iztirzātas paronīmijā nozīmīgo vārdšķiru – substantīva,

adjektīva, verba – sufiksālās paronīmijas īpatnības, kā arī aplūkoti biežāk sastopamie paronīmu diferencētājsufiksi. **Secinājumos** apkopotas pētījuma gaitā gūtās atziņas. **Pielikumā** ir pievienota paronīmu kopa, kurā alfabētiskā secībā iekļauti promocijas darbā analizētie un aprakstītie paronīmu pāri, kā arī paronīmu pāri, kas ir ietilpināmi pētījumā aprakstīto paronīmu tipos. Ir doti īsi šo paronīmu nozīmju skaidrojumi, kā arī ilustratīvi piemēri.

Promocijas darbā izmantota **sinhroniska pieeja** paronīmu analīzē. Darba gaitā aplūktas pašreiz aktuālās attieksmes vārdu krājumā, neanalizējot paralēlismu rašanos valodas attīstības aspektā. Paronīmu etimoloģiskā saikne ir identificēta pēc saknes (resp. saknēm), kas liecina par paronīmu saistību ar vienu un to pašu vārddarināšanas līgzdu. Promocijas darbā netiek padziļināti pētīts ar paronīmiem saistīto vārddarināšanas ķēžu un motivācijas secības jautājums, jo paronīmijā ir svarīgs vārddarināšanas rezultāts. Paronīmus var atšķirt pēc sinhroniski motivētas formālas differences, ko balsta semantika, tāpēc vārddarināšanas motivācijas secības noskaidrošana neietilpst šī pētījuma uzdevumos. Sinhroniskās vārddarināšanas uzdevums, kā zināms, ir nevis sekot dzīvajam vārdu krājuma bagātināšanas procesam mūsdienu valodā vispār, kur realizējas dažādas vārdu krājuma paplašināšanas iespējas (aizgūšana, nozīmes paplašināšana, nozīmes pārveidošana), reģistrējot katras konkrētas leksiskās vienības ienākšanas ceļus un apstākļus, bet gan atklāt sistēmu, kas regulē mūsdienu valodas līdzekļu izmantošanu jaunu vārdu darināšanā, jau darināto vārdu atkārtotu lietošanu, kā arī to pilnveidošanu (Soida 2009, 37).

Promocijas darbā par galveno analīzes vienību izvēlēts **paronīmu pāris – divi paronīmi, kam ir sastatīti leksiski semantiskie varianti** (turpmāk arī **LSV**), **kuros atklājas paronīmu semantiskā difference**. Katrs paronīmu pāra loceklis ir viens vārda LSV. Promocijas darba izstrādē paronīmu pāri pretstatīti tieši tie LSV, kas liecina par paralēlismu nozīmes atšķirību. Lielākoties tā īstenojas izplatītākajā LSV, proti, pamatnozīmē. Promocijas darbā par paronīmiem uzskatīti arī tādi pāri, kam nozīmes atšķirība ir nosakāma kādā retāk lietotā LSV, proti, atvasinātajā nozīmē.

Par galveno paronīmu identificēšanas metodi promocijas darbā izvēlēta **komponentu analīzes metode**, kas paredz paronīmu pāra locekļu nozīmju segmentēšanu sīkākās sastāvdaļās (par to plašāk sk. 1.3.1. nod.). Paronīmu nozīme tiek pētīta, segmentējot pāri iekļauto paronīmu semantisko struktūru un salīdzinot iegūtos segmentus pēc opozīciju principa. Tādā veidā var izsecināt paronīmiem raksturīgās semantiskās integrētājpazīmes un diferencētājpazīmes. Valodniecībā ir pazīstami dažādi termini, kas

tiek izmantoti, lai nosauktu vismazāko, sīkāk nedalāmo nozīmes vienību. Viens no izplatītākajiem terminiem ir *sēma* (VPSV 2007, 347; АХМАНОВА 2007, 400 u. c.). Ir sastopami arī citi termini, piemēram, *semantiskais elements* (sk, piem., Freimane 1983, 9 u. c.), *semantiskā pazīme* (sk, piem., Степанов 2000, 439), *semantiskais reizinātājs* (sk., piem., Кронгауз 2001, 133), *semantiskais atoms* (sk., piem., Cruse 2004, 95), *semantiskais komponents* (sk, piem., Crystal 2005, 107). Irina Kobozeva (*Ирина Кобозева*) ir fiksējusi vēl citus terminus, kas izmantoti semantikas pētījumos, – *semantiskā diferencētājpazīme*, *semantiskais primitīvs*, *satura figūra* (Кобозева 2007, 111). Promocijas darbā semantiskās struktūras pamatelementa apzīmēšanai izmantots termins **semantiskais elements** (turpmāk arī **SE**).

Komponentu analīzes rezultāti tiek atspoguļoti shematiski, pretstatot to piemītību vai trūkumu pēc opozīciju principa: izmantojot (+) simbolu, tiek apliecināta attiecīgā semantiskā elementa piemītība, savukārt, izmantojot (-) simbolu, tiek norādīts uz semantiskā elementa trūkumu, piemēram,

SE	<i>cirte</i>	<i>cirtne</i>
‘vieta’	-	+

Promocijas darbā izmantotie SE formulējumi ir doti vienpēdiņās pēc iespējas īsāki, vārdšķiras izvēle un gramatiskais noformējums iespēju robežās atbilst vārdnīcā fiksētās nozīmes skaidrojumam.

Izmantojot komponentu analīzi, paronīmu semantikā tiek segmentēti tie nozīmīgākie SE, kas ir identificējami paronīmu nozīmēs un tiešā veidā ir saistīti ar šo paralēlismu nošķiršanas grūtībām. Paronīmu semantiskās struktūras segmentēšana ir nepieciešama divu, diametrāli pretēju, uzdevumu īstenošanai. Pirmkārt, paronīmu nozīmes strukturēšana palīdz konstatēt **kopīgos SE** (turpmāk dēvēti par **semantiskajiem integrētājelementiem** (arī **ISE**¹)), kas tuvina paronīmu semantiku, otrkārt, SE strukturēšana palīdz atrast paronīmu semantiskajā struktūrā **atšķirīgos SE** (turpmāk dēvēti par **semantiskajiem diferencētājelementiem** (arī **DSE**)), kas nodrošina šo paralēlismu semantisko diferenci un atšķirīgo lietojumu. Ilustrācijai izmantots substantīvu *cirte* ‘meža koku izciršana, lai iegūtu koksni vai uzlabotu mežaudzi’ (LVV 2006, 207) un *cirtne* ‘vieta, kur izcērt iežus, iegūst derīgos izrakteņus’ (LVV 2006, 207) nozīmes semantisko elementu sastatījums. Abi vārdi ir atvasināti no verba *cirst* ‘sīt, triecot (ar cirvi), dalīt nost, šķelt pušu; spēcīgi sist ar cirvi, lai atdalītu (no pamatnes) vai sašķeltu (ko)’ (LVV 2006, 206),

¹ Termina abreviatūrā ISE (arī turpmāk DSE) izmantota mainīta burtu secība, lai uzskatāmi izceltu diferencētājevārdu.

tāpēc tiem ir raksturīgi semantiskie integrētājelementi jeb ISE, kas izriet no motivētājavārda pamatnozīmes:

SE	<i>cirte</i>	<i>cirtne</i>
‘sist’	+	+
‘triekt’	+	+
‘dalīt’	+	+
‘šķelt’	+	+
‘ar instrumentu’	+	+

Abu substantīvu nozīmē var identificēt arī ISE, kas ir izsecināmi tieši no šo divu vārdu nozīmju salīdzinājuma, nevis no motivētājavārda nozīmes:

SE	<i>cirte</i>	<i>cirtne</i>
‘izcirst’	+	+
‘iegūt’	+	+

Tāpat abu vārdu semantikā ir identificējami noteikti DSE:

SE	<i>cirte</i>	<i>cirtne</i>
‘mežs’	+	-
‘koki’	+	-
‘koksne’	+	-
‘audze’	+	-
‘uzlabot’	+	-
‘ieži’	-	+
‘izrakteņi’	-	+
‘vieta’	-	+

Turpmāk promocijas darbā paronīmiem nav detalizēti aplūkoti ISE, kas ir saistāmi ar motivētājavārda semantiku, jo šāda analīze nepalīdz risināt paronīmu diferencēšanas problemātiku. Motivētājavārda ISE ir minēti atsevišķos paronīmu pāros, lai ilustrētu to semantisko saistību. Paronīmu izpētē galvenais jautājums ir to savstarpējā semantiskā nošķiršana, tāpēc promocijas darbā lielāka uzmanība pievērsta tieši **DSE segmentēšanai** un analīzei. SE ir formulēti pēc vārdnīcā atrodamā skaidrojuma, tāpēc tie var būt izteikti ar dažādu vārdšķiru vārdformām. Promocijas darbā atsevišķi SE formulējumi ir vispārināti, tā mēģinot abstrahēt secinājumus par paronīmiem raksturīgajiem DSE.

Paronīmu semantikas izpētē par primāro izvēlēts **paradigmatiskais aspekts**, kas ļauj aplūkot paronīmus kā valodas vienības, starp kurām pastāv noteiktas asociatīvas attiecības. Paronīmu pāru eksistence ir novērojama ūzusā, tomēr pašu paronīmu detalizēta

aprakstīšana ir iespējama, izmantojot leksikogrāfiskos materiālus. Kaut arī pastāv viedoklis, ka vārdnīcās fiksētie nozīmes skaidrojumi nav pilnvērtīgi semantikas pētījumiem, tomēr tieši vārdnīcās ir atrodama precīzākā informācija par valodas vienību lietojumu, turklāt tieši vārdnīcas ir pirmais palīgīdzeklis valodas apguvē (par to sk. Wierzbicka 2004, 249–257).

Promocijas darbā par pamatu ņemts paronīmu nozīmes skaidrojums, kas ir fiksēts viensējuma skaidrojošajā vārdnīcā “Latviešu valodas vārdnīca : 30000 pamatvārdu un to skaidrojumu” (2006), jo tajā vārdu nozīmes skaidrojumi ir veidoti “pēc iespējas īsi, tomēr tā, lai īsuma dēļ netiktu upurēta jēdzieniskā precizitāte” (LVV 2006, 9). Šī vārdnīca ir veidota uz 1987. gadā izdotās “Latviešu valodas vārdnīcas A–Ž” (1987) bāzes. Koncentrēts nozīmes skaidrojums ir optimāls izpētes materiāls paronīmijas aspektā, jo tajā izceltas jēdzieniski svarīgākās nozīmes sastāvdaļas. Arī vārdnīcu izstrādē nevar pilnībā izvairīties no subjektīvā faktora un ierobežota, vienusēja skatījuma, tomēr vārdnīcā fiksēto vārdu nozīme ir izsecināta no biežāk sastopamā aktuālā lietojuma, tāpēc uzskatāma par pietiekami objektīvu avotu paronīmu nozīmes aprakstīšanā.

Lai varētu labāk izsekot paronīmu nozīmes strukturēšanai, promocijas darbā kā ilustratīvais materiāls iekļauti skaidrojošās vārdnīcas paronīmu šķirkļi, kas ir kārtoti pēc pāru principa, piemēram,

cirte <i>Meža koku izciršana, lai iegūtu koksni vai uzlabotu mežaudzi.</i>	cirtne <i>Vieta, kur izcērt iežus, iegūst derīgos izrakteņus.</i>
--	---

(LVV 2006, 207)

Promocijas darbā šķirkļu pāri ir kārtoti alfabētiskā secībā, izņemot gadījumus, kad ir svarīga vārddarināšanas ķēde, kā arī nodaļas, kurās ir analizēti konkrēti paronīmu diferencētājsufiksi. Polisēmiskiem vārdiem ilustratīvajā šķirklī tiek iekļauti visi vārdnīcā fiksētie LSV. Tas LSV, kas konkrētā pāri tiek salīdzināts, ir treknināts un SE sastājumā pie vārda norādīts ar atbilstošu indeksu, piemēram,

audzēt 1. Kopt, barot u. tml. rūpēties, lai aug (augi, dzīvnieki); nodarboties ar to, pavairojot arī pilnveidojot (augus, dzīvniekus). 2. Ļaut, lai aug (piem., bārda).	audzināt 1. Vadīt (bērna, pusaudža) attīstību vēlamā virzienā, gādājot, rūpējoties (par viņu), mācot, izglītojot (viņu); ietekmēt (indivīda) garīgo attīstību kādā virzienā. 2. Attīstīt, izveidot, izkopt (piem., kādas īpašības).
--	--

(LVV 2006, 140)

SE *audzēt (1)* *audzināt (1)*

Paronīmu analīzē ir iekļauti arī tādi polisēmisku vārdu pāri, kam viens vai vairāki LSV ir identī – galvenais atlases kritērijs ir vismaz viena LSV (galvenokārt vārdnīcā fiksētās

pamatnozīmes) atšķirība. Atšķirīgas paronīmu pamatnozīmes liecina, ka šos vārdus valodas praksē mēdz diferencēt. Piemēram, vārdiem *dvēselīgs* – *dvēselisks* pamatnozīme atšķiras, tāpēc tie tiek uzskatīti par paronīmiem, kaut arī pārējie LSV norāda uz identu semantiku.

dvēselīgs	dvēselisks
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Jūtīgs, ar dziļu, bagātu dvēseli; tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.</i> 2. <i>Tāds, kurā izteiktas dziļas jūtas, pausts dziļš pārdzīvojums; dvēselisks (2).</i> 3. <i>Dvēselisks (1).</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Saisīts ar dvēseli.</i> 2. <i>Tāds, kurā izteiktas dziļas jūtas, pausts dziļš pārdzīvojums; dvēselīgs (2).</i> 3. <i>Dvēselīgs (1).</i>

(LVV 2006, 262)

Dažu paralēlismu piederība pie paronīmu apakšsistēmas ir diskutējama, tomēr promocijas darbā par pamatu ņemta izstrādātā paronīmu definīcija un paronīmu pazīmes, kas dažkārt pieļauj plašāku paronīmu interpretāciju, tādā veidā ļaujot izprast arī paronīmijas perifēriju, kas daļēji pārklājas ar citām paralēlismu apakšsistēmām. Dažu analizēto paronīmu jaukšana ir drīzāk potenciāla un pēc formāliem kritērijiem izsecināta, tomēr paronīmijas pētniecībā arī šādi piemēri var būt noderīgi, lai pētītu paronīmu nozīmes diferencēšanas iespējas. Promocijas darbā galvenā uzmanība pievērsta paronīmiem, kas valodas praksē tiek jaukti, tomēr nepieciešamības gadījumā ir aprakstīti arī potenciāli jaukami paronīmi, kas atbilst paronīmu pazīmēm. Pētījumā iekļauti arī tādi paralēlismu pāri, kas vārdnīcā ir šķirti pēc nozīmes un uzskatāmi par paronīmiem, tomēr valodas praksē nav izdevies identificēt nevienu piemēru, kas šo diferenci apstiprinātu. Piemēram, tādi vārdu pāri ir *spiede* – *spiedne* (sk. 95. lpp.), *abpusējs* – *abpusīgs*. Promocijas darbā šādi vārdu pāri uzskatīti par paronīmiem, jo nozīmes diferenciacija ir kodificēta un fiksēta.

Ilustratīvajos vārdnīcas šķirkljos ir reducēta daļa informācijas:

- 1) vārdu gramatiskais raksturojums,
- 2) ilustratīvais materiāls,
- 3) atvasinātās nozīmes, kurās šķirklja vārds funkcionē vienā sastingušā vārdformā,
- 4) frazeoloģismi.

Šķirklju skaidrojumā daļēji īsinātas un pārveidotas atsauces uz citiem šķirkljiem. Katram promocijas darbā iekļautajam šķirklim ir pievienota bibliogrāfiskā atsauce – ja abiem paronīmiem tā sakrīt, norāde tiek minēta vienu reizi. Šķirklju atveidē nav ievēroti oriģinālā lietotie grafiskie izcelšanas paņēmieni, piemēram, burtu retinājumi, trekninājumi u. tml., – tie ir saskaņoti ar promocijas darbā izmantoto grafisko paņēmienu sistēmu. Nepieciešamības gadījumā ilustratīvais materiāls ievietots atkārtoti.

Promocijas darbā detalizēti tiek aplūkoti **sufiksālie paronīmi**, jo tie veido kvantitatīvi plašāko paronīmu daļu. Analīzes pamatā ir vārdi, kuru morfēmiskajā struktūrā ir segmentējami latviešu valodas vārddarināšanas sufiksi. Paronīmu analīzē nevar izvairīties arī no aizguvumu analīzes, jo daudzi aizguvumi ir aktuāli valodas praksē un valodas normēšanā. Latviešu valodā ir sastopami **aizgūtu vārdu pāri**, kas pēc visām pazīmēm atbilst paronīmiem un ir aktuāli no literārās valodas normēšanas viedokļa, piemēram, *dermatīns – dermatīts, efektīgs – efektīvs, sistemātisks – sistēmisks*. Ņemot vērā šādu aizgūto vārdu pāru daudzumu un nozīmi latviešu valodas normēšanas procesā, tie tomēr ir iekļauti sufiksālās paronīmijas apskatā, un tie visi tiek uzskatīti par aizgūtu celmu paronīmiem. Promocijas darbā šādu aizguvumu morfēmiskā struktūra netiek segmentēta un aprakstīta, jo saikne ar latviešu valodas vārddarināšanas procesu tiem ir problemātiska – lielākā daļa šādu vārdu ir aizgūti kā gatavas leksēmas. Ir iezīmētas tendences, kas raksturīgas šādu aizguvumu paralēlismiem no paronīmijas viedokļa, bet tie netiek detalizēti analizēti nedz pēc vārdšķiras īpatnībām, nedz arī pēc morfēmiskās vai semantiskās struktūras atšķirībām. Daļa šo aizguvumu paronīmu ir iekļauti arī pielikumā pievienotajā paronīmu kopā.

Tehniskas piezīmes:

- 1) ekscerpēto paronīmu pierakstā pēc nepieciešamības ir izcelta tā vārda morfēmiskā daļa, kas liecina par paronīmu atšķirībām,
- 2) darbā izmantotajos citātos nepieciešamības gadījumā mainīts grafiskā izcēluma veids, lai tekstu pielāgotu promocijas darbā izmantotai sistēmai,
- 3) kvadrātiekvās ievietoti promocijas darba autores papildinājumi vai piebildes.

Promocijas darba aprobācija – promocijas darbs apspriests trīs Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras sēdēs (13.09.2010. sēdes protokols Nr. 1/2010; 30.09.2010. sēdes protokols Nr. 2/2010; 27.09.2011. sēdes protokols Nr. 3/2011-2012).

Pētījuma rezultāti atspoguļoti 6 **zinātniskos rakstos**, kas publicēti recenzētos izdevumos:

1. **Urbanoviča, I.** Motivētājavārdšķiras un afiksa nozīme derivatīvajā paronīmijā. *No: Vārds un tā pētīšanas aspekti : Vārda diahroniskais un areālais aspekts. Vārds gramatikā un stilistikā. Nr. 12 (1). Liepāja : Liepājas Universitāte, 2008, 306.–315. lpp.*
2. **Urbanoviča, I.** Paronīmijas izpratne un paronīmu noteikšanas kritēriji. *No: Latvijas Universitātes raksti Nr. 728 : Valodniecība. Latvistika. Rīga : Latvijas Universitāte, 2008, 110.–117. lpp.*

3. **Urbanoviča, I.** Derivatīvā paronīmija un literārās valodas funkcionālie paveidi. *No: Latvijas Universitātes raksti Nr. 746 : Valodniecība. Latvistika un somugristika.* Rīga : Latvijas Universitāte, 2009, 123.–132. lpp.
4. **Urbanoviča, I.** Onomasioloģisko principu izmantošana derivatīvajā paronīmijā. *No: Vārds un tā pētīšanas aspekti: Vārds gramatikā un stilistikā. Vārda diahroniskais un areālais aspekts. Nr. 13 (I).* Liepāja : Liepājas Universitāte, 2009, 167.–172. lpp.
5. **Urbanoviča, I.** Paronomāze kā stilistisks paņēmiens publicistikā. *No: Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda. Rakstu krājums.* Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 34.–43. lpp.
6. **Urbanoviča, I.** Paronīmi latviešu terminoloģijā. *No: Latvistika un somugristika Latvijas Universitātē.* Rīga : Latvijas Universitāte, 2010, 162.–178. lpp. Pieejams tiešsaistē: <http://www.hzf.lu.lv/petnieciba/publikacijas>

Par promocijas darba tēmu nolasīti 16 **referāti** gan Latvijas, gan starptautiskās konferencēs, kā arī zinātniskos semināros:

1. **Urbanoviča, I.** *Latviešu literārās valodas funkcionālā attīstība* – starptautiskā konference “XIV zinātniskie lasījumi” Daugavpilī (Latvija) 29.–30.01.2004.
2. **Urbanoviča, I.** *Latviešu literārās valodas stilistikās diferencēšanās vēsturiskie izpētes avoti* – starptautiskā konference “Baltu valodas: vēsturiskā gramatika, literārās valodas vēsture” Sanktpēterburgā (Krievija) 03.–05.03.2004.
3. **Urbanoviča, I.** *Paronīmu tipoloģija un valodas prakse* – LU 65. konferences Letonikas sekcija Rīgā (Latvija) 07.02.2007.
4. **Urbanoviča, I.** *Derivatīvā paronīmija un valodas stili* – starptautiskā zinātniskā konference “Tekstas: lingvistika ir poetika” Šauļos (Lietuva) 15.11.2007.
5. **Urbanoviča, I.** *Motivētājvārdšķiras un afiksa nozīme derivatīvajā paronīmijā* – starptautiskā zinātniskā konference “Vārds un tā pētīšanas aspekti” Liepājā (Latvija) 29.–30. 11.2007.
6. **Urbanoviča, I.** *Paronomāze kā stilistisks paņēmiens publicistikā* – zinātniski praktisks seminārs “Mūsdienu latviešu valoda interneta vidē” Rīgā (Latvija) 08.12.2007.
7. **Urbanoviča, I.** *Valodas līdzekļu funkcionālā aprīte: derivatīvie paronīmi K. Mīlenbaha un J. Endzelīna pētījumos un mūsdienu valodā* – LU 66. konferences Letonikas un baltistikas sekcijas apakšsekcija “Valodas sistēma un valodas identitāte” Rīgā (Latvija) 14.02.2008.

8. **Urbanoviča, I.** *Jēdziena latviešu literārā valoda metamorfozes 20.–21. gs.* – starptautiska konference “Baltu dienas un baltās naktis” Sanktpēterburgā (Krievija) 19.–21.06.2008.
9. **Urbanoviča, I.** *Onomasioloģisko principu izmantošana derivatīvajā paronīmijā* – 13. starptautiska konference “Vārds un tā pētīšanas aspekti” Liepājā (Latvija) 27.–28.11.2008.
10. **Urbanoviča, I.** *Sufiksālā paronīmija latviešu literārajā valodā* – 14. starptautiskā zinātniskā konference “Vārds un tā pētīšanas aspekti” Liepājā (Latvija) 26.–27.11.2009.
11. **Urbanoviča, I.** *Paronīmija un citas paralēlismu sistēmas gramatiskā aspektā* – A. Ozola konference “Valodas gramatiskā sistēma sinhroniskā un diahroniskā aspektā” Rīgā (Latvija) 18.–19.03.2010.
12. **Urbanoviča, I.** *Paronīmija un lietvārda skaitļa paradigmas leksikalizēšanās* – zinātnisks seminārs “Gramatizēšanās un leksikalizēšanās latviešu valodas sistēmā”, Rīgā (Latvija), 28.04.2010.
13. **Urbanoviča, I.** *Prefiksālie un sufiksālie paronīmi: kontrastīvais aspekts* – XI starptautiskais baltistu kongress “Baltu valodu pagātne, tagadne un nākotne” Rīgā (Latvija) 27.–30.09.2010.
14. **Urbanoviča, I.** *Atgriezenisko lietvārdu termini paronīmijas aspektā* – LU 69. konferences Latviešu un vispārīgās valodniecības sekcija “Diatēze, kārtas kategorija un atgriezeniskums” Rīgā (Latvija) 18.02.2011.
15. **Urbanoviča, I.** *Paronīmija un nomenu gramatiskās kategorijas* – zinātnisks seminārs “Gramatizēšanās un leksikalizēšanās latviešu valodas sistēmā”, Rīgā (Latvija), 17.05.2011.
16. **Urbanoviča, I.** *Komponentu analīzes metode atvasinājumu nozīmes šķiršanā* – Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III kongresa un Letonikas IV kongresa “Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte” LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras sekcija “Teorija un metodoloģija latviešu valodniecībā”, Rīgā (Latvija), 26.10.2011.

Saīsinājumi un apzīmējumi

<	cēlies no	ISE	semantiskais integrētājelements
//	paralēls ar	DSE	semantiskais diferencētājelements
–	un	G	www.google.lv
→	atvasināts par	K	www.korpuss.lv
a.	angļu	T	www.termini.lza.lv
apst.	apstākļa vārds		
b. g.	bez gada	DDFD	Dictionnaire des difficultés du français
gr.	grieķu		d’aujourd’hui
gs.	gadsimts	LFV	Latviešu frazeoloģijas vārdnīca
kr.	krievu	LLVV	Latviešu literārās valodas vārdnīca
lat.	latīņu	LPE	Latvijas Padomju enciklopēdija
nod.	nodaļa	LVIV	Latviešu valodas inversā vārdnīca
pārn.	pārnestā nozīmē	LVPPV	Latviešu valodas pareizrakstības un
piem.	piemēram		pareizrūnas vārdnīca
resp.	respektīvi	LVPV	Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca
sal.	salīdzināt ar	LVSV	Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca
sar.	sarunvalodā	LVV	Latviešu valodas vārdnīca
sk.	skatīt	RGD	Richtiges und gutes Deutsch
sp.	spāņu	ME	Mīlenbaha un Endzelīna vārdnīca
t. i.	tas ir	SV	Svešvārdu vārdnīca
t. s.	tā saucamais	VPSV	Valodniecības pamatterminu skaidrojošā
u. c.	un citi		vārdnīca
u. d. c.	un daudzi citi		
u. t. j. pr.	un tā joprojām		
u. tml.	un tamlīdzīgi		
utt.	un tā tālāk		
v.	vācu		
LSV	leksiski semantiskais variants		
SLV	speciālā lietojuma valoda		
SE	semantiskais elements		

1. Paronīmija – viena no paralēlismu izpausmēm valodas sistēmā

Valodas līdzekļu paralēlums ir objektīva valodas parādība, kas sakņojas valodas variēšanās spējā. Variēšanās, mainīšanās, paralēlums ir valodas vienību eksistences veids, un šī dažādība apmierina valodas lietotāju daudzveidīgās vajadzības komunikācijas procesā, kā arī nodrošina valodas attīstību. “Valodas līdzekļu variatīvums ir objektīva un arī universāla parādība, jo saistīts ar apkārtējās pasaules un cilvēka esamības atspoguļojumu valodā. Variatīvums sastopams jebkurā valodā visos līmeņos. Tā izpausme ir valodas līdzekļu paralēlums – iespēja paralēli lietot dažādus valodas līdzekļus noteiktas semantikas izteikšanā.” (Kalnača 2001, 176) Vārds *paralēlums*² ir cēlies no grieķu valodas vārda *parallēlos* ‘blakus ejošs’³, un latviešu valodā tam ir nostiprinājušās vairākas nozīmes – ar *paralēlumu* saprot 1) vienlaicīgu līdzīgu parādību, norišu līdzteku pastāvēšanu, 2) noteiktu parādību vai norišu pilnīgu sakrišanu, atkārtēšanos, dublēšanos (sk., piem., LVV 1998, 575; SV 1999, 558). Promocijas darbā ar terminu *paralēlums* tiek saprasts process, kad vairākas valodas vienības pastāv, noris, darbojas vienlaikus, līdztekus. Par *paralēlismiem* tiek saukti tie valodas līdzekļi visos līmeņos, kurus iespējams lietot paralēli, resp., kuru lietojumā iespējama izvēle (Freimane 1993, 82). Paralēlismi ir paradigmātiski pētāma parādība, jo parasti tekstā tiek izmantots viens no paralēlismiem.

Lingvistiskajos pētījumos ir minētas dažādas paralēlismu apakšsistēmas. Pazīstamākās no tām ir sinonīmija, antonīmija, hiponīmija, homonīmija (sk., piem., Kalnača 2001, 177; Кронгауз 2001, 168–182; Crystal 2005, 105–106; Шмелев 2006, 183–232; Кобозева 2007, 99–108 u. c.). Kā viena no paralēlismu apakšsistēmām tiek piedāvāta arī paronīmija (sk., piem., Фомина 1990, 126–139; Freimane 1993, 80–140; Бельчиков 2000a; Назарова 2003, 68–78).

Termins *paronīms* pirmo reizi ir lietots Aristoteļa darbā “Kategorijas” (par to sk. Бельчиков 2000a). Aristotelis definē, ka paronīmi ir tādi vārdi, kam ir līdzīga sākumdaļa, bet atšķirīgas beigas, turklāt šo vārdu sakritība ir nevis nejauša, bet gan saistāma ar kādas vienas lingvistiskas substances sastāvdaļu izpausmi (par to sk. Lewis 1991, 88). Aristoteļa darbā paronīmi ir attiecināti uz vārdiem, kas ir radušies vārddarināšanas rezultātā. Paronīmija ir pieminēta arī viduslaikos (par to sk. Spade 2007), tomēr plašāki pētījumi par paronīmijas problemātiku parādās 20. gs. otrajā pusē.

² Tiek lietots arī termins *paralēlisms*.

³ Te un turpmāk aizguvumu etimoloģija ņemta no “Svešvārdu vārdnīcas” (SV 1999).

Lielāka uzmanība paronīmijai ir pievērsta krievu valodniecībā. Sākotnēji (līdz 20. gs. otrajai pusei) paronīmija tiek definēta kā līdzīgi skanošu valodas vienību līdzāspastāvēšana un mijiedarbe, kam piemīt stilistisks raksturs, resp., paronīmija uzskatīta par stilistisku paņēmienu (sk., piem., Кохтев, Розенталь 1988; Шмелев 2006; Ахманова 2007 u. c.). Savukārt 20. gs. otrajā pusē stabilizējas uzskats, ka paronīmija ir saistāma ar vārddarināšanu un ir valodas normēšanas jautājums, un šī izpratne atspoguļota arī vārdnīcās (sk., piem., Розенталь, Теленкова 1976; Вишнякова 1984b; Васильева, Виноградов, Шахнарович 1995; Бельчиков, Панюшева 2004). Rietumeiropas un arī ASV lingvistikā nostiprinās cita izpratne – par paronīmiem uzskatīti fonētiski un grafēmiski līdzīgi vārdi, kas valodā tiek jaukti (sk., piem., Crystal 2005). Šī divējādā izpratne ir saglabājusies līdz mūsdienām (sk. 1.1. nod.).

Arī latviešu valodniecībā termini *paronīmija* un *paronīms* ir dažādi skaidroti. Piemēram, “Latvijas Padomju enciklopēdijā” ir minēts, ka paronīmija ir atšķirīgas nozīmes vārdu skaniskās formas līdzība (LPE 1986, 542); I. Freimanis pētījumā “Valodas kultūra teorētiskā skatījumā” ir minēts, ka paronīmi ir pēc skaniskās un morfoloģiskās uzbūves līdzīgi, bet semantiski atšķirīgi no vienas un tās pašas saknes darināti vienas vārdšķiras vārdi (Freimane 1993, 104), “Svešvārdu vārdnīcā” ir atrodams skaidrojums, ka paronīmi ir līdzīgi skanoši, bet pēc nozīmes atšķirīgi vārdi (SV 1999, 564). 20. gs. nogalē latviešu valodniecībā nostiprinājusies Austrumeiropā izplatītā izpratne, ka paronīmija ir valodas kultūras izpētes objekts un saistāma ar valodas normēšanas procesu, un tas ir fiksēts “Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā”, kurā paronīmija ir skaidrota kā divu vai vairāku vienas vārdšķiras atšķirīgas nozīmes vārdu vai vārdformu (retos gadījumos vārdkopu) skaniskās un morfoloģiskās uzbūves līdzība, kuras dēļ valodas praksē tos kļūdaini mēdz lietot citu cita vietā (VPSV 2007, 287–288). Arī promocijas darbā ir izmantota šāda paronīmijas izpratne, jo, pēc promocijas darba autores domām, paronīmu diferencēšanas problemātika ir saistāma ne tikai ar to fonētisko un strukturālo līdzību, bet arī ar semantisko tuvību.

Paronīmi ir formāli un semantiski tuvi vārdi, kas ietilpst vienā vārddarināšanas ligzdā⁴ un kuru semantiskā diference parasti saistīta ar kādu atšķirīgu morfēmu, kas vārddarināšanas procesā ir īstenojusies kā vārddarināšanas līdzeklis, piemēram, *audzēt*⁵ – *audzināt*, *izziņa* – *uzziņa*, *pastāvīgs* – *patstāvīgs*, *virsa* – *virisma*, *zvērīgs* – *zvērīks*.

⁴ Vārddarināšanas ligzda – vārddarināšanas ķēdēs un tipos izkārtots vienas saknes darinājumu (resp. atvasinājumu) kopums (VPSV 2007, 431).

⁵ Te un turpmāk pēc nepieciešamības treknināta morfēma vai morfēmas, kas paronīmiem atšķiras.

Paronīmu morfēmiskā līdzība liecina, ka šie paralēlismi ir saistāmi ar valodas vārdarināšanas procesu un tā dažādajām izpausmēm valodā.

Paronīmiju kā paradigmātiski pētāmu parādību raksturo asociatīvā saikne, kas veidojas starp vārdiem un ļauj izsecināt **paronīmu pārus**. Paronīmi veido vārdu pārus vai rindas; viens vārds nevar būt paronīms (Freimane 1993, 104–105). Paronīmu sastatīšana pāros ir saistāma ne tikai paradigmātiskas asociatīvās saiknes īstenošanu valodas sistēmas izpratnē, bet arī ar opozīciju izmantošanu paronīmu diferencēšanā. Paronīmu pāru princips ir izmantots teorētiskajos pētījumos par paronīmiju, jo paronīmu nozīme parasti tiek skaidrota, sastatot vienu paronīmu ar otru morfēmiski līdzīgo paronīmu, šis princips ir sastopams arī leksikogrāfijā, fiksējot paronīmu pāru piemērus un to skaidrojumus vārdnīcās (sk. piem., Вишнякова 1984b; Бельчиков, Панюшева 2004).

Paronīmu pāri galvenokārt eksistē ārpus konteksta kā vispārinātas leksēmu kopas, jo tekstā parasti tiek izmantots viens no paronīmiem, tomēr tieši sintagmatiskais lietojums nosaka paronīmu iespējamību, jo paronīmu lietošana vienā un tai pašā kontekstā atklāj to semantisko atšķirību. Izvēloties tekstā vienu no paronīmiem, autors var precīzāk raksturot tās reālijas, par kurām vēlas informēt adresātu. Paronīmus var lietot **vienā un tai pašā kontekstā**, piemēram,

*Uzņēmums piedāvā **patstāvīgu**⁶ darbu. – Uzņēmums piedāvā **pastāvīgu** darbu.*

*Klientam nepieciešama **izzīņa**. – Klientam nepieciešama **uzzīņa**.*

*Telpā ienāca **kareivīga** izskata vīrietis. – Telpā ienāca **kareiviska** izskata vīrietis.*

*Viņš ir ļoti **jūtīgs** pacients. – Viņš ir ļoti **jutīgs** pacients.*

Šādā gadījumā paronīms kļūst par galveno izteikuma semantikas diferencētāju kontekstā. Ir gadījumi, kad paronīmi no normatīvā viedokļa saistāmi ar **atšķirīgiem kontekstiem**, un šādā gadījumā konteksts ir tas, kas palīdz izprast paronīmu semantisko atšķirību. Tā, piemēram, latviešu literārajā valodā ir normēta paronīmu *lietisks* ‘priekšmetisks’ – *lietišķs* ‘nopietns, praktisks’ atšķirība, nostiprinot tos atšķirīgos kontekstos, proti, *lietisks pierādījums, lietisks vēstures avots* – *lietišķs piedāvājums, lietišķa tikšanās*, un tieši konteksts palīdz noteikt un arī diferencēt paronīmu nozīmes⁷.

⁶ Te un turpmāk ilustratīvo piemēru tekstos promocijas darba autore trekninājusi to teksta daļu, kas atspoguļo un pamato nodaļā izklāstītās teorētiskās atziņas.

⁷ “Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” šie adjektīvi minēti kā varianti (sk. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 271).

Paronīmi ir valodas prakses jautājums, jo to šķīrums valodas lietotājam ne vienmēr ir skaidrs. Paronīmi tiek jaukti savā starpā un lietoti neprecīzā kontekstā, piemēram:

*Lai gan čuguns ir materiāls, kas speciāli radīts **daudzkārtīgai** [precīzāk – daudzkārtējai] uzkarsēšanai un atdzesēšanai, arī tērauda kurtuvju ražošanas tehnoloģijas ir spēcīgi attīstījušās (..) (Tavs Nams, 2002)*

*Reimatisma vai radikulīta gadījumā var apvienot ārīgu un **iekšēju** [precīzāk – iekšķīgu] melnā rutka lietošanu (..) (Dziedinātājs, 2003)*

*Labi, ka ir **lietišķie** [precīzāk – lietiskie] pierādījumi – fotogrāfijas 4. septembra Ievas stila lapās. (Ieva, 2002)*

*Viņš bija 39 gadus vecs un ar iepriekšēju sodāmību, bet policija neizpauda viņa **personību** [precīzāk – personu] un uzbrukuma motīvus. (Neatkarīgā Rīta Avīze, 2002)*

*Muitas darbiniekiem un zinātniekiem, kuri nonāca **saskarsmē** [precīzāk – saskarē] ar ērgļiem, izsniegti pretgripas medikamenti. (Diena, 2004)*

Ir sastopami arī tādi gadījumi, kad vienā tekstā pamīšus bez nozīmes atšķirības tiek lietoti abi paronīmu pāra locekļi, piemēram,

Izziņu dienests 118

- **Uzziņu** dienests visai Latvijai

- Vislielākā un mūsdienīgākā datu bāze Latvijā

- Firmu, uzņēmumu, iestāžu tālrunu numuri un adreses (..) (Lattelecom katalogs, 2002)

*Un šī **vienpusējā** deklarācija nav saistoša otrai pusei. (..) Mums ir tikai valdības lēmums par **vienpusīgu** deklarāciju (..) (Rīgas Laiks, 2005)*

Paronīmi bieži ir saistāmi ar vienu un to pašu īstenības objektu vai arī raksturo līdzīgas parādības vai darbības, tāpēc valodas lietotājam var rasties grūtības, izvēloties precīzāko vārdu kontekstā. Ir gadījumi, kad nozīmes atšķirība nav izsecināma no darinājuma struktūras, bet ir iegaumējama. Piemēram, valodas praksē grūti šķirami ir paronīmi *iemutis* – *iemutnis*, jo abi vārdi attiecināti uz priekšmeta daļu, ko ievieto mutē, lai veiktu noteiktu darbību. Vārdnīcā ir fiksēts, ka substantīvs *iemutis* apzīmē čaulītes daļu, kas tiek izmantota smēķējot, savukārt *iemutnis* ir mūzikas instrumenta daļa.

iemutis <i>Papirosa čaulītes daļa, ko smēķējot liek mutē; stobriņš, kura smēķējot iesprauž cigareti.</i>	iemutnis <i>Mūzikas pūšaminstrumenta daļa, ko spēlējot liek mutē.</i>
--	---

(LVV 2006, 363)

Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa materiāli liecina, ka šie vārdi ne vienmēr tiek lietoti atbilstoši vārdnīcā fiksētajām nozīmēm. Vārds *iemutis* ir izplatītāks⁸, un tas tiek lietots gan medicīnas terminoloģijā (*alkometra iemutis, pipetes iemutis*), gan mūzikas terminoloģijā (*flautas iemutis*), gan runājot par papirosiem (*papiroso iemutis, cigarella ar iemuti*) (K), savukārt *iemutnis* galvenokārt ir fiksēts materiālos par medicīnu.

Vēl viens piemērs – valodas praksē grūti šķirami vārdi ir *ūdenstilpe* – *ūdenstilpne*.

ūdenstilpe <i>Dabisks vai mākslīgs zemes virsmas pazeminājums, kur uzkrājas ūdens.</i>	ūdenstilpne <i>Ūdenstilpe (parasti mākslīga).</i>
--	---

(LVV 2006, 1119) (<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 25.04.2010.]

Galvenā atšķirība starp šiem vārdiem ir saistīta ar DSE ‘dabisks’, jo substantīva *ūdenstilpe* nozīmē ir SE ‘dabisks’ un SE ‘mākslīgs’, bet substantīva *ūdenstilpne* nozīmē akcentēts SE ‘mākslīgs’. Nosaucot objektu, iespējams, ne vienmēr ir zināms tās veidošanās process, proti, vai tas ir dabiski radies vai mākslīgi radīts, tāpēc var būt grūtības izvēlēties precīzāko paronīmu. Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa materiāli liecina, ka valodas praksē abi vārdi biežāk tiek lietoti kā varianti bez nozīmes atšķirības:

ūdenstilpe

*Nākamajā gadā tāda **ūdenstilpe** krupjus joprojām interesē, un tie tur veiksmīgi vairojas (..) (K)*

*Pārsvārā tās ir Latvijas lašupes, ļoti reti kāda cita **ūdenstilpe**. (K)*

*Dīķis ir uz zemes ierīkota, parasti ar dambjiem vai aizsprostiem ierobežota mākslīga **ūdenstilpe**. (K)*

*Kanāls ir publiska **ūdenstilpe**, kurā zvejas tiesības pieder valstij. (K)*

ūdenstilpne

*..pirmais iespaids nav tas labākais, tā ir karjera tipa **ūdenstilpne**, ar lieliem dziļumiem, šauru ūdenszāļu joslu (..) (K)*

*Ūdens šķēršļi ir jebkurš ezers, jūra, dīķis, upe, grāvis vai kāda cita atklāta **ūdenstilpne** (..) (K)*

*Tu vēl pacitē kādus pārgudros pantus par to, ka **ūdenstilpne** pieder privātajam, bet resursi valstij. (K)*

*(..) pirms šādiem mačiem ir intensīvi jātrenējas un jāizpēta **ūdenstilpne**, kur copē. (K)*

⁸ Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā substantīvs *iemutis* ir konstatēts 52 reizes, bet substantīvs *iemutnis* – 7 reizes.

Prasme diferencēt paronīmus ir saistāma arī ar to lietojuma biežumu. Piemēram, pēdējos gadu desmitos valodas praksē ir aktualizējies paronīmu **jutīgs** – **jūtīgs** lietojums.

<p>jutīgs</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas viegli, ātri uztver kairinājumus un reaģē uz tiem.</i> 2. <i>Tāds, kas uztver pat vāju iedarbību un reaģē uz to.</i> 	<p>jūtīgs</p> <p><i>Tāds, kas viegli uztver dažādus iespaidus un emocionāli reaģē uz tiem.</i></p>
--	---

(LVV 2006, 465)

Valodas prakses materiāli liecina, ka šie vārdi nostiprinās atšķirīgos kontekstos:

jūtīgs

*Viņš nepārmet sievietei, ka viņa ir uzmanīga, pārāk emocionāla un **jūtīga**.* (Marta, 2006)

*Linda savos vienpadsmit bija ļoti emocionāla un **jūtīga**.* (Ievas Stāsti, 2006)

jutīgs

*Colgate Sensitive Multi Protection – pilnīga **jutīgu** zobu un smaganu aizsardzība ik dienu.* (Ieva, 2006)

*Atšķirībā no brāļa daba Nikolo bija apveltījusi ar neparastu dāvanu – smalku, līdz augstākajai pakāpei **jutīgu** dzirdi (...)* (Vakara Ziņas, 2006)

Tendence šķirt šo vārdu nozīmes liecina par valodas lietotāja vajadzību pēc izteiksmes precizitātes, kas ļauj noteiktā kontekstā paust valodas lietotājam nozīmīgas semantiskas nianšes. Šo paronīmu šķīrumam uzmanība ir pievērsta jau 20. gs. pirmajā pusē (sk. piem., LVPV 1944, 46), tā aktualizēta arī vēlākajos gados (sk. Karulis 1980), tomēr tieši pēdējā laikā plašā lietojuma dēļ vērojama šo paronīmu nostiprināšanās atšķirīgos kontekstos.

Reti ir sastopami tādi gadījumi, kad vienā un tai pašā teksta nogrieznī reizē tiek lietoti abi paronīmu pāra locekļi. Parasti šāds paronīmu blīvējums ir saistāms ar stilistisku nolūku, jo tiek akcentēts pretstats starp vārdu morfēmisko tuvību un semantisko atšķirību. Šādi paronīmu semantiskā atšķirība ir vēl labāk uztverama, jo tekstā tie tiek semantiski pretstatīti:

*Nē, mīļais, būtība ir ļoti vienkārša – tevi izmanto pa daļām, līdzīgi kā tavu prostatu vai aknas lieltirgotavu reklāmās, tavu **jutīgumu**, ja runa ir par skūšanos, bet **jūtīgumu**, ja par labdarības akcijām.* (Ikstena 2001, 255)

*Forma ir satura izteiksme uz āru, tātad stāv vistuvākā atkarībā no satura, ir īsti tikai saturs, kurš top nojaužams, redzams, dzirdams, saprotams. Viņai tātad nau patstāvīgas būtības, viņa tikai funkcija, tikai doma, tikai fantāzija. Un te nu notiek tas brīnums, ka šai fantāzijai taču arī sava **pastāvība** un **patstāvība**. Viņa atkārtojas vienmēr zināmam saturam zināmos apstākļos.* (Rainis 1986, 390)

1.1. Termini *paronīmija* un *paronīms* 20. gs. lingvistikā

Pētot terminu *paronīmija* un *paronīms* definīcijas dažādos 20. gs. zinātniskajos avotos, vērojama divējāda interpretācija – 1) plašākā nozīmē ar *paronīmiju* tiek saprasta parādība, kuras pamatā ir jebkura izteiksmes līdzekļu skaniskā līdzība (*likums* – *līkums*, *logs* – *loks*); 2) šaurākā nozīmē paronīmija tiek definēta kā vienas saknes vārdu semantiskā atšķirība (*audzēt* – *audzināt*, *izziņa* – *uzziņa*) (par to plašāk sk. Urbanoviča 2008). Šāda nekoncekvence rada neskaidrību jēdziena izpratnē, tāpēc turpmāk sīkāk aplūkoti vairāki valodniecībā izplatīti šo terminu skaidrojumi.

Termini *paronīmija*, *paronīms* aktīvi tiek lietoti krievu valodniecībā kopš 20. gs. vidus. Sākotnēji šie termini bija izplatīti **plašākā nozīmē** – tie apzīmēja noteiktas stilistiskas parādības, kuru pamatā vērojama vārdu skaniskā līdzība. Tā paronīmijas stilistiskais aspekts fiksēts Olgas Ahmanovas (*Олга Ахманова*) izstrādātajā lingvistisko terminu vārdnīcā, kas publicēta 1966. gadā (sk. Ахманова 2007), un vēlāk izplatījās arī citās lingvistisko terminu vārdnīcās un enciklopēdijās krievu valodā (piem., Бельчиков 2000a; Марузо 2004, 202 u. c.), kā arī dažādos stilistikas un leksikas pētījumos (piem., Кохтев, Розенталь 1988; Шмелев 2006 u. c.). Līdzīga izpratne ir atrodamā arī dažās vārdnīcās un enciklopēdijās latviešu valodā, kas tapušas 20. gs. otrajā pusē (piem., LPE 1986, 542; SV 1999, 564). Arī lietuviešu valodniecībā paronīmija ir aprakstīta kā stilistisks paņēmieni, kura pamatā ir vārdu skaniskā līdzība (sk., piem., Pikčilingis 1975, 345–346). Šāds terminu skaidrojums paredz, ka galvenā paronīmu diferencētājpazīme ir vārdu fonētiskā līdzība, kas rada šo valodas vienību jaukšanu tekstā. Tomēr šādi paronīmu identificēšanas kritēriji ir pārāk vispārīgi un nenorobežo paronīmus no citām valodas parādībām ne pēc fonētiskām, ne morfēmiskām, ne gramatiskām pazīmēm, un par paronīmiem uzskatāmi gan fonētiski līdzīgi vārdi, kam ne vienmēr ir etimoloģiska saikne, piemēram, *likums* – *līkums*, *kazas* – *kūzas*, *salds* – *salts*, gan vārdu formālie varianti, piemēram, *dražē* – *dražeja*, *lenta* – *lente*, gan sinonīmi, piemēram, *zaigot* – *zalgot*, *brīve* – *brīvestība* – *brīvība*.

20. gs. otrajā pusē krievu valodniecībā parādījās plašāki pētījumi, kas bija veltīti paronīmijas problemātikai (plašāk sk. Бельчиков 2000a; Назарова 2003, 70–72), un, precizējot izpētes objektu, terminam *paronīms* (un arī *paronīmija*) nostiprinājās **šaurāka nozīme** – par *paronīmiem* dēvēti derivatīvi saistīti, bet semantiski šķirami izteiksmes līdzekļi (Розенталь, Теленкова 1976, 272; Вишнякова 1984b, 3; Васильева, Виноградов, Шахнарович 1995, 80; Бельчиков, Панюшева 2004, 3). Šāda izpratne lielā

mērā ierobežo izpētes objektu, jo viena no būtiskākajām paronīmu pazīmēm ir to derivatīvā saikne, proti, par paronīmiem uzskatāmi tikai vienas saknes vārdi. Šāda termina izpratne ir nostiprinājusies arī latviešu valodniecībā (Freimane 1993, 104; VPSV 2007, 287). Lietuviešu valodniecībā paronīmu piemēri tradicionāli tiek iekļauti sinonīmijas apakšsistēmā, kaut arī, kā norāda Vincs Urbutis (*Vincas Urbutis*), šādi sinonīmiski darinājumi bieži nav gluži līdzvērtīgi un nevar aizstāt viens otru (Urbutis 1978, 253). Morfēmiski līdzīgi, bet semantiski šķirami vārdi tiek dēvēti par *gramatiskajiem sinonīmiem* (*gramatiniai sinonimai*) (Kniūkšta 1976), *derivatīvajiem sinonīmiem* (*darybiniai sinonimai*) (sk. Vaskelienė 2002; Vaskelienė, Kvašytė 2006), bet termins *paronīms* šādā nozīmē nav izplatīts.

Precizējot izpratni par paronīmiem, mainās šīs parādības pētīšanas metodoloģija – ja plašākā nozīmē termins *paronīms* attiecināts uz stilistisku paņēmienu un pētāms no ekspresīvā un funkcionāli stilistiskā viedokļa, tad šaurākā nozīmē to izprot kā valodas kultūras izpētes objektu un saista ar literārās valodas kodifikācijas jautājumiem.

Latviešu valodniecībā mūsdienās tiek šķirti divi termini – *paronīmija*, ja tiek sastatīti morfēmiskās uzbūves ziņā tuvi vienas saknes vārdi, un *paronomāze*, ja tiek izmantotas fonemātiski līdzīgas valodas vienības stilistiska efekta radīšanai (sk. VPSV 2007). Termins *paronomāze* tiek attiecināts uz stilistisku paņēmienu, kura pamatā ir līdzīgi skanošu atšķirīgas nozīmes izteiksmes līdzekļu satuvināšana (Бельчиков 2000b; Crystal 2005, 434; VPSV 2007, 288). Paronomāzes gadījumos tiek izmantoti skaniski līdzīgi vārdi, kas var radīt noteiktu stilistisku efektu (par to sk. arī Urbanoviča 2008). Paronomāze nav saistīta ar vienas saknes vārdiem, bet ir apzināta vārdu fonemātiskās līdzības izmantošana stilistiskos nolūkos, un šis stilistiskais paņēmiens biežāk ir saistāms ar emocionāli ekspresīvu izteiksmi prozā vai dzejā:

*Mārtiņreiz atnāk mārtiņroze, mainās maijrozītes, simt samteņu – dzīvo,
neizmirstule – mirst. Savreiz dzīvojot zemi plēšu, es – plēsonis.*

Pilsoņi pil slapji, slapjdraņķis darbvedis puņķojas – es eju art.

Nav cita prieka kā audzināt savus zēnus un pie reizes arī dzeguzēnu.

Es mainu sevi pret maizi saviem bērniem.

*Es mainu sevi pret maizi (un! arī! bet!), mainos pret maizi – pret! Pūst pārtika,
rūs garāžu vārti, no kā pārtiekam. No pārtikas pārtiek, bet jāpārtiek arī pārūpē.*

Uz pārūpi neiet nekādas mašīnas. Turp viens aiziet basām kājām un stabulēdams.

Savreiz aiziet.

Sevrūp.

*Mārtiņreiz aiziet mārtiņroze, pēc sava ģīmja – ģeorgīne. Savreiz savrūp,
pašareiz. (Ziedonis 1995, 243)*

Slīterē tītariem zītara svīteri.

Slīterē tītariem zītara cītaras.

Slīterē zītara tītari vītero.

Zītara Slīterē. Zītara tītari. (Baltvilks 1990, 14)

Skārda Bārdai

Tādi vārdi:

Spārdi! Ārdi! Dārdi! (Baltvilks 2003, 36)

Paronomāze var būt humora sastāvdaļa, piemēram, pazīstamajā Alana Aleksandra Milna stāstā par Vinniju Pūku ar paronomāzes piemēriem tiek radītas komiskas situācijas⁹:

Pūce sāka rakstīt un uzrakstīja tā:

DAUCT LAMU DZIŠINDIN DINĀĀ

Pūks sajūsmā acis vien iepleta.

– Te ir sacīts: “Daudz laimes dzimšanas dienā,” – Pūce nevainīgi noteica.

(Milns 2000, 75)

Paronomāzes piemērus var izmantot arī runas vingrinājumos:

Rīta ripu ripina,

Rīpa rīpo, rīpa rīt;

Rīpa Krancim virsū krīt (..) (Baumane 1976, 27)

Augstu aug apinis,

Alksnim apkārt

Aptinies.

Appinies, aptinies

Alksnim apkārt

Apinis. (Zaķe 2000, 21)

Olga Višņakova (*Ольга Вишнякова*) norāda, ka paronomāze ir psiholingvistiska parādība, kas tekstā funkcionē kā stilistiska figūra, un tāpēc tā nav raksturīga nedz zinātniskajā, nedz lietišķajā stilā (*Вишнякова 1984a, 30–31*).

⁹ Latviešu valodā tulkojusi Vizma Belševica.

Valodas elementu formālā līdzība ir analizēta arī citās lingvistiskajās tradīcijās, tomēr termini *paronīms* un *paronīmija* nav plaši izmantoti nedz Rietumeiropas, nedz ASV lingvistikā (par to sk. Urbanoviča 2008). Paronīmiskas parādības tiek izprastas kā valodas grūtības, resp., valodas vienības, ko valodas apguves procesā ir grūtāk iemācīties. Angļu valodā ir izplatīta izpratne, ka paronīmi ir homonīmiski vārdi, kam ir neliela atšķirība izrunā un šī iemesla dēļ tie tiek jaukti (<http://www.websters-online-dictionary.org>; <http://grammar.about.com>; <http://www.encyclo.co.uk> u. c.). Dažādās valodās ir izstrādātas paronīmu vārdnīcas, kurās apkopotas visdažādākās fonētiski un grafēmiski līdzīgās valodas vienības. Franču valodā, piemēram, tiek izmantots termins *difficulte* ('grūtība, grūtums'), kas tiek attiecināts uz fonēmām, morfēmām, leksēmām, sintagmām, kuras valodas praksē tiek jauktas vai lietotas neprecīzi. Šādas valodas grūtības tiek apkopotas vārdnīcās vai arī praktisku padomu rokasgrāmatās (piem., Joseph 1987; DDFD 1998; Blampain 2000). Spāņu valodā arī izmanto līdzīgu terminu – *dificultade* ('grūtība, grūtums') (Seco 1991 u. c.), un līdztekus tam tiek lietots arī termins *duda* ('šaubas, svārstība, nenoteiktība'). Vācu valodā, analizējot valodas neprecizitātes, kas saistītas ar elementu formālo līdzību, tiek lietots vārds *Zweifelsfälle* ('šaubu gadījumi, šaubīgi gadījumi') (RGD 1985 u. c.). Angļu valodā tiek izmantoti termini *confusable*, *confused word* ('sajaucams, sajaukts vārds') (James 1998, Williams 1995 u. c.), *errors* (James 1998) vai arī *malaprop*, *malapropism* ('lietošana nevietā'). Retāk tiek lietots termins *paronym* (piem., <http://talktalk.co.uk>; <http://translation.babylon.com> u. c.). Ļoti bieži formāli līdzīgi vārdi tiek aplūkoti praktisku ieteikumu rokasgrāmatās (piemēram, Copperud 1980; Wood, Flavell, Flavell 1990 u. c.).

Šāda pieeja paredz, ka visi izteiksmes līdzekļi, kurus runātāji valodā jauc, tiek aplūkoti vienkopus – gan tie, kas tiek izrunāti līdzīgi, gan tie, kas tiek rakstīti līdzīgi, gan tie, kuru nozīmes ir līdzīgas. Tātad visas paralēli lietojamās valodas vienības – sinonīmi, paronīmi, varianti, homonīmi, homofoni, homogrāfi u. c. – tiek aplūkotas vienkopus kā valodas grūtības, svārstības, neskaidrības, un vienīgais atlases kritērijs ir šo valodas vienību jaukšana valodas praksē. No vienas puses, šāda pieeja paredz attiecīgās valodas parādības plašāku izpratni, iekļaujot problēmas izpētē gan semantisko, gan formālo aspektu, tomēr, no otras puses, tā sašaurina problēmas būtību, jo dažādu valodas elementu nediferencēta lietošana tiek klasificēta kā valodas kļūda, resp., atkāpe no normas. Šāda pieeja ir noderīga valodu apguvē, bet valodas teorētiskajā izpētē paronīmiskas parādības ir nošķiramas no citām paralēlismu apakšsistēmām un pētāmas atsevišķi.

1.2. Paronīmu pazīmes

Paronīmu izpēte galvenokārt saistās ar valodas praksē grūtāk diferencējamiem gadījumiem, tāpēc to definīcijā tiek iekļauta pazīme, ka paronīmus valodas praksē mēdz kļūdaini lietot citu cita vietā (piemēram, sk. Вишнякова 1984b, 3; VPSV 2007, 288; Ахманова 2007, 313 u. c.). Tomēr šī pazīme ir grūti konstatējama, jo valodas prasme dažādu faktoru ietekmē var atšķirties, un vienam valodas lietotājam var būt grūtības ar tādu valodas vienību diferencēšanu, kas citam problēmas nesagādā. Paronīmu jaukšana ir atkarīga no **subjektīviem faktoriem**, proti, valodas lietotāja valodiskās lietpratības jeb lingvistiskās kompetences. Ja valodas lietotājs zina vārdu atšķirību, viņš tos lieto atšķirīgos kontekstos, savukārt, ja vārdu nozīmes atšķirība nav zināma, vārdi valodas praksē tiek jaukti. Tomēr paronīmu jaukšanu nevar kvalificēt tikai kā valodas lietotāja zināšanu trūkumu, jo paronīmu paralēlumu nosaka arī noteikti **objektīvi faktori**, kas izriet no pašas valodas sistēmas:

- 1) paronīmi ir saistāmi ar līdzīgiem īstenības nojēgumiem¹⁰,
- 2) tiem ir līdzīga lietojuma sfēra,
- 3) paronīmi iesaistās līdzīgās konstrukcijās,
- 4) paronīmiem raksturīgi vārddarināšanas formanti, kam ir sinonīmiskas funkcijas (Фомина 1990, 127–128).

Lai izprastu paronīmu rašanos, kā arī to diferencēšanas problemātiku, jāpievēršas svarīgākajām paronīmu pazīmēm. Izmantojot par pamatu Ferdinanda de Sosīra (*Ferdinand de Saussure*) piedāvāto valodas zīmes koncepciju (sk. de Saussure 1966, 65–70), strukturālajā valodniecībā tiek apzināta valodas zīmes divpusējā daba un dažādos aspektos tiek aplūkots gan valodas zīmes akustiskais tēls, resp., *apzīmējums*¹¹, gan arī zīmes jēdzieniskais saturs, resp., *apzīmējams*. Šo valodas zīmes divpusējo dabu var izmantot arī paronīmu pētniecībā, nošķirot tās pazīmes, kas raksturo paronīmus no ārējā, resp., formas, viedokļa, un tās pazīmes, kas piemīt paronīmiem no semantiskā viedokļa. Visas paronīmu pazīmes, gan formālās, gan semantiskās, ir izsecināmas, sastatot paronīmus, kas ir uzskatāmi par viena paronīmu pāra locekļiem, tāpēc paronīmu pazīmju identificēšanā tiek izmantots paronīmu pāris.

¹⁰ Īstenības nojēgums – jebkurš vispārināts denotāta jēdziens.

¹¹ Latviskotie termini atrodami Ievas Lases un Baibas Apines tulkotajā F. de Sosīra “Vispārīgās valodniecības kursa” fragmentā (sk. Sosīrs 1999).

Vispirms jāpievēršas **paronīmu formālajām pazīmēm**, jo tās ir tieši novērojamas un nosakāmas. Viena no svarīgākajām pazīmēm, kas ir raksturīga paronīmiem, ir to etimoloģiskā saikne, resp., paronīmiem ir raksturīga **viena un tā pati saknes morfēma**. Paronīmi ir vienas saknes darinājumi, un tie ietilpst vienā vārddarināšanas ligzdā. Šī pazīme tika aktualizēta krievu valodniecībā 20. gs. otrajā pusē, lai norobežotu paronīmus no citiem paralēlismu tipiem, kā arī dažādiem stilistiskiem paņēmieniem (par to sk. 1.1. nod.). Tā, par paronīmiem uzskatāmi tādi vārdi kā *audzēt – audzināt, cilvēcis – cilvēcis, kaulene – kaulenis* u. tml., bet nav uzskatāmi tādi vārdi kā *logs – loks* (sal. SV 1999, 564), *likums – līkums, ferma – firma, zeme – zems* (sal. LPE 1986, 542).

Ekscerpētais materiāls liecina, ka biežāk paronīmu pāros iesaistās tādi atvasinājumi, starp kuriem nepastāv tiešas motivācijas attiecības. Tādi, piemēram, ir adjektīvu paronīmi *kareivīgs – kareivisks*.

kareivīgs	kareivisks
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas mēdz bieži karot, nebaidās no cīņas; drosmīgs; tāds, kas mēdz uzsākt konfliktu, strīdu.</i> 2. <i>Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.</i> 3. <i>Pārm. Tāds (dzīvnieks), kas mēdz kauties, uzbrukt.</i> 	<i>Tāds, kas raksturīgs, piemīt kareivim vai karavīram; militārs.</i>

(LVV 2006, 486)

Abi paronīmi pārstāv dažādus vārddarināšanas tipus¹², un tiem ir līdzvērtīga pozīcija attieksmē pret motivētāju:

kareiv-is → *kareiv-īg-s*
→ *kareiv-isk-s*

Retāk paronīmu pāros ir sastopami vārdi, starp kuriem ir tiešas motivācijas attieksmes. Piemēram, par šādiem paronīmiem var uzskatīt vārdus *gliemis*¹³ – *gliemezis*.

gliemji	gliemezis
<i>Bez mugurkaulnieku tips – dzīvnieki ar mīkstu ķermeni, kas vairumam sugu ietverts cietā apvalkā, čaulā.</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Gliemis ar attīstītu galvu un spirālveida čaulu vai kailu ķermeni.</i> 2. <i>Iekšējās auss daļa, kurā atrodas orgāns, kas uztver skaņu.</i> 3. <i>Mašīnu elements, viļņots rotācijas ķermenis.</i>

(LVV 2006, 312)

(LVV 2006, 311)

Shematiski to var attēlot šādi:

gliemis → *gliem-ez-is*

Paronīmu saknē var būt notikušas kādas fonētiskas pārmaiņas, proti, paronīmu sakne var īstenoties kā dažādi alomorfi¹⁴. Piemēram, alomorfismu var vērot paronīmu pāri *tece*

¹² Vārddarināšanas tips – vārddarināšanas sistēmas pamatvienība, ko nosaka motivētājvārda vārdšķira, vārddarināšanas paņēmiens, vārddarināšanas līdzeklis un vārddarināšanas nozīme (VPSV 2007, 433).

¹³ “Latviešu valodas vārdnīcā” (2006) šķirkļa vārds ir fiksēts daudzskaitlī, promocijas darbā tas minēts vienskaitlī.

‘šķidrums plūsma’ – *tekne* ‘noteka’, jo priekšējās rindas patskaņu mijas rezultātā notikusi saknes beigu līdzskaņa maiņa. Līdzīgi piemēri ir *ieloce* ‘ielocīta josla’ – *ieloks* ‘vieta ielokā’, *pārsedze* ‘konstruktīvs elements pārsegšanai’ – *pārsegs* ‘ar ko sedz’ u. c.

Tie vārdi, kas nav vienas saknes atvasinājumi, bet starp kuriem ir vērojama šķietama derivatīva līdzība, ir neīsti paronīmi¹⁵. Piemēram, šādu neīstu paronīmiju ilustrē substantīvi *samba* – *sambo*: *samba* ir aizguvums no portugāliešu valodas ‘Brazīlijā cēlusies sarīkojumu deja’ (SV 1999, 701), bet *sambo*¹ ir aizguvums no spāņu valodas un apzīmē ‘cilvēku, kas dzimis jauktā laulībā starp indiāni un afroamerikānieti vai indiānieti un afroamerikāni’ (SV 1999, 701), un *sambo*² ir krievu valodas saplūdenis, kas nosauc ‘cīņas sporta veidu’ (SV 1999, 701).

No gramatiskā viedokļa paronīmi ir **vienas un tās pašas vārdšķiras vārdi**, tāpēc tiem ir raksturīgas vienas un tās pašas gramatiskās kategorijas. Šī pazīme ir iekļauta paronīmu definīcijā (Вишнякова 1984a, 4; Freimane 1993, 104; VPSV 2007, 287). Tomēr paronīmijas aspektā būtu pētāms jautājums par morfēmiski līdzīgu dažādu vārdšķiru vārdu izmantošanu vienā un tai pašā kontekstā atšķirīgas semantikas izteikšanai, jo šādi gadījumi līdzinās paronīmijas izpausmēm. Tā paronīmijai līdzīgas paralēluma izpausmes var novērot starp lietvārda ģenitīva formu un atvasinātu adjektīvu atributīva raksturotāja funkcijā, piemēram, *krāsu* – *krāsains*. Aina Blinkena ir sīkāk analizējusi šo vārdu lietojumu latviešu valodā un secinājusi, ka tie tiek jaukti valodas praksē, kaut arī tiem ir atšķirīga semantika, piemēram, *krāsu* // *krāsainais televizors*, *krāsu* // *krāsainās televīzijas pārraides*, *krāsu* // *krāsainie diapozitīvi* (sk. Blinkena 1980, 79). Promocijas darbā jautājums par dažādu vārdšķiru vārdiem paronīmijā nav plašāk pētīts, jo piemēru ekscerpēšanā tika ņemta vērā vienas vārdšķiras pazīme.

Parasti paronīmiem, kas ietilpst vienā paronīmu pāri, ir raksturīgas vienas un tās pašas gramatiskās kategorijas. Piemēram, to apliecina tādi iepriekš minēti paronīmu pāri kā *iemutis* – *iemutnis* (sk. 21.–22. lpp.), *jutīgs* – *jūtīgs* (sk. 23. lpp.), *kareivīgs* – *kareivisks* (sk. 29. lpp.), u. tml. Ir sastopami arī tādi paronīmi, kam atšķiras kāda gramatiskā kategorija vienas vārdšķiras robežās. Tas ir iespējams substantīvu paronīmiem, kam atšķiras galotne (plašāk par to sk. 1.6. nod.). Piemēram, šādi paronīmi ir *kastanis* – *kastaņa*, jo tiem atšķiras dzimtes gramatiskā kategorija.

¹⁴ Alomorfs – fonētisks vai strukturāls morfēmas variants (VPSV 2007, 28).

¹⁵ I. Freimane tos klasificējusi par kvaziparonīmiem (Freimane 1993, 110).

kastanis	kastaņa
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Kastaņas auglis.</i> 2. <i>Kastaņas, zirgkastaņas auglis.</i> 3. <i>Sar. Kastaņa.</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Dižskābaržu dzimtas vasarzaļš koks ar garām, smailām, dzeloņaini robainām lapām un brūniem, ēdamiem augļiem adatainā apvalkā – kastaņiem.</i> 2. <i>Zirgkastaņu dzimtas vasarzaļš koks ar pretējām, staraini saliktām lapām, krāšņiem baltiem ziediem ķekarveida skarās un brūniem augļiem adatainā apvalkā; zirgkastaņa.</i>

(LVV 2006, 494)

Vēl viena pazīme, kas ir raksturīga paronīmiem no gramatiskā viedokļa, ir to sintaktisko funkciju identums, resp., paronīmiem izteikumā ir **viena un tā pati sintaktiskā funkcija**. Paronīmi funkcionē gramatiski identī noformētā kontekstā un tiem ir raksturīga identa sintaktiskā saistāmība. Saistībā ar šo pazīmi ir minama vēl viena paronīmiem raksturīga īpatnība – tos **mēdz lietot vienā un tai pašā kontekstā**. Paronīmu spēja iekļauties vienā un tai pašā kontekstā ir viens no iemesliem, kas apgrūtina paronīmu diferencēšanu valodas praksē. Daži šādi piemēri promocijas darbā ir jau iepriekš aprakstīti (sk. 20. lpp.).

Lai varētu analizēt paronīmus un tiem raksturīgās īpatnības, nepieciešams segmentēt tos formālā aspektā nozīmīgos paronīmu elementus, kas liecina par atšķirībām starp vārdiem. No formas viedokļa paronīmu atšķirības ir saistāmas ar to **derivatīvo dalāmību**. Tās rezultātā tiek nošķirtas derivatīvi nozīmīgas vienības – morfēmas vai to savienojumi, kam analizējamā struktūrā ir atšķirīgas funkcijas (Soida 2009, 42). Viena no svarīgākajām paronīmu pazīmēm ir **vismaz viena vārddarināšanas līdzekļa atšķirība** to morfēmiskajā struktūrā. Paronīmiem atšķiras tā darinājuma struktūras daļa, kas vārddarināšanas procesā ir īstenojusies kā vārddarināšanas līdzeklis, piemēram, jau minētajiem paronīmiem *kareivīgs* ‘drosmīgs’ – *kareivisks* ‘militārs’, *zvērīgs* ‘nežēlīgs’ – *zvērisks* ‘dzīvniecisks’ atšķiras vārddarināšanas sufiksi; paronīmiem *kastanis* ‘auglis’ – *kastaņa* ‘koks’ atšķiras galotne, kas veic vārddarināšanas funkciju. Promocijas darbā ekscerpētais materiāls nepiedāvā pilnīgu pārskatu par iespējamām vārddarināšanas līdzekļu atšķirībām paronīmijā, jo par analīzes pamatu ir izvēlēti paronīmi, kam atšķiras sufiksi, kā arī dažos gadījumos galotnes vai izskaņas.

Visas iepriekš aprakstītās pazīmes ir attiecināmas uz paronīmu gramatisko un morfēmisko atšķirību, un tās palīdz norobežot paronīmus no dažiem citiem paralēlismu veidiem, piemēram, homonīmiem, tomēr tās nav pietiekamas. Paronīmijā būtisks ir

semantiskais aspekts, jo tieši nozīmes atšķirība ir paronīmu pamats. Tāpēc turpmāk analizētas paronīmu **semantiskās pazīmes**.

Paronīmi ir vienas saknes vārdi, tāpēc to nozīmē vienmēr ir identificējams **viens vai vairāki identi semantiskie elementi**, kas funkcionē kā ISE. Vairumā gadījumu paronīmiem var konstatēt vairākus šādus SE. Ilustrācijai salīdzināsim substantīvu *dzērājs* – *dzērējs* nozīmes, kas fiksētas skaidrojošajā vārdnīcā.

dzērājs <i>Cilvēks, kas bieži, sistemātiski lieto alkoholiskus dzērienus. Arī alkoholiķis.</i>	dzērējs <i>Cilvēks, arī dzīvnieks, kas (pašlaik) dzer.</i>
--	--

(LVV 2006, 264) (<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 25.04.2010.]

Daļa nozīmes SE ir saistāmi ar motivētālvārda *dzert* pamatnozīmi ‘ņemt (šķidrumu) mutē un norīt; lietot pārtikā, uzņemt (šķidrumu vai kopā ar šķidrumu)’ (LVV 2006, 264):

SE	<i>dzērājs</i>	<i>dzērējs</i>
‘šķidrumš’	+	+
‘uzņemt’	+	+
‘norīt’	+	+
‘pārtika’	+	+

Ir arī ISE, kas saistīti ar vārddarināšanas sufiksa semantiku:

‘darītājs’	+	+
------------	---	---

Salīdzinot abu paronīmu nozīmes skaidrojumu, var segmentēt divus SE, kas identificējami tikai vārda *dzērājs* nozīmē:

‘sistemātiski’	+	-
‘alkohols’	+	-

Tātad kopumā paronīmiem *dzērājs* – *dzērējs* var konstatēt diezgan plašu ISE kopumu, kas apgrūtina šo vārdu šķiršanu valodas praksē. Jo vairāk ISE ir konstatējami paronīmu semantikā, jo grūtāk tos savā starpā norobežot.

Lai nošķirtu paronīmus no citiem paralēlismu veidiem, viena no svarīgākajām pazīmēm ir to savstarpējā semantiskā diference, ko īsteno **vismaz viena semantiskā elementa atšķirība**, daļai semantikas paliekot identai. Paronīmu nozīmē jābūt vismaz vienam semantiskajam elementam, kas liecina par šo vārdu pamatkomponenta atšķirību. Tā, piemēram, aprakstītajā paronīmu pāri *dzērājs* – *dzērējs* ir divi SE, kas vārdiem atšķiras, un tie ir uzskatāmi par DSE: DSE ‘sistemātiski’ un DSE ‘alkohols’.

Arī viens DSE var būt pietiekams pamats paronīmu nozīmes diferencēšanai. Tā, piemēram, tikai vienu DSE izdevās identificēt jau aprakstītajā paronīmu pāri *ūdenstilpe* – *ūdenstilpne* (sk. 22. lpp.).

ūdenstilpe <i>Dabisks vai mākslīgs zemes virsmas pazeminājums, kur uzkrājas ūdens.</i>	ūdenstilpne <i>Ūdenstilpe (parasti mākslīga).</i>
--	---

(LVV 2006, 1119) (<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 25.04.2010.]

SE	<i>ūdenstilpe</i>	<i>ūdenstilpne</i>
‘pazeminājums’	+	+
‘virsmā’	+	+
‘ūdens’	+	+
‘krātuve’	+	+
‘mākslīgi veidota’	+	+
‘dabiski veidota’	+	-

Tomēr biežāk paronīmiem var identificēt vairākus atšķirīgus SE. Jo vairāk DSE ir paronīmu pāri, jo vieglāk šos vārdus šķirt lietojumā. Ir sastopami arī tādi paronīmu pāri, kuros katram pāra loceklim var identificēt savus atšķirīgus DSE. Šādu paronīmu atšķirība ir vēl labāk uztverama. Piemēram, salīdzināsim vārdu *daudzpusējs* – *daudzpusīgs* pamatnozīmes.

daudzpusējs <i>Tāds, kurā iesaistīti vairāki vai daudzi dalībnieki; tāds, kas attiecas uz vairākiem vai daudziem.</i>	daudzpusīgs 1. Tāds, kas aptver dažādas nozares, dažādus aspektus; plašs, bagātīgs. 2. Tāds (cilvēks), kam ir plašas un daudzveidīgas intereses.
---	---

(LVV 2006, 226)

SE	<i>daudzpusējs</i>	<i>daudzpusīgs(1)</i>
‘vairāki’	+	+
‘daudzi’	+	-
‘dalībnieki’	+	-
‘iesaistīties’	+	-
‘nozare’	-	+
‘aspekts’	-	+
‘plašs’	-	+
‘bagātīgs’	-	+

Šajā pāri adjektīvam *daudzpusējs* piemīt DSE ‘daudzi’, DSE ‘dalībnieki’ un DSE ‘iesaistīties’, savukārt adjektīvam *daudzpusīgs* var segmentēt DSE ‘nozare’, DSE ‘aspekts’, DSE ‘plašs’ un DSE ‘bagātīgs’. Kopējais DSE skaits ir pietiekami liels, un katram paronīmu pāra loceklim tie atšķiras, tāpēc ir vieglāk tos diferencēt atšķirīgos kontekstos.

Apkopojot iepriekš minētās pazīmes, var secināt, ka paronīmiem ir raksturīgas pazīmes, kas vieno paronīmus gan no formālā, gan semantiskā viedokļa – tās ir paronīmu **vienotājpazīmes**. Par vienotājpazīmēm uzskatāmas:

- 4) viena un tā pati saknes morfēma,
- 5) viena un tā pati vārdšķira,
- 6) vienas un tās pašas sintaktiskās funkcijas,
- 7) viens vai vairāki identi SE.

Vienotājpazīmes ir galvenais iemesls paronīmu diferencēšanas grūtībām, un tās liecina par paronīmu savstarpējo ciešo saikni gan no formālā, gan semantiskā viedokļa. Tajā pašā laikā paronīmiem ir raksturīgas arī pazīmes, kas norāda uz paronīmu diferenci, – tās ir šo paralēlismu **šķirējpazīmes**:

- 8) vismaz viena vārddarināšanas līdzekļa atšķirība,
- 9) vismaz viens atšķirīgs SE.

Paronīmijas izpratnē būtiskākas ir paronīmu šķirējpazīmes, jo tās liecina par paronīmu šķiršanas nepieciešamību valodas praksē.

1.3. Paronīmu pāra locekļu semantiskā diferencēšana

Paronīmu diferencēšana ir atkarīga no šo paralēlismu semantiskajām atšķirībām. Daļa paronīmu ir vārdi, kuru nozīmes atšķirība ir diezgan niecīga un tiek īstenota galvenokārt tikai terminoloģijas sfērā, bet vispārlietojamā valodā šādi vārdi netiek šķirti pēc nozīmes. Tā, piemēram, terminoloģiski ir šķirti vārdi *statne* – *statnis*.

statne	statnis
<i>Nekustīga pamatne, uz kuras uzmontē mašīnas un mašīnu daļas.</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Vertikāls balķis, stienis, kas ir par atbalstu kādā celtņē, ierīcē.</i> 2. <i>Ierīce, arī šaurs (parasti vaļējs)skapis priekšmetu glabāšanai vai noturēšanai vertikālā stāvoklī.</i>

(LVV 2006, 1042)

Termins *statne* ir saistāms ar mašīnbūvi: *darba rāmja statne, iespiedmašīnas statne, preses statne, skaitītāju statne* (T) u. tml., savukārt *statnis* ir starpnozaru termins, ko izmanto

celtniecībā, mežsaimniecībā, kokrūpniecībā, lauksaimniecībā u. tml. nozarēs: *kores statnis, metāla statnis, sparų kopnes statnis, lemeša statnis, teleskopiskais statnis, virsvēlves statnis* (T) u. tml.

Cits piemērs – vārdnīcā terminoloģiski ir diferencēti substantīvi *latgaļi* – *latgalieši*.

latgaļi	latgalieši
<i>Sena latviešu cilts, kas apdzīvojusi tagadējās Latvijas austrumdaļu un kam latviešu tautas veidošanās procesā bijusi galvenā loma.</i>	<i>Latvijas austrumdaļas – Latgales – iedzīvotāji (daļēji seno latgaļu pēcteči), kam ir kopīgas dialekta īpatnības.</i>

(LVV 2006, 581)

Latgalieši ir pašreizējie Latvijas austrumdaļas iedzīvotāji, savukārt *latgaļi* ir sena latviešu cilts. Valodas praksē šie vārdi palaikam tiek lietoti bez atšķirības – izplatītāks ir vārds *latgaļi*, kas tiek lietots abu vārdu nozīmēs:

latgaļi

*Latgale ir Latvijas sastāvdaļa, **latgaļi** [precīzāk – latgalieši] ir latviešu tautas daļa* (..) (K)

*Latgalē (..) daudzviet ceļu malās atrodami krucifiksi un baznīcas **latgaļi** [precīzāk – latgalieši] uztur glītas un sakoptas.* (K)

*Dzīvas diskusijas izraisīja jautājums, vai Latvijā netiek diskriminēti **latgaļi** [precīzāk – latgalieši].* (K)

*(..) kas notiku, ja pēkšņi Latvijā tiktu nošķirti latvieši un **latgaļi** [precīzāk – latgalieši]* (..) (K)

latgalieši

*(..) pēc krievu hronikas zināms, ka **latgalieši** [precīzāk – latgaļi] un zināmā mērā arī lībieši aizgāja uz dzimteni* (..) (K)

No vienas puses, ja valodas lietotājs ikdienā nav saistīts ar konkrētu nozari un tajās izmantoto terminoloģiju, viņam šo paronīmu diferencēšana nav aktuāla, jo konteksts palīdz izprast izteikuma jēgu. No otras puses, šie paronīmi ir latviešu literārās valodas sastāvdaļa, un tie palīdz nodrošināt optimālu saziņu. Promocijas darbā ir pievērsta uzmanība tiem paronīmiem, kas ir fiksēti vispārlietojamās leksikas skaidrojošajā vārdnīcā un ir uzskatāmi par biežāk lietotās leksikas sastāvdaļu, jo tie ir aktuāli ne tikai kādas noteiktas nozares pārstāvjiem, bet visiem literārās valodas lietotājiem.

Paronīmiem raksturīgie DSE ir dažādi – tie var būt ļoti konkrēti, saistīti ar tieši tveramu objektu pazīmēm, un tie var būt arī abstrakti; tie var attiekties uz vienu un to pašu objektīvās realitātes jomu, un tie var būt pretstatīti pēc būtības. Lai varētu vispārināt secinājumus par paronīmiju kā parādību, kā arī varētu aprakstīt izplatītākos paronīmus un

to funkcionēšanu valodas praksē, promocijas darbā īpaša uzmanība pievērsta tiem DSE, kas atkārtojas regulāri, kā arī tiem vārddarināšanas tiptiem, kas biežāk sastopami paronīmu pāros. Tajos gadījumos, ja paronīmu pāros regulāri iesaistās paronīmi, kas darināti atbilstoši vieniem un tiem pašiem vārddarināšanas tiptiem, var izsecināt tipiskos DSE, kas šajos paronīmu pāros dominē, un tā var teorētiski risināt jautājumu par noteiktu paronīmu tipu diferencēšanas problemātiku. Tā, piemēram, latviešu literārajā valodā semantiski tuvi ir adjektīvi *tiesīgs* – *tiesisks*.

tiesīgs	tiesisks
<i>Tāds, kam ir likumiskas vai morālas tiesības (piem., ko darīt, kā rīkoties).</i>	<i>Tāds, ko nosaka tiesības; tāds, kas atbilst tiesībām, izriet no tām.</i>

(LVV 2006, 1093)

Lai nerastos pārpratumi, terminoloģiskās vārdkopās ir nostiprināts viens atvasinājums, proti, *tiesisks*: *tiesisks akts*, *tiesisks darījums*, *tiesisks dokuments*, *tiesisks līdzeklis*, *tiesisks spēks*, *tiesisks prasījums* (T) u. tml. Savukārt adjektīvs *tiesīgs* dominē šādos izteikumos:

tiesīgs

*Valsts uzņēmums ir **tiesīgs** veikt jebkuru saimniecisko darbību (..) (K)*

*Zvērināta revidenta palīgs nav **tiesīgs** sniegt ziņojumu un revīzijas pārskatu (..) (K)*

*Pilnsapulce ir **tiesīga**, ja tajā piedalās vairāk nekā puse no biedru kopskaita. (K)*

*Kluba valdes priekšsēdētājs ir **tiesīgs** vienpersoniski pieņemt lēmumu par kustamā īpašuma iegūšanu (..) (K)*

Pēc nozīmes latviešu literārajā valodā tiek diferencēti arī citi līdzīgi atvasināti adjektīvi ar sufiksiem *-īg-* un *-isk-*, piemēram, *cilvēcīgs* – *cilvēcisks*, *kareivīgs* – *kareivisks*, *likumīgs* – *likumisks*, *mantīgs* – *mantisks*, *skanīgs* – *skanisks*, *zvērīgs* – *zvēriskis* u. c. (sk. 4.2.2.1.1. nod.). Šāds piemēru daudzums liecina, ka var runāt ne tikai par konkrētu vārdu paronīmiem, bet var vispārināti pētīt adjektīvu paronīmus, kas atvasināti ar sufiksiem *-īg-* un *-isk-*, izsecinot tiem raksturīgos DSE.

Lai pārskats būtu pilnīgāks, analīzē var iekļaut ne tikai valodas praksē problemātiskos un šaubīgos gadījumus, bet arī tādus atvasinājumu pārus, kas atbilst aplūkojamo paronīmu pāra locekļu vārddarināšanas tiptiem un valodas praksē netiek jaukti. Tā, piemēram, minētajā adjektīvu paronīmu kopā, kas atvasināti ar sufiksiem *-īg-* un *-isk-*, tāds pāris ir adjektīvi *mutīgs* – *mutisks*. Šie atvasinājumi atbilst iepriekš minētajiem paronīmu pāriem no vārddarināšanas viedokļa, tomēr ikdienā parasti valodas lietotājam

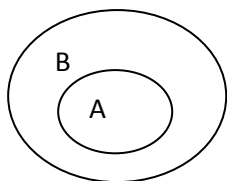
problēmas nesagādā – katrs adjektīvs tiek lietots savā atšķirīgā kontekstā: *mutīgs kaimiņš, mutīga sieva, mutīgs puisis – mutiska izsole, mutiska atbilde, mutiska liecība* (K).

mutīgs <i>Ļoti runīgs, arī tāds, kas prot attapīgi runāt.</i>	mutisks <i>Tāds, kas ir izteikts mutvārdos.</i>
---	---

(LVV 2006, 665)

Līdzīgs adjektīvu pāris ir arī *valodīgs ‘runīgs’ – valodisks ‘saistīts ar valodu’*, arī šos vārdus valodas praksē nemēdz jaukt: *valodīgs vīrs, valodīgs gids, valodīgs politiķis – valodiska gaume, valodiska sazināšanās* (K). Šādu skaidri diferencējamo atvasinājumu šķīrums palīdz izprast vienas saknes atvasinājumu šķiršanas principus un vispārināt secinājumus par valodas praksē grūtāk šķiramiem gadījumiem, kā arī var noderēt ieteikumu izstrādē, lai normētu jaunu atvasinājumu nošķiršanu terminoloģijā un citās jomās.

Analizējot paronīmu lietojumu valodas praksē, kā arī salīdzinot to semantisko struktūru, var vērot, ka starp paronīmiem bieži pastāv virsjēdziena un apakšjēdziena attiecības, t.i., **hiponīmija**. Par hiponīmiju tiek uzskatīts paradigmatisks attiecīgs veids, kas pastāv starp virsjēdzienu un apakšjēdzienu (Кроуґрыз 2001, 177)¹⁶. Šādu attiecīgu pamatā ir semantiska korelācija starp virsjēdzienu, t. i., hiperonīmu, un apakšjēdzienu, t. i., hiponīmu. Aloīzs Gudavičs (*Aloyzas Gudavičius*) hiperonīmu un hiponīmu savstarpējās attiecības attēlo shematiski (Gudavičius 2007, 71), norādot, ka hiponīms pārstāv semantiski šaurāku klasi, bet hiperonīms ir semantiski plašāks un ietver hiponīma nozīmi (sk. 1.attēlu).

A – hiponīms, B – hiperonīms

1.attēls

Hiponīmiskas attiecības starp valodas vienībām atspoguļo īstenības objektu klasificēšanas procesu mūsu apziņā jeb t. s. taksonomiju. Lielāka vai mazāka precizitāte objekta nominācijas procesā ir svarīga tajos gadījumos, kad to pieprasa konteksts (Кобозева 2007, 102). Paronīmi ir valodas vienības, kas var īstenot valodas lietotāja prasības pēc lielākas

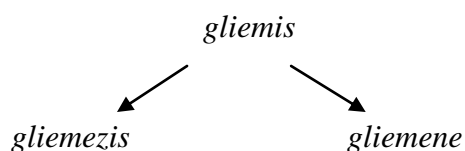
¹⁶ Noteikts hiponīmisku attiecīgu veids ir arī *meronīmija* – attiecības starp vārdiem, kas nosauc daļu no veselo, piemēram, *grāmata* un *lappuse*, *māja* un *jumts* (VPSV 2007, 230).

precizitātes, resp., tie ir aktuāli literārajā valodā virzienā uz nozīmes precizēšanu. Piemēram, hierarhiskas tipa un klases¹⁷ attieksmes īsteno paronīmi *gliemis* – *gliemezis*, kā arī *gliemis* – *gliemene*. *Gliemis* ir virsējdzienis, kas nosauc bezmugurkaulnieku tipu, savukārt *gliemezis* un *gliemene* ir apakšējdzieni, kas nosauc atšķirīgas gliemju klases.

<p>gliemji</p> <p><i>Bezmugurkaulnieku tips – dzīvnieki ar mīkstu ķermeni, kas vairumam sugu ietverts cietā apvalkā, čaulā.</i></p>	<p>gliemezis</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Gliemis ar attīstītu galvu un spirālveida čaulu vai kailu ķermeni.</i> 2. <i>Iekšējās auss daļa, kurā atrodas orgāns, kas uztver skaņu.</i> 3. <i>Mašīnu elements, viļņots rotācijas ķermenis.</i>
(LVV 2006, 311)	(LVV 2006, 312)

<p>gliemji</p> <p><i>Bezmugurkaulnieku tips – dzīvnieki ar mīkstu ķermeni, kas vairumam sugu ietverts cietā apvalkā, čaulā.</i></p>	<p>gliemene</p> <p><i>Gliemis, kura ķermenis ietverts divvāku čaulā.</i></p>
(LVV 2006, 311)	(LVV 2006, 312)

Shematiski šo paronīmu attieksmes varētu attēlot šādi:

Ikdienas lietojumā šī terminoloģiskā atšķirība bieži netiek ņemta vērā, īpaši, vārdu *gliemis* – *gliemezis* lietojumā:

gliemis

*Visbeidzot, cilvēki izmanto **gliemju** spirālveida čaulu un orgānu uzbūvi par piemēru būvniecībā (..) (K)*

*Es ieraugu vēl vienu **gliemi** un tad vēl vienu, ak, Dievs, te taču čum un mudž no gliemjiem! (K)*

gliemezis

*Visefektīvākie paņēmieni cīņā pret **gliemežiem** ir agrotehniskie un sanitāri higiēniskie pasākumi, kur ietilpst arī gliemežu mehāniskā savākšana (..) (K)*

*Vai nebūtu kāds labs padoms par **gliemežu** izplatības ierobežošanu dārzā? (K)*

*Vai tā var būt, ka puīši šajā lapā uzvedas kā tādi bezmugurkaula **gliemeži**, kas gaida, kad kāda maiga meitenes roka viņam pados mīkstu salāta lapiņu (..) (K)*

*Paņēmu zupiņu, jūras veltes un nemanāmi lasīju laukā **gliemežus**, jo biju gaidījusi garneles (..) (K)*

¹⁷ Pēc organismu sistemātikas principiem: tips → klase → kārta → dzimta → ģints → suga.

Bez tam ēd arī citus kukaiņus, zirnekļus, mitrenes, daudzkājus, sliekas, nelielus gliemežus, ķirzakas, vordes (..) (K)

Satiekas divi gliemeži. Vienam ir mājiņa, otram nav. Gliemezis ar mājiņu prasa gliemezim bez mājiņas: – Ei, kur tad tu savu mājiņu pazaudēji? – Kušš! Nevienam nesaki, es aizbēgu no mājām! (K)

Hiponīmijai atšķirībā no sinonīmijas ir raksturīga vienvirziena aizstāšana: tekstā hiponīmu var aizstāt ar hiperonīmu, bet ne vienmēr ir iespējams hiperonīmu aizstāt ar hiponīmu (Новиков 2000a, 104). Pretstatot hiponīmiskus paronīmus pēc to semantiskās struktūras, var konstatēt, ka viens paronīms ir semantiski plašāks, resp., tam ir mazāk to SE, kas ierobežo paronīma kontekstuālo iederību. Piemēram, šādu semantisko ierobežojumu var identificēt paronīmu pāri *persona* – *personība*, kurā substantīvam *personība* var konstatēt vairākus ierobežojošus DSE.

persona	personība
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Atsevišķs cilvēks.</i> 2. <i>Gramatiska kategorija, kas rāda darbības subjekta attieksmi pret runātāju.</i> 	<i>Cilvēks kā aktīvas darbības subjekts; cilvēks ar savām individuālajām rakstura, intelekta un emociju īpatnībām.</i>

(LVV 2006, 823)

SE	<i>persona</i> (1)	<i>personība</i>
‘cilvēks’	+	+
‘atsevišķs’	+	+
‘individualitāte’	-	+
‘raksturs’	-	+
‘intelekts’	-	+
‘emocijas’	-	+

Šajā paronīmu pāri var konstatēt vairākus DSE, kas raksturīgi vārdam *personība*, līdz ar to šī vārda lietojums ir vairāk ierobežots nekā otram paronīmu pāra loceklim. Valodas praksē ir sastopami gadījumi, kad substantīvs *personība* tiek lietots vārda *persona* vietā, bet pretēja substitūcija nav novērota:

(..) ja CSNg rezultātā Jums ir bojāts vai gājis bojā sauszemes transportlīdzeklis, nepieciešama **personības** [precīzāk – personas] apliecināšana dokumenta kopija (..) (K)

(..) konfiscēja 25 strēlnieku ieročus un noskaidroja iespējamā spridzinātāja **personību** [precīzāk – personu]. (K)

(..) *iestādes vadītājam ir tiesības pārliecināties par centralizētā eksāmena norises novērotāja **personību** [precīzāk – personu], pieprasot **personību** [precīzāk – personu] apliecināšanu dokumentu(..)* (K)

Ekscerpētais materiāls liecina, ka paronīmu un tiem līdzīgu atvasinājumu semantiskajā diferencēšanā bieži ir vērojamas noteiktas kopsakarības ar **nozīmes pārnese** – vārda vai izteiciena jēdzieniskā satura maiņu, kam pamatā ir loģiski vai tēlaini asociatīva saikne starp īstenības objektiem; galvenie tēlainā nozīmes pārnesuma paveidi ir metafora un metonīmija (VPSV 2007, 264).

Nozīmes pārnesums paronīmijā tiek izmantots savdabīgi, jo tas neīstenojas vienā leksēmā, bet gan no vienas leksēmas tiek pārcelts uz citu, etimoloģiski un derivatīvi saistītu leksēmu. Biežāk tas ir novērojams adjektīvu paronīmijā. Piemēram, šādu nozīmes pārnesumu var konstatēt jau minētajā adjektīvu pāri *daudzpusējs* – *daudzpusīgs* (sk. 33.–34. lpp.): paronīms *daudzpusējs* nosauc pazīmi, kas ir tieši saistāma ar motivētātvārdkopu *daudzas puses*, savukārt paronīma *daudzpusīgs* nozīmē īstenots nozīmes pārnesums, motivētātvienības semantiku attiecinot uz abstraktām īstenības parādībām – interesēm, aspektiem.

daudzpusējs	daudzpusīgs
<i>Tāds, kurā iesaistīti vairāki vai daudzi dalībnieki; tāds, kas attiecas uz vairākiem vai daudziem.</i>	<ol style="list-style-type: none"> <i>Tāds, kas aptver dažādas nozares, dažādus aspektus; plašs, bagātīgs.</i> <i>Tāds (cilvēks), kam ir plašas un daudzveidīgas intereses.</i>

(LVV 2006, 226)

Šādus vārdus valodas praksē parasti ir vieglāk diferencēt atšķirīgos kontekstos: *daudzpusējs līgums, daudzpusējas attiecības, daudzpusēja programma, daudzpusēji sakari, daudzpusējs dialogs* – *daudzpusīga personība, daudzpusīgs zinātnieks, daudzpusīga vide, daudzpusīgi materiāli, daudzpusīgs pētījums, daudzpusīga daiļrade* (K). Reti ir sastopami piemēri, kad šādi vārdi tiek jaukti: *daudzpusēja personība // daudzpusīga personība* (K).

Līdzīgi nozīmes pārnesums ir konstatējams arī jau minētajā vārdu pāri *mutīgs* – *mutisks* (sk. 37. lpp.): *mutisks* ir ‘tāds, kas izteikts mutvārdos’, bet atvasinājumam *mutīgs* ir raksturīga pārnesta nozīme ‘ļoti runīgs; tāds, kas prot attapīgi runāt’. Šo vārdu nozīmē dominē DSE, tomēr pēc motivētātvārda semantikas tiem var konstatēt arī noteiktus ISE, kas liecina par semantisku saikni starp vārdiem. Piemēram, minētie adjektīvi *mutīgs* – *mutisks* abi ir saistāmi ar motivētātvārda *mute* pamatnozīmi ‘dobums starp augšējo un apakšējo žokli; šā dobuma ārējā atvere; lūpas ar sejas daļu ap tām’ (LVV 2006, 665). Šo un citu līdzīgu atvasinājumu analīze liecina, ka tie vienas saknes vārdu pāri, no kuriem vienam nozīmē (īpaši pamatnozīmē) ir konstatējams nozīmes pārnesums, lielākoties

valodas praksē ir nostiprinājušies atšķirīgos kontekstos un lietojumā īpašas problēmas nesagādā. Šis novērojums var noderēt kā paronīmu diferencēšanas kritērijs tiem paronīmiem, kam nozīmes pārnesums ir konstatējams kādā atvasinātajā nozīmē, kā arī tajos gadījumos, ja semantiskā difference starp tiešas nozīmes un pārnestas nozīmes paronīmu pagaidām nav nostiprinājušies valodas praksē. Piemēram, paronīmu pāri *vienreizējs* – *vienreizīgs* nozīmes šķiršanā ņemts vērā nozīmes pārnesums (sk. arī 131. lpp.).

<p>vienreizējs</p> <p>1. <i>Tāds, kas derīgs tikai vienai reizei, ir spēkā tikai vienu reizi.</i></p> <p>2. <i>Tāds, ko veic, kas notiek vienu reizi, vienā reizē; tāds, ko saņem tikai vienu reizi.</i></p>	<p>vienreizīgs</p> <p><i>Tāds, kam piemīt izcilas īpašības, nepārspējams; neparasts.</i></p>
---	---

(LVV 2006, 1173)

Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā izplatītāks ir adjektīvs *vienreizējs*, kuru lieto abu adjektīvu nozīmē, un līdzīga tendence ir vērojama arī publicistikā:

‘derīgs vienai reizei’

Vai līdz ar vienreizējās biļetes cenas celšanu var rēķināties ar pasažieru skaita kritumu (...)? (Neatkarīgā Rīta Avīze, 2006)

Nākamgad par katru jaundzimušo bērniņu ģimene papildus 296 latus lielajam maternitātes pabalstam saņems vienreizēju piemaksu. (Ieva, 2005)

‘izcils, neparasts’

M. Laukšteina uzsver, ka šis centrs ir vienreizēja [precīzāk – vienreizīga] iespēja cilvēkiem ar īpašām vajadzībām pavadīt laiku ārpus mājām (...) (Ogres Ziņas, 2002)

Ja kļūsi par vienu no 12 finālistiem, kuras, pēc redakcijas vērtējuma, būs vienreizējākās [precīzāk – vienreizīgākās] un iekārdinošākās, tava fotogrāfija tiks publicēta Žurnāla “Klubs” pielikumā. (Ieva, 2005)

Rasma Grīse par adjektīviem *vienreizīgs* un *vienreizējs* raksta: “Uz dažu parādību var tikt attiecināts gan *vienreizējs*, gan *vienreizīgs*, piem., kādas lomas tēlojums vai mūzikas gabala atskaņojums var būt *vienreizējs* (pretstats: *vairākkārtējs* vai *daudzkārtējs*) un var būt *vienreizīgs* (pretstats: *parasts* vai *šablonisks*). Parasti *vienreizējas* parādības var arī atkārtoties, bet *vienreizīgas* nemēdz atkārtoties; taču ne to der turēt prātā, izraugoties vienu vai otru formu, jo šāds kritērijs nav arvien piemērojams un var maldināt, piem., piedzimšana katram dabiski ir *vienreizēja* (nekad neatkārtojas, notiek vienreiz), bet kādas aktrises *vienreizīgais* Indrānu mātes tēlojums var (lielā mērā) atkārtoties katrā izrādē.”

(Grīšle 2007, 274–275) Izmantojot nozīmes pārnēsumu, paronīmus var semantiski diferencēt un lietot atbilstošā kontekstā, precizējot substantīvu pazīmes pēc vajadzības.

Nozīmes pārnēsums ir viens no veidiem, kas var palīdzēt nostiprināt līdzīgu atvasinājumu nozīmes atšķirību, jo metafora un metonīmija ir divi svarīgākie semantiskās derivācijas mehānismi (Кустова 2004, 32), kas tiek izmantoti, lai radītu jaunas nozīmes valodā. Metafora un metonīmija ir dažādu procesu rezultāts – metaforizācija ir saistāma ar izziņas, resp., kognitīvo, funkciju, savukārt metonīmijas pamatā ir references funkcija (Lakoff, Johnson 2003, 36). Tomēr metafora un metonīmija robežojas un savijas dažādos veidos: 1) metaforai var būt metonīmisks pamats, 2) vārdu savienojumu vai teikumu var interpretēt gan kā metaforu, gan kā metonīmiju, 3) vienu un otru nosaukuma pārnēsuma veidu var izmantot secīgi (Lokmane 2009, 92). Abi šie procesi ir nozīmīgi valodas attīstības procesā, lai nosauktu un apzinātu jaunas un jaunas reālijas. Šī iemesla dēļ promocijas darbā pēc nepieciešamības ir iekļauti daži šādi piemēri, lai ilustrētu to diferencēšanas iespējas.

1.3.1. Komponentu analīzes metodes izmantošana paronīmu semantikas izpētē

Valodas vienību semantikas segmentācija kā noteikts lingvistisks paņēmieni tiek izmantots kopš 20. gs. vidus, un to rosināja tajā laikā fonoloģijā izstrādātā fonēmu diferencēšanas un aprakstīšanas metodoloģija. Vārda leksiskās nozīmes sastāvdaļas var konstatēt, izmantojot **komponentu analīzes metodes** – vārda leksiskās nozīmes analīzes metodes, kas balstās uz nozīmes dalījumu sēmas jeb semantiskajos elementos (VPSV 2007, 187). Šās metodes pamatā ir hipotēze, ka valodas vienības sastāv no noteikta semantisko elementu kopuma, kurus var segmentēt un tādā veidā atsevišķi aprakstīt. Sākotnēji, analizējot vārdu semantisko struktūru, lielāka uzmanība tika pievērsta diferenciālām semantiskām pazīmēm, kas liecina par vārdu nozīmes atšķirībām (Katz, Postal 1964; Ullman 1964 u. c.), bet vēlākos pētījumos tika akcentētas arī integrālas pazīmes (Гак 1971; Labov 1973; Апресян 1974, Nida 1975; Leech 1981; Goddard 1998 u. c.), kas kļuva par pamatu prototipu teorijai (Rosch 1973, Aitchison 1994 u. c.), kā arī semantisko primitīvu teorijai (Wierzbicka 2004).

Komponentu analīzes metodes var izmantot dažādi – tā ir noderīga leksēmu semantikas pētniecībā, proti, vārda nozīmi var sadalīt sīkāk un detalizēt aprakstīt; šī metode palīdz izstrādāt semantisko pazīmju, resp., elementu kopumu, kas noder

semantisko lauku teorijas izstrādē; komponentu analīze ir noderīga vārdu semantiskās saistāmības pētījumos u. c. (par to sk. Кузнецов 2000, 234). Latviešu valodniecībā komponentu analīzes metode ir izmantota noteiktu leksiski semantisko grupu izpētē (piem., Freimane 1983; Nešpore 2005; Kuplā 2006, Polkovņikova 2010).

Komponentu analīzes metode ir arī kritizēta vairāku iemeslu dēļ (par to plašāk sk. Lyons 1995, 114–117; Wierzbicka 2004, 249–257). Viens no kritikas iemesliem ir atzinums, ka, izmantojot komponentu analīzi, netiek segmentēti visi iespējamie semantiskie elementi, kas ļauj apstrīdēt analīzes pilnvērtību. Vēl viens iemesls, kas liek apšaubīt šīs metodes lietderību, ir empīriskā bāze, jo komponentu analīzē par pamatu tiek izmantotas vārdu nozīmes, kas ir fiksētas leksikogrāfijā. Pēc kritiķu domām, šis materiāls ir defektīvs, jo vārdnīca neatspoguļo pilnīgu nozīmes skaidrojumu. Kaut arī var piekrist, ka komponentu analīzes metode nav absolūta un arī nozīmes skaidrojumi vārdnīcās var būt nepilnīgi, tomēr ar šīs metodes palīdzību var izsecināt būtiskos nozīmes struktūras elementus, proti, vārda nozīmei raksturīgos **prototipiskos SE**. Analizējot vārdnīcu materiālu, tiek iegūti tie SE, kas biežāk atspoguļojas kontekstuālā lietojumā, resp., ir izplatītāki. Anna Vežbicka (*Anna Wierzbicka*) norāda, ka 21. gs. var kļūt par vārdnīcas ēru (Wierzbicka 2004, 257), un ne tikai leksikogrāfija var noderēt komponentu analīzē, bet arī komponentu analīzes metode var palīdzēt uzlabot leksikogrāfijas materiālus.

No paronīmu pazīmēm izriet, ka šo paralēlismu nozīmē vienmēr ir jābūt gan noteiktiem ISE, gan DSE (par to sk. 1.2. nod.). Paronīmu semantiskā līdzība ir saistāma ar ISE, kas ir identificējami to nozīmē. Jo vairāk ISE var konstatēt, jo grūtāk šos vārdus ir diferencēt valodas praksē. Tā, piemēram, paronīmu pāri *pākstenis* – *pāksts* var konstatēt diezgan plašu ISE kopumu.

pākstenis <i>No divām saaugušām augļlapām attīstījies garš, sauss daudzsēklu auglis veronis.</i>	pāksts <i>Garens, sauss daudzsēklu auglis veronis, kas attīstījies no augšējās sēklotnes, kura izveidojusies no vienas augļlapas.</i>
--	---

(LVV 2006, 864)

SE	<i>pākstenis</i>	<i>pāksts</i>
‘auglis’	+	+
‘veronis’	+	+
‘daudzsēklu’	+	+
‘garens’	+	+
‘augļlapas’	+	+
‘sēklotne (augšējā)’	-	+

‘viena (augļlapa)’	-	+
‘divas (augļlapas)’	+	-

Pēc SE salīdzināšanas var konstatēt, ka paronīmu pārim ir samērā liels ISE skaits, un tikai daži DSE. Šādi paronīmi ir semantiski tuvi, un bez speciālām zināšanām tos ir grūti diferencēt valodas praksē.

Līdzīgu ISE pārsvaru var konstatēt paronīmu pāri *zālājs – zāliens*.

zālājs <i>Vieta, platība, kur aug zālaugi.</i>	zāliens <i>Ar zāli apaudzis (parasti ar zemajām graudzālēm apsēts un kopts) laukums (parkā, apstādījumos, pagalmā u. tml.).</i>
--	---

(LVV 2006, 1190)

SE	<i>zālājs</i>	<i>zāliens</i>
‘zālaugi’	+	+
‘platība’	+	+
‘vieta’	+	+
‘daudz’	+	+
‘kopts’	-	+

Arī šie paronīmi valodas praksē bieži vien netiek diferencēti, jo atšķirība ir diezgan niecīga. Lai gan abu paronīmu nozīmes atšķirības ir aprakstītas valodas prakses materiālos (sk., piem., Sika 1974, 74–75), kā arī fiksētas leksikogrāfijā, tomēr tos bieži lieto bez nozīmes atšķirības – izplatītāks ir atvasinājums *zālājs*, ko lieto gan koptas, gan nekoptas ar zālaugiem aizņemtas platības apzīmēšanai:

zālājs

Oktobrī var veikt pēdējos zālāja [precīzāk – zāliena] apkopšanas darbus pirms iezīmošanas. (Sievietes Pasaule, 2001)

Teritorijas labiekārtošana. Brugēšanas darbi. Zālāju [precīzāk – zālienu] atjaunošana. (Liesma, 2006)

Mūsu pilsētā transportlīdzekļu novietošanas ziņā valda pilnīga anarhija – kur gribu, tur stāvu, nerēķinoties ne ar zālājiem [precīzāk – zālieniem], ne cilvēkiem. (Zemgales Ziņas, 2006)

Transporta līdzekļi (..) izposta zālājus [precīzāk – zālienus]. (Brīvā Daugava, 2002)
(..) pirmo iespaidu par māju rada kopts zālājs [precīzāk – zāliens] (..) (Vietējā Nedēļas Avīze, 2002)

Šie piemēri liecina, ka valodas lietotāju apziņā nav stabilizējusies atšķirība starp abiem paronīmiem. Salīdzinot substantīvu *zālājs – zāliens* SE, var konstatēt, ka šajā paronīmu

pārī ISE ir vairāk nekā DSE. To var uzskatīt par iemeslu, kas apgrūtina abu atvasinājumu diferencēšanu. Vēl viens iemesls, kas kavē abu darinājumu semantiskās atšķirības nostiprināšanos, ir meklējams apstākļi, ka citi līdzīgi vienas saknes atvasinājumi ar šiem sufiksiem valodā funkcionē kā sinonīmi vai varianti, piemēram, *alksnājs* // *alksniens*, *kārklājs* // *kārkliens*, *liepājs* // *liepiens*, *priedājs* // *priediens*.

Dažkārt DSE ir terminoloģiski ierobežoti un pat ļoti specifiski (par to sk. 3.2. nod.). Jo vairāk paronīmu nozīmē ir DSE, jo labāk tie ir šķirami valodas praksē. Tā, piemēram, pārī *dūmeklis* – *dūmenis* var konstatēt pietiekami daudz nozīmīgus DSE, kas palīdz tos šķirt valodas lietojumā.

dūmeklis <i>Biškopja darbarīks, ko lieto bišu atvairīšanai un nomierināšanai ar dūmiem, - neliels skārda trauks (kurtuve) ar plēšām un vāku, kurā ir dūmu caurums.</i>	dūmenis <i>Dūmvada turpinājums – resna vertikāla caurule, pa kuru dūmi un gāzes izplūst gaisā.</i>
--	--

(LVV 2006, 260)

SE	<i>dūmeklis</i>	<i>dūmenis</i>
‘dūmi’	+	+
‘priekšmets’	+	+
‘izvadīšana (dūmu)’	+	+
‘darbarīks’	+	-
‘ieguve (dūmu)’	+	-
‘bites’	+	-
‘nomierināšana (bišu)’	+	-
‘izbūve’	-	+
‘caurule’	-	+

Plašais DSE kopums nodrošina substantīvu saistību ar atšķirīgām reālijām – *dūmeklis* ir biškopības darbarīks, bet *dūmenis* ir izbūve celtnē vai ārpus tās. Par paronīmiem tie uzskatīti tāpēc, ka tiem var identificēt vairākus ISE, kas norāda uz potenciālu iespēju sajaukt šos vārdus, piemēram, valodas apguves procesā.

Paronīmu nozīmē vienmēr ir jābūt kādam ISE, kas liecinātu vismaz par potenciālu iespēju jaukt šos vārdus ne tikai fonētisku, bet arī semantisku iemeslu dēļ. Ja šādus ISE atvasinājumu pārī nevar identificēt, tie par paronīmiem nav uzskatāmi. Tā, piemēram, adjektīviem *kašķains* – *kašķīgs* ir viena sakne, tomēr tie savā starpā semantiski nav saistāmi.

kašķains <i>Tāds, kas slimo ar kašķi.</i>	kašķīgs <i>Ķildīgs, strīdīgs; nesaticīgs (cilvēks); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.</i>
---	---

(LVV 2006, 495)

Šie vārdi ir attiecināmi uz dažādiem motivētārvārda LSV. Adjektīvu *kašķains* motivē vārda *kašķis* tiešā nozīme ‘ādas slimība’, savukārt adjektīvs *kašķīgs* ir attiecināms uz vārda *kašķis* pārnesto nozīmi ‘strīds, ķilda’.

kašķis

1. *Lipīga ādas slimība, stipra nieze, ko izraisa īpaša ērce.*
2. *Strīds, ķilda.*
3. *Strīdīgs cilvēks.*

(LVV 2006, 495)

Shematiski to varētu atspoguļot šādi:

kašķis (1) → *kašķains*

(2) → *kašķīgs*

Šādi vārdi par paronīmiem nav uzskatāmi.

Cits piemērs – par paronīmiem nav uzskatāmi adjektīvi *pretējs* – *pretīgs*, jo šo vārdu semantikā nav konstatējams neviens ISE.

pretējs	pretīgs
1. <i>Tāds, kas atrodas pretī (kam).</i>	<i>Tāds, kas izraisa riebumu, nepatiku.</i>
2. <i>Pilnīgi atšķirīgs; tāds, kas ir pretrunā (ar ko).</i>	

(LVV 2006, 875)

SE	<i>pretējs(1)</i>	<i>pretīgs</i>
‘pretī’	+	-
‘atrasties’	+	-
‘nepatika’	-	+
‘riebums’	-	+
‘izraisīt’	-	+

Arī vārda *pretējs* atvasinātajā nozīmē nav konstatējams neviens ISE.

pretējs	pretīgs
1. <i>Tāds, kas atrodas pretī (kam).</i>	<i>Tāds, kas izraisa riebumu, nepatiku.</i>
2. <i>Pilnīgi atšķirīgs; tāds, kas ir pretrunā (ar ko).</i>	

(LVV 2006, 875)

SE	<i>pretējs(2)</i>	<i>pretīgs</i>
‘atšķirīgs’	+	-
‘ir pretrunā (ar ko)’	+	-
‘nepatika’	-	+
‘riebums’	-	+
‘izraisīt’	-	+

Abiem vārdiem nevar konstatēt nevienu ISE, kas varētu tuvināt to semantiku. Adjektīvs *pretējs* ir saistāms ar apstākļa vārda *pretī* lokalo nozīmi, savukārt adjektīvam *pretīgs* ir raksturīga pārnesta nozīme.

1.3.2. Semantisko opozīciju izmantošana paronīmu pāros

Paradigmatiskajā leksikas izpētes aspektā paronīmija tiek analizēta, izmantojot opozīciju principu. **Opozīciju metode** tika izstrādāta un nostiprināta Prāgas lingvistiskajā tradīcijā. Sākotnēji tā tika piedāvāta fonoloģisku, kā arī morfoloģisku procesu un parādību izpētē (par to sk. Kalnača 1999; Булыгина, Крылов 2000; Степанов 2003, 212), bet laika gaitā pārveidojās par starpdisciplināru metodi, kuras pamatā ir dihotomijas princips, kas atspoguļo noteiktas pazīmes piemītību vai trūkumu. Opozīcijas izpaužas visās valodas sfērās – gan universālās (semantiskās), gan konkrētās (leksiskās), gan vispārinātās (gramatiskās), un to identificēšana var izvērsties visai sarežģīta (Freimane 2008, 18). Izmantojot opozīciju principu semantikā, var analizēt dažādas **semantiskās opozīcijas**. Semantisko opozīciju daudzveidība ir atkarīga no tā, cik lielā detalizācijas pakāpē tās tiek aplūkotas. Var izmantot pakāpeniski strukturētu opozīciju sistēmu, kurā katrā nākamajā pakāpē atklājas iepriekšējās pakāpes pretstati. Piemēram, šādu pieeju izmanto I. Freimane, analizējot trešo personu verbu sistēmā: pirmajā pakāpē autore aplūko universālu semantisko opozīciju ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’, kas nākamajās pakāpēs tiek strukturēta sīkāk ‘persona’ – ‘nepersona’, ‘aktīva persona’ – ‘pasīva persona’ (sk. Freimane 2008, 19–21). Var izstrādāt tematisku opozīciju sistēmu. Piemēram, ļoti plašu semantisko elementu opozīciju sarakstu piedāvā Josifs Sterņins (*Иосиф Стернин*) – viņš ir izstrādājis vairāk nekā 50 dažādu semantisko opozīciju, kas ir sagrupētas noteiktās tematiskajās grupās un ko pats autors dēvē par semantiskajām pazīmēm (sk. Стернин 1985, 152–155; Попова, Стернин 2007, 137–141). J. Sterņins piedāvā opozīcijas šķirt, piemēram, no materiālā aspekta (‘viegls’ – ‘smags’, ‘augsts’ – ‘zems’, ‘biezs’ – ‘plāns’), no bioloģiskā aspekta (‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’, ‘vesels’ – ‘nevesels’), no temporālā aspekta (‘jauns’ – ‘vecs’, ‘ātri’ – ‘ilgi’), no sociāli psiholoģiskā aspekta (‘uzticīgs’ – ‘neuzticīgs’, ‘ar aizspriedumiem’ – ‘bez aizspriedumiem’, ‘tikumīgs’ – ‘netikumīgs’) u. tml.

Dažādas semantiskās opozīcijas var identificēt arī paronīmu nozīmes struktūrā. Turpmāk aprakstītas dažas no tām. Viena no izplatītām semantiskajām opozīcijām, kas ir sastopama valodā, ir opozīcija ‘**dzīvs**’ – ‘**nedzīvs**’. To var uzskatīt par semantiskās kategorijas – dzīvuma – izpausmi (Kalnača 2000, 178). Par dzīvām reālijām var uzskatīt

visas tās īstenības parādības, kas ir pakļautas bioloģiskam attīstības procesam, piemēram, cilvēks, dzīvnieks, augs, resp., jebkurš dzīvs organisms. Savukārt par nedzīvu var uzskatīt jebkuru īstenības reāliju, kas nav pakļauta dzīvības procesam, piemēram, dažādas parādības, priekšmeti u. tml. Šī semantiskā opozīcija palaikam ir konstatējama arī paronīmu pāros. Piemēram, semantisko opozīciju ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’ var konstatēt substantīvu pāri *ieliktenis* – *ieliktņis*, jo *ieliktenis* nosauc dzīvu būtni, bet *ieliktņis* – priekšmetisku objektu.

ieliktenis <i>Cilvēks, kas iecelts amatā ar kāda atbalstu un darbojas atbalstītāja interesēs.</i>	ieliktņis <i>Tas, ko ieliek (piem., spraugā), lai (to) aizpildītu; ieliekama papildu detaļa.</i>
---	--

(LVV 2006, 360)

Opozīcija ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’ ir identificējama arī paronīmu pāri *mutīgs* – *mutisks* (sk. 37. lpp.), jo tā diferencē kontekstus, kuros abi paronīmi tiek lietoti: adjektīvs *mutīgs* tiek lietots, lai raksturotu dzīvu būtni (*mutīgs cilvēks, mutīgs kaimiņš, mutīgs puika*), bet *mutisks* nosauc nedzīvas parādības pazīmi (*mutisks aicinājums, mutisks ziņojums*). Vārdi, kuru semantikā var identificēt semantisku opozīciju ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’, ir vieglāk diferencējami dažādos kontekstos, jo nozīmes atšķirība ir vieglāk uztverama.

Vēl viena semantiskā opozīcija, kas ir sastopama paronīmu pāros, ir ‘**process**’ – ‘**priekšmets**’. Šajā opozīcijā kāda darbības norise, t. i., process, tiek pretstatīta priekšmetam, ar kuru šis process tiek veikts vai ir citādi saistīts. Piemēram, šādu semantisko opozīciju īsteno substantīvi *cirte* – *cirtnis*.

cirte <i>Meža koku izciršana, lai iegūtu koksni vai uzlabotu mežaudzi.</i>	cirtnis <i>Darbarīks ar kaltveida asmeni cieta materiāla (parasti metāla, akmens) apstrādei.</i>
--	--

(LVV 2006, 205)

(LVV 2006, 207)

Šādu semantisko opozīciju var identificēt arī tādos paronīmu pāros kā grieze ‘griešanas process’ – *grieznis* ‘instruments griešanai’, *tece* ‘tecēšanas process’ – *tekne* ‘ierīce tecēšanai’, *spiede* ‘spiešanas process’ – *spiedne* ‘ierīce spiešanai’ u. c.

Vēl viena semantiskā opozīcija, kas ir sastopama paronīmu pāros, ir ‘**persona**’ – ‘**nepersona**’, kurā tiek pretstatīts cilvēks, indivīds kā intelektuāla būtne un jebkura cita dzīva būtne. Piemēram, šāds pretstats ir identificējams paronīmu pāri *audzēt* – *audzināt*, jo *audzēt* pamatnozīmē tiek attiecināts uz dažādām būtnēm un organismiem, kas ir saistīti ar bioloģisku procesu, bet *audzināt* tiek attiecināts uz personu kā intelektuālu būtni (sk. arī 144.–145. lpp.).

audzēt	audzināt
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Kopt, barot u. tml. rūpēties, lai aug (augi, dzīvnieki); nodarboties ar to, pavairojot arī pilnveidojot (augus, dzīvniekus).</i> 2. <i>Ļaut, lai aug (piem., bārda).</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Vadīt (bērna, pusaudža) attīstību vēlamā virzienā, gādājot, rūpējoties (par viņu), mācot, izglītojot (viņu); ietekmēt (individu) garīgo attīstību kādā virzienā.</i> 2. <i>Attīstīt, izveidot, izkopt (piem., kādas īpašības).</i>

(LVV 2006, 140)

Latviešu valodas tekstu korpusa materiāli liecina, ka darbības vārds *audzināt* biežāk tiek lietots, raksturojot darbību, kas attiecināma uz sabiedrību vai individu un ar tiem saistītiem nojēgumiem (*gaume, raksturs, jūtas*), piemēram, *audzināt bērnus, audzināt sabiedrību, audzināt jaunatni, audzināt raksturu, audzināt gaumi, audzināt pienākuma apziņu (K)*, bet verbs *audzēt* tiek lietots, runājot par augiem un dzīvniekiem, kā arī citiem augšanas procesam pakļautu objektu (*mati, nagi, ūsas*) kvantitatīvām un kvalitatīvām izmaiņām augšanas procesa rezultātā, piemēram, *audzēt labību, audzēt sudrablapsas, audzēt zivis, audzēt mājputnus, audzēt matus, audzēt bārdu, audzēt ūsas (K)*.

Paronīmu pāros biežāk sastopamie DSE liecina par dažādiem universāliem vai arī ne tik izplatītiem semantiskajiem pretstatiem. Šādus paronīmijā raksturīgos DSE var iedalīt dažādos vispārinātos semantiskos tipos, piemēram, 1) SE var diferencēt pēc atbildes dzīvības procesiem ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’; 2) var šķirt pēc dažādām dzīvības izpausmes formām ‘cilvēks’ – ‘jebkura dzīva būtne, izņemot cilvēku’; ‘flora’ – ‘fauna’; 3) var šķirt pēc vispārinājuma iespējām ‘konkrēts’ – ‘abstrakts’; 3) pēc kvalitātes ‘labs’ – ‘slikts’; 4) pēc kvantitātes ‘daudz’ – ‘maz’; 5) pēc lietderības ‘praktisks’ – ‘nepraktisks’ u. tml. Starp šādiem SE var veidoties noteiktas daudzpakāpju attieksmes, kas būtu plašāk pētāmas un strukturējamas, saistot tās arī ar citām leksikas apakšsistēmām, piemēram, sinonīmiju, antonīmiju. Promocijas darbā semantisko opozīciju princips netiek izvirzīts par primāro izpētes objektu paronīmu diferencēšanā, tomēr iespēju robežās semantisko opozīciju izpausme tiek raksturota.

1.4. Paronīmija un citas paralēlismu apakšsistēmas

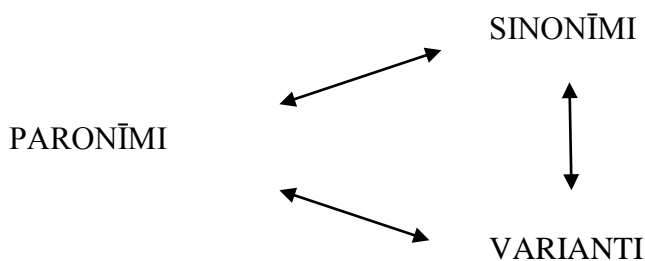
Paronīmija galvenokārt aktualizējas literārajā valodā, un tai veidojas noteiktas paralēles un mijiedarbe ar citām paralēlismu izpausmēm valodā. I. Freimane norāda, ka paralēlisms izpaužas variēšanā, sinonīmijā, paronīmijā un homonīmijā, un visi paralēlismi kopumā veido zināmu sistēmu, kuras galējos polus pārstāv varianti (kas ir semantiski identī un formāli atšķirīgi), no vienas puses, un homonīmi (kas ir formāli identī un

semantiski atšķirīgi), no otras puses, bet starp tiem atrodas sinonīmi un paronīmi (Freimane 1993, 82–83; Фреймане 1999).

Paronīmija atšķiras no citām paralēlismu apakšsistēmām vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tādas biežāk minētas paralēlismu apakšsistēmas kā sinonīmija, homonīmija, arī polisēmija ir vērojamas ne tikai leksikā (sk. Laua 1969, Veidemane 1970), bet arī valodas gramatiskajā sistēmā (sk. Kalnača 2001). Turpretī paronīmija galvenokārt izpaužas tikai leksikā. I. Freimane gan norāda, ka paronīmi teorētiski ir iespējami gan vārdu, gan konstrukciju līmenī (Freimane 1993, 104), tomēr paradigmātiski nosacīti konstrukciju paronīmi latviešu valodā nav fiksēti. Otrkārt, paralēlismu apakšsistēmas, piemēram, sinonīmija, antonīmija, homonīmija, vienlīdz aktīvi izpaužas dažādos valodas funkcionālajos paveidos – literārajā valodā, dialektos, sociolektos, savukārt paronīmija galvenokārt īstenojas literārajā valodā. Paronīmiskas parādības var identificēt arī citos paveidos, tomēr to semantiskā diference un kontekstuālā precizitāte ir īpaši nozīmīga tieši normētajā valodas paveidā. Treškārt, paronīmija ir grūti norobežojama no sinonīmijas, jo arī šajā paralēlismu apakšsistēmā tiek iekļautas semantiski tuvas valodas vienības.

Šie iemesli varētu būt pamats tam, lai apšaubītu paronīmijas izpētes lietderību. Tomēr latviešu valodas prakse liecina par pretējo – paronīmi ir viens no tiem jautājumiem, kas interesē diezgan lielu valodas lietotāju daļu (gan valodas normētājus, gan valodas lietotājus), tāpēc šai parādībai ir jāpievērš uzmanība, un no valodas normēšanas viedokļa tie ir pētāmi un aprakstāmi kā īpaša paralēlismu apakšsistēma.

Paronīmi ir cieši saistīti ar divām paralēlismu apakšsistēmām – variantiem un sinonīmiem, jo arī šajās paralēlismu apakšsistēmās parādās vienas saknes vārdu pāri (sk. 2. attēlu).

2.attēls

Valodas praksē paronīmus bieži lieto kā variantus vai arī kā sinonīmus. Arī leksikogrāfiskajos materiālos ne vienmēr ir skaidri nošķiramas šīs paralēlismu apakšsistēmas, tomēr valodā vispār nav raksturīgas izteiktas robežas starp dažādām parādībām – var runāt par tipiskām un ne tik tipiskām parādībām.

Ilustrācijai salīdzināsim leksēmu *divpusējs* – *divpusīgs* LSV, kas ir fiksēti “Latviešu valodas vārdnīcā” (2006). Ja salīdzina adjektīva *divpusējs* pamatnozīmi (1) ar adjektīva *divpusīgs* nozīmi, tie ir uzskatāmi par paronīmiem, jo vārdu nozīmēs ir identificējami vairāki DSE.

divpusējs	divpusīgs
1. <i>Tāds, kura veidošanā piedalās divi dalībnieki, divas puses u. tml.</i>	<i>Tāds, kas sastāv no divām daļām, pusēm; tāds, kas lietojams no abām pusēm.</i>
2. <i>Tāds, kas sastāv no divām daļām, pusēm; tāds, kas lietojams no abām pusēm, divpusīgs.</i>	

(LVV 2006, 250)

SE	<i>divpusējs(1)</i>	<i>divpusīgs</i>
‘divi’	+	+
‘pusēs’	+	+
‘dalībnieki’	+	-
‘piedalīties’	+	-
‘sastāvēt’	-	+
‘lietot’	-	+

Valodas praksē ir sastopami piemēri, kas apliecina, ka šie vārdi tiek šķirti pēc nozīmes, piemēram, *divpusējas attiecības, divpusēja vienošanās, divpusēja sadarbība, divpusējs projekts, divpusēja mīlestība, divpusējs finansējums – divpusīga līmlente, divpusīgs airis, divpusīgs uzgalis, divpusīga slīpmašīna, divpusīga birste, divpusīga papēža kape* (K). Ja salīdzina adjektīva *divpusējs* atvasināto nozīmi ar adjektīva *divpusīgs* nozīmi, tie ir uzskatāmi par variantiem.

divpusējs	divpusīgs
1. <i>Tāds, kura veidošanā piedalās divi dalībnieki, divas puses u. tml.</i>	<i>Tāds, kas sastāv no divām daļām, pusēm; tāds, kas lietojams no abām pusēm.</i>
2. <i>Tāds, kas sastāv no divām daļām, pusēm; tāds, kas lietojams no abām pusēm, divpusīgs.</i>	

(LVV 2006, 250)

SE	<i>divpusējs(2)</i>	<i>divpusīgs</i>
‘divi’	+	+
‘pusēs’	+	+
‘sastāvēt’	+	+
‘lietot’	+	+

Valodas prakses materiāli apliecina, ka šādā nozīmē vārdi dažkārt tiek lietoti bez nozīmes atšķirības: *divpusēja // divpusīga līmlente, divpusējs // divpusīgs sūklis, divpusēja // divpusīga birstīte* (K). Tā kā pēc vārdnīcas materiāliem šiem vārdiem ir fiksētas atšķirīgas

pamatnozīmes un arī pēc valodas prakses materiāliem var secināt, ka šie adjektīvi biežāk tomēr tiek diferencēti dažādos kontekstos, promocijas darbā tie uzskatīti par paronīmiem.

Lai nošķirtu paronīmus no variantiem un sinonīmiem, nepieciešams precīzi definēt ne tikai paronīmus kā izpētes objektu, bet arī variantus un sinonīmus kā paronīmijas robežparādības. No formas viedokļa paronīmi līdzinās **variantiem – semantiski identiem, bet formāli atšķirīgiem paralēlismiem** (par variantiem sk., piem., Горбачевич 1978, 9–17; Freimane 1993, 84–104; Miliūnaitē 2009, 140–144 u. c.). Varianti ir cieši saistīti ar izpratni par kodificēto normu – varianti tiek kodificēti stingrāk nekā citi paralēlismi, jo variantu pastāvēšanu nosaka formālā variēšanās. Gan variantu, gan paronīmu pāros var ietilpt vienas saknes vārdi, tāpēc šo paralēlismu tipu diferencēšana ir aktuāls jautājums. Galvenā atšķirība starp paronīmiem un variantiem ir to semantikā – paronīmi ir semantiski diferencējami, bet variantiem semantiskas atšķirības nav. Tā, piemēram, salīdzinot substantīvu *klintaine* – *klintājs* nozīmes, var konstatēt, ka to semantikā nav konstatējams neviens DSE.

klintaine <i>Klinšaina vieta; klinšaina augstiene, klintājs.</i>	klintājs <i>Klinšaina vieta; klinšaina augstiene; arī plašs akmens iežu masīvs.</i>
--	---

(LVV 2006, 511)

SE	<i>klintaine</i>	<i>klintājs</i>
‘klinšains’	+	+
‘vieta’	+	+
‘augstiene’	+	+
‘ieži’	+	+
‘masīvs’	+	+

Variantus ir grūtāk norobežot no paronīmiem tajos gadījumos, ja pāra locekļi ir darināti pēc tiem pašiem nosacījumiem kā paronīmu pāri. Piemēram, adjektīvi *radniecīgs* – *radniecisks* pēc morfēmiskās struktūras atbilst adjektīvu pāriem ar sufiksiem *-īg-* un *-isk-*, kas literārajā valodā tiek diferencēti kā paronīmi (sk. 4.2.2.1.1. nod.), tomēr šim paralēlismu pārim nav konstatēts neviens DSE.

radniecīgs <i>Tuvs pēc izcelšanās, arī pēc rakstura, būtības.</i>	radniecisks <i>Tuvs pēc izcelšanās, arī pēc rakstura, būtības.</i>
---	--

(LVV 2006, 900)

SE	<i>radniecīgs</i>	<i>radniecisks</i>
‘tuvs’	+	+
‘pēc izcelšanās’	+	+
‘pēc rakstura’	+	+
‘pēc būtības’	+	+

Paronīmu izpētē ir lietderīgi identificēt arī variantu pārus, kas ir darināti ar tiem pašiem vārddarināšanas līdzekļiem un atbilst tiem pašiem vārddarināšanas tipiem, kuri ir raksturīgi paronīmijā, jo tā var labāk izprast paronīmu diferencēšanas problemātiku un skatīt to kopsakarā ar latviešu vārddarināšanas sistēmas attīstības tendencēm.

Pēc semantiskām pazīmēm paronīmi tuvinās **sinonīmiem – vārdiem, kam ir vienādas vai tuvas nozīmes** (VPSV 2007, 354). Sinonīmijas procesam kopumā ir raksturīga valodas vienību pilnīga vai daļēja nozīmes ekvivalence, un svarīgākās sinonīmijas semantiskās funkcijas ir aizvietošana un precizēšana (Новиков 2000b). Šīs funkcijas nav raksturīgas paronīmiem, kam galvenā pazīme ir gluži pretēja – semantiskā difference. Starp sinonīmiem un paronīmiem ir būtiska atšķirība: sinonīmi ir līdzvērtīgi valodas līdzekļi, kas spēj funkcionēt viens otra (cits cita) vietā, kaut arī tiem ir nelielas satura vai stilistiskas atšķirības. Savukārt paronīmi nespēj funkcionēt viens otra (cits cita) vietā – katru no tiem obligāti lieto citā nozīmē un citā kontekstā, jo to nozīmes atšķirības ir ļoti būtiskas tieši funkcionāli (Freimane 1993, 115).

Paronīmus dažkārt ir grūti norobežot no derivatīvajiem sinonīmiem, proti, no sinonīmiem, kas ir vienas saknes atvasinājumi. Ja starp šādiem vārdiem var identificēt tikai stilistiskas atšķirības, tie ir uzskatāmi par sinonīmiem. Piemēram, sinonīmi ir vārdi *latvji* – *latvieši*, jo vienīgā atšķirība starp tiem ir stilistiskā papildinformācija, kas piemīt poētismam *latvji*.

latvieši	latvji
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tauta, Latvijas pamatiedzīvotāji.</i> 2. <i>Pie šīs tautas piederīgie.</i> 	<i>poēt. Latvieši.</i>

(LVV 2006, 582)

Grūtāk no paronīmiem ir norobežot sinonīmus ar jēdzieniskām atšķirībām. Tā, piemēram, salīdzināsim substantīvus *iedobe* – *iedobums*.

iedobe	iedobums
<i>Nedziļš, ieapaļš padziļinājums.</i>	<i>Padziļinājums (kādā virsmā), parasti pasekls, ieapaļš; arī sekls dobums.</i>

(LVV 2006, 346)

Salīdzinot abu vārdu nozīmes, var konstatēt, ka tās ir ļoti tuvas, bet ne identas:

SE	<i>iedobe</i>	<i>iedobums</i>
‘padziļinājums’	+	+
‘nedziļš’	+	+
‘ieapaļš’	+	+
‘dobums’	-	+

Lai noteiktu, vai šie vārdi ir uzskatāmi par paronīmiem vai sinonīmiem, var izmantot substitūcijas metodi. Aizstājot vienu paronīmu ar otru, mainās ne tikai viens vārds, bet visa izteikuma saturs (par to sk. 1. nod.). Turpretī, aizstājot vienu sinonīmu ar otru, konteksta pamatsaturs nemainās – ir iespējamās nelielas jēdzieniskas vai stilistiskas nianšes, tomēr jēdziens paliek tas pats. Tā minētie substantīvi *iedobe* – *iedobums* ir lietojami vienā un tai pašā kontekstā, un, aizstājot vārdus vienu ar otru, teikuma nozīme būtiski nemainās:

*Akmens virspusē redzams **iedobums** ar uguns darbības pēdām. (K) // Akmens virspusē redzama **iedobe** ar uguns darbības pēdām.*

*Jebkurš izcilnis, **iedobums**, izaugums ir defekts (..) (K) // Jebkurš izcilnis, **iedobe**, izaugums ir defekts (..)*

*Citam akmenim sānos **iedobe**, tāpēc tas nosaukts par Velna pēdu. (K) // Citam akmenim sānos **iedobums**, tāpēc tas nosaukts par Velna pēdu.*

*(..) paredzēta speciāla **iedobe** kreisajā malā tiem, kas strādā ar labo roku (..) (K) //*

*(..) paredzēts speciāls **iedobums** kreisajā malā tiem, kas strādā ar labo roku (..)*

Vēl viens piemērs – par sinonīmiem uzskatāmi etimoloģiski saistāmi substantīvi *skaujas* – *skavas*; *skāvienu*.

skaujas	skavas; skāvienu
<i>Skāvienu, apskāvienu.</i>	<i>Cieši aptvērienu ar rokām (pievelkot sev klāt), paužot maigumu, sirsnīgas jūtas, mīlestību; apkampieni.</i>

(LVV 2006, 1004)

Starp šiem vārdiem nav nozīmīgas semantiskas atšķirības, un tie ietilpst plašākā sinonīmu rindā: *apkampieni* – *skaujas*, *apskāvienu*, *skāvienu*, *skavas* (LVSV 1998, 32). Aizstājot kontekstā vārdu *skāvienu* ar kādu citu sinonīmu rindas vārdu, teikuma jēga nemainās:

*Un gluži kā liela, dzīva strofa tā vienā tagadnes **skāvienā** ietver gan pagātni, gan nākotni, gan cilvēcisko, gan pārcilvēcisko (..) (K)*

*Un gluži kā liela, dzīva strofa tā vienā tagadnes **apkampienā** // **apskāvienā** ietver gan pagātni, gan nākotni, gan cilvēcisko, gan pārcilvēcisko (..)*

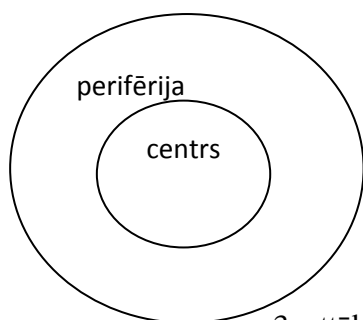
*Un gluži kā liela, dzīva strofa tā [likvidēts skaitļa vārds vienā] tagadnes skaujās
// skavās ietver gan pagātni, gan nākotni, gan cilvēcisko, gan pārcilvēcisko (..)*

Valodas normēšanas procesā **gan varianti, gan sinonīmi var kļūt par paronīmiem**. Tas biežāk ir vērojams jomās, kurās ir nepieciešama vienveidīga, standartizēta saziņa, piemēram, zinātnes valodā, lietišķajā vidē, jurisprudencē u. tml. Vārdi, kas tiek uzskatīti par variantiem vai arī valodas praksē funkcionē sinonīmiski, var kļūt par paronīmiem, ja to semantika un kontekstuālā iedarība tiek diferencēta un normēta. Tā, piemēram, 20. gs. 60. gados izvērsās diskusija par vārdiem *virsa* – *virisma*, kas ir saglabājusies fiksētā veidā periodiskajā izdevumā “Latviešu valodas kultūras jautājumi”. Sākotnēji abi vārdi tika uzskatīti par sinonīmiem (Ēdelmane 1966, 64), pēc tam tika izteikti dažādi viedokļi gan par abu vārdu cilmi, gan lietojumu valodas praksē (sk. Knaps 1967; Skujiņa 1968), un visbeidzot tika formulētas abu paronīmu nozīmes: vārds *virsa* lietojams, lai nosauktu priekšmeta augšējo, virsējo daļu, kam ir savs biežums, piem., *kaudzes virsa*, *galda virsa*, bet atvasinājums *virisma* ir ‘plaknes ārpusē, kas robežojas ar apkārtējo vidi’, piem., *pieskarties galda virsmai*, *pulēta mēbeļu virisma*, *saskares virsmas*, *lodes virisma* (Redakcijas kolēģijas piezīme 1969). Arī tādi iepriekš minēti piemēri pāri kā *gliemis* – *gliemēzis* (sk. 29. lpp.), *iemutis* – *iemutnis* (sk. 21.–22. lpp.), *pāksts* – *pākstenis* (sk. 43. lpp.), *tiesīgs* – *tiesisks* (sk. 36. lpp.), *zālājs* – *zāliens* (sk. 44. lpp.), u. c. latviešu literārajā valodā ir diferencēti galvenokārt terminoloģiskas nepieciešamības dēļ.

Valodas praksē palaikam vērojama arī pretēja parādība – **paronīmi var kļūt par sinonīmiem vai variantiem**. Tas parasti notiek ūzusa ietekmē. Piemēram, šādu tendenci var novērot tajos gadījumos, kad normētāju piedāvātā vienas saknes darinājumu diferencēšana, kas tiek nostiprināta arī kodifikācijā, netiek īstenota valodas praksē un paralēliski tiek lietoti bez īpašas diferences viena un tā paša denotāta apzīmēšanai. Tā Jānis Endzelīns ir ieteicis lietot darbības vārdu *pasūtīnāt* ar kauzatīvu nozīmi iepretim darinājumam *pasūtīt*: “Kā, piem., *raudināt* nozīmē “likt raudāt”, tā arī *(pa)sūtīnāt* būtu “likt *(pa)sūtīt*” un, kā vācu *bestellen* lietā tagad plašākā nozīmē nekā sākumā, tā arī, latviski runājot, varētu sev *pasūtīnāt* arī jaunu uzvalku, grāmatas, avīzes.” (Endzelīns 1980, 26) Mūsdienu latviešu valodā šos verbus tomēr lieto bez nozīmes atšķirības (par to Veidemane 1969), un arī valodas prakses materiālos tos min kā variantus (sk., piem., Paegle, Kušķis 2002, 12–13).

Paronīmu nošķiršana no variantiem un sinonīmiem ne vienmēr ir skaidri nosakāma, tāpēc paronīmijas izpratnē ir lietderīgi izmantot t. s. **radiālo pieeju**, kuras pamatā ir ideja par analizējamās parādības centru jeb kodolu, kurā ietilpst tipiskie gadījumi, un perifēro

zonu, kas attālinās no kodola rādiusa virzienā un tikai daļēji ietver parādībai raksturīgas pazīmes. Radiālā pieeja attīstījās 20. gs. otrajā pusē ASV kognitīvajā lingvistikā saistībā ar prototipu teoriju (Rosch 1973; Labov 1973; Aitchison 1994 u. c.). Eleonora Roša attīstīja domu, ka jebkurš jēdziens ietver pazīmes un īpašības, kas ir dažādas pēc nozīmīguma, proti, tām raksturīgs prototipisks nevienmērīgums, ko shematiski var attēlot kā struktūru ar centru un perifēriju (par to sk., piem., Aitchison 1994, 51–63; Рахилина 2002, 373–375), ko shematiski mēdz atspoguļot šādi (sk. 3. attēlu).

3. attēls

Izmantojot šādu pieeju paronīmu pētniecībā, **centrā jeb kodolā** ietilpst paronīmi, kam piemīt paronīmiem raksturīgās tipiskās pazīmes – tie ir skaidrāk uztveramie gadījumi, ko var raksturot pēc paronīmu pazīmēm. Tie ir paronīmi, kuru semantiskā diferencēšana ir aktuāla valodas praksē, tā konstatējama vārdu pamatnozīmē un īstenojas atšķirīgā kontekstuālā lietojumā. Tomēr šādi paronīmi nav pilnībā zaudējuši semantisko saistību – to nozīmē ir identificējami arī noteikti ISE. Tā, piemēram, par šādiem paronīmiem var uzskatīt substantīvus *barotne* – *barotava*.

barotava	barotne
<i>Īpaši iekārtota barošanas vieta, kur noliek barību savvaļas dzīvniekiem.</i>	<i>Barības vielu koncentrāts mikroorganismu audzēšanai laboratorijā.</i>

(LVV 2006, 159)

SE	<i>barotava</i>	<i>barotne</i>
‘barot’	+	+
‘vieta’	+	-
‘dzīvnieki’	+	-
‘savvaļas’	+	-
‘viela’	-	+
‘koncentrāts’	-	+
‘mikroorganismi’	-	+
‘laboratorija’	-	+

Abiem vārdiem ir kopējs motivētājs, kas tuvina tos semantiski, tomēr abi paronīmi ir terminoloģiski nošķirti: *dzīvnieku barotava, automātiskā barotava – saharozes barotne, svaiga barotne, ogļūdeņu barotne* (K).

Paronīmijas **perifērijā** atrodas paronīmi, kuru semantika nav tik skaidri nošķirama. Tie ir paralēlismi, kas robežojas ar variantiem vai sinonīmiem. Šādiem vārdiem var konstatēt LSV, pēc kuriem tie būtu diferencējami kā paronīmi, un tajā pašā laikā tiem literārajā valodā ir fiksēti LSV, kas norāda, ka attiecīgie atvasinājumu pāri var būt sinonīmi vai arī varianti. Piemēram, par šādu vārdu pāri var uzskatīt jau aprakstīto pāri *divpusējs – divpusīgs* (sk. 51. lpp.). Līdzīgi perifērajā zonā var ietilpināt vārdus *sausnis – sausenis*, jo šiem vārdiem pamatnozīme sakrīt, tomēr vārdam *sausnis* ir fiksēta atšķirīga atvasinātā nozīme.

sausenis <i>Nokaltis koks; sausnis (1).</i>	sausnis <i>1. Nokaltis koks; sausenis. 2. Vīrišķais kaņepju augs.</i>
---	---

(LVV 2006, 972)

Paronīmijas aspektā šāda pieeja ļauj plašāk aplūkot pētāmo objektu, precīzāk izsecināt kopsakarības ar citām valodas parādībām, kā arī risināt pretrunas, kas var rasties paronīmu identificēšanā un aprakstīšanā.

1.5. Paronīmu klasificēšanas principi

Paronīmus var klasificēt dažādi atkarībā no tā, kuras paronīmu pazīmes tiek izvirzītas par primārām. Paronīmu klasifikācijā var izmantot gan to līdzību, gan arī atšķirības, tos var klasificēt gan no formālā, resp., uzbūves, gan semantiskā, gan funkcionālā viedokļa.

Valodā viens no izplatītākajiem vienību klasificēšanas principiem ir to uzbūves analīze un klasificēšana pēc kādām ārēji nosakāmām strukturālām pazīmēm. Arī paronīmu klasificēšanā var izmantot šo principu, grupējot paronīmus **pēc uzbūves**. Šīs klasificēšanas pamatā ir divi strukturālie tipi – vārdu paronīmi un konstrukciju paronīmi. Par vārdu paronīmiem uzskatāmi tādi vārdi, kam atšķirība īstenojas morfēmiski, piemēram, *persona – personība, vispārējs – vispārīgs*. Par konstrukciju paronīmiem būtu uzskatāmi tādi paralēlismi, kuru atšķirības īstenojas sintaktiskajās konstrukcijās, piemēram, *glāze vīna – vīna glāze*. Piemēram, šādu klasifikāciju ir aprakstījusi I. Freimane (Freimane 1993, 104–111), gan norādot, ka šāds dalījums ir iespējams tikai teorētiski, jo par paronīmiem parasti

runā tieši vārdu sakarā. Konstruktiju paronīmi veidojas tikai kontekstā, un tie nav paradigmātiski pētāmi.

Analizējot vārdu struktūras atšķirības, paronīmus var klasificēt vēl sīkāk. Piemēram, O. Višņakova piedāvā šķirt šādus leksisko paronīmu strukturālos tipus:

- 1) saknes paronīmi, resp., paronīmi, kam atšķirība ir paronīmu saknē (*скальпель* ‘skalpelis’ – *скарпель* ‘kalts’) ¹⁸,
- 2) sufiksālie paronīmi, resp., paronīmi, kam atšķiras sufiksi (*цветной* ‘krāsains’ – *цветовой* ‘krāsu’),
- 3) prefiksālie paronīmi, resp., paronīmi, kam atšķiras prefikss (*поглотить* ‘apīt’ – *проглотить* ‘noīt’) (Вишнякова 1984a, 80).

Savukārt I. Freimane vārdu paronīmus klasificē šādi:

- 1) fonētiskie vai fonemātiskie paronīmi, resp., paronīmi, kam ir fonētiskas (fonemātiskas) atšķirības saknē (*klajs* – *klājs*),
- 2) derivatīvie paronīmi, resp., paronīmi, kam atšķiras kāds derivatīvais līdzeklis (*dzērājs* – *dzērējs*),
- 3) gramatiskie (kategoriālie) paronīmi, resp., paronīmi, kam atšķiras kāda gramatiskā kategorija (*plāpa* – *plāpas*) (Freimane 1993, 105–110).

Klasificēšana pēc uzbūves ir ērta, jo paronīmu formālās atšķirības ir tieši novērojamas un skaidri identificējamas, turklāt šādā veidā paronīmi ir iekļaujami vienā klasificēšanas sistēmā ar citiem paralēlismu veidiem. Galvenais trūkums ir tāds, ka šādā klasifikācijā ir vērojams vārdarināšanas paronīmu kvantitatīvais pārsvars (vismaz latviešu valodā), tāpēc veidojas nesimetriska klasifikācija – derivatīvo paronīmu ir daudz, tos var klasificēt vairākos apakštipos, savukārt citu tipu piemēru skaits ir ierobežots un tiem nav lietderīgi izstrādāt detalizētāku klasifikāciju.

Paronīmus var klasificēt **pēc to semantiskās struktūras**, resp., cik lielā mērā to semantiskā struktūra atšķiras. Tā, piemēram, O. Višņakova, klasificējot paronīmus pēc semantiskās struktūras, šķir trīs tipus:

- 1) absolūtie paronīmi, kas funkcionē atšķirīgos kontekstos (*скрытый* ‘noslēgts’ – *скрытый* ‘slēpts’),
- 2) daļējie paronīmi, kas valodā daļēji funkcionē kā sinonīmi (*рожать* ‘dzemdēt’ – *рождать* ‘radīt’),

¹⁸ Precīzākai ilustrācijai atstāti oriģinālvalodā minētie piemēri, kuros izceltas formā redzamās atšķirības, neņemot vērā morfēmu robežu.

- 3) šķietamie paronīmi, kuru paronīmiskā daba ir šķietama¹⁹ (*шумный* 'skaļš' – *шумовой* 'trokšņains') (Вишнякова 1984a, 74–75).

Pēc O. Višņakovas klasifikācijas, absolūtie paronīmi ir semantiski diferenti vārdi, kas tiek lietoti dažādos kontekstos, un tie pēc visiem kritērijiem atbilst diferencēšanas prasībām. Daļējie jeb nepilnīgie paronīmi valodā var funkcionēt ne tikai kā paronīmi, bet arī kā sinonīmi. Tie ir vārdi, kurus vēlams diferencēt atšķirīgos kontekstos, bet valodas praksē pagaidām šī atšķirība nav nostiprinājusies. Trešajā tipā – šķietamajos paronīmos – var ietilpināt vārdus, kas tikai daļēji atbilst paronīmu pazīmēm. Tiem var atšķirties sintaktiskā saistāmība, tie var ietilpt atšķirīgos semantiskajos laukos vai arī tie var būt dažādu sakņu vārdi (Вишнякова 1984a, 77). Galvenais šķietamo paronīmu noteikšanas kritērijs ir to jaukšana valodas praksē. Šādi klasificējot paronīmus, galvenā uzmanība ir pievērsta to semantikai, bet galvenais trūkums ir tas, ka klasifikācijā parādās arī tādas valodas parādības, kas par paronīmiem nebūtu uzskatāmas.

Krievu valodniecībā ir pazīstama klasifikācija pēc tā, cik lielā mērā paronīmi ir atkarīgi no konteksta. **Pēc kontekstuālās atkarības** paronīmus klasificē divos tipos – leksikogrāfiskajos paronīmos, resp., paronīmos, kam paronīmija ir nosakāma ārpus konteksta un kas ir atrodami vārdnīcās, un kontekstuālajos paronīmos, resp., paronīmos, kas ir identificējami tikai noteiktā kontekstā (sk. Бельчиков 2000a). Piemēram, pēc šādas klasifikācijas par leksikogrāfiskajiem paronīmiem būtu uzskatāmi tādi vārdu pāri kā *abonents* – *abonements*, jo šo vārdu nozīmes atšķirība ir fiksēta gan skaidrojošajās vārdnīcās, gan paronīmu vārdnīcās, savukārt par kontekstuālajiem paronīmiem varētu uzskatīt paronīmus, kas tiek paralēli lietoti konkrētā kontekstā, bet nav fiksēti vārdnīcās, piemēram, *zeme* – *zems*, *likums* – *līkums*. Šādā klasifikācijā ir izmantoti neskaidri kritēriji, jo par kontekstuālajiem paronīmiem var kļūt jebkuri līdzīgi vārdi, turklāt vērojama pretruna, jo leksikogrāfiskie paronīmi arī ir saistāmi ar noteiktu kontekstuālo lietojumu. Šādā aspektā vārdnīcu materiāls kļūst par vienīgo diferencētājpazīmi – ja paronīmi ir fiksēti vārdnīcā, tie ir uzskatāmi par leksikogrāfiskiem paronīmiem, bet, ja tie nav fiksēti, tie kļūst par kontekstuālajiem paronīmiem.

Paronīmu klasificēšanā var izmantot to funkcionālo savdabību, proti, paronīmus var klasificēt **pēc funkcijām**. Līdzīgi kā sinonīmus, arī paronīmus ir iespējams grupēt divos tipos – jēdzieniskie paronīmi, kas ir saistāmi ar denotatīvā komponenta atšķirībām, un

¹⁹ O. Višņakova izmanto terminus *полные паронимы*, *неполные паронимы*, *частичные паронимы* (sk. Вишнякова 1984a, 74–75).

stilistiskie paronīmi, kas šķirami arī pēc stilistiskā papildkomponenta piemēšanas (sk., piem., Розенталь, Голуб, Теленкова 2003, 55–56).

Ja paronīmus definē kā vienas saknes vārdus, kas ir morfēmiskās uzbūves ziņā tuvi, pēc promocijas autores domām, tos ir lietderīgi klasificēt no uzbūves viedokļa, par pamatu izmantojot paronīmu pāra morfēmiskās struktūras atšķirību. Šādā klasifikācijā paronīmi ir skatīti kā vārddarināšanas procesa rezultāts, un galvenais klasificēšanas kritērijs ir vārddarināšanas procesā izmantotais vārddarināšanas līdzeklis. Promocijas darbā ir ņemts vērā paronīmu šķīrums pēc uzbūves, jo par empīriskā materiāla bāzi izvēlēti paronīmi, kam ir atšķirīgi vārddarināšanas sufiksi, tomēr ekscerpētā materiāla ierobežojuma dēļ nav piedāvāta pilnīga klasifikācija pēc vārddarināšanas līdzekļu atšķirības.

1.6. Paronīmi gramatiskā aspektā

No paronīmu definīcijas izriet, ka tie ir vienas vārdšķiras vārdi, kas funkcionē pēc vieniem un tiem pašiem gramatiskajiem nosacījumiem. Gramatiskā līdzība ir viens no faktoriem, kas apgrūtina paronīmu diferencēšanu valodas praksē. Tā, piemēram, ja salīdzina paronīmus *iemutis – iemutnis* vai arī *lietisks – lietīšķs* no gramatiskā viedokļa, abiem paronīmiem vienā paronīmu pāri ir vienas un tās pašas tās gramatiskās kategorijas.

Valodā ir iespējami arī tādi paronīmi, kam atšķiras kāda gramatiskā kategorija vienas vārdšķiras robežās. Šāda atšķirība ir vērojama **substantīvu paronīmiem** ar dažādām galotnēm. **Galotne** mūsdienu latviešu valodas morfoloģiskajā sastāvā ir gramatiskās nozīmes izteicēja un gramatiskās formas veidotāja, bet vienlaikus šis afikss blakus galvenajai funkcijai, cieši sintezējot ar to, var uzņemt arī otru – vārddarinātāja formanta funkciju (Soida 2009, 52).

Ja substantīvu paronīmi ir darināti ar atšķirīgu galotni, tiem var atšķirties kāda gramatiskā kategorija²⁰. Viens no izplatītākajiem gadījumiem ir **dzimtes gramatiskās kategorijas** atšķirība. Piemēram, to var vērot tādos paronīmu pāros kā *atzveltne – atzveltnis*, *bumbiere – bumbieris*, *pārvade – pārvads*, *veidne – veidnis*, *vienroce – vienrocis* u. tml. Mūsdienās šādi substantīvu paronīmi, kam atšķiras dzimtes gramatiskā kategorija, bieži ir sastopami terminoloģijā (sk. Skujiņa 2002, 72–73). Daļa šādu terminoloģijā darinātu paronīmu ir grūti šķirami pēc nozīmes, jo tie ir saistāmi ar vienu un to pašu nozari un nosauc līdzīgus jēdzienus. Piemēram, semantiski tuvi ir termini *pastatne – pastanis*, kas darināti būvniecības nozarē (sk. 79. lpp.).

²⁰ I. Freimane šādus paronīmu dēvē par gramatiskajiem (kategoriālajiem) paronīmiem (Freimane 1993, 109).

pastatne <i>Palīgkonstrukcija būvniecībā darbiem telpās nelielā augstumā; iekšējās sastatnes.</i>	pastatnis <i>Statīvs; vertikāls paliktis.</i>
---	---

(LVV 2006, 803)

Arī termini *plāksne* – *plāksnis* ir gūti norobežojami bez specifiskām zināšanām.

plāksne <i>1. Plakans, plāns cieta materiāla gabals. 2. Šāds veidojums īpašam nolūkam. 3. Pārn. Aspekts, viedoklis.</i>	plāksnis <i>Plakans izvirzīts (lidaparāta) elements (tā) stabilitātes nodrošināšanai.</i>
---	---

(LVV 2006, 859)

Dažkārt šādi paronīmi tiek darināti, lai precizētu kādu objekta daļu. Piemēram, šādi šķirti substantīvi *atzveltne* – *atzveltnis*, jo *atzveltnis* ir krēsla veids, bet *atzveltne* – krēsla daļa.

atzveltne <i>Sēdekļa aizmugures daļa muguras atbalstīšanai.</i>	atzveltnis <i>Krēsls ar platu, ērtu muguras atzveltni un sānu malām roku atbalstīšanai.</i>
---	---

(LVV 2006, 139)

Labāk nozīmes atšķirība ir uztverama tajos gadījumos, ja paronīmi tiek izmantoti dažādās nozarēs. Tā, piemēram, substantīvu *veidnis* – *veidne* atšķirīgā semantika ir skaidrāk uztverama, jo *veidne* ir starpnozaru termins, kas ir plaši lietots latviešu literārajā valodā, savukārt *veidnis* ir šaurākas nozīmes termins, proti, izmantots būvniecībā noteiktas konstrukcijas apzīmēšanai.

veidne <i>1. Elementu kopums, kas veido dobumu lējuma materiāla iepildīšanai. 2. Noteiktas formas trauks pārtikas izstrādājumu cepšanai (paredzētā formā). 3. Datorikā – šablons vai forma (datnē), ko izmanto par uzmetumu – tukšās vietas aizpilda ar vajadzīgo informāciju (piem., formulām, skaitļiem, simboliem), tā atvieglinot atkārtotu uzdevumu risināšanu.</i>	veidnis <i>Būvniecībā – konstrukcija, kurā iestrādā betona masu, lai tā cietējot saglabātu noteiktu formu.</i>
--	--

(LVV 2006, 1157)

Ir sastopami arī tādi vārdu pāri, kuru semantiska atšķirība valodas praksē ir stabilizējusies, piemēram, *bumbiere* ‘augļu koks’ – *bumbieris* ‘auglis’.

Valodas praksē dzimtes gramatiskās kategorijas atšķirība var noderēt kā pazīme, kas liecina par atvasinājumu semantisko atšķirību. Pēc ekscerpētā materiāla piemēriem var secināt, ka pēdējos gadu desmitos latviešu literārajā valodā ir palielinājies dzimtes ziņā atšķirīgu paronīmu skaits.

Paronīmijā ir sastopami arī tādi pāri, kam atšķiras **skaitļa gramatiskā kategorija**. Atšķirībā no dzimtes gramatiskās kategorijas, ko latviešu valodas lietotājs parasti saista ar atšķirīgiem denotātiem, skaitļa gramatiskā kategorija īstenojas vienā paradigmā kā

vienskaitļa un daudzskaitļa opozīcija. Tāpēc, piemēram, vārdu pāris *pūznis – pūžņi* ārpus konteksta vispirms asociējas ar substantīva *pūznis* vienskaitļa un daudzskaitļa formu, nevis ar diviem semantiski atšķirīgiem vārdiem.

pūznis	pūžņi
1. <i>Dažu sabiedrisko kukaiņu ligzda.</i> 2. <i>Šo kukaiņu saime (kas dzīvo vienā ligzdā).</i>	1. <i>Duļķaini izdalījumi, kas iekaisuma rezultātā uzkrājas acu kaktiņos.</i> 2. <i>Strutas.</i>

(LVV 2006, 897)

Substantīvu pāri, kam ir identificējamās skaitļa gramatiskās kategorijas atšķirības, ir saistāmi ar **leksikalizēšanās procesu**²¹, kurā vērojama skaitļa paradigmas diferencēšana leksiskā aspektā. Lietvārda skaitļa paradigmas leksikalizēšanās process ir universāla parādība valodās, kurās nomeniem ir raksturīga skaitļa kategorija (Kasperavičienē 2009, 41). Leksikalizēšanās procesā skaitļa paradigmas leksiski diferencējas, resp., kļūst par patstāvīgām leksēmām. Piemēram, latviešu valodā skaitļa paradigmas leksikalizēšanās ir novērojama vārdiem *svars – svari*.

svars	svari
1. <i>Spēks, ar kādu ķermenis Zemes gravitācijas lauka ietekmē iedarbojas uz balstu.</i> 2. <i>Pār. Nozīmīgums; ietekme, autoritāte.</i>	<i>Ierīce ķermeņa masas, svara mērīšanai.</i>

(LVV 2006, 1058)

Substantīvs *svars* latviešu valodā tiek lietots kā vienskaitlinieks, savukārt substantīvs *svari* ir daudzskaitlinieks:

	svars		svari	
	vienskaitlis	daudzskaitlis	vienskaitlis	daudzskaitlis
nominatīvs	<i>svars</i>	-	-	<i>svari</i>
ģenitīvs	<i>svara</i>	-	-	<i>svaru</i>
datīvs	<i>svaram</i>	-	-	<i>svariem</i>
akuzatīvs	<i>svaru</i>	-	-	<i>svarus</i>
instrumentālis	<i>ar svaru</i>	-	-	<i>ar svariem</i>
lokātīvs	<i>svarā</i>	-	-	<i>svaros</i>

Ir sastopami arī tādi substantīvu pāri, kuru skaitļa paradigma nav pilnībā nošķirta, proti, vienam no vārdiem ir abu skaitļu formas. Piemēram, to var novērot vārdu pāri *rats – rati*.

rats	rati
<i>Apaļa gredzenveida detaļa (mašīnai vai aparātam), kas griežas ap savu asi vai kopā ar vārpstu.</i>	<i>Zirgu (arī vēršu u. c. darba dzīvnieku) vilkmes transportlīdzeklis ar riteņiem braukšanai laikā, kad nav sniega.</i>

(LVV 2006, 271)

²¹ Leksikalizēšanās ir process, kurā kāds afikss, vārdforma vai vārdu savienojums kļūst par atsevišķu vārdu vai tā ekvivalentu (VPSV 2007, 208). Plašākā nozīmē leksikalizēšanās process tiek attiecināts arī uz tādiem vārddarināšanas procesiem kā afiksācija, saliktedarināšana, konversija u. c. (piemēram, sk. Brinton, Traugott 2005, 32–45).

Šo vārdu skaitļa atšķirību varētu attēlot šādi:

	<i>rats</i>		<i>rati</i>	
	vienskaitlis	daudzskaitlis	vienskaitlis	daudzskaitlis
nominatīvs	<i>rats</i>	<i>rati</i>	-	<i>rati</i>
ģenitīvs	<i>rata</i>	<i>ratu</i>	-	<i>ratu</i>
datīvs	<i>ratam</i>	<i>ratiem</i>	-	<i>ratiem</i>
akuzatīvs	<i>ratu</i>	<i>ratus</i>	-	<i>ratus</i>
instrumentālis	<i>ar ratu</i>	<i>ar ratiem</i>	-	<i>ar ratiem</i>
lokatīvs	<i>ratā</i>	<i>ratos</i>	-	<i>ratos</i>

Šādi substantīvi, kam atšķiras skaitļa gramatiskā kategorija, lielākoties tiek lietoti atšķirīgos kontekstos, tāpēc to lietojuma šķērums valodas praksē īpašas problēmas nesagādā. Par paronīmiem tie var būt uzskatāmi tikai diferencēšanas sākumposmā, kamēr to semantiskā atšķirība nav stabilizējusies valodas praksē. Tā, piemēram, 20.gs. 70. gadu nogalē terminoloģijā normēts substantīvu pāris *džinss – džinsi*, norādot, ka *džinss* ir audums, bet *džinsi* ir pēc īpaša modeļa šūtas bikses no džinsa auduma (sk. Skujiņa 1979, 211).

džinsi	džinss
<i>No izturīga speciāla auduma šūtas bikses ar akcentētām piegriezuma līnijām, nošuvēm, kniedēm.</i>	<i>Kokvilnas dzijas vienpusīgs darba apģērba audums, parasti zilā, retāk brūnā vai citā krāsā, arī līdzīgs pusvilnas, līnu audums, no kura šuj džinsus.</i>

(LVV 2006, 271)

Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss liecina, ka šo vārdu atšķirība ir stabilizējusies valodas praksē.

Paronīmijā ir sastopami arī tādi piemēru pāri, kas tiek diferencēti pēc celmiem, un to difference izpaužas **atšķirīgā deklinācijā**. Šādu paronīmu skaits pēdējā laikā ir palielinājies terminoloģijas attīstības dēļ. Piemēram, par šādiem paronīmiem var uzskatīt substantīvu pārus *aila – aile*, *matrica – matrice*²², *noteka – notece*, *paloda – palodze*, *sateka – satece* u. tml. Ja vienas saknes substantīviem atšķiras deklinācija, bet dzimtes un skaitļa kategorija sakrīt, tie valodas praksē ir grūti šķirami. Piemēram, aplūkosim paronīmu pāri *matrica – matrice*.

matrica	matrice
<i>Taisnstūra veida matemātiska tabula, kuras elementi izkārtoti rindās un slejās.</i>	<ol style="list-style-type: none"> <i>Štances vai iespaidformas daļa, kurā veido izstrādājumu.</i> <i>Poligrāfijā – burtu un rindu metāliskā salikuma atliešanas veidnes detaļa.</i> <i>Poligrāfijā – metāla plāksnīte ar iegravētu burtu attēlu.</i>

(LVV 2006, 628)

²² Vārdu pamatā lat. *matrix (matricis)* ‘māte, izcelšanās pamats’.

Abi substantīvi ir terminoloģiski diferencēti, tomēr mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā var vērot, ka tie bieži tiek lietoti bez nozīmes atšķirības *inversa matrica // inversa matrice, nesingulāra matrica // nesingulāra matrice, transponēta matrica // transponēta matrice, unitāra matrica // unitāra matrice*) (T).

Līdzīgs paronīmu pāris ir *aila – aile*, arī šie vārdi valodas praksē dažkārt netiek diferencēti.

aila <i>Celtniecībā – brīva vieta sienā (durvīm vai logam).</i>	aile <i>Ar paralēlām līnijām norobežota vieta, laukums (uz papīra lapas).</i>
---	---

(LVV 2006, 22)

Valodas praksē ir vērojams, ka substantīvs *aile* tiek izmantots vārda *aila* vietā:

aila

*Ja atvērumi ir lielāki par 400 mm, tie jāizveido, kā tas ir paredzēts logu un durvju **ailu** veidošanā. (K)*

*Nedaudz citādāk traktēta galvenās ieejas **aila**, nišā iekļautais pusapļa logs un durvju **aila** ir vienādā platumā (..) (K)*

aile

*Ja loga **aile** [precīzāk – aila] ir liela un plaša, varat izvēlēties aizkaru stangu ar dekoratīviem uzgaļiem (..) (K)*

*Aiztaisot ciet oriģinālo durvju **aili** [precīzāk – ailu], izveidosies pateicīga niša mēbeļu novietošanai. (K)*

*Pienācis īstais laiks spoku stāstiem, taču tos neviens nestāsta, jo tukšajā durvju **ailē** [precīzāk – ailā] parādās mazs zēns (..) (K)*

Arī tādi vārdi, kuru locījumu paradigma jau ir normatīvi stabilizēta, valodas praksē dažkārt tiek jaukti. Piemēram, pēc nozīmes atšķiras vārdi *ēteris – ēters*²³, tomēr valodas praksē vērojamas neprecizitātes šo vārdu lietojumā – galvenokārt 2. deklinācijas lietvārda forma tiek lietota 1. deklinācijas formas vietā:

ēteris

*Varbūt iespējams sarunāt, lai pa Radio SWH noskaita jūsu lapas adresi, kad **ēteri** [precīzāk – ēterā] iet runa par nozaudētām, atrastām lietām (..) (K)*

*Novadu ziņās ik pa laikam palaiž **ēteri** [precīzāk – ēterā] Kuldīgas rajona un pārējos Kurzemes jaunumus (..) (K)*

²³ Abu vārdu pamatā gr. *aithēr*.

Ajurvedas filozofija balstās uz pieciem pamatmodeļiem: ēteri [precīzāk – ēteru], gaisu, uguni, ūdeni un zemi, kuri ir apkārt mums. (K)

Gramatisko kategoriju atšķirības paronīmu pāros var izmantot kā pazīmi, kas liecina par paronīmu semantisko atšķirību. Terminoloģijas attīstība liecina, ka šādu pāru nozīmes diferencēšana ar laiku var nostiprināties, ja tā ir pārdomāta un sistēmiski izstrādāta, kā arī aktuāla valodas lietojumā. Pēc ekscerpētā materiāla analīzes var secināt, ka vārdi, kam atšķiras dzimtes gramatiskā kategorija, valodas praksē ir grūtāk šķirami, tāpēc tie ir sastopami paronīmijā. Tie vārdi, kam atšķiras skaitļa gramatiskā kategorija, leksikalizēšanās procesā kļūst par pastāvīgām leksēmām un paronīmu pārus neveido. Grūtāk valodas praksē ir nostiprināt atvasinājumus, kam atšķiras tikai deklinācija – šādi vārdi biežāk tiek lietoti kā varianti.

2. Paronīmi kā izpētes objekts latviešu valodniecībā

Interese par paronīmiju kā teorētiski risināmu jautājumu latviešu valodniecībā ir parādījusies 20. gs. otrajā pusē, un līdz šim nav izveidots plašs un vispusīgs šīs parādības apraksts. Tomēr paronīmi kā valodas prakses jautājums ir apzināts jau kopš 19. gs. Pirmās norādes par morfēmiski līdzīgu vārdu semantisko šķīrumu ir atrodamas jaunlatviešu darbos, kuros tika pievērsta uzmanība latviešu valodas vārddarināšanas iespējām. Piemēram, Juris Alunāns rakstā “Par latviešu valodu” norāda: “Latviešu valoda pielīdzināma treknai, auglīgai zemei, kas palaista un bez kopšanas būdama gušņas un dadžus izaudzina, bet kas ar prātu kopta svarīgus zelta kviešus simtkārtīgos augļos atmet. Mēs nu te parādīsim dažas lietas, caur ko latviešu valodu var kopt un taisīt bagātu (..) Piegalināšana “aja” apzīmē to vietu, kur kādas lietas lielā pulkā atronamas, kā *celmāja*, t. i. vieta, kur daudz celmu ir, *akmināja*, tas ir vieta, kur daudz akmiņi ir, tāpat *avenāja*, *ozolāja* u. t. j. pr.”²⁴ (Alunāns 1914, 269–270) Paplašinot latviešu valodas leksiku, jaunlatvieši izmantoja dažādus vārddarināšanas līdzekļus, kas no mūsdienu viedokļa ir aktuāli paronīmijā. Atis Kronvalds rakstā “Kāds vārds par mūsu tēvu valodu” jau plašāk parādījis latviešu valodas vārddarināšanas potences, pievienojot vārda *ābols* saknei dažādas adjektīvu izskaņas. Viņš piedāvā četrus atvasinājumus – *ābolīgs*, *ābolaiņš (-ains)*, *ābolots*, *ābolējāds (āboļāds)* – un iesaista tos dažādos teikumos, lai ilustrētu šo vārdu atšķirīgo semantiku:

- 1) *Šim auglim ābolīga smarža (auglis ož pēc ābola).*
- 2) *Šī ābele brangi ābolaiņa (pilna ābolu).*
- 3) *Tavs zirgs tumši ābolots (zirga spalvā tumši laukumi jeb traipekļi).*
- 4) *Šim bumbierim gluži āboļāds (ābolējāds) veids (bumbieris izskatās gluži pēc ābola)* (sk. Kronvalds 1937, 416).

19. gs. beigās un 20. gs. sākumā atrodami pirmie pētījumi par morfēmiski līdzīgu vārdu nošķiršanas problemātiku. Tā samērā plašs apraksts par adjektīvu izskaņām un to lietošanu ir atrodams Kārļa Mīlenbaha rakstu 2. burtnīcā “Daži jautājumi par latviešu valodu” (Mīlenbahs 1893)²⁵. Šajā rakstā iezīmētas aktuālas valodas prakses problēmas, jo K. Mīlenbahs pievēršas izskaņām *-ējs*, *-īgs*, *-isks*, skaidrojot šo elementu cilmi un lietošanas īpatnības latviešu valodā. Autors raksta sākumdaļā analizē, vai minētās izskaņas latviešu

²⁴ Te un turpmāk 19. gs. un 20. gs. pirmās puses citātos, cik iespējams, saglabāta oriģinālā izcēlumu un saīsinājumu sistēma, kā arī citas tā laika ortogrāfijas normas.

²⁵ Raksts publicēts arī K. Mīlenbaha “Darbu izlases” 1. sējumā (sk. Mīlenbahs 2009, 112–147).

valodā tiek lietotas atbilstoši sistēmiskajiem principiem, vai arī tās tiek izmantotas pēc citu valodu parauga, savukārt otrajā daļā komentē noteiktu darinājumu semantiskās nianšes. Pēc piemēriem var secināt, ka valodas praksē vērojams morfēmiski līdzīgu adjektīvu paralēls lietojums, un K. Mīlenbahs uzskata, ka šādi atvasinājumi ir šķirami valodas lietojumā. Pēc Mīlenbaha domām, paralēli lietojami adjektīvu darinājumi valodā ir radušies jaunākajos laikos, līdztekus derivatīvi precīzam adjektīvam darinot “šaubīgus (..) adjektīvus” (Mīlenbahs 1893, 39), piemēram, par vārdiem *vienpusīgs*, *daudzpusīgs*, viņš raksta: “Tādi adjektīvi, kā “vienpusīgs”, “daudzpusīgs”, bija jau it labi mūsu rakstu valodā iesakņojušies, un pat jau tautas valodā sastopami, te uznāca dažiem šaubas par šādu adjektīvu pareizību; par nepareiziem viņus atzīdami, tie sāka rakstīt vienpusējs, daudzpusējs u.t.t. Še galotne -ējs laikam viņiem šķita pareiza esam tamdēļ, ka vietas un laika substantīviem piebiedrojas dažreiz galotne -ējs. Bet mūsu valodnieki bez šaubām alojušies, domādami, ka vietas vārdi stāv nesamierināmā ienaidā ar galotni -īgs. Sabiedrojas jau vietas vārdi arī it draudzīgi ar galotni -īgs.” (Mīlenbahs 1893, 46–47) K. Mīlenbahs apraksta adjektīvu lietojumu dažādos kontekstos, par pamatu izmantojot gan citu valodu (īpaši lietuviešu) atbilstes, gan latviešu valodas izlokšņu piemērus, gan arī paša valodisko izjūtu. Šis raksts ir uzskatāms par pirmo nozīmīgo teorētisko apskatu, kurā ir pievērsta uzmanība morfēmiski līdzīgu vārdu semantiskajai šķiršanai, turklāt tas ir vērtīgs materiāls, kurā aplūkoti adjektīvu vārddarināšanas jautājumi gan no sinhroniskā, gan no diahroniskā aspekta.

Morfēmiski līdzīgu, bet semantiski šķiramu vārdu diferencēšanas problemātikai ir pievērsies arī Jānis Endzelīns. Vairāki vārdi, kas būtu uzskatāmi par paronīmiem, ir atrodamī viņa rakstu kopojumā “Dažādas valodas kļūdas”²⁶ (sk. Endzelīns 1980). J. Endzelīns ir aplūkojis tādus pārus kā *mazgadīgs* – *mazgadējs*, *pasūtīt* – *apsūtīt*, *vispārējs* – *vispārīgs* u. c. Viņa komentāri par konkrētu paronīmu nozīmes diferencēšanu ir lietpratīgi un koncentrēti pamato aplūkoto vārdu pāru nozīmes atšķirības un šo atšķirību cēloņus. Piemēram, par adjektīviem *vispārējs* – *vispārīgs* J. Endzelīns raksta: “Abi šie vārdi lietājami, bet der to šķirt nozīmē. Adjektīvi, kas beidzas ar -ējs, palaikam ir atvasināti no vietas un laika adverbjiem, un sakarā ar to tiem vairāk ir konkrēta nozīme, kamēr adjektīviem ar -īgs ir abstraktāka daba, sal., piem., *ārējs* un *ārīgi*. Un tā nu varam šķirt nozīmē vārdus *vispārējs* un *vispārīgs* un runāt, piem., par *vispārējo* (= kas ir vispār)

²⁶ 1. izdevums nācis klajā 1928. gadā, bet promocijas darbā izmantots J. Endzelīna „Darbu izlasē” publicētais 4. papildinātais izdevums (1932).

neražu, badu, postu u. c., bet – ar abstraktāku nozīmi – piem., par *vispārīgo* vēsturi, departamentu jeb par vispārīgām debatēm u. c.” (Endzelīns 1980, 37)

Plašāks morfēmiski līdzīgu, bet semantiski diferencējamu piemēru klāsts ir atrodamas 1935. gadā izdotajā grāmatā “Valodas prakses jautājumi” J. Endzelīna redakcijā (sk. Valodas prakses jautājumi 1935). Šajā izdevumā ir aprakstītas dažādas valodas neprecizitātes, un pirmajā nodaļā “Atsevišķi vārdi” parādās vairāki morfēmiski līdzīgi, bet semantiski šķirami vārdu pāri, piemēram, *apmetne – nometne; arājs – arējs; izziņa – uzziņa* u. c. Kopumā var secināt, ka līdz 20. gs. vidum valodas prakses materiālos tiek fiksēti atsevišķi morfēmiski līdzīgi, bet semantiski diferencējami vārdi, kas tiek aplūkoti galvenokārt kā ortogrāfiskas vai gramatiskas valodas prakses neprecizitātes.

20. gs. otrajā pusē semantiski šķirami vienas saknes vārdi tiek apzināti kā valodas prakses problēmjaucājums, kas ir arī teorētiski risināms. Tādos rakstu krājumos kā “Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis”, “Latviešu valodas kultūras jautājumi”, “Valodas aktualitātes” u. c. aizvien biežāk parādās raksti par konkrētiem morfēmiski līdzīgiem vārdu pāriem un to diferencēšanas problemātiku. Piemēram, periodiskajā izdevumā “Latviešu valodas kultūras jautājumi” jau pirmajā laidienā ievietots Mērijas Saules-Sleines raksts “Par adjektīviem *personisks, personīgs*”, kurā autore secina, ka “formas *personisks* un *personīgs* tātad jau senāk lietoja un vēl joprojām lieto nediferencēti, turklāt praktiski šo abu formu nozīmju šķiršanai kaut cik liela svāra nebūtu (..)” (Saule-Sleine 1965, 84–85) Savukārt “Latviešu valodas kultūras jautājumu” 3. laidienā M. Saule-Sleine turpina risināt jautājumu par adjektīvu ar izskaņām *-īgs* un *-isks* semantisko diferencēšanu rakstā “Vēl par izskaņām *-īgs* un *-isks*”, kurā norāda, ka “adjektīviem ar izskaņu *-īgs* un *-isks* latviešu literārajā valodā jau nostiprinājusies sava nozīmju un nianšu sistēma, un tiem valodā ir semantiski atšķirīgas funkcijas.” (Saule-Sleine 1967, 115) Autore detalizēti apraksta tādus vārdu pārus kā *cilvēcīgs – cilvēcisks, kareivīgs – kareivisks, varonīgs – varonisks*, analizējot to semantisko atšķirību. Šajā laikā uzmanība tika pievērsta arī citiem derivatīvi līdzīgiem vārdiem un to diferencēšanas problēmai, piemēram, *virsa – virsma* (Ēdelmane 1966, Knaps 1967, Skujiņa 1968), *priekšgars – aizgars* (Smagare 1966), *aizvietot – atvietot* (Raģe 1967), *dzīvīgs – dzīvīgums, jutīgs – jūtīgs* (Augstkalne 1967), *iegūt – apgūt* (Niselovičs 1969), *pasūtīt – pasūtīnāt* (Veidemane 1969), *atslēga – slēdzene* (Bendiks 1970), *attiecība – attieksme* (Sika 1970), u. d. c.

1959. gadā tika izdots “Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas” (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959) pirmais sējums. Tajā morfēmiski līdzīgu vienas saknes vārdu apraksts parādās vārdarināšanas nodaļā, analizējot noteiktus

vārddarināšanas tipus. Šajā nodaļā katras vārdšķiras vārdu darināšana ir aplūkota atsevišķi, vispirms alfabētiskā secībā aplūkojot visus sufiksus, tad – prefiksus, un beigās – salikteņus. Te ir atrodams plašākais un detalizētākais tajā laikā aktuālo paronīmisko parādību apraksts, tomēr tas ir izkļaidēts pa dažādām nodaļām un paragrāfiem, jo morfēmiski līdzīgu paralēlismu analīze ir atrodama katrā paragrāfā, kurā aplūkota kāda morfēma, kas šādos paralēlismu pāros var iesaistīties. Tā, piemēram, adjektīva sufiksu *-īg-* un *-ēj-* paralēlums aplūkots nodaļā par adjektīvu izskaņām *-ēj-s*, *-ēj-a* (sk. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 243–247), kā arī nodaļā par izskaņām *-īg-s*, *-īg-a* (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 285–286), un pieminēts nodaļā par salikteņiem ar šīm izskaņām (sk. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 321). Šādi rodas priekšstats par atsevišķu konkrētu vārdu paralēlumu, bet neveidojas izpratne par šo procesu kopumā. Šajā gramatikā ir fiksēti tajā laikā izplatītākie paronīmiskie pāri, kā arī nostiprināta tendence šķirt pēc nozīmes morfēmiski līdzīgus vārdus, tomēr paronīmija kā sistēmiska valodas parādība nav aprakstīta.

Detalizēts pētījums par latviešu valodas vārddarināšanas sistēmu ir atrodams Emīlijas Soidas darbā “Vārddarināšana”, kas ir tapis 20. gs. 70. gados, bet publicēts tikai 2009. gadā (Soida 2009). E. Soida aprakstījusi adjektīvu un verbu derivatīvo sistēmu, bet diemžēl publicētajā darbā nav iekļauts apskats par substantīvu darināšanu. E. Soida ir aplūkojusi katru sufiksu atsevišķi, analizējusi to izmantošanu noteiktos vārddarināšanas tipos, kā arī ilustrējusi to lietojumu kontekstā. E. Soida nelieto terminus *paronīms* un *paronīmija*, tomēr viņas darbā ir atrodamas daudzas nozīmīgas atziņas par morfēmiski līdzīgu darinājumu semantisko realizāciju.

Nelieli paralēli lietotu afiksu atvasinājumu apraksti ir atrodami arī tā laika un vēlāko gadu latviešu valodas mācību literatūrā un praktiskajās rokasgrāmatās. Piemēram, Osvalda Pauliņa, Jāņa Rozenberga, Otomāra Vilāna “Latviešu valodas mācības pamatkursā” (Pauliņš, Rozenbergs, Vilāns 1978) ir piedāvāts skaidrojums par vairāku substantīva izskaņu semantisko diferenciaciju, piemēram, *-ājs* un *-ējs*; *-onis*, *-one* un *-oņa*, *-ulis*, *-ule* (Pauliņš, Rozenbergs, Vilāns 1978, 62), kā arī vairāku adjektīva izskaņu, piemēram, *-ējs*, *-ēja* un *-īgs*, *-īga* (Pauliņš, Rozenbergs, Vilāns 1978, 71) nošķiršanu. Līdztekus noteiktiem paralēli funkcionējošiem vārddarināšanas tiptiem tiek analizēti arī konkrēti paronīmu pāru piemēri. Piemēram, Brigitas Ceplītes un Laimdota Ceplīša praktiskajā gramatikā (Ceplīte, Ceplītis 1997) ir atrodams vairāku izplatītāko paronīmu pāru nozīmes skaidrojums. Aprakstot substantīva darināšanu, tiek aplūkoti noteikti vārddarināšanas tipi, kam ir tendence funkcionēt paralēli, piemēram, *-ājs* un *-ējs*, *-ība* un -

ums (Ceplīte, Ceplītis 1997, 31–32), savukārt, analizējot adjektīvu darināšanu, tiek aplūkoti arī konkrēti morfēmiski līdzīgu vārdu pāri, kas valodas praksē tiek jaukti, piemēram, *cilvēcīgs* – *cilvēcisks*, *dabīgs* – *dabisks*, *ilggadējs* – *ilggadīgs*, *jutīgs* – *jūtīgs* (Ceplīte, Ceplītis 1997, 44–46).

Līdz šim vienīgais teorētiski pamatotais pārskats par paronīmiju latviešu valodā ir atrodams I. Freimanes grāmatā “Valodas kultūra teorētiskā skatījumā” (Freimane 1993, 104–111). Šajā pētījumā ir aprakstīta paralēlismu teorija, un paronīmija ir raksturota kā viena no paralēlismu apakšsistēmām. Šajā pētījumā pirmo reizi teorētiski tiek apcerēts termins *paronīms*, kā arī ieskicēta paronīmu klasificēšanas problemātika un analizēti latviešu valodā biežāk lietotie paronīmi no valodas kultūras viedokļa. Pirmo reizi vienkopus ir apkopoti dažādu vārdšķiru paronīmi, kā arī piedāvāts īss to nozīmes skaidrojums. Te ir apkopoti gan tie paronīmu pāri, kas ir aprakstīti gramatikās un mācību grāmatās, gan tie paronīmi, kas ir analizēti dažādos rakstos. Informācija ir ļoti koncentrēta, jo lielākoties ir fiksēti tikai paši paronīmu piemēri, un daļai piemēru ir pievienots minimāls ilustratīvs konteksts, piemēram, *abpusējs* (spogulis) – *abpusīgs* (piekāpšanās) (Freimane 1993, 107), vai arī īss nozīmes skaidrojums, piemēram, *efektīgs* (iespaidīgs) – *efektīvs* (iedarbīgs) (Freimane 1993, 108). Šāds ļoti lakonisks paronīmu nozīmes nianšu skaidrojums neļauj izprast daudzu paronīmu pāru nozīmes atšķirības, tomēr tieši šajā pētījumā fiksētos piemērus var uzskatīt par paronīmu piemēru pamatkopu.

20.gs. nogalē, kā arī 21.gs. sākumā izplatītākie paronīmu pāri tiek fiksēti praktiskajās gramatikās, dažādās rokasgrāmatās, kā arī valodas kultūras ieteikumos. Šajā laikā iezīmējas vēl kāda tendence – praktiskajās gramatikās un rokasgrāmatās tiek aplūkoti galvenokārt tikai adjektīvu paronīmi. Tā, piemēram, Vilmas Kalmes un Guntas Smiltnieces mācību grāmatā “Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija. Lokāmās vārdšķiras” (Kalme, Smiltiece 2001) vārdu paralēlums aplūkots tikai nodaļā par adjektīvu darināšanu, norādot, ka “valodnieciskajā literatūrā samērā plaši rakstīts par šādu atvasinājumu diferencētājām pazīmēm, taču daudzos gadījumos precīzi un skaidri norobežojoši kritēriji runātāju apziņā nav nostiprinājušies” (Kalme, Smiltiece 2001, 125). 2002. gadā izdotajā Dainuvītes Guļevskas, Ainas Miķelsones un Tamāras Porītes “Pareizrakstības un pareizrunas rokasgrāmatā” ir atrodams diezgan plašs nozīmes vai formas ziņā tuvu atvasinājumu saraksts, kurā ir iekļauti arī daudzi paronīmu pāri (Guļevska, Miķelsone, Porīte 2002, 98–105). Arī skolu mācību grāmatās tiek pievērsta uzmanība paronīmu semantiskajai nošķiršanai, piemēram, Rūtas Kolužas praktisku ieteikumu rokasgrāmatā, kas paredzēta 9.–12. klasei ir atrodami tādi paronīmu pāri ar

skaidrojumu kā *cilvēcīgs – cilvēcisks, jutīgs – jūtīgs, dabīgs – dabisks, ilggadējs – ilggadīgs* u. c. (Koluža 2003, 18 – 21).

Kopumā var secināt, ka latviešu valodniecībā paronīmijas apraksts galvenokārt ir saistīts ar valodas praksi. Visi fiksētie piemēri ir izsecināti no valodas prakses materiāliem, proti, no valodas lietojuma. Dažādos laika posmos fiksētie paronīmu pāri liecina par valodas sistēmas paralēlumu, tomēr pētījumu vēsture liecina, ka ir grūti aprakstīt noteiktu vārddarināšanas tipu paronīmiju, Daudzi paronīmu pāri un to ilustratīvie piemēri tiek pārrakstīti no vienas praktiskās rokasgrāmatas uz nākamo, tādā veidā nostiprinot paronīmu lietojumu noteiktā kontekstā. Bieži vien jaunā, neierastā kontekstā paronīmu diferenciacija ir apgrūtināta, jo tā nav teorētiski izpētīta, aprakstīta un pamatota. Tomēr pievēršanās izplatītāko paronīmu analīzei praktiskajās gramatikās un rokasgrāmatās liecina gan par valodas normētāju, gan arī par valodas lietotāju vajadzību pēc precizitātes komunikācijas procesā.

3. Paronīmu nozīme valodas intelektualizācijas procesā

Viens no svarīgākajiem valodas uzdevumiem ir pēc iespējas labāk nodrošināt saziņas procesu, tāpēc mūsdienās viena no nozīmīgākajām valodas attīstības tendencēm ir **intelektualizācijas tendence**, kas liecina par vajadzību izteikt verbāli dažādu intelektuālu procesu un parādību rezultātu. Tieši literārajā valodā intelektualizācijas tendence izpaužas spilgtāk. Bohuslavs Havrāneks (*Bohuslav Havrànek*) norāda, ka literārās valodas intelektualizācija ir valodas attīstības pakāpe, kurā izteikumi kļūst skaidrāki, precīzāki, vajadzības gadījumā arī abstraktāki, lai varētu verbāli prezentēt domu sarežģītību un savstarpējo sakaru (Гавранек 1967, 349). Literārajai valodai ir jābūt skaidrai un precīzai, lai tā spētu nodrošināt saziņas procesu, tai ir jābūt arī ļoti daudzveidīgai, lai tā varētu apmierināt valodas lietotāju vajadzības.

Valodas bagātināšanā viens no izplatītākajiem paņēmieniem ir jau esošu valodas līdzekļu modifikācija, kombinēšana, pārstatīšana u. tml. Paronīmija ir valodas parādība, kas neizbēgami rodas šajā procesā, jo valodas lietotājam jau pazīstamu izteiksmes līdzekļu aktualizēšana vai semantiskā precizēšana ļauj nominācijas un izziņas procesā semantiski detalizēt un precizēt dažādus procesus un parādības. Paronīmu fiksācija un nozīmju skaidrošana mūsdienu valodā ir nepieciešama līdz ar jēdzienu konkretizēšanos, jaunu darinājumu ieviešanu, līdzīgu nozīmju diferencēšanos. Tas ir viens no paņēmieniem, kā var apmierināt valodas lietotāju prasību pēc precīziem, semantiski niansētiem izteiksmes līdzekļiem, kas noteiktās dzīves sfērās (piemēram, zinātnē, lietišķajā vidē) ir ļoti svarīgi.

Paronīmija kā noteikts paralēluma izpausmes veids ir tieši saistāma ar literārās valodas normēšanas procesu. Izmantojot paronīmu semantiskās atšķirības, normētajā valodas paveidā ir iespējams diferencēt tos īstenības parādību nojēgumus, kas izziņas procesā ir aktuāli. Vārdi, kas atbilst paronīmu pazīmēm, ikdienas saziņā bieži tiek lietoti bez nozīmes atšķirības, tomēr to semantiskās nianšes noteiktā kontekstā var noderēt. Tā, piemēram, valodas praksē sinonīmiski tiek lietoti atvasinājumi *vienreizējs* – *vienreizīgs*, tomēr reklāmas aicinājums *Lēkšana ar gumiju – tas ir vienreizējs pasākums!* (Malienas Ziņas, 2002) var radīt neprecīzas asociācijas, jo adjektīvu *vienreizējs* var saprast gan kā ‘tāds, kas derīgs vienai reizei’, gan arī kā ‘tāds, kas ir nepārspēts vai nepārspējams; neparasts’. Šādā kontekstā labāk diferencēt paronīmus pēc nozīmes un lietot adjektīvu *vienreizējs*, ja runa ir par pasākumu, kas var notikt vienu reizi, savukārt – *vienreizīgs*, ja runa ir par kaut ko nepārspējamu un neparastu (sk. 41. lpp.).

vienreizējs	vienreizīgs
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas derīgs tikai vienai reizei, ir spēkā tikai vienu reizi.</i> 2. <i>Tāds, ko veic, kas notiek vienu reizi, vienā reizē; tāds, ko saņem tikai vienu reizi.</i> 	<i>Tāds, kam piemīt izcilas īpašības, nepārspējams; neparasts.</i>

(LVV 2006, 1173)

Cits piemērs – būtu precizējams atvasinājums *vienpusīgs* šādā piemērā *Mums ir tikai valdības lēmums par vienpusīgu deklarāciju, kas Krievijas pusei nav saistoša un nav šī līguma sastāvdaļa, tā ka mums šīs diskusijas iespējas ar Krieviju pastāv* (Rīgas Laiks, 2005). Šajā kontekstā var rasties izpratne, ka runa ir par vienpusīgu dokumentu, proti, deklarāciju, kas aptver tikai kādu vienu parādību un ir šaura, ierobežota. Šādu neskaidrību var likvidēt, izvēloties kontekstā iederīgāku vārdu *vienpusējs* (sk. 130. – 131. lpp.).

vienpusējs	vienpusīgs
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas skar, aptver tikai vienu pusi.</i> 2. <i>Tāds, ko veic, kurā iesaistīts tikai viens dalībnieks, viena (piem., pretinieku) puse.</i> 3. <i>Tāds, kas notiek, ir vērsts tikai vienā virzienā.</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas aptver tikai kādu vienu parādību, vienu aspektu, vērsts tikai vienā virzienā.</i> 2. <i>Tāds (cilvēks), kam ir šauras, ierobežotas intereses, zināšanas (parasti par ko vienu).</i>

(LVV 2006, 1173)

Terminoloģiskas neskaidrības var radīt adverbs *sistēmiski* šādā piemērā: *Dermatoloģiskajā praksē kārpju ārstēšanai dažkārt sistēmiski iekšķīgi lieto retinoīdus* (K), jo valodas praksē tiek jaukti vārdi *sistēmiski* – *sistemātiski*.

sistemātisks	sistēmisks
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas noris pēc noteikta plāna, noteiktā secībā.</i> 2. <i>Ar noteikto galotni. Tāds, kas izveidots pēc noteiktas sistēmas, veido kādu sistēmu.</i> 3. <i>Tāds, kas notiek vairākkārt, atkārtoti.</i> 	<i>Tāds, kas saistīts ar sistēmu, ir tai raksturīgs.</i>

(LVV 2006, 998)

Ja vārds *sistēmiski* lietots atbilstoši adjektīva *sistēmisks* vārdnīcā fiksētajai nozīmei, tas kontekstā norāda uz medikamentu lietošanu atbilstoši noteiktai sistēmai, proti, noteiktā secībā regulētam medikamentu kopumam. Ja adverbs *sistēmiski* ir sajaukts ar vārdu *sistemātiski*, tad kontekstā runa var būt par medikamentu regulāru, atkārtotu lietošanu. Lai izvairītos no šādas neskaidrības, teksta autoram būtu jāizvēlas kontekstā precīzākais vārds.

Lielā daļā piemēru pēc konteksta var izsecināt tā vai cita paronīma nozīmi, tomēr neprecīzais teksts rada priekšstatu par nepilnīgu prasmi izmantot literārās valodas iespējas. Dažkārt neprecizitāte paronīmu izvēlē liecina par paviršu attieksmi pret literārās valodas normām. Piemēram, valodas praksē nevajadzētu jaukt vārdus *humāns* – *humanitārs*, kam ir atšķirīga semantika latviešu valodā:

humanitārs

Nevienam nav noslēpums, ka šad tad dažādas mūsu republikas iestādes saņem dāvanības no mums ļoti draudzīgām kaimiņvalstīm (un ne tikai kaimiņvalstīm).

*Runa ir par **humanitāro** [precīzāk – humāno] palīdzību. (Likuma Vārdā, 2001)*

*Ministrs atbildēja uz viņu uzdotajiem jautājumiem par valsts iespējām sniegt **humanitāru** [precīzāk – humāno] palīdzību Irākai (..) (K)*

humāns

*Mūsu skolā ir **humānā** [precīzāk – humanitārā] klase (..) (K)*

humanitārs <i>Tāds, kas saistīts ar zinātnēm, kuras pēta sabiedrību un cilvēku kā sabiedrisku būtni; tāds, kas raksturīgs šīm zinātnēm.</i>	humāns <i>Cilvēcisks, cilvēcis.</i>
---	---

(LVV 2006, 340)

Arī tādi vārdi kā *efektīvs* – *efektīgs* nebūtu jaukami valodā.

efektīgs <i>Tāds, kas rada efektu, saista uzmanību; iespaidīgs.</i>	efektīvs <i>Tāds, kas dod vēlamās rezultātus; iedarbīgs.</i>
---	--

(LVV 2006, 272)

Tomēr valodas prakses materiāli liecina par pretējo:

efektīgs

*Raidsabiedrībai BBC zinātnieki uzsver, ka šis atklājums, iespējams, nākotnē ļaus radīt jaunu, **efektīgāku** [precīzāk – efektīvāku] terapiju Alcheimera slimības ārstēšanai. (Diena, 2004)*

*Eļļas koka sviests ir viens no **visefektīgākajām** [precīzāk – visefektīvākajām] dabiskajām izejvielām ādas barošanai, mitrināšanai un aizsargāšanai, un tam piemīt arī ārstnieciskas un dezinficējošas īpašības. (Ieva, 2005)*

Šādos gadījumos paronīmu nediferencēta lietošana liecina par paviršu attieksmi pret literārās valodas normām un nepilnīgām literārās valodas zināšanām, nevis par objektīvi noteiktām grūtībām, ko nosaka paronīmu formālā un semantiskā līdzība.

3.1. Paronīmi literārās normas un ūzusa aspektā

Literārās valodas pamatā ir literārās normas²⁷, kuru uzdevums ir unificēt, standartizēt literārās valodas paralēluma izpausmes, lai uzturētu literārās valodas funkcijas.

²⁷ Literārā norma – valodā tradicionāli izveidojušās, visai literārajai valodai kopīgas, apzināti izkoptas un noteiktā periodā par paraugu atzītas un rakstītos avotos (gramatikās, vārdnīcās) fiksētas valodas likumības (VPSV 2007, 220).

Literārās valodas pakļaušana noteiktiem normatīviem ierobežojumiem ir nozīmīgs faktors, kas ietekmē ne tikai pašas valodas, bet arī valodas lietotāju lingvistisko prasmju attīstību. Normas zināšanas liecina par augstāku pakāpi kultūrā, jo tās paredz izpratni gan par valodas potencēm, resp., to, ko valodā var izteikt, neizjaucot tās funkcionālo savdabību, gan arī par tradicionālo realizāciju (Косерин 2001, 99). **No lingvistiskā viedokļa** valodas normēšanas jautājums ir saistāms ar valodas sistēmiskā kopuma izpratni, kā arī ar valodas līdzekļu strukturālu izpēti gan sinhroniskā, gan diahroniskā aspektā. **No sociālā viedokļa** normēšana palīdz nodrošināt komunikāciju starp valodas lietotāju kolektīva locekļiem, jo lingvistiskā variēšanās var būt sociāli un politiski apgrūtināša (Aitchison 2001, 260).

Lingvistikā normēšanas process ir saistāms ar t. s. valodas plānošanas (*language planning, corpus planning*) teoriju (par to sk. Phillipson 1992, 86–90; Lyons 1995, 290; Crystal 2005, 366–371 u. c.). Valodas plānošana ir attiecināma uz vairākiem sociāli nosacītiem valodas attīstīšanas virzieniem – valodas statusu, valodas strukturālo izpēti un lietošanas īpatnībām, valodas apguves procesu un normēšanu. Valodas plānošanas mērķis ir identificēt valodas funkcionēšanas problēmas (visos valodas līmeņos) un risināt tās, izmantojot gan makrolingvistikas, gan mikrolingvistikas metodes (Phillipson 1992, 86). Valodas plānošanu var īstenot dažādi, tomēr kopumā tai ir raksturīgas noteiktas stadijas: normēšana, kodificēšana, ieviešana praksē un modernizēšana (Crystal 2005, 366). Ina Druviete norāda, ka Latvijā pašreiz ir mērķtiecīgi nošķirt divus galvenos valodas plānošanas (*corpus planning*) tipus: valodas modernizācija un valodas standartizācija (Druviete 2006, 164). Gan valodas modernizācija, gan standartizācija ir saistāmas ar literārās, resp., standartizētās, valodas attīstības tendencēm.

Normēšanā īpaši nozīmīgs ir paralēluma jautājums, jo, no vienas puses, literārajai valodai ir jābūt saprotamai un precīzai, bet, no otras puses, tai ir jābūt daudzveidīgai, lai nodrošinātu saziņu dažādās dzīves sfērās. Literārās normas uzdevums ir līdzsvarot un koordinēt literārās valodas paralēluma izpausmes. Literārās normas jēdziens ir pakārtots valodas sistēmiskuma idejai, kas paredz, ka valodiskās parādības tiek aplūkotas kā noteiktas struktūras elementi, kas funkcionē vienotā veselumā. Tomēr šāda sistēmiska pieeja slēpj sevī bīstamu tendenci idealizēt pētāmo objektu, un rezultātā normā tiek iekļauti mākslīgi vai *a priori* radīti konstrukti, kas ir pārāk vienkāršoti (vai, gluži pretēji, pārāk sarežģīti), salīdzinot ar tiem procesiem, kas ir raksturīgi reālai valodai (Маковский 2006, 7). Nemitīga līdzsvara meklēšana starp **sistēmu** un **ūzusu** ir literārās normas dialektika. Literārajai normai ir jābūt sistēmiski pamatotai, un tajā pašā laikā tai nevajadzētu radīt pretrunu ar valodas lietojumu. Ilustrācijai viens piemērs. Latviešu literārajā valodā

neskaidrības sagādā paralēlismu ar finālēm *-u*, *-us* lietošana, piemēram, *papildu informācija*, *strādāt papildus*. Vārds *papildu* funkcionē apzīmētāja nozīmē saistījumā ar lietvārdu, bet apstākļa vārds *papildus* tiek lietots saistījumā ar darbības vārdu (sk. LVV 1998, 572; Krūmiņa, Skujiņa 2002, 67). I. Freimane par šo paralēlismu normēšanu raksta: “Mūsdienu valodā nostiprinājies uzskats, ka ir gan ar *-us*, gan ar *-u* atvasināti adverbji, tāpēc no mūsdienu latviešu literārās valodas viedokļa šķīrums *blaku gaita – iet blakus*, *papildu darbs – papildus strādāt*, *vienlaidu numerācija – vienlaidus numurēt* u. tml. ir grūti pamatojams. (..) Mūsdienu valodā lietotājs pieņem tikai vispusīgi izskaidrotas un izprastas rekomendācijas, nevis didaktiskus ieteikumus, bet izprast minēto adjektīvu ģenitīveņu vēlamību bez speciālām filoloģiskām zināšanām nav iespējams (turklāt pat filologiem ne viss šajā ziņā ir skaidrs, arī no valodas vēstures viedokļa). Tāpēc minētajiem ieteikumiem lietot adjektīvu ģenitīveņus *papildu*, *vienlaidu*, *līdzteku* valodas praksē nav perspektīvas. Minēto paralēlismu normēšanā tiek izmantots vēsturiskuma princips, neņemot vērā mūsdienu valodas dzīvo sistēmu. Normētāja ilūzijas, ka šī sistēma nav mainījusies, praksē neapstiprinās. Minētie adverbji ar *-u* un *-us* ir varianti.” (Freimane 1993, 103–104) Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa materiāli liecina, ka vārdi *papildu – papildus* dažkārt tiek diferencēti, tomēr to nevar uzskatīt par stabilizējušos normu: vārds *papildu* ir sastopams tikai nominālās vārdkopās, piemēram, *papildu informācija*, *papildu pensija*, *papildu darbs*, *papildu atbilstība*, *papildu piegāde*, *papildu atvaļinājums* (K), bet vārds *papildus* tiek lietots gan nominālās vārdkopās, piemēram, *papildus karte*, *papildus maksa*, *papildus ierobežojums*, *papildus informācija* (K), gan verbālās vārdkopās, piemēram, *iekasēt papildus*, *apskatīt papildus*, *piedāvāt papildus* (K). Līdzīgu atšķirību var konstatēt vārdu pāri *vienlaidu – vienlaidus*, jo valodas praksē ir konstatētas terminoloģiskas vārdkopas ar *vienlaidu*: *vienlaidu mākoņu sega*, *vienlaidu piegriezums*, *vienlaidu pamatne*, *vienlaidu process*, *vienlaidu kolektīvizācija* u. c. (K), tomēr ir arī daudz tādu piemēru, kas apliecina, ka abi vārdi tiek lietoti bez nozīmes atšķirības. Citiem līdzīgiem vārdu pāriem, piemēram, *blaku – blakus*, *līdzteku – līdztekus* šāda atšķirība nav raksturīga – valodas praksē galvenokārt lietoti vārdi ar *-us*.

Ūzuss, tāpat kā valodas sistēma, funkcionē kā noteikts regulējošs mehānisms, kurā valda noteikti ierobežojumi un likumsakarības. Ir gadījumi, kad tieši ūzuss, nevis valodas sistēma nosaka noteiktas normas rašanos un stabilizēšanos. Piemēram, latviešu valodā iedzīvotāju nosaukumu darināšana pēc dzīvesvietas ir nostiprinājusies dialektālu faktoru ietekmē. Vallija Dambe par šo ūzusa determinēto normu raksta: “Latvijas rietumu pusē parasti iedzīvotāju nosaukumu darinājumi ar izskaņu *-(e)nieki*, piemēram, *jelgavnieki*,

liepājnieki, ventspilnieki u. tml., austrumdaļā turpretī – darinājumi ar izskaņu *-ieši*, piemēram, *daugavpīlieši, valcēnieši, valmierieši*. Fonētiski un morfoloģiski nav nekādu nosacījumu, kas liegtu vai prasītu vienu vai otru izskaņu. Ir tikai tradīcija.” (Dambe 1970, 45) Šī tradīcija ir dziļi iesakņojusies un tāpēc iekļauta literārajā valodā kā nostiprinājusies norma (sk. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 138, 144; Konsultants 1982, 14–17; Konsultants 1984, 11–17).

Paronīmu normēšana ir saistāma ar pārdomātu un plānotu literārās valodas standartizēšanas un modernizēšanas procesu, kas neveido krasu pretrunu ar ūzusu. Ja kādu paronīmu pāra nozīmju atšķirība tiek kodificēta, ir jābūt skaidrībai par to, kā valodā funkcionē citi līdzīgi darinājumi.

3.2. Paronīmi un terminoloģija

Paronīmi kā noteikta lingvistiska parādība kļūst aktuāli tajā valodas attīstības posmā, kad aktivizējas sabiedrības vajadzība pēc jauniem izteiksmes līdzekļiem dzīves jomās, kurās ir nepieciešama lielāka skaidrība un precizitāte. J. Rozenbergs norāda, ka valoda ir **skaidra**, ja lasītājs vai klausītājs runu vai tekstu var uztvert, ja rakstītais vai teiktais nerada valodiskus pārpratumus, ja nav nemotivētu divdomību; savukārt valoda ir **precīza**, ja runa vai teksts atbilst tam, ko autors ir gribējis teikt (Rozenbergs 1995, 57). Abas pazīmes izriet no valodas sociālajām funkcijām, un komunikācijas procesā ir aktuālas gan no teksta autora, gan adresāta viedokļa.

Prāgas lingvistiskās skolas pārstāvji pagājušā gadsimta pirmajā pusē definēja, ka valodiskajā darbībā šķirami divi gravitācijas centri: **situatīvā jeb praktiskā valoda** un **teorētiskā jeb formulējumu valoda** (sk. Ceplītis 1974, 101)²⁸. Abi gravitācijas centri jeb poli ir saistāmi ar valodas lietošanas mērķi: t. s. **situatīvā valoda** ir saistāma ar visas sabiedrības kopienas ikdienišķām, praktiskām vajadzībām, savukārt **teorētiskā valoda** palīdz nodrošināt saziņu speciālā lietojumā, proti, jomā, kas ir saistīta ar speciālistu darbošanos kādā zinātnes, tehnikas, mākslas vai tautsaimniecības nozarē²⁹. Skaidra un

²⁸ Prāgas lingvistiskā pulciņa programma pirmo reizi tika piedāvāta 1. starptautiskajā valodnieku kongresā Hāgā (1928), bet tēzes (Théses) prezentētas 1. starptautiskajā slāvistu kongresā Prāgā (1929). Pirmo reizi tās publicētas rakstu krājuma *Travaux du cercle linguistique de Prague* 1. numurā ar nosaukumu “*Théses présentées au Premier congrès de philologues slaves*”. Latviešu valodā ir pieejams daļējs tēžu tulkojums (sk. Ceplītis 1974, 92–115, Valdmanis 1997, 98–120). Promocijas darbā izmantots L. Ceplīša grāmatā publicētais tēžu tulkojums.

²⁹ Angļu valodā šo jēdzienu apzīmēšanai tiek lietoti termini *language for general purposes* un *language for special purposes* (Crystal 2005, 382); lietuviešu valodā – *paprasta kalba* un *specialioji kalba* (Miliūnaitė 2009, 26).

precīza valoda ir aktuāla abos šajos polos: situatīvajā valodā valodas skaidrība un precizitāte ir konsituatīvi nosacīta, proti, atkarīga no dažādiem ārpusvalodiskiem faktoriem; teorētiskajā valodā abas šīs pazīmes tiek vispārinātas, mērķtiecīgi attīstītas un ietvertas kodifikācijas procesā.

Paronīmi kā valodas funkcionēšanas rezultāts galvenokārt ir attiecināmi uz teorētiskās valodas polu, kas promocijas darbā dēvēts par **speciālā lietojuma valodu** (turpmāk arī SLV), jo funkcionāli līdzīgu valodas vienību semantiskā diferencēšana ir viens no veidiem kā sintētiskajās valodās paplašināt aktuālo vārdu krājumu un mērķtiecīgi attīstīt valodas vārddarināšanas potences. Protams, paronīmi eksistē arī ikdienas valodā, tomēr ikdienas lietojumā paronīmu semantiskās atšķirības palaikam nivelējas, un tās var kompensēt ārpusvalodiski faktori, savukārt speciālā lietojumā valodai ir jābūt kontekstneatkarīgai. SLV raksturo skaidri noteikta lietojuma joma, valodas un stila īpatnības (precizitāte, skaidrība, koncentrētība, noteikta sintaktiskā un tekstveides struktūra), objektivitāte (emocionālā neitralitāte), bezpersoniskums u. tml., un viena no svarīgākajām pazīmēm ir speciālo terminu kopums (Miliūnaitē 2009, 26).

SLV ļoti svarīga ir valodas līdzekļu **automatizācija**. Ar automatizāciju tiek saprasts tāds izteiksmes līdzekļu lietojums, kas ir pierasts noteikta komunikatīva mērķa sasniegšanā, proti, to lietošana nepiesaista uzmanību (Гаврачек 1967, 354). Galvenais automatizētu izteiksmes līdzekļu uzdevums ir nodrošināt ātru un saprotamu komunikāciju. SLV leksiskajā aspektā automatizācijas tendenci uzskatāmi īsteno **termini**, kas, no vienas puses, ir mērķtiecīgi radīti un aktuāli (automatizēti termini var būt arī samērā jauni vārdi), bet, no otras puses, noteiktā jomā ir izplatīti un pierasti.

Liela leksikas daļa mūsdienās ir saistāma ar terminoloģijas attīstību. Arī paronīmi vismaz daļēji ir uzskatāmi par terminoloģijas sastāvdaļu, jo paronīmu formālo un semantisko tuvību var izmantot, lai īstenotu sistēmiskuma principu terminu darināšanā (par to plašāk sk. Skujiņa 2002, 9–11). Tās vārdu nozīmes atšķirības, ko ikdienas lietojumā parasti nenošķir, terminoloģijā apzināti izmanto terminu semantikas diferencēšanā, katru termina funkcijā lietoto vārdformu attiecinot uz stingri noteiktu atšķirīgu jēdzienu (Skujiņa 2002, 51). Kodificējot un automatizējot paronīmus terminoloģijā, tie kļūst par SLV sastāvdaļu. Piemēram, latviešu terminoloģijā no vārda *dati* ir darināti termini *datne* un *datuve*, un to nozīme ir terminoloģiski šķirta.

datne <i>Loģiski saistītas informācijas kopums, kas ierakstīta datora atmiņā ar vienu nosaukumu.</i>	datuve <i>Datu glabātuve, kurā savākti operatīvie dati, kas nepieciešami noteiktai lietotāju grupai.</i>
--	--

(<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 25.04.2010.]

Abi vārdi ir informātikas un datortehnoloģiju termini, kas šīs nozares pārstāvjiem ir nepieciešami, sazinoties profesionālajā vidē, un tie ir darināti atbilstoši latviešu valodas vārddarināšanas sistēmas likumbām.

Paronīmu diferencēšana vienā nozarē, lai precizētu jēdzieniski tuvu denotātu nosaukumus, ir diezgan izplatīta parādība. Piemēram, “Latviešu valodas vārdnīcā” (2006) ir fiksēti vairāki substantīvu paronīmu pāri, kas ir būvniecības termini, piemēram, *aila* – *aile*, *balsts* – *balstenis*, *paloda* – *palodze*, *pārsedze* – *pārsegs*, *pastatne* – *pastatnis*, *statne* – *statnis* u. c. Tas liecina par šo terminu plašo lietojumu un nozīmi vispārlietojamā valodā. Ilustrācijai salīdzināsim paronīmu *pastatne* – *pastatnis* nozīmes.

pastatne <i>Palīgkonstrukcija būvniecībā darbiem telpās nelielā augstumā; iekšējās sastatnes.</i>	pastatnis <i>Statīvs; vertikāls paliktis.</i>
---	---

(LVV 2006, 803)

Abi termini nosauc noteiktas palīgkonstrukcijas, ko var izmantot būvniecības nozarē, tikai *pastatne* ir konstrukcija, ko izmanto, lai pakāptos nelielā augstumā, savukārt *pastatnis* ir vertikāls statīvs, ko izmanto atbalstam. Šāda atšķirība ir noderīga nozares speciālistiem, bet ikdienas saziņā šo vārdu šķīrums nav aktuāls, tāpēc tie tiek lietoti kā varianti bez nozīmes atšķirības.

Valodas praksē grūti uztverama ir terminu *nogulas* – *nogulsnes* atšķirība.

nogulas <i>1. Ģeoloģijā – uz sauszemes un ūdenstilpēs izgulsnējušās minerālu un iezu atliekas, organismu atliekas u. tml., blīvi noslāņojušās vielas. 2. Nogulsnes.</i>	nogulsnes <i>Vielas daļiņas, kas nogulsnējoties izdalās šķidrumā.</i>
---	---

(LVV 2006, 702)

Vārda *nogulas* fiksētā atvasinātā nozīme liecina, ka šie vārdi var funkcionēt kā varianti bez nozīmes atšķirības, bet terminoloģijā tie tiek šķirti: vārdu *nogulas* biežāk lieto ģeoloģijā: *aisbergu nogulas*, *biogēnas nogulas*, *dziļūdens nogulas*, *gliemežnīcu nogulas*, *halogēnās nogulas*, *koraļļu nogulas*, *reliktas nogulas* (T), savukārt *nogulsnes* lieto bioloģijā, ķīmijā u. c.: *netīrumu nogulsnes*, *radioaktīvās nogulsnes*, *vīna nogulsnes* (T).

Līdzīgi ļoti specifiska semantiskā diferenciācija ir terminiem *parinde* – *parindenis*.

parinde <i>Piezīme zem teksta (lappuses apakšā).</i>	parindenis <i>Burtisks (teksta) tulkojums ar vārdu nozīmju skaidrojumiem (piem., mākslinieciska tulkojuma izveidei).</i>
--	--

(LVV 2006, 783)

Termins *parinde* nosauc piezīmi zem teksta, bet *parindenis* ir termins, kas saistīts ar tulkošanas nozari, bet valodas praksē termins *parindenis* dažkārt tiek lietots kā *parinde*:

parindenis

(..) *internetā ievietotā informācija ir sniedzama **parindenī** [precīzāk – parindē] un nav ievietoājama literatūras sarakstā (..) (K)*

Terminoloģijā dominē nomeni, un tas ir vērojams arī terminu paronīmu pāros. Vienas saknes substantīvu šķiršana terminoloģijā ir saistīta ar jēdzienu specializāciju, un pēc ekscerpētā materiāla var secināt, ka latviešu valodā lielākā daļa substantīvu paronīmu ir termini, kas ir semantiski diferencēti tieši terminoloģiskā nolūkā. Savukārt adjektīvu paronīmi ir retāk sastopami terminoloģijā – parasti tie ir iekļauti noteiktās terminoloģiskās vārdkopās. Tā literārajā valodā terminoloģiskām vajadzībām ir diferencēti termini *sinhrons* – *sinhronisks*³⁰.

sinhronisks	sinhrons
1. <i>Tāds, kas atspoguļo, aptver vienu, noteikta laikposma notikumu, parādības.</i>	<i>Tāds (process, darbība), kas norisinās vienlaicīgi, vienā laikā ar kādu citu (procesu, darbību); tāds, kurā noris vairākas vienlaicīgas darbības.</i>
2. <i>Sinhrons.</i>	
(LVV 2006, 994)	(LVV 2006, 995)

Adjektīvs *sinhronisks* ir termins valodniecībā, ko lieto tādās vārdkopās kā *sinhroniskā valodniecība*, *sinhronisks izpētes aspekts*, *sinhroniska pieeja*, savukārt adjektīvs *sinhrons* ir starpnozaru termins, piemēram, *sinhronā peldēšana*, *sinhronā tulkošana*. Citi līdzīgi vārdu pāri latviešu literārajā valodā ir varianti, piemēram, *biogēns // biogēnisks*, *erogēns // erogēnisks*, *idents // identisks*, *polifons // polifonisks* u. c. Adjektīvu paronīmi ir ciešāk saistīti ar valodas ikdienas lietojumu, proti, to nozīme nav tik specifiska un ierobežota terminoloģiskā lietojumā. Piemēram, terminoloģiski ir diferencēti adjektīvi *rasisks* – *rasistisks*, tomēr šo vārdu nozīmes atšķirība ir aktuāla ne vien kādā konkrētā nozarē, bet literārajā valodā kopumā.

rasisks	rasistisks
<i>Tāds, kas saistīts ar rasi.</i>	<i>Tāds, kas saistīts ar rasismu.</i>
(http://www.tezaurs.lv/sv/ [skatīts 25.04.2010.]	

Ekscerpētais materiāls liecina, ka arī paronīmu kodificēšana pašreiz lielā mērā ir saistīta ar to terminoloģisko lietojumu. Terminoloģija ir tā, kas determinē paronīmijas attīstības tendences. Jo skaidrāk paronīmu atšķirība tiek diferencēta terminoloģijā un jo ātrāk nostiprinās paronīmiem raksturīgie atšķirīgie konteksti, jo lielāka iespēja, ka šī diference ieviesīsies arī ikdienas saziņā, ja vien tā nebūs pretrunā ar ūzusu.

³⁰ Abu vārdu pamatā ir gr. *synchronos*.

4. Sufiksālā paronīmija

Pēc līdzšinējiem latviešu valodā fiksētiem paronīmu aprakstiem var konstatēt, ka sufiksālie paronīmi ir sastopami visbiežāk. Sufiksāla paronīmija ir kvantitatīvi un kvalitatīvi daudzveidīgākais paronīmu tips, un, pamatojoties uz šo paronīmu kopuma, var izstrādāt iespējami pilnīgāko izpratni par paronīmu daudzveidību un analīzes principiem.

Sufikss ir morfēma, kas tiek izmantota gan vārdu darināšanā, gan formu veidošanā, tomēr paronīmijā sufikss ir aktuāls galvenokārt kā vārddarinātāja morfēma. Sufikss ir mobilākais latviešu valodas vārddarināšanas formants, un tas izmantojams galvenokārt substantīvu, adjektīvu un verbu darināšanai (Soida 2009, 50). Katrai vārdšķirai ir raksturīgs savs vārddarināšanas sufiksu kopums: plašākā vārddarināšanas sufiksu sistēma ir raksturīga substantīviem; adjektīvu vārddarināšanas sufiksu skaits ir mazāks nekā substantīviem – to darināšanā galvenokārt tiek izmantoti daži produktīvie sufiksi; verbu darināšanā tiek izmantots pavisam neliels skaits sufiksu. Atbilstoši vārddarināšanas sufiksu saistībai ar noteiktām vārdšķirām var runāt par trīs vārdšķiru sufiksālo paronīmiju – substantīvu, adjektīvu un verbu sufiksālo paronīmiju.

Par **sufiksālajiem paronīmiem** uzskatīti tādi vārdi, kam morfēmiskajā struktūrā atšķiras vārddarināšanas sufiksi, piemēram, *audzēt* ‘kopt, rūpēties’ – *audzināt* ‘mācīt, izglītot’, *ēdājs* ‘kas ēd daudz, labprāt’ – *ēdējs* ‘kas ēd pašreiz’, *vispārējs* ‘aptver visus’ – *vispārīgs* ‘nedetalizēts’. Sufiksālajā paronīmijā ir iekļaujami arī tādi paronīmi, kas darināti, izmantojot kombinētus vārddarināšanas paņēmienus³¹, ja vien paronīmu pāra locekļu atšķirību īsteno sufikss, piemēram, *atjaunot* ‘atgūt iepriekšējo stāvokli’ – *atjaunināt* ‘uzlabot’, *parinde* ‘piezīme zem teksta’ – *parindenis* ‘burtisks tulkojums’. Promocijas darbā Sufiksālo paronīmu analīzē iekļauti arī tādi paronīmu pāri, kuros tikai viens no paronīmu pāra locekļiem ir atvasināts ar sufiksu, piemēram, *balsts* ‘priekšmets atbalstīšanai’ – *balstenis* ‘trīsstūrveidīgs balsts’, *spiede* ‘spiešanas process’ – *spiedne* ‘ierīce spiešanai’, jo pēc šādu paronīmu semantiskās analīzes var spriest par sufiksa vārddarināšanas nozīmi un galvenajiem DSE.

Sufiksālajā atvasināšanā aktualizējas jautājums par **galotnes** funkciju vārddarināšanas procesā. Valodas praksē sufikss viens pats tikpat kā nemaz nemēdz funkcionēt par vārddarinātāju afiksu (Soida 2009, 50), jo, darinot vārdu ar sufiksu, tas

³¹ Kombinēts ir tāds vārddarināšanas paņemiens, ar kuru vārdus darina, izmantojot divus formantus vienlaicīgi (Vulāne 2008, 101).

vienmēr tiek papildināts ar galotni. Anna Vulāne norāda, ka šajā gadījumā nav pamata runāt par kombinētu derivatīvo formantu, jo galotnei ir tikai vārda pilnīgas noformēšanas un gramatiskās, nevis vārda nozīmes izteikšanas funkcija, tāpēc to var dēvēt par paplašinātu derivatīvo formantu (Vulāne 2008, 96). Paronīmijas izpratnē jautājums par galotnes atšķirību ir aktuāls tikai substantīvu paronīmu analīzē, piemēram, ne tikai sufiks, bet arī galotne atšķiras paronīmu pāri *barotava* ‘barošanas vieta’ – *barotne* ‘barības koncentrāts’. Promocijas darbā sufiksālo paronīmu analīzē nav ņemtas vērā galotnes atšķirības, kas ir iespējamās substantīvu paronīmijā – par pamatu ir ņemti piemēri, kam ir fiksēta sufiksu atšķirība.

Galotnes jautājums paronīmijā ir aktuāls arī no fleksācijas viedokļa. Ne vienmēr vārddarināšanā obligāts ir piedēkļa pievienojums motivētālvārda celmam – latviešu u. c. valodās pārstāvēti dažādi darbības veicēju, stāvokļa izjutēju, arī darbības objekta vai darba rīku vārddarināšanas tipi, kuros derivatīvo nozīmi izsaka tieši galotne kā vārddarināšanas formants, bet ne īpašs piedēklis kopā ar galotni (Kalnača 2009, 136). Ņemot vērā galotnes nozīmi vārddarināšanā, kā arī izpausmi paronīmijā, promocijas darbā iekļauti arī fleksīvi atvasinājumi, kas ir sastopami paronīmu pāros ar sufiksāliem atvasinājumiem, piemēram, *cirte* ‘ciršanas process’ – *cirtne* ‘vieta, kur izcērt iežus’, *saskare* ‘saskaršanās process’ – *saskarne* ‘datorprogrammas funkciju kopa’, *spiede* ‘spiešanas process’ – *spiedne* ‘ierīce spiešanai’. Šādi fleksīvi atvasinājumi ir sastopami tikai substantīvu paronīmijā un tie ir atvasināti no verba. Par sufiksālajiem paronīmiem nevar uzskatīt sufiksālus atvasinājumu pārus, kam atšķiras tikai galotne, piemēram, *atzveltne* ‘krēsla daļa’ – *atzveltis* ‘krēsla veids’, *statne* ‘nekustīga pamatne mašīnu uzmontēšanai’ – *statnis* ‘vertikāls stienis atbalstam’, *veidne* ‘dabums lējumam’ – *veidnis* ‘būvniecības konstrukcija betona masas sacietēšanai’ u. c., jo šo paronīmu diference nav saistīta ar sufiksu atšķirībām (par šādiem piemēriem sk. 1.6. nod.).

Tātad kopumā sufiksālajā paronīmijā var iekļaut un analizēt trīs sufiksālo paronīmu pāru tipus:

- 1) primāra vārda un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pārus,
- 2) fleksīva atvasinājuma un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pārus,
- 3) atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu paronīmu pārus.

Primāra vārda un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pāri ir tādi, kuros paronīmija vērojama starp primāru vārdu un tās pašas saknes sufiksālu atvasinājumu. Šādi paronīmu pāri ir sastopami tikai substantīvu paronīmijā, piemēram, *balsts* ‘priekšmets atbalstīšanai’ – *balstenis* ‘trīsstūrveidīgs balsts’, *itāli* ‘senas ciltis’ – *itālieši* ‘Itālijas

pamatiedzīvotāji’, *virsa* ‘augšpuse’ – *virsmā* ‘ārpuse’. Adjektīvu vārddarināšanā paronīmija starp primāru un sufiksālu adjektīvu nav konstatēta – šādā gadījumā nozīmes atšķirība ir skaidri uztverama, piemēram, *brūns* – *brūngans*, *garš* – *garens*, *zems* – *zemisks*, vai arī tie ir varianti bez nozīmes atšķirības, piemēram, *īpatns* – *īpatnējs*. Arī verbu vārddarināšanā primāra un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pāri nav sastopami.

Arī otrais tips, proti, **fleksīva atvasinājuma un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pāri**, ir iespējami tikai substantīvu paronīmu pāros, piemēram, *cirte* ‘ciršanas process’ – *cirtne* ‘vieta, kur izcērt iežus’, *saskare* ‘saskaršanās process’ – *saskarne* ‘datorprogrammas funkciju kopa’. Šis tips ir sastopams substantīvu paronīmijā, tāpēc tas ir iekļauts promocijas darbā. Citu vārdšķiru paronīmijā sādi pāri nav sastopami.

Trešais paronīmu pāru tips ir **atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu paronīmu pāri**. Tas ir izplatītākais tips, kas plaši sastopams gan substantīvu, piemēram, *zālājs* ‘zālaugu kopums’ – *zāliens* ‘kopts mauriņš’, gan adjektīvu, piemēram, *cilvēcīgs* ‘līdzjūtīgs’ – *cilvēcisks* ‘raksturīgs cilvēkam’, gan verbu, piemēram, *godāt* ‘izrādīt cieņu’ – *godināt* ‘izrādīt publisku pagodinājumu’, paronīmijā. Salīdzinot atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu semantiku, var konstatēt ne tikai konkrēto vārdu atšķirības, bet arī vispārināt atvasinājumos izmantoto sufiksu vārddarināšanas nozīmes atšķirības.

Sufiksālās paronīmijas izpratnē jāpievērš uzmanība **sufiksu vārddarināšanas nozīmei**. Šī nozīme ir neviendabīga – tā var būt vispārīga un konkrēta, sazarota un ierobežota, tomēr semantiskā ziņā sufiksiem raksturīga lielāka konkrētība nekā prefiksiem, it īpaši lietvārdu un īpašības vārdu sufiksiem (Vulāne 2008, 79). Konkrētas nozīmes sufiksi biežāk sastopami substantīvu vārddarināšanas sistēmā, savukārt vārdiem un adjektīviem raksturīga lielāka sufiksu semantikas abstrakcija (Белошапкина, Брызгунова, Земская u. c. 1989, 255).

Visbiežāk valodas praksē ir sastopami adjektīvu sufiksālie paronīmi, piemēram, *cilvēcīgs* – *cilvēcisks*, *daudzpusējs* – *daudzpusīgs*, *tuksnesīgs* – *tuksnešains*, *vienreizējs* – *vienreizīgs*, *vispārējs* – *vispārīgs* u. c. Tie ir arī plašāk aprakstīti valodas praksē. Substantīvu un verbu paronīmu ir mazāk. Substantīvu paronīmi lielākoties ir konkrētu sufiksālo atvasinājumu pāri, kuru nozīmes diferenciacija ir īstenota terminoloģiski, piemēram, *balsts* – *balstenis*, *cirte* – *cirtne*, *krautne* – *krautuve*, *pāksts* – *pākstenis*, *saskare* – *saskarsme*, *zālājs* – *zāliens*, *virsa* – *virsmā* u. c. Verbu sufiksālo paronīmu ir ļoti maz – promocijas darbā izdevies ekscerpēt tikai dažus pārus, ko var uzskatīt par paronīmiem, piemēram, *atjaunināt* – *atjaunot*, *audzēt* – *audzināt*, *godāt* – *godināt*, *skandēt* – *skandināt* u. c.

Īpaši pētāms ir jautājums par aizgūtu vārdu iekļaušanu sufiksālo paronīmu analīzē. Šo paronīmu morfēmiskajā struktūrā var identificēt morfēmas, kas atbilst sufiksiem, tomēr šādu elementu segmentēšana neatspoguļo latviešu valodas vārddarināšanas procesu, jo liela daļa vārdu ir aizgūti kā gatavas leksēmas. Aizgūtu celmu paronīmi ir aktuāls jautājums latviešu valodas normēšanā, jo tie bieži sagādā problēmas valodas praksē. Promocijas darba analīzes daļā ir aplūkoti galvenokārt mantotie sufiksi. Aizgūtu celmu paronīmi ir iekļauti vienā apakšnodaļā (sk. 4.4. nod.), kurā dots vispārīgs pārskats par šādu paronīmu pāru funkcionēšanas tendencēm, nesegmentējot paronīmu morfēmisko un semantisko struktūru.

4.1. Substantīvu sufiksālā paronīmija

Substantīvs kā vārdšķira izsaka priekšmetiskumu (VPSV 2007, 217), un tā semantikai ir jābūt tik konkrētai, lai pēc vārda varētu identificēt nosaukto objektu. Latviešu valodas substantīvu vārddarināšanas sufiksu sistēma ir kvalitatīvi un kvantitatīvi ļoti daudzveidīga, un tai ir būtiska loma nominācijas procesā. Katrs sufikss ir saistīts ar noteiktu vārddarināšanas tipu, tam ir sava nozīme un funkcija. Substantīvu sufiksālā paronīmija **nav izplatīta parādība**. Tie substantīvi, kas ietilpst vienā vārddarināšanas ligzdā un ir atvasināti ar atšķirīgiem sufiksiem, parasti nosauc dažādas reālijas, kuras nav sajaucamas savā starpā. Tā, piemēram, pievienojot saknei *aug-* dažādus sufiksus, iegūst leksiski atšķirīgus vārdus – *aug-āj-s*, *aug-sm-e*, *aug-sn-e*, *aug-on-is*, *aug-šan-a*, *audz-ēj-s*, *aug-um-s* u. c. Katrs atvasinājums runātāja apziņā saistās ar konkrētu objektu vai parādību, un arī tiem atvasinājumiem, kam tiek izmantoti sufiksi ar vienu un to pašu vai līdzīgu vārddarināšanas nozīmi, vērojama skaidri identificējama semantiskā atšķirība. Tā minētajā sufiksālo atvasinājumu rindā semantiski tuvināti ir substantīvi ar sufiksiem *-on-* un *-ēj-* (*augonis* – *audzējs*), kas nosauc noteiktas kaites, tomēr arī šie vārdi tiek attiecināti uz dažādiem jēdzieniem un parasti valodas lietojumā netiek jaukti: *augonis* ‘norobežots strutains iekaisums’ (LVV 2006, 141) un *audzējs* ‘audu patoloģisks jaunveidojums’ (LVV 2006, 140).

Lai ilustrētu substantīvu sufiksālās sistēmas semantisko un funkcionālo daudzveidību, turpmāk aplūkota substantīvu atvasinājumu semantiskā grupa, kas ietver personu nosaukumus. Mūsdienā latviešu valodā personu nosaukumu darināšanā var izmantot plašu sufiksu klāstu, piemēram:

-āj- (*dzērājs*, *cēlājs*),

-av- (*jaunava*),

- en- (*bārenis, meitene, vecene*),
- ēj- (*pratējs, sējējs, skrējējs*),
- ēn- (*brālēns, nītaurēns, skolēns*),
- ien- (*kaimiņiene, kņaziene*),
- iet- (*latvietis, vīrietis*),
- ekl- (*mācekļis, vedekla*),
- niek- (*gudrnieks, liepājnieks, pētnieks*),
- on- (*censonis*),
- oņ- (*čīkstoņa, muldoņa*),
- tāj- (*dziedātājs, sēdētājs*),
- ul- (*brēkulis, skaistulis*).

Visi minētie atvasinājumi veido sistēmisku un funkcionāli daudzveidīgu atvasinājumu kopumu, kurā katrs vārds ir saistīts ar noteiktu vārddarināšanas tipu un noteiktu **vārddarināšanas nozīmi**. Par substantīvu sufiksālajiem paronīmiem var runāt tādā gadījumā, ja vienai un tai pašai saknei tiek pievienoti sufiksi, kam ir sinonīmiska vai identa vārddarināšanas nozīme un kas ietilpst līdzīgos vārddarināšanas tipos, un lietojumā šādi atvasinājumi ir diferencējami pēc nozīmes. Arī vārdnīcā šiem vārdiem fiksēta atšķirīga nozīme, kas liecina par to semantisko šķīrumu. Tā, piemēram, minētajā personu nosaukumu grupā šādi paralēlismi var rasties, piemēram, atvasinājumiem ar *-āj-* un *-ēj-* (*dzērājs* ‘lieto alkoholu’ – *dzērējs* ‘dzer šķidrumu’, *ēdājs* ‘ēd daudz, labprāt’ – *ēdējs* ‘ēd’) vai arī atvasinājumiem ar *-ēn-* un *-niek-* (*skolēns* ‘pusaudzis, kas mācās skolā’ – *skolnieks* ‘uzskatu turpinātājs’). Šo vārdu semantikā ir daudz kopēju SE, ko nosaka ne tikai identā sakne, bet arī sinonīmiskā sufiksu vārddarināšanas nozīme, tāpēc tie tiek jaukti. Tomēr valodas praksē ir sastopami gadījumi, kad kontekstā der tikai viens no paralēlismu pāra locekļiem. Tā, piemēram, teikumā *Šī ir regulāra vietējo dzērāju pulcēšanās vieta* (K) atvasinājums *dzērājs* nav aizstājams ar *dzērējs* (sk. 32. lpp.); tāpat piemērā *Viņš bija pazīstamā sludinātāja Jana Čenfu skolnieks un sekotājs* (K) nebūtu vēlams vārdu *skolnieks* aizstāt ar *skolēns*, jo tas maina teksta saturu (sk. 91.–92. lpp.). Ekscerpētais materiāls liecina, ka substantīvu paronīmu pāri ir saistāmi ar tādiem vārddarināšanas tipiem, kam valodas attīstības gaitā ir raksturīga tuvināšanās, un paronīmu pāru skaits var liecināt par turpmākajām attīstības tendencēm – vārddarināšanas nozīmes diferences nostiprināšanos vai, gluži pretēji, nivelēšanos.

Substantīvu sufiksālā paronīmija ir **neregulāra**. Valodas praksē ir konstatējami konkrēti sufiksālo atvasinājumu paronīmu pāri, bet tos nevar vispārināt un analizēt kā

noteiktu vārddarināšanas tipu paronīmiju, jo citu līdzīgu atvasinājumu pāru nav vai arī tie nav uzskatāmi par paronīmiem. Piemēram, jau minētajam paronīmu pārim *skolēns* – *skolnieks* latviešu valodā nav konstatējams neviens cits līdzīgs atvasinājumu pāris, tāpēc šo paronīmu atšķirību var izsecināt un aprakstīt tikai pēc šo divu vārdu salīdzināšanas. Līdzīgi arī paronīmiem *virsa* ‘augšpuse’ – *virsmā* ‘ārpusē’, *gliemis* ‘bezmugurkaulnieku tips’ – *gliemezis* ‘gliemju tips’, *mežainis* ‘dzīvo mežā’ – *mežonis* ‘primitīvs, neaudzināts cilvēks’ u. c. nav konstatēts neviens līdzīgs paronīmu pāris, kurā būtu pretstatīti tie paši vārddarināšanas tipi. Arī tajos gadījumos, kad paronīmu pārim var atrast līdzīgus piemērus, atvasināšanā izmantoto sufiksu vārddarināšanas nozīmi dažkārt nevar vispārināt un attiecināt uz citiem paronīmiem, jo identificētie DSE ir raksturīgi tikai konkrētajiem analizētajiem paronīmiem. Tā atvasinājumi *spraudnis* ‘kabeļu savienotājs’ – *spraudenis* ‘auga daļa’ ir atšķirīgi pēc nozīmes un funkcionē dažādās jomās, taču šāds semantisks un funkcionāls šķērums ir raksturīgs tikai šim pārim – citos līdzīgos atvasinājumos, piemēram, *sausnis* ‘vīrišķais kaņepju augs’ – *sausenis* ‘nokaltis koks’, var identificēt pilnīgi citus DSE.

Substantīvu paronīmijas izpētē liela nozīme ir paronīmijas un **citu paralēlismu apakšsistēmu** mijiedarbei. Variantu, sinonīmu un paronīmu proporcionālais daudzums būtu ņemams vērā, normējot paronīmus un darinot paronīmiskus terminus. Tā, piemēram, analizējot jau minētos atvasinājumu pārus ar sufiksiem *-āj-* un *-ēj-* (*arājs* – *arējs*, *cēlājs* – *cēlējs*, *ēdājs* – *ēdējs*, *ķērājs* – *ķērējs*, *svērājs* – *svērējs* u. c.) var konstatēt, ka pakāpeniski palielinās to atvasinājumu skaits, starp kuriem nav semantiskas atšķirības. No mūsdienu valodas viedokļa par variantiem uzskatāmi tādi pāri kā *arājs* – *arējs*, *ķērājs* – *ķērējs*, *svērājs* – *svērējs*³²(plašāk sk. 4.1.2.4. nod.), un tāpēc arī paronīmu ar *-āj-* un *-ēj-* diferencēšana valodas praksē ir apgrūtināta. Par gluži pretēju attīstības virzienu liecina paronīmu pāri, kuros iesaistās atvasinājumi ar konsonantisko sufiksu *-n-*, jo valodā parādās aizvien vairāk atvasinājumu ar šo sufiksu, kas pēc nozīmes tiek diferencēti, piemēram, *cirte* – *cirtne*, *dati* – *datne*, *iemutis* – *iemutnis*, *piesaiste* – *piesaistne*, *saskare* – *saskarne*, un kopumā tie liecina par šo sufiksālo atvasinājumu nozīmes diferencēšanās procesu. Attīstības tendences, kas raksturīgas noteiktiem vārddarināšanas tipiem, ir viens no faktoriem, kas jāņem vērā, nosakot normējamās paronīmu pārus.

Substantīvu sufiksālā paronīmija vairāk nekā citu vārdšķiru paronīmija ir saistīta ar **nacionālās terminoloģijas attīstību**, un tie procesi, kas tiek aktivizēti terminu darināšanā,

³² Konstatēts pēc skaidrojošo vārdnīcu materiāliem, kas neuzrāda nozīmes atšķirību.

atspoguļojas visā substantīvu vārddarināšanas sistēmā kopumā. Pētot valodas materiālu plašsaziņas līdzekļos, kā arī mūsdienu latviešu valodas korpusa materiālos, var vērot, ka substantīvu sufiksālie paronīmi vispārlietojamā saziņā bieži funkcionē kā varianti bez nozīmes atšķirības, savukārt terminoloģijas sfērā tie tiek diferencēti, lai precizētu kādu nosaukamās īstenības parādības detalizētu pazīmi vai pazīmju kopumu, piemēram, to apliecina jau minētie paronīmu pāri *datne – datuve* (sk. 78.–79. lpp.), *gliemis – gliemēzis* (sk. 29. lpp.), *iemutis – iemutnis* (sk. 21.–22. lpp.), *nogulas – nogulsnes* (sk. 79. lpp.), *pāksts – pākstenis* (sk. 43. lpp.), *parinde – parindenis* (sk. 79.–80. lpp.), *ūdenstilpe – ūdenstilpne* (sk. 22., 33. lpp.), u. c. Terminoloģijā šiem vārdiem ir atšķirīga semantika, kas speciālistiem palīdz diferencēt dažādus jēdzienus noteiktā saziņas jomā, un ar laiku šādi termini var kļūt arī par vispārlietojamās leksikas sastāvdaļu, papildinot vārdu krājumu.

4.1.1. Substantīvu sufiksālo paronīmu semantiskā diferencēšana

Substantīvu sufiksālie paronīmi bieži ir **attiecināmi uz vienu un to pašu īstenības objektu**, un atšķirība ir meklējama kādās detalizētās niansēs, kas ne visiem valodas lietotājiem ir pietiekami skaidri uztveramas. Tāpēc substantīvu paronīmi ikdienas valodā bieži tiek lietoti bez nozīmes atšķirības. Tā, piemēram, semantiski tuvi ir paronīmi *virsa – virsma*.

virsa <i>Viršējā, augšējā daļa, virspuse (piem., priekšmetam, ķermenim); virspuse, virskārta.</i>	virsma <i>Ķermeņa, priekšmeta plakne, daļa, kas robežojas ar apkārtējo vidi; šās plaknes, daļas ārpusē.</i>
(LVV 2006, 1182)	(LVV 2006, 1183)

SE	<i>virsa</i>	<i>virsma</i>
‘ķermenis’	+	+
‘daļa’	+	+
‘plakne’	-	+
‘ārējs’	-	+
‘augšējs’	+	-
‘viršējs’	+	-

Abi vārdi valodas praksē palaikam tiek lietoti paralēli bez nozīmes atšķirības, īpaši tajos gadījumos, ja objektam nav raksturīgs biežums, piemēram, *zemes virsa // zemes virsma, jūras virsa // jūras virsma, Saules virsa // Saules virsma, purva virsa // purva virsma, ūdens virsa // ūdens virsma, planētas virsa // planētas virsma, galda virsa // galda virsma* (K). Tomēr tajā pašā laikā var novērot arī noteiktas tendences abu vārdu kontekstu

diferencēšanā: substantīvs *virisma* biežāk tiek lietots tajos gadījumos, ja priekšmeta ārpuse nav šķirama no virspuses, piemēram, *plīts virisma, darba virisma, stikla virisma, flīzes virisma, dēļa virisma, ķieģeļu virisma* (K), bet substantīvs *virsa* tiek izmantots gadījumos, ja nepieciešams akcentēt kāda priekšmeta augšējo daļu, piemēram, *deguna virsa, kēksa virsa, apavu virsa, galvas virsa* (K).

Kā jau minēts, substantīvu sufiksālo paronīmu diferencēšana galvenokārt īstenojas **terminoloģijā**, un šajā aspektā dažkārt izmantots nozaru diferencēšanas princips, proti, paronīmi tiek izmantoti dažādās nozarēs, tā izceļot to semantisko atšķirību. Piemēram, vienas saknes atvasinājumi *spraudenis* (lauksaimniecības termins) un *spraudnis* (elektrotehnikas termins) nosauc atšķirīgu nozaru dažādus objektus. Šāda atšķirība palīdz diferencēt atvasinājumus valodas praksē.

spraudenis <i>Auga daļa (zaru vai sakņu daļa, atvase), ko lieto veģetatīvai pavairošanai.</i>	spraudnis 1. <i>Kontaktdakša; kabeļu savienotājs.</i> 2. <i>Aparatūras vai programmatūras modulis, ko izmanto, lai papildinātu lielākas sistēmas ar speciālām funkcijām vai pakalpojumiem.</i>
---	---

(LVV 2006, 1034) (<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 25.04.2010.])

Līdzīgi dažādās nozarēs tiek diferencēti substantīvi *dūmeklis* – *dūmenis*. Abus vārdu motivē substantīvs *dūmi*, kas būtu uzskatāms par ISE, tomēr šiem atvasinājumiem var konstatēt pietiekami daudz DSE, kas ļauj tos bez piepūles diferencēt dažādos kontekstos (sk. 45. lpp.).

Ja paronīmi tiek lietoti vienā un tai pašā nozarē, to diferencēšana var radīt lielākas grūtības, jo semantiskā atšķirība saistāma ar sīkāku detalizāciju. Tā, piemēram, grūti diferencējami ir jurisprudences termini *aizbildnība* – *aizbildniecība*.

aizbildnība <i>Likumā noteikta forma rīcības nespējīga pilsoņa (bērna vai garīgi slima cilvēka) personisko un mantisko tiesību aizsardzībai; šās aizsardzības realizēšana.</i>	aizbildniecība <i>Pastāvīga gādība par kādu, viņa interešu aizstāvēšana.</i>
--	--

(LVV 2006, 24)

Līdzīgi bez specifiskām zināšanām ir grūti diferencēt vārdus *laulātība* – *laulība*, kas arī ir darināti, lai precizētu terminoloģiskas nianses jurisprudencē.

laulātība <i>Saistība reģistrētā laulībā.</i>	laulība 1. <i>Likumā noteiktā kārtībā noslēgta savienība starp vīrieti un sievieti, tiem saistoties ģimenes attiecībās.</i> 2. <i>Dsk. ceremonija, kurā noslēdz, reģistrē laulību.</i>
---	---

(LVV 2006, 582)

(LVV 2006, 583)

Paronīmu nozīmes diferencēšanā galvenā uzmanība pievēršama **svārīgāko DSE** identificēšanai un raksturošanai. Nosakot katra paronīmu pāra raksturīgākos DSE, var precizēt paronīmu atšķirības, meklēt paralēles ar citu paronīmu raksturīgākajiem DSE, kā arī veidot vispārīgus secinājumus par substantīvu sufiksālās paronīmijas tendencēm. Daudzos paronīmu pāros DSE ir specifiski, resp., attiecināmi tikai uz konkrētajiem paronīmiem. Šādos gadījumos ir grūti vispārināt substantīvu sufiksālajiem paronīmiem raksturīgos DSE, tomēr arī šādu DSE segmentēšana var noderēt turpmākā jaunu terminu darināšanā, kā arī sufiksu vārddarināšanas nozīmes aprakstīšanā.

Substantīvu sufiksālajā paronīmijā dažkārt ir identificējamās **semantiskās opozīcijas**, pēc kurām paronīmi ir loģiski pretstatāmi un tādā veidā vieglāk semantiski diferencējami. Viena no šādām universālām opozīcijām ir ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’, kas var būt identificējama reālijām, ko nosauc paronīmi. Piemēram, šādu opozīciju var noteikt paronīmu pāri *spraudnis* ‘auga daļa veģetatīvai pavairošanai’ – *spraudenis* ‘kabeļu savienotājs’, jo *spraudnis* nosauc priekšmetu, bet *spraudenis* ir saistāms ar bioloģiskās dzīvības izpausmēm un plašākā nozīmē ietver semantisko elementu ‘dzīvs’.

Izplatīta opozīcija substantīvu sufiksālajā paronīmijā ir ‘process’ – ‘priekšmets’. Šāda opozīcija ir identificējama paronīmu pāros starp fleksīvu un sufiksālu atvasinājumu, piemēram, tādos paronīmu pāros kā *cirte* – *cirtnis*, *spiede* – *spiedne*, *tece* – *tekne* u. c., jo fleksīvie atvasinājumi nosauc procesu, bet atvasinājumi ar *-n-* ir attiecināmi uz priekšmetiem, ar kuru palīdzību ar motivētāmvārdu nosaukto darbību var veikt.

Pēc substantīvu paronīmu analīzes var secināt, ka paronīmu diferencēšanā ļoti reti tiek izmantots **nozīmes pārnēsums**. Tā, piemēram, pretstatījumu starp tiešu un pārnestu nozīmi var identificēt paronīmu pāri *saskare* – *saskarsme*, jo fleksīvais atvasinājums *saskare* pēc nozīmes ir saistāms ar objektu tieša kontakta saskaršanos, bet atvasinājums *saskarsme* raksturo savstarpēju attiecību organizēšanu sabiedrībā, kuru pamatā ir tieša vai pastarpināta kontaktēšanās.

saskare <i>Darbība, stāvoklis →saskarties; saskaršanās.</i>	saskarsme <i>Savstarpējā attiecības, savstarpējie sakari (sabiedrībā).</i>
---	--

(LVV 2006, 962)

Nozīmes pārnēsums kā paronīmu diferencētājpazīme ir identificējams substantīvu pāri *mežainis* – *mežonis*, jo atvasinājums ar sufiksu *-ain-* raksturo būtņi, kas ir saistīti ar mežu, dzīvo mežā, savukārt atvasinājums *mežonis* ir saistāms ar nozīmes pārnēsumu un

attiecināms uz cilvēku, kuru maz ietekmējusi civilizācija, un tam nav tieša sakara ar motivētāJVārdu *mežs*.

mežainis mit. <i>Cilvēkam līdzīga mitoloģiska būtne, kas mīt mežā.</i>	mežonis <i>Cilvēks, kas atrodas viszemākajā sabiedriskās attīstības pakāpē.</i>
--	---

(<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 06.06.2010.]

(LVV 2006, 645)

Pēc substantīvu sufiksālo paronīmu piemēriem var secināt, ka nedz semantiskās opozīcijas, nedz nozīmes pārnesums nav izplatīti nozīmes diferencēšanas paņēmieni substantīvu sufiksālajā paronīmijā.

4.1.2. Substantīvu sufiksālo paronīmu pāri

Substantīvu sufiksālo paronīmu pāros var iesaistīties ne tikai sufiksāli atvasinājumi, bet arī primāri vārdi vai fleksīvi atvasinājumi, tāpēc latviešu valodā var runāt par trim sufiksālo paronīmu pāru tipiem:

- 1) primāra vārda un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pāri,
- 2) fleksīva atvasinājuma un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pāri,
- 3) atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu paronīmu pāri.

Paronīmu pāri, kuros ietilpst **primārs vārds un sufiksāls atvasinājums**, nav bieži sastopami, tomēr ekscerpētajā materiālā ir vairāki šādi piemēri: *balsts* ‘priekšmets atbalstīšanai’ – *balstenis* ‘trīsstūrveidīgs balsts’, *gliemis* ‘bezmugurkaulnieku tips’ – *gliemezis* ‘gliemju tips’, *itāli* ‘senas ciltis’ – *itālieši* ‘Itālijas pamatiedzīvotāji’, *virsa* ‘augšpuse’ – *virsmā* ‘ārpusē’. Šie paronīmu pāri ir grūti šķirami pēc nozīmes, jo tie parasti tiek attiecināti uz vienu īstenības objektu, un semantiskā atšķirība ir meklējama konkrētās detalizētās niansēs. Tā, piemēram, paronīmu *pāksts* – *pākstenis* DSE ir saistāmi ar augļlapu skaitu, no kurām attīstījies auglis: *pāksts* (viena augļlapa) – *pākstenis* (divas augļlapas) (sk. 43. lpp.); *balsts* – *balstenis* atšķirību nosaka priekšmeta izskats, proti, *balstenis* ir ‘trīsstūrveida balsts’ (sk. 105. lpp.).

Substantīvu paronīmu pāros var iesaistīties arī **fleksīvs atvasinājums un sufiksāls atvasinājums**. Fleksīvs atvasinājums, resp., substantīvs, kas ir atvasināts ar derivatīvo galotni (par to sk.4. nod.), tiek darināts no verba, un tas mēdz iesaistīties paronīmu pāri ar tās pašas saknes konsonantiska sufiksa atvasinājumu, piemēram, *cirte* ‘ciršanas process’ – *cirtne* ‘vieta, kur izcērt iežus’, *saskare* ‘saskaršanās process’ – *saskarne* ‘datorprogrammas funkciju kopa’, *spiede* ‘spiešanas process’ – *spiedne* ‘ierīce spiešanai’. Šādos paronīmu pāros galvenokārt iesaistās atvasinājumi ar konsonantiskajiem sufiksiem, un tas ir diezgan

izplatīts paronīmu pāru tips substantīvu paronīmijā. Ekscerpētais materiāls liecina, ka samērā bieži šādiem paronīmu pāriem, ko veido fleksīvs un sufiksāls atvasinājums, atšķiras arī galotne, piemēram, *cirte* ‘ciršanas process’ – *cirtmis* ‘rīks ciršanai’, *ierosa* ‘reakcija uz kairinājumu’ – *ierosme* ‘spēja ierosināt’, *sadura* ‘saskares vieta’ – *sadursme* ‘strauja saskaršanās’.

Trešais praksē sastopamais paronīmu pāru tips ir **atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu** paronīmi. Arī šis tips ir sastopams valodas praksē, jo substantīvu sufiksi tiek aktīvi izmantoti terminoloģijā, piemēram, *cēlājs* ‘ierīce ceļšanai’ – *cēlējs* ‘kas ceļ’, *krautne* ‘krāvums’ – *krautuve* ‘kokmateriālu novietošanas vieta’, *saskarne* ‘datorprogrammas funkciju kopa’ – *saskarsme* ‘savstarpējās attiecības’, *skolēns* ‘pusaudzis, kas mācās skolā’ – *skolnieks* ‘uzskatu turpinātājs’, *zālājs* ‘zālaugu kopums’ – *zāliens* ‘kopts mauriņš’.

Substantīvu sufiksālās paronīmijas neregularitātes dēļ dažkārt valodas praksē var konstatēt tikai vienu paronīmu pāri. Tā jau minētie atvasinājumi *skolēns* – *skolnieks* ir vienīgais šādu sufiksālu paronīmu pāris, citi līdzīgi vienas saknes atvasinājumi ar šiem sufiksiem nav konstatēti. Šādos gadījumos var noteikt nozīmīgākos DSE, kas ir raksturīgi substantīviem, bet tos nevar vispārināt un saistīt ar sufiksu vārddarināšanas nozīmi. Minētais paronīmu pāris ir īpatnējs, jo šo substantīvu semantiskās diferencēšanas princips nav identificēts nevienā citā paronīmu pārī. Salīdzinot abu vārdu pamatnozīmes, tie būtu uzskatāmi par variantiem, jo semantiski abi vārdi ir identī.

skolēns	skolnieks
<i>Bērns, pusaudzis, kas mācās skolā.</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Bērns, pusaudzis, kas mācās skolā.</i> 2. <i>Cilvēks, kas pārņēmis kādas skolas izveidotāja uzskatus, pieredzi, darba paņēmienus un turpina tos.</i>

(LVV 2006, 1005)

SE	<i>skolēns</i>	<i>skolnieks(1)</i>
‘bērns’	+	+
‘pusaudzis’	+	+
‘mācīties’	+	+
‘skola’	+	+

Tomēr kontekstā tie nav pilnībā identī, jo substantīvam *skolēns* nav iespējams veidot sieviešu dzimtes formu, kas ir iespējama vārdam *skolnieks* – *skolniece*, tāpēc valodas praksē ir ieteikts šķirt šo atvasinājumu lietojumu: vārdu *skolnieks* (un *skolniece*) lietot, ja nepieciešams šķirt dzimtes norādi, savukārt *skolēns* izmantot tajā gadījumā, ja runa ir par

abu dzimšu skolas pusaudžu kopumu (sk., piem., Koluža 2003, 9). Ja vārdam *skolēns* pretstata vārda *skolnieks* atvasināto nozīmi, tajā var segmentēt vairākus DSE.

skolēns <i>Bērns, pusaudzis, kas mācās skolā.</i>	skolnieks <i>1. Bērns, pusaudzis, kas mācās skolā. 2. Cilvēks, kas pārņēmis kādas skolas izveidotāja uzskatus, pieredzi, darba paņēmienus un turpina tos.</i>
---	---

(LVV 2006, 1005)

SE	<i>skolēns</i>	<i>skolnieks(2)</i>
‘bērns’	+	-
‘pusaudzis’	+	-
‘mācīties’	+	-
‘skola’	+	-
‘pārņemt’	-	+
‘turpināt’	-	+
‘uzskats’	-	+
‘pieredze’	-	+

Pēc šāda nozīmju sastatījuma var konstatēt, ka *skolēns* – *skolnieks* ir uzskatāmi par paronīmiem latviešu literārajā valodā, tomēr atvasinājumiem raksturīgo atšķirību nevar vispārināt, jo citu līdzīgu pāru mūsdienu valodā nav.

No paronīmijas viedokļa lielāka uzmanība pievēršama tiem sufiksiem, kas vairāk vai mazāk regulāri sastopami paronīmu pāros. Ja vieni un tie paši sufiksi iesaistās vairākos paronīmu pāros, tie labāk atspoguļo DSE, kas ir aktuāli paronīmu šķiršanā, un ļauj izteikt vispārinātus secinājumus par substantīvu paronīmijas tendencēm. Tāpēc turpmāk sīkāk aplūkoti tie substantīvu sufiksi, kas biežāk sastopami paronīmu pāros. Izmantojot paronīmu semantisko analīzi, noskaidroti tie DSE, kas raksturīgi atvasinājumiem ar konkrētajiem sufiksiem, kā arī mēģināts vispārināt tos DSE, kas atvasinājumos atkārtojas un būtu saistāmi ar attiecīgā diferencētājsufiksa vārddarināšanas nozīmi. Pēc ekscerpētā materiāla promocijas darbā detalizēti aplūkoti šādi substantīvu paronīmu diferencētājsufiksi:

- 1) *-n-* un *-tn-*,
- 2) *-sm-*,
- 3) *-en-*
- 4) *-āj-*,
- 5) *-iet-*.

4.1.2.1. Diferencētājsufikss *-n-* (resp. *-tn-*) vienā paronīmu pāra locekļī

Paronīmu pāros ir sastopami atvasinājumi ar konsonantiskajiem sufiksiem. Pēdējos gadu desmitos ir vērojama vairāku konsonantisko sufiksu aktivizēšanās, jo tie tiek izmantoti terminoloģijā gan jaunu jēdzienu nosaukšanai, gan jau esošu jēdzienu precizēšanai. Daina Nītiņa pētījumā “Moderna cilvēka valoda” atvasinājumus ar konsonantiskajiem piedēkļiem ir minējusi kā vienu no 21. gs. sākuma latviešu valodas īpatnībām (Nītiņa 2004, 13–14). Konsonantisko sufiksu atvasinājumi ir arī labi pazīstams poētismu darināšanas paņēmieni, piemēram, *degsme*, *plauksme*, *spozme*, *sūrme*, *vēlme*, *atjaunotne* (šie un citi piemēri atrodami: Laua 1969, 100). Biežāk sastopamie konsonantiskie sufiksi paronīmu pāros ir *-n-*, *-tn-*, kā arī *-sm-*. Sufikss *-n-* tiek uzskatīts par vienu no aktīvākajiem konsonantiskajiem sufiksiem, kas kopš 18. gs. tiek izmantots substantīvu darināšanā (Pokrotiece 2002, 99), savukārt sufikss *-tn-* terminoloģijā ir aktivizējies tieši 20. gs. laikā (Pokrotiece 2002, 132). Tiem atvasinājumiem ar konsonantiskajiem sufiksiem *-n-* un *-tn-*, kas iesaistās dažādos paronīmu pāros, ir raksturīga noteikta līdzība, proti, 1) šādus paronīmus motivē verbs, 2) atvasinājumiem ar šiem sufiksiem var identificēt vienus un tos pašus SE. Tāpēc turpmāk tie tiek analizēti vienkopus.

Sufiksi *-n-* un *-tn-* jau vairākus gadu desmitus tiek aktīvi izmantoti terminu darināšanā. V. Skujiņa min vairākas konkrētu objektu nosaukumu grupas, kuru nosaukumu darināšanā tie tiek lietoti:

- 1) objekts, kas radies ar motivētājpārdu nosauktās darbības rezultātā (*krautne*),
- 2) vieta kur, pa kuru vai tml. notiek ar motivētājpārdu nosauktā darbība (*izlietne*, *veidne*),
- 3) ierīce, rīks vai tml. priekšmets, ar kuru veic motivētājpārdā izteikto darbību (*belznis*),
- 4) šķidrums (ķīmijā), kas tiek izmantots ar motivētājpārdu nosauktas darbības veikšanai (*kodne*),
- 5) objekts, kam piemīt ar motivētājpārdu nosauktā īpašība vai pazīme (*līkne*) (Skujiņa 1970, 141–142).

Atvasinājumi ar sufiksiem *-n-* (resp. *-tn-*) ir sastopami paronīmu pāros ar tās pašas saknes **fleksīviem atvasinājumiem**, piemēram, *cirtne* – *cirte*, *piesaistne* – *piesaiste*, *saskarne* – *saskare*, *spiedne* – *spiede*, *tekne* – *tece*. Fleksīvie atvasinājumi parasti ir *nomen actionis*, proti, darbības lietvārdi, kas nosauc darbības procesu vai rezultātu un pēc nozīmes

atbilst atvasinājumiem ar izskaņu *-šana* vai *-šanās*, piemēram, *cirte // ciršana, piesaiste // piesaistīšana, saskare // saskaršanās, spiede // spiešana*. Turpretī sufiksālie atvasinājumi ar *-n-* (resp. *-tn-*) nosauc konkrētu reāliju, kas ir saistāma ar motivētājverbā nosaukto darbību. Terminoloģijā šādos paronīmu pāros ar galotni tiek darināti procesu nosaukumi (*dzese, vērpe, spiede, ieplūde*), bet, izmantojot piedēkli *-n-*, – rīku, ierīču vai citu priekšmetu nosaukumi (*spiedne, ieplūdne*) (Skujiņa 2002, 50). Tā, piemēram, šo atšķirību ilustrē substantīvu paronīmu pāris *tekne – tece*: *tekne* nosauc ierīci plūsmas novadīšanai, bet *tece* pamatnozīmē – šķidruma plūsmas procesu.

<p>tekne</p> <p><i>Caurules vai renes veida ierīce šķidru vai beramu vielu novadīšanai; noteka.</i></p>	<p>tece</p> <p>1. Darbība, process → <i>tecēt; šķidruma plūsma, straume, tecējums.</i></p> <p>2. <i>Liela sūce.</i></p>
--	---

(LVV 2006, 1087)

(LVV 2006, 1085)

Abi substantīvi ir saistīti ar motivētājvārda *tecēt* pamatnozīmi ‘virzīties, plūst (par šķidrumu); plūst, veidojot strūklu’ (LVV 2006, 1085), tāpēc tiem ir vairāki ISE:

SE	<i>tekne</i>	<i>tece(1)</i>
‘virzīties’	+	+
‘plūst’	+	+
‘šķidrums’	+	+

Sufiksālais atvasinājums ir attiecināms uz ierīci, kas palīdz veikt ar motivētājvārdu nosaukto darbību, savukārt fleksīvais atvasinājums nosauc pašu tecēšanas procesu, tāpēc abiem vārdiem var konstatēt vairākus DSE:

SE	<i>tekne</i>	<i>tece (1)</i>
‘plūsma’	-	+
‘straume’	-	+
‘tecējums’	-	+
‘ierīce’	+	-
‘caurule’	+	-
‘rene’	+	-
‘noteka’	+	-

Salīdzinot visus identificētos DSE, var konstatēt, ka atvasinājumam ar sufiksu *-n-* ir raksturīgs DSE ‘ierīce’ un vairāki DSE, kas norāda uz ierīces veidu, proti, DSE ‘caurule’, DSE ‘rene’, DSE ‘noteka’, bet fleksīvajam atvasinājumam ir raksturīgi DSE, kas raksturo darbību kā procesu.

Literārajā valodā līdzīga atšķirība ir kodificēta arī paronīmu pārim *spiedne* – *spiede*, jo *spiedne* nosauc noteiktu ierīci, ar kuru var veikt darbību, savukārt *spiede* pamatnozīmē ir attiecināms uz procesu.

spiedne <i>Ierīce materiālu vai produktu apstrādei ar spiedienu.</i>	spiede <i>1. Mehāniskās (elastīgās) deformācijas veids – iedarbība uz ko ar spiedienu.</i> <i>2. Nevēl. Spiedne.</i>
--	---

(LVV 2006, 1030)

SE	<i>spiedne</i>	<i>spiede(1)</i>
‘spiediens’	+	+
‘iedarbošanās’	-	+
‘ierīce’	+	-

20. gs. 70. gados V. Skujiņa par substantīviem *spiedne* – *spiede* rakstīja: „Ar sufiksālo galotni *-e* mēdz darināt procesu nosaukumus (*dzese, krite, slīde* u. d. c.). Tādēļ zinātniskajā terminoloģijā, kur sevišķi svarīgi, lai vienas grupas objektu nosaukumi tiktu veidoti ar vienādiem vārdu darināšanas līdzekļiem, termins *spiede*, ko agrāk lietoja gan procesa, gan rīka nosaukšanai, paturēts tikai procesa apzīmēšanai, bet rīka nosaukšanai izvēlēts atvasinājums ar piedēkli *-n-* – *spiedne*.” (Skujiņa 1970, 144) Terminoloģijā šis semantiskais šķīrums īstenots tikai daļēji – *spiedne* un *spiede* ir paronīmi mehānikā, bet, piemēram, pārtikas tehnoloģijas terminoloģijā, funkcionē kā varianti (Skujiņa 2002, 50). Valodas praksē šīs atšķirības nav nostiprinājušās – gan procesa, gan ierīces nosaukšanai tiek izmantots substantīvs *spiede*:

‘process – iedarbība ar spiedienu’

Slogojums ar vienmērīgi pieaugošu, konstantu, mainīgu un pulsējošu slodzi stiepē, spiedē, liecē līdz 100 kN.. (K)

Visuzkrītošākā olas īpašība ir tās neticamā mehāniskā izturība pret spiedi, kuru nodrošina tās ovālā forma. (K)

Mizu atbrīvo no augļu mīkstuma un baltās plēves, izspiež aukstajā spiedē.. (K)

‘ierīce’

Rīve ar sulas spiedi un ierīci olu baltumu un dzeltenumu atdalīšanai.. (K)

2 rīves griešanai un rīvēšanai, disks emulgators, citrusaugļu sulu spiede, sulu spiede, lapstiņa .. (K)

Sulu spiedes ir vienas no izplatītākajām virtuves elektroierīcēm, un sadzīves tehnikas veikalos to piedāvājums ir plašs. (Māja, 2006)

(..) *gāzētie, saldinātie dzērieni, arī tie, kuri maskējas zem nosaukuma “light” un “diētiskais” (no rūpnieciski ražotajām sulām, kurām pievienots cukurs, arī vērts atteikties, labāk nopērciet **spiedi** un dzeriet svaigu) (..) (Jaunā Avīze, 2002)*

Kaut arī šo paronīmu nozīmes atšķirība nav nostiprinājusies valodas praksē, tomēr šie atvasinājumi atbilst terminoloģijā ieviestai diferencei starp fleksīva atvasinājuma un konsonantiska sufiksa atvasinājuma semantiku.

No paronīmu diferencēšanas viedokļa līdzīgi var šķirt paronīmus *sviedne* – *sviede*, sufiksālo atvasinājumu *sviedne* attiecinot uz ierīci, bet fleksīvo atvasinājumu *sviede* izmantojot procesa nosaukšanai. Šādu diferenciaciju balsta arī termini *medsviedne* ‘ierīce, kurā ar centrālās spēku izsviež medu no šūnām’ (LVV 2006, 633), *medspiedne* ‘ierīce medus izspiešanai no šūnām’ (LVV 2006, 633).

Atšķirība starp procesu un priekšmetu, ar kuru veic procesu, ir identificējama substantīvu pāri *cirtnis* – *cirte*, jo *cirtnis* ir darbarīks, kas paredzēts ciršanai, bet fleksīvais atvasinājums *cirte* ir attiecināms uz ciršanas procesu.

cirtnis <i>Darbarīks ar kaltveida asmeni cieta materiāla (parasti metāla, akmens) apstrādei.</i>	cirte <i>Meža koku izciršana, lai iegūtu koksni vai uzlabotu mežaudzi.</i>
--	--

(LVV 2006, 207)

(LVV 2006, 205)

Abu substantīvu ISE ir saistāmi ar verba *cirst* nozīmi un tajā ietverto SE kopumu, savukārt DSE ir meklējami abu substantīvu nozīmju skaidrojumā:

SE	<i>cirtnis</i>	<i>cirte</i>
‘mežs’	-	+
‘koki’	-	+
‘koksne’	-	+
‘ieguve’	-	+
‘uzlabot’	-	+
‘mežaudze’	-	+
‘darbarīks’	+	-
‘asmens’	+	-
‘kaltveida’	+	-
‘apstrādāt’	+	-

Līdzīgi kā iepriekš sufiksālais atvasinājums *cirtnis* nosauc reāliju, ar kuras palīdzību var veikt motivētājverbā nosaukto darbību, un tam var identificēt vairākus DSE, no kuriem būtiskāko var vispārināt kā **DSE ‘rīks’**, savukārt fleksīvais atvasinājums tiek izmantots

procesa nosaukšanai. Abiem vārdiem ir konstatējams pietiekami plašs DSE kopums, kas palīdz tos diferencēt pēc nozīmes un lietot atšķirīgos kontekstos, turklāt tiem ir arī gramatiskas atšķirības.

Terminoloģijā ir sastopami tādi paronīmu pāri kā *saskarne* – *saskare*, *piesaistne* – *piesaiste*, kas ietver pretstatu ‘process’ – ‘rezultāts’, jo fleksīvais atvasinājums nosauc darbības procesu, savukārt atvasinājums ar sufiksu *-n-* nosauc motivētājevārda darbības rezultātu vai arī kādu objektu, kas radies ar motivētājevārdu nosauktās darbības rezultātā. Piemēram, paronīmi *saskarne* – *saskare* tiek terminoloģiski šķirti – atvasinājums *saskarne* ir informātikas termins, kas nosauc konkrētu objektu, kurš nosauc priekšmetiskā veidā uztveramu objektu, kas ir saistāms ar motivētājverba darbības rezultātu, bet fleksīvais atvasinājums *saskare* nosauc vispārinātu darbību, stāvokli (sinonīms deverbālam substantīvam *saskaršanās*).

<p>saskarne</p> <p><i>Funkciju kopa, kas nodrošina datu apmaiņu starp divām ierīcēm, divām lietojumprogrammām vai starp lietotāju un lietojumprogrammu.</i></p>	<p>saskare</p> <p><i>Darbība, stāvoklis →saskarties; saskaršanās.</i></p>
--	--

(<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 06.06.2010.])

(LVV 2006, 962)

Termins *saskarne* ir informātikas termins, kas nosauc datorprogrammatūras rīku, savukārt *saskare* nosauc vispārinātu darbību, stāvokli, kurā objekti savstarpēji skar cits citu gan tieši, gan netieši (*mēbeļu saskare*, *saskares punkts*, *saskare ar ķīmiskām vielām*, *saskare ar Dievu*, *saskare ar Eiropu*, *saskare ar kino tapšanu*) (K). Tātad arī šajā pāri atvasinājumam ar *-n-* var konstatēt DSE ‘rīks’, *lietotāja saskarne*, *saskarnes funkcijas*, *uztveramā saskarne*, *grafiskā saskarne*, *saskarnes elementi* (K).

Pēc nozīmes ir diferencējami paronīmi *piesaistne* – *piesaiste*, jo arī šajā gadījumā atvasinājums ar sufiksu *-n-* ir informātikas termins.

<p>piesaistne</p> <p><i>Elektroniskā pasta ziņojumam pievienota datne.</i></p>	<p>piesaiste</p> <p><i>Darbība, process → piesaistīt.</i></p>
---	--

(<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 10.07.2010.])

Atvasinājumu ar sufiksu *-n-* lieto informātikā: *datņu piesaistne*, *dokumentu piesaistne* (G), bet termins *piesaiste* ir starpnozaru termins, kas tiek izmantots dažādu ar motivētājevārdu saistītu procesu nosaukšanai, piemēram, *finanšu piesaiste*, *klientu piesaiste*, *resursu piesaiste*, *naudas piesaiste*, *objektu piesaiste* (K).

Vēl viens DSE, ko izdevās konstatēt paronīmu pāros atvasinājumiem ar sufiksu *-n-* (resp. *-tn-*), ir DSE ‘vieta’. Tā, piemēram, tas ir identificējams paronīmu pāri *cirtne – cirte* (sk. arī 10. lpp.).

cirtne <i>Vieta, kur izcērt iežus, iegūst derīgos izrakteņus.</i>	cirte <i>Meža koku izciršana, lai iegūtu koksni vai uzlabotu mežaudzi.</i>
---	--

(LVV 2006, 207)

Abiem vārdiem var konstatēt vairākus DSE, un viens no tiem ir DSE ‘vieta’:

SE	<i>cirtne</i>	<i>cirte</i>
‘mežs’	-	+
‘koki’	-	+
‘koksne’	-	+
‘audze’	-	+
‘uzlabot’	-	+
‘ieži’	+	-
‘izrakteņi’	+	-
‘vieta’	+	-

Atvasinājumi ar *-n-* (resp. *-tn-*) ir sastopami arī paronīmu **pāros ar citiem sufiksāliem atvasinājumiem**, un šādos pāros atvasinājumu nozīmes atšķirība ir saistāma ar abu pāri pretstatāmo sufiksu semantiku. Tāpēc nozīmes atšķiras substantīvi *krautne – krautuve*, kas ir atvasināti no verba *kraut*.

krautne <i>Noteiktā kārtībā veidots (parasti garo kokmateriālu) krāvums.</i>	krautuve <i>Laukums, vieta, kur saved, sakrauj (parasti kokmateriālus) tālākai transportēšanai vai apstrādei.</i>
--	---

(LVV 2006, 543)

Abiem paronīmiem var identificēt vairākus ISE:

SE	<i>krautne</i>	<i>krautuve</i>
‘kokmateriāli’	+	+
‘novietot’	+	+
‘kārtība’	+	+

Savukārt DSE ir šādi:

SE	<i>krautne</i>	<i>krautuve</i>
‘krāvums’	+	-
‘vieta’	-	+
‘transportēšana’	-	+
‘apstrāde’	-	+

Atvasinājumam ar sufiksu *-tn-* ir identificēts DSE ‘krāvums’, kas norāda uz objektu, kas ir ar motivētārvārdu nosauktās darbības rezultāts un ko var vispārināt kā **DSE ‘rezultāts’**. Savukārt atvasinājums ar *-tuv-* nosauc vietu, kur notiek ar motivētārvārdu nosauktā darbība, un tam piemīt **DSE ‘vieta’**. Līdzīgā veidā ir diferencējami substantīvi *barotne* – *barotava* (sk. 56. lpp.). Arī šajā paronīmu pāri atvasinājums ar *-tav-* nosauc vietu, kur notiek barošanas process, kas atbilst sufiksa semantikai, savukārt *barotne* nosauc reāliju, kas ir nepieciešama, lai veiktu ar motivētārvārdu nosaukto darbību.

Dažkārt atvasinājumi ar *-n-* (resp. *-tn-*) nosauc nevis atsevišķu ierīci vai rīku, bet kādas ierīces, rīka vai cita priekšmeta sastāvdaļu vai detaļu. Piemēram, jau minētais atvasinājums *iemutnis* (sk. 21. lpp.) nosauc mūzikas pūšaminstrumenta daļu. Arī paronīmam *ieliktnis* paronīmu pāri *ieliktnis* – *ieliktenis* var identificēt **DSE ‘detaļa’**.

ieliktnis <i>Tas, ko ieliek (piem., spraugā), lai (to) aizpildītu; ieliekama papildu detaļa.</i>	ieliktenis <i>Cilvēks, kas iecelts amatā ar kāda atbalstu un darbojas atbalsītāja interesēs.</i>
--	--

(LVV 2006, 360)

SE	<i>ieliktnis</i>	<i>ieliktenis</i>
‘detaļa’	+	-
‘papildu’	+	-
‘ievietot’	+	-
‘cilvēks’	-	+
‘atbalsts’	-	+
‘iecelt’	-	+
‘intereses’	-	+

Kopumā abiem atvasinājumiem var identificēt samērā lielu DSE skaitu, turklāt starp tiem pastāv opozīcija ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’, tāpēc šie substantīvi valodas praksē parasti netiek jaukti.

Valodas praksē ir sastopami paronīmi, kad abi pāra paronīmi ir atvasināti ar sufiksu *-n-* (resp. *-tn-*), un tiem atšķiras tikai galotne, piemēram, *pastatne* – *pastatnis*, *statne* – *statnis*, *veidne* – *veidnis* u. c. Šo paronīmu atšķirības nav saistāmas ar diferencētājsufiksa nozīmi, tāpēc šajā nodaļā netiek aplūkotas.

Kopumā var secināt, ka terminoloģiska lietojuma ietekmē sufiksiem *-n-* un *-tn-* nostiprinās noteikta vārddarināšanas nozīme. Paronīmu diferencēšanā biežāk grūtības sagādā tie gadījumi, kad paralēli sufiksālam atvasinājumam valodā ir aktīvs arī fleksīvs atvasinājums. Šādos paronīmu pāros fleksīvie atvasinājumi nosauc darbības procesu

(*piesaiste* ‘piesaistīšanas process’, *saskare* ‘saskaršanās process’, *tece* ‘tecēšanas process’), un tiem ir identificējams DSE ‘process’, bet sufiksālie atvasinājumi ir attiecināmi uz kādu konkrētu priekšmetiski uztveramu objektu (*piesaistne* ‘ziņojumam pievienota datne’, *saskarne* ‘programmatūras funkciju kopa’, *tekne* ‘noteka’). Atvasinājumiem ar konsonantiskajiem sufiksiem *-n-* un *-tn-* ir raksturīgi **DSE ‘ierīce’** (*tekne* ‘noteka’, *spiedne* ‘ierīce spiešanai’) un **DSE ‘rīks’** (*cirtnis* ‘darbarīks ciršanai’, *grieztnis* ‘rīks griešanai’), kā arī dažos gadījumos **DSE ‘detaļa’** (*iemutnis* ‘pūšaminstrumenta daļa’, *ieliktnis* ‘ieliekama papildu detaļa’). Pēc piemēru analīzes atvasinājumiem ar *-n-* (resp. *-tn-*) ir konstatēti arī **DSE ‘vieta’** (*cirtnē* ‘vieta, kur izcērt iežus’) un **DSE ‘rezultāts’** (*krautne* ‘materiālu krāvums’). Paronīmu pāros ir identificējama arī dažādu semantisko opozīciju īstenošanās, piemēram, ‘process’ – ‘rezultāts’ (*saskare* ‘saskaršanās process’ – *saskarne* ‘programmatūras funkciju kopa’) un ‘process’ – ‘priekšmets’ (*tece* ‘tecēšanas process’ – *tekne* ‘noteka’, *spiede* ‘spiešanas process’ – *spiedne* ‘ierīce spiešanai’).

4.1.2.2. Diferencētājsufikss *-sm-* vienā paronīmu pāra locekļi

Atvasinājumi ar konsonantisko sufiksu *-sm-* paronīmu pāros ir sastopami reti, jo terminoloģijā tiem nav stabilizējusies noteikta vārddarināšanas nozīme. Šo sufiksu mēdz izmantot poētismu darināšanā, piemēram, *augsmē*, *plauksmē*, *tvīksmē*, tāpēc tam var piemist stilistiska nokrāsa, kas terminoloģijā nav vēlama. Kornēlija Pokrotniece norāda, ka ar *-sm-* atvasināto vārdu „neparastums, spilgtums, okazionālā daba kavē to plašāku izmantošanu” (Pokrotniece 2002, 122), tāpēc terminoloģijā tie parādās retāk, savukārt ikdienas valodā atvasinājumi ar *-sm-* ir pazīstams atvasinājumu tips, piemēram, *atbilsme*, *atklāsmē*, *degsmē*, *izaugsmē*, *plauksmē*, *sliksmē*, *tieksmē*, *tīksmē*, *trauksmē*, *veiksmē* u. c. (piemēri no LVIV 2000).

Ekscerpētais materiāls liecina, ka atvasinājumi ar konsonantisko sufiksu *-sm-*, tāpat kā atvasinājumi ar *-n-* un *-tn-*, ir sastopami divos atšķirīgos paronīmu pāru tipos: fleksīva un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pāros, kā arī atšķirīgu sufiksālo atvasinājumu paronīmu pāros. Atvasinājums ar konsonantisko sufiksu *-sm-* var iesaistīties **fleksīva un sufiksāla atvasinājuma** paronīmu pāros, ja abi substantīvi ir atvasināti no viena un tā paša verba. Piemēram, latviešu valodā tiek šķirti vārdi *saskarsme* – *saskare*.

saskarsme <i>Savstarpējās attiecības, savstarpējie sakari (sabiedrībā).</i>	saskare <i>Darbība, stāvoklis →saskarties; saskaršanās.</i>
---	---

(LVV 2006, 962)

Šiem paronīmiem ir konstatējami vairāki nozīmīgi ISE, kas apgrūtina to diferencētu lietošanu, jo abi vārdi priekšmetiskā veidā nosauc ar motivētājverbu nosaukto darbību:

SE	<i>saskarsme</i>	<i>saskare</i>
'stāvoklis'	+	+
'mijiedarbība (objektu)'	+	+
'tiešs kontakts'	+	+
'attiecības'	+	-
'sabiedrība'	+	-

Galvenie DSE, kas raksturīgi atvasinājumam ar *-sm-*, ir **DSE 'attiecības'** un **DSE 'sabiedrība'**. Atšķirība starp šiem diviem substantīviem ir identificējama to sintaktiskajā apkaimē, resp., objektos, kas ir pakļauti ar motivētājvārdu nosauktai darbībai: substantīvu *saskarsme* lieto, runājot par dzīvu būtņu attiecību mijiedarbi, piemēram, *kultūru saskarsme*, *sociālā saskarsme*, *lietišķā saskarsme* (K), savukārt vārds *saskare* biežāk tiek attiecināts uz nedzīvu objektu, t. i., priekšmetu, saskaršanās procesu, piemēram, *skapīšu saskare*, *saskare ar asinīm*, *detaļu saskare* (K). Valodas praksē šie paronīmi dažkārt tiek jaukti, piemēram:

Muitas darbiniekiem un zinātniekiem, kuri nonāca saskarsmē [precīzāk – saskarē] ar ērgļiem, izsniegti pretgripas medikamenti. (Diena, 2004)

Cilvēku un dzīvnieku saskares [precīzāk – saskarsmes] kultūra (..) (Likuma Vārdā 2002)

Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss liecina, ka valodas praksē izplatītāks ir substantīvs *saskarsme*, kas tiek attiecināts gan uz dzīvām būtnēm, piemēram, *pedagoģiskā saskarsme* (K), gan nedzīviem objektiem, piemēram, *ripas saskarsme ar vārtiem*, *struktūru saskarsmes punkts*, *detaļu saskarsme* (K). Abu paronīmu šķīrums ir aktuāls terminoloģiskās vārdkopās: nosaucot priekšmetisku objektu saskaršanos, tiek lietots atvasinājums *saskare*, piemēram, *ķermeniskā saskare*, *ķēžu saskare*, *slāņu saskare*, *vadu saskare*, *virsmu saskare* (T), bet *saskarsme* izmantots cilvēku mijiedarbes apzīmēšanai, piemēram, *sabiedriskā saskarsme*, *starptautiskā saskarsme* (T).

Līdzīgā veidā pēc nozīmes noteiktā kontekstā ir diferencējami substantīvi *sadursme* – *sadura*³³.

³³ "Latviešu literārās valodas vārdnīcā" ir fiksēts arī substantīvs *sadure* (sk. LLVV 71, 1989, 76).

sadursme	sadura
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Strauja saskaršanās, savstarpēja uzgrūšanās.</i> 2. <i>Neliela, neilga kauja.</i> 3. <i>Ass strīds, asa uzskatu pretišķības izpausme, konflikts.</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Saskares, savienojuma, salaiduma vieta.</i> 2. <i>Valodniecībā – robeža starp divām valodas vienībām (piem., tekstā, vārdā).</i>

(LVV 2006, 932)

Salīdzinot abu vārdu pamatnozīmes, var konstatēt gan ISE, gan DSE:

SE	<i>sadursme(1)</i>	<i>sadura(1)</i>
‘saskaršanās (objektu)’	+	+
‘mijiedarbība (objektu)’	+	+
‘savienojums’	-	+
‘salaidums’	-	+
‘straujš’	+	-
‘uzgrūšanās’	+	-

Galvenie DSE, kas raksturīgi atvasinājumam ar *-sm-*, ir DSE ‘straujš’ un DSE ‘uzgrūšanās’. Ja analizē atvasinājuma *sadursme* atvasinātās nozīmes, tajās var konstatēt citus DSE.

sadursme	sadura
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Strauja saskaršanās, savstarpēja uzgrūšanās.</i> 2. <i>Neliela, neilga kauja.</i> 3. <i>Ass strīds, asa uzskatu pretišķības izpausme, konflikts.</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Saskares, savienojuma, salaiduma vieta.</i> 2. <i>Valodniecībā – robeža starp divām valodas vienībām (piem., tekstā, vārdā).</i>

(LVV 2006, 932)

SE	<i>sadursme(2)</i>	<i>sadura (1)</i>
‘saskaršanās (objektu)’	+	+
‘mijiedarbība (objektu)’	+	+
‘savienojums’	-	+
‘salaidums’	-	+
‘kauja’	+	-
‘neilgs’	+	-

Šai nozīmē atvasinājumam ar *-sm-* ir konstatējams DSE ‘kauja’, ko arī var vispārināt kā **DSE ‘attiecības’**.

sadursme	sadura
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Strauja saskaršanās, savstarpēja uzgrūšanās.</i> 2. <i>Neliela, neilga kauja.</i> 3. <i>Ass strīds, asa uzskatu pretišķības izpausme, konflikts.</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Saskares, savienojuma, salaiduma vieta.</i> 2. <i>Valodniecībā – robeža starp divām valodas vienībām (piem., tekstā, vārdā).</i>

(LVV 2006, 932)

SE	<i>sadursme(3)</i>	<i>sadura (1)</i>
‘saskaršanās (objektu)’	+	+
‘mijiedarbība (objektu)’	+	+
‘savienojums’	-	+
‘salaidums’	-	+
‘strīds’	+	-
‘pretišķība’	+	-
‘konflikts’	+	-

Šai nozīmē atvasinājumam ar *-sm-* ir konstatējami DSE ‘strīds’, DSE ‘konflikts’, DSE ‘pretišķība’, ko arī var uzskatīt par DSE komplektu, kas vispārināms kā **DSE ‘attiecības’**.

Tādos paronīmu pāros, kuros iesaistās **atvasinājumi ar atšķirīgiem sufiksiem**, sufikss *-sm-* ir sastopams reti. Tā, piemēram, derivatīvi un semantiski tuvi ir substantīvi *saskarsme – saskarne*.

saskarsme	saskarne
<i>Savstarpējā attiecības, savstarpējie sakari (sabiedrībā).</i>	<i>Funkciju kopa, kas nodrošina datu apmaiņu starp divām ierīcēm, divām lietojumprogrammām vai starp lietotāju un lietojumprogrammu.</i>

(LVV 2006, 962)

(<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 06.06.2010.])

Abu vārdu ISE ir saistīti ar motivētārvārda nozīmi, savukārt DSE nosaka atšķirīgie vārddarināšanas sufiksi:

SE	<i>saskarsme</i>	<i>saskarne</i>
‘mijiedarbība (objektu)’	+	+
‘tiešs kontakts’	+	+
‘attiecības’	+	-
‘sabiedrība’	+	-
‘rīks’	-	+
‘funkcijas’	-	+
‘dati’	-	+

Atvasinājumam ar sufiksu *-sm-* ir raksturīgs **DSE ‘attiecības’** un **DSE ‘sabiedrība’**, savukārt atvasinājumam ar *-n-* ir DSE ‘rīks’. Šiem paronīmiem var identificēt arī semantisku opozīciju ‘process’ – ‘rezultāts’, jo substantīvs *saskarsme* nosauc mijiedarbes procesu, bet *saskarne* ir termins, kas norāda uz programmatūras rīku, kas tiek izmantots kā saskaršanās procesa rezultāts.

Vēl viens paronīmu pāris, kurā sastopams atvasinājums ar *-sm-*, ir substantīvi *patversme – patvertne*.

patversme <i>Iestāde, kur ievieto, uztur, apgādā vecus, nespējīgus, trūcīgus cilvēkus, bāreņus (Latvijā 20. – 30. gados); arī bērnu nams, bērnu sociālās aprūpes nams (mūsdienās).</i>	patvertne <i>Hermētiski slēgta aizsardzības būve cilvēku aizsargāšanai pret visu vai dažādu veidu iznīcināšanas līdzekļiem.</i>
--	---

(LVV 2006, 811)

Abi vārdi ir attiecināmi uz vietu, kas saistāma ar verba *patverties* semantiku, tomēr katrai vietai ir atšķirīgas funkcijas: *patversme* ir aprūpes vieta, savukārt *patvertne* ir vieta, kas paredzēta aizsardzībai.

SE	<i>patversme</i>	<i>patvertne</i>
‘telpa’	+	+
‘iestāde’	+	-
‘aprūpe’	+	-
‘aizsardzība’	-	+
‘hermētisks’	-	+

Abiem vārdiem var konstatēt vairākus DSE, un pēc nozīmes tie ir pietiekami skaidri norobežojami. Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa materiāli liecina, ka šie substantīvi lielākoties tiek diferencēti atšķirīgā kontekstā, proti, *nakts patversme*, *vecu ļaužu patversme*, *patversme nabagiem* un *bumbu patvertne*, *kara patvertne*, *aizsardzības patvertne*(K). Tomēr tika konstatēti vairāki piemēri, kuros vārds *patversme* lietots vārda *patvertne* vietā:

patversme

*Bet tak Cēsu 34 ir lieliska pazemes bumbu **patversme** [precīzāk – patvertne]. (K)*

*Darbība notika akadēmijas pagrabā, kurā atradusies bumbu **patversme** [precīzāk – patvertne]. (K)*

*Vecā korpusa vingrošanas zāle bija domāta kā operāciju zāle, pagrabs kā bumbu **patversme** [precīzāk – patvertne]. (K)*

Ekscerpēto piemēru analīze liecina, ka konsonantiskais sufikss *-sm-* terminoloģijā tiek izmantots reti, jo to izmanto ekspresīvu izteiksmes līdzekļu darināšanā. Atvasinājumi ar *-sm-*, tāpat kā atvasinājumi ar *-n-* un *-tn-*, ir sastopami paronīmu pāros ar tās pašas saknes fleksīvu atvasinājumu (*saskarsme* ‘savstarpējas attiecības’ – *saskare* ‘saskaršanās process’, *sadursme* ‘strauja saskaršanās’ – *sadura* ‘salaiduma vieta’), kā arī ir sastopami paronīmu pāros ar citiem sufiksāliem atvasinājumiem (*patversme* ‘aprūpas vieta’ – *patvertne* ‘vieta aizsardzībai’). Galvenie DSE, kas paronīmu pāros ir identificēti atvasinājumiem ar *-sm-*, ir DSE ‘attiecības’ un DSE ‘sabiedrība’.

4.1.2.3. Diferencētājsufikss *-en-* vienā paronīmu pāra locekļi

Latviešu valodā ir sastopami paronīmu pāri, kuros viens no substantīviem ir atvasināts ar sufiksu *-en-*. Ekscerpētais materiāls liecina, ka šī sufiksa aktivizēšanās substantīvu paronīmijā ir saistāma ar terminoloģiju, jo tie atvasinājumi, kas ir konstatējami paronīmu pāros, ir dažādu nozaru termini.

Atvasinājumi ar sufiksu *-en-* biežāk ir sastopami **primāra vārda un sufiksāla atvasinājuma** paronīmu pāros. Piemēram, tāds paronīmu pāris ir *balstenis – balsts*.

<p>balstenis</p> <p><i>Trīsstūrveidīgs balsts pie vertikālas plaknes (piem., plauktam); kronšteins.</i></p>	<p>balsts</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Priekšmets, veidojums, kas uztver uz tā novietotā priekšmeta, veidojuma svaru.</i> 2. <i>Tas (priekšmets, veidojums), ko lieto kāda cita priekšmeta atbalstīšanai, noturēšanai vēlamajā stāvoklī.</i> 3. <i>Vingrošanā – atbalsta stāvoklis.</i>
--	---

(LVV 2006, 155)

Salīdzinot vārda *balstenis* nozīmi ar vārda *balsts* pamatnozīmi, konstatētos SE var attēlot šādi:

SE	<i>balstenis</i>	<i>balsts (1)</i>
‘priekšmets’	+	+
‘uztvert’	+	+
‘svars (cita priekšmeta)’	+	+
‘atbalstīšana’	+	+
‘trīsstūrveidīgs’	+	-
‘plakne (vertikāla)’	+	-

Abi termini nosauc priekšmetu, kas paredzēts svara uztveršanai, un galvenā atšķirība ir *balsteņa* izskats un izmantošanas ierobežojums pie vertikālas plaknes. Termins *balsts* ir virsjēdziena termins, kam ir pakārtots atvasinājums *balstenis* kā apakšjēdziena termins. Līdz ar to apakštermins ir semantiski šaurāks, proti, tam ir divi ierobežojoši DSE – **DSE ‘trīsstūrveidīgs’** un **DSE ‘plakne (vertikāla)’**.

Līdzīgas apakšjēdziena un virsjēdziena attiecības var identificēt jau iepriekš aprakstītā paronīmu pāri *gliemene – gliemīši*.

<p>gliemene</p> <p><i>Gliemis, kura ķermenis ietverts divvāku čaulā.</i></p>	<p>gliemīši</p> <p><i>Bezmugurkaulnieku tips – dzīvnieki ar mīkstu ķermeni, kas vairumam sugu ietverts cietā apvalkā, čaulā.</i></p>
---	---

(LVV 2006, 311)

(LVV 2006, 312)

Galvenā atšķirība starp vārdiem ir specifisks čaulas veids, kas ir raksturīgs *gliemenei* un ko var nosaukt kā **DSE ‘divvāku (čaula)’**:

SE	<i>gliemene</i>	<i>gliemis</i>
‘dzīvnieks’	+	+
‘bezmugurkaulnieks’	+	+
‘čaula’	+	+
‘divvāku (čaula)’	+	-

Paronīmu pāri *pākstenis – pāksts* (sk. 43. lpp.) galvenie DSE ir saistīti ar augļlapu skaitu, nozīmes diferenciacija ir saistāma ar nozīmes detalizēšanu terminoloģiskām vajadzībām.

Atvasinājumiem ar *-en-* ir sastopama terminoloģiska diference arī **fleksīvu un sufiksālu paronīmu** pāros. Piemēram, pēc nozīmes tiek šķirti substantīvi *slēdzene – slēdze*.

slēdzene	slēdze
<i>Mehānisms (durvju, vārtu) vērtnes fiksēšanai aizvērtā stāvoklī un aizslēgšanai.</i>	<i>Aizdare, ar ko sastiprina rotaslietas (kaklarotas, rokassprādzes) galus.</i>

(LVV 2006, 1011)

Abi vārdi nosauc noteiktus mehānismus, kas fiksē kādu stāvokli – *slēdzene* ir mehānisms vērtnes fiksēšanai, bet *slēdze* ir rotaslietas aizdare:

SE	<i>slēdzene</i>	<i>slēdze</i>
‘mehānisms’	+	+
‘sastiprināt’	-	+
‘rotaslietas’	-	+
‘aizslēgt’	+	-
‘vērtne’	+	-

Slēdzene ir vispārlietojamās leksikas sastāvdaļa, un šī vārda lietojums ir izplatīts valodas praksē, bet *slēdze* ir termins, kas darināts konkrēta jēdziena nosaukšanai un vispārlietojamā valodā nav izplatīts³⁴.

Terminoloģijā ir diferencēti arī tādi substantīvi kā *parīdenis – parinde* (sk. 79.–80. lpp.).

parīdenis	parinde
<i>Burtisks (teksta) tulkojums ar vārdu nozīmju skaidrojumiem (piem., mākslinieciska tulkojuma izveidei).</i>	<i>Piezīme zem teksta (lappuses apakšā).</i>

(LVV 2006, 783)

³⁴ Vārda *slēdze* lietojumu neizdevās konstatēt nedz korpusa materiālos, nedz drukātajā publicistikā.

SE	<i>parindenis</i>	<i>parinde</i>
‘teksts’	+	+
‘apakšā’	-	+
‘piezīme’	-	+
‘tulkojums’	+	-
‘burtisks’	+	-

Šajā piemēru pārī var identificēt vairākus DSE, proti, paronīmam *parindenis* konstatēti **DSE ‘tulkojums’** un **DSE ‘burtisks’**, bet paronīmam *parinde* – **DSE ‘piezīme’** un **DSE ‘apakšā’**. Šajā un arī iepriekš aprakstītajos paronīmu pāru piemēros var konstatēt noteiktus DSE, kas raksturīgi paronīmiem ar sufiksu *-en-*, tomēr tie ļoti konkrēti raksturo minētos terminus un nav vispārināmi kā sufiksam *-en-* raksturīgi DSE.

Atvasinājumi ar sufiksu *-en-* ir sastopami paronīmu pāros, ko veido **paronīmi ar atšķirīgiem sufiksiem**. Valodas praksē ir sastopami paronīmu pāri, kas ir atvasināti ar sufiksu *-en-* un ar konsonantisko sufiksu *-n-* resp. *-tn-*. Tā, piemēram, par paronīmiem var uzskatīt substantīvus *spraudenis* – *spraudnis*, kas ir atvasināti no verba *spraust* (sk. arī 88. lpp.).

spraudenis	spraudnis
<i>Auga daļa(zaru vai sakņu daļa, atvase), ko lieto veģetatīvai pavairošanai.</i>	1. <i>Kontaktdakša; kabeļu savienotājs.</i> 2. <i>Aparatūras vai programmatūras modulis, ko izmanto, lai papildinātu lielākas sistēmas ar speciālām funkcijām vai pakalpojumiem.</i>

(LVV 2006, 1034)

(<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 25.04.2010.])

Abu vārdu ISE ir saistāmi ar motivētājverba *spraust* pamatnozīmi ‘spiežot virzīt kur iekšā’, tomēr terminoloģiski tie ir izmantojami dažādās nozarēs – termins *spraudenis* tiek lietots lauksaimniecībā, bet termins *spraudnis* ir elektrotehnikas un informātikas termins:

SE	<i>spraudenis</i>	<i>spraudnis</i>
‘virzīt’	+	+
‘iekšā (virziens)’	+	+
‘savienot’	-	+
‘kabelis’	-	+
‘ierīce’	-	+
‘augšs’	+	-
‘atvase’	+	-
‘pavairot’	+	-
‘veģetatīvs’	+	-

Šajā piemēru pāri atvasinājumam ar sufiksu *-n-* var konstatēt šim sufīksam raksturīgo DSE ‘ierīce’, kas palīdz diferencēt paronīmus valodas praksē. Starp abiem paronīmiem var identificēt arī semantisko opozīciju ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’.

Pēc nozīmes tiek diferencēti arī vairāki citi atvasinājumu pāri, kas ir aplūkoti jau iepriekš: *ieliktenis* ‘cilvēks, kas darbojas atbalstītāja interesēs’ – *ieliktņis* ‘ieliekama papildu detaļa’ (sk. 48. lpp.), *dūmenis* ‘caurule dūmu izvadīšanai’ – *dūmeklis* ‘biškopības darbarīks’ (sk. 45. lpp.).

Kopumā var secināt, ka atvasinājumi ar *-en-* tiek izmantoti terminoloģijā, lai specializētu kāda jēdziena izpratni, un atvasinājumi ar šo sufiksu tiek darināti kā apakšjēdzienu termini (*balstenis* ‘trīsstūrveidīgs balsts’ – *balsts* ‘priekšmets atbalstīšanai’, *pākstenis* ‘auglis no divām augļlapām’ – *pāksts* ‘auglis no vienas augļlapas’, *parindenis* ‘burtisks tulkojums’ – *parinde* ‘piezīme zem teksta’). Šī sufīksa nozīmes latviešu valodā ir stipri sazarājušās (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 95), un pēc ekscerpētā materiāla neizdevās konstatēt tādas DSE, kas raksturotu šo sufiksu no paronīmijas viedokļa – visi konstatētie DSE saistāmi ar **konkrētām jēdzienu pazīmēm**, kas īstenojas paronīmu pāros, bet nav vispārināmi kā sufīksam *-en-* raksturīgie DSE.

4.1.2.4. Diferencētājsufikss *-āj-* vienā paronīmu pāra locekļi

Sufīkss *-āj-* tiek uzskatīts par mazproduktīvu substantīvu vārddarināšanas afīksu (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 90), kaut arī tam piemīt vairākas vārddarināšanas nozīmes. Atvasinājumi ar sufiksu *-āj-* ir sastopami tikai tādos paronīmu pāros, kuros iesaistās **paronīmi ar atšķirīgiem sufīkiem**. Valodas praksē ir vērojams substantīvu paralēlums, kas ir atvasināti ar sufīkiem *-āj-* un *-ēj-*, ja tie tiek izmantoti **aktīva darītāja** nosaukšanai. Sufīksus *-āj-* un *-ēj-* izmanto atvasinājumos no bezpiedēkļa verbu celmiem, tomēr mazproduktīvajam afīksam *-āj-* ir raksturīgs vēl kāds ierobežojums – “(..) literārajā valodā ar *-ājs*, *-āja* pazīstami atvasinājumi tikai no tādiem vārdiem, kam pagātnes celmā ir garš *-ē-*: *cēlājs*, *dzērājs*, *ēdājs*, *ķērājs*, *smēlājs*, *spērājs*, *svērājs*, *ņēmājs* u. c. Vienīgais atvasinājums ar *a* saknē literārajā valodā ir *arājs*.” (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 90). Latviešu valodā darītāJVārdu ar sufiksu *-āj-* ir maz, piemēram, “Latviešu valodas inversajā vārdnīcā” (LVIV 2000, 195–196) ir fiksēti apmēram divi desmiti šādu substantīvu, un visos gadījumos paralēli tiem ir iespējams darināt atvasinājumus ar *-ēj-*. Sufīkss *-ēj-* darītāJVārdu atvasināšanā ir daudz produktīvāks – to izmanto gan personu, gan ierīču, gan slimību nosaukumu darināšanā.

Latviešu valodā ir sastopami šo sufiksu paralēlismu pāri, piemēram, *arājs – arējs*, *cēlājs – cēlējs*, *dzērājs – dzērējs*, *ēdājs – ēdējs*, *ķērājs – ķērējs*, *smēlājs – smēlējs*, *spērājs – spērējs*, *svērājs – svērējs*, tomēr par paronīmiem var uzskatīt tikai dažus pārus, jo daļa šo substantīvu ir varianti vai sinonīmi, vai arī valodas attīstības gaitā par tādiem ir kļuvuši. Tā, piemēram, pagājušā gadsimta pirmajā pusē pēc nozīmes tika diferencēti substantīvi *arājs* ‘cilvēks, kura nodarbošanās ir aršana’ – *arējs* ‘cilvēks, kas pašlaik ar’ (Valodas prakses jautājumi 1935, 10), tomēr valodas praksē šī atšķirība nenostiprinājās. Mūsdienās abās nozīmēs tiek lietots atvasinājums *arājs*, vārds *arējs* tiek lietots ļoti reti, latviešu valodas tekstu korpusā izdevās atrast vienu piemēru, kurā izmantots substantīvs *arējs*, un šajā piemērā tas lietots pārnestā nozīmē:

Cik atceros, tad nu Semjonovs, Tambijevs, Niživijs nebūs nekādi arēji³⁵, tad patiešām varēja Kerču ielikt .. (K)

Normatīvajos ieteikumos ir atrodamas norādes, ka atvasinājumi ar sufiksu *-āj-* galvenokārt apzīmē tādu darītāju, kas motivētārvārdā nosaukto darbību veic pastāvīgi, bieži, intensīvi vai kam ir tieksme veikt darbību, piemēram, *cēlājs*, *dzērājs*, turpretī atvasinājumi ar sufiksu *-ēj-* apzīmē darītāju, kas tikai kādu laiku vai patlaban veic motivētārvārda nosaukto darbību, piemēram, *cēlējs*, *dzērējs* (sk., piem., Valodas prakses jautājumi 1935, 10; Ceplīte, Ceplītis 1997, 31). Tomēr šāds diferencēšanas princips valodas praksē nav stabilizējies, un atvasinājumi tiek lietoti nekonsekventi, piemēram:

Latvieši pamatoti sevi var uzskatīt par vareniem alus dzērējiem [precīzāk – dzērājiem]. (Privātā Dzīve, 2006)

Bet grieķi ir vareni maizes ēdēji [precīzāk – ēdāji]. (Ievas Stāsti, 2007)

Labi vēl, ka neizrādījās, ka uz sajūsmas viļņa arī pats līdakas svērājs [precīzāk – svērējs] *uzkāpis uz svariem kopā ar lomu.* (Diena, 2004)

..pils apmeklētājiem būs regulāra iespēja piedalīties teatralizētā ekskursijā kopā ar šīs pils cēlāju [precīzāk – cēlēju] *Dž. Armitstedu.* (Tukuma Ziņas, 2006)

No normatīvā viedokļa atvasinājumiem ar *-āj-* ir raksturīgi DSE ‘**regulāri**’ un DSE ‘**daudz**’, taču šo semantisko atšķirību starp darītārvārdiem ar *-āj-* un *-ēj-* mūsdienās var novērot tikai dažos piemēros. Piemēram, pēc nozīmes skaidrojuma vārdnīcā šādu atšķirību var identificēt substantīvu pāri *ēdājs – ēdējs*.

ēdājs	ēdējs
<i>Tas, kas ēd (ko); arī tas, kas daudz, labprāt ēd.</i>	<i>Cilvēks vai dzīvnieks, kas ēd.</i>

(LVV 2006, 271)

³⁵ Kontekstā runa ir par hokejistu profesionālo prasmi.

SE	<i>ēdājs</i>	<i>ēdējs</i>
‘barība’	+	+
‘uzņemt’	+	+
‘uzturs’	+	+
‘darītājs’	+	+
‘daudz’	+	-
‘labprāt’	+	-

Pēc leksikogrāfiskā nozīmes skaidrojuma (ietverot arī motivētālvārda SE) paronīmiem *ēdājs* – *ēdējs* sakrīt SE, kas ir pārņemti no motivētālvārda semantikas, proti, SE ‘barība’, SE ‘uzņemt’, SE ‘uzturs’, SE ‘lietot’, kā arī šiem substantīviem sakrīt SE ‘darītājs’, ko ietver abi vārddarināšanas sufiksi. Savukārt būtiskākie DSE ir substantīva *ēdājs* nozīmē konstatētie DSE ‘**daudz**’ un DSE ‘**labprāt**’.

Līdzīga nozīmes atšķirība ir identificējama paronīmiem *cēlājs* – *cēlējs*.

cēlājs	cēlējs
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tas, kas nodarbojas ar (kā) celšanu; tas, kas parasti mēdz celt (ko).</i> 2. <i>Ierīce, mehānisms (kā) pacelšanai, izcelšanai, izraušanai.</i> 	<i>Tas, kas ceļ (ko).</i>

(LVV 2006, 194)

Abu substantīvu ISE ir saistāmi ar motivētālvārda *celt* nozīmi ‘virzīt uz augšu; virzot uz augšu, pārvietot’ (LVV 2006, 195), kā arī ar abu sufiksu ISE ‘darītājs’, bet DSE ‘**regulāri**’ ir identificējams atvasinājuma *cēlājs* nozīmē:

SE	<i>cēlājs(1)</i>	<i>cēlējs</i>
‘virzīt’	+	+
‘uz augšu’	+	+
‘pārvietot’	+	+
‘darītājs’	+	+
‘regulāri’	+	-

Vēl labāk darbības regularitāte ir identificējama substantīva *cēlājs* atvasinātajā nozīmē ‘ierīce, mehānisms (kā) pacelšanai, izcelšanai, izraušanai’, jo *cēlājs* ir ierīce, kas regulāri ko paceļ, izceļ, izrauj, un tam var konstatēt arī DSE ‘**ierīce**’.

cēlājs	cēlējs
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tas, kas nodarbojas ar (kā) celšanu; tas, kas parasti mēdz celt (ko).</i> 2. <i>Ierīce, mehānisms (kā) pacelšanai, izcelšanai, izraušanai.</i> 	<i>Tas, kas ceļ (ko).</i>

(LVV 2006, 194)

Atvasinājums ar *-āj-* tiek izmantots terminoloģiskās vārdkopās, nosaucot dažādas ierīces, kas veic kādas regulāras darbības vai arī ir paredzētas regulārai lietošanai, piemēram, *biešu cēlājs, hidrauliskais cēlājs, saiņu cēlājs, pneimatiskais cēlājs, virsbūves cēlājs* (T).

Līdzīgus DSE var konstatēt paronīmu pāri *dzērājs – dzērējs*, kas analizēts iepriekš (sk. 32. lpp.).

Substantīvi ar sufiksu *-āj-* tiek lietoti paralēli substantīviem ar sufiksu *-ien-*, ja tie nosauc **vieta nosaukumus**, kur kaut kas atrodas vairumā vai lielā platībā. Šādi paralēlismi valodā biežāk funkcionē kā varianti, piemēram, *alksniens // alksnājs, eglieņš // eglājs, priediens // priedājs*. Semantisku atšķirību izdevās konstatēt tikai vienā pāri *zālājs – zāliens*, jo *zālājs* ir ‘zālaugu kopums’, bet substantīvu *zāliens* izmanto šaurākā nozīmē ‘kopts mauriņš’, un galvenais DSE ‘kopts’ ir raksturīgs atvasinājumam ar *-ien-* (sk. 44. lpp.).

Kopumā materiāls, kurā tika ekscerpēti darītājevārdu nosaukumi ar sufiksiem *-āj-* un *-ēj-*, liecina, ka semantiskā atšķirība starp šiem atvasinājumiem ir identificējama tikai dažos vārdu pāros: *cēlājs* ‘regulāri ceļ’ – *cēlējs* ‘kas ceļ’, *dzērājs* ‘regulāri lieto alkoholu’ – *dzērējs* ‘dzer šķidrumu’, *ēdājs* ‘daudz, labprāt ēd’ – *ēdējs* ‘kas ēd’. Šo atvasinājumu diferencēšanas problemātiku rada tas, ka vārdiem ir raksturīgi ne tikai tādi ISE, kas ir saistāmi ar motivētājevārda nozīmes SE, bet arī ISE, ko ietver vārddarināšanas sufiksi *-āj-* un *-ēj-*, proti, ISE ‘darītājs’. Par nozīmīgiem DSE var uzskatīt **DSE ‘regulāri’, DSE ‘daudz’** (*ēdājs* ‘ēd daudz, labprāt’, *cēlājs* ‘regulāri ceļ’, *dzērājs* ‘regulāri lieto alkoholu’) un dažkārt arī **DSE ‘labprāt’** (*ēdājs* ‘ēd daudz, labprāt’), kā arī **DSE ‘ierīce’** (*cēlājs* ‘ierīce celšanai’).

4.1.2.5. Diferencētājsufikss *-iet-* vienā paronīmu pāra locekļi

Latviešu valodā ar sufiksu *-iet-* atvasina personu nosaukumus, kuri apzīmē gan tautību, gan dzīves vietu (Kalme, Smiltneiece 2001, 69), kā arī piederību pie kāda kolektīva (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 138). Atvasinājumiem ar *-iet-*, kas norāda uz piederību pie kādas tautības, nācijas vai pasaules daļas iedzīvotājiem, valodas praksē ir sastopami paralēlismi bez sufiksa *-iet-*, piemēram, *austrālietis – austrālis, itālietis – itālis, portugālietis – portugālis, spānietis – spānis* u. c. Atsevišķos gadījumos šos paralēlismus izmanto divu jēdzienu – cilts un tautības vai cilts un nācijas – nosaukumu šķiršanai (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 169), un šādā gadījumā tie

kļūst par paronīmiem. Piemēram, šāda atšķirība ir fiksēta substantīvu *itālieši*³⁶ – *itāļi* pamatnozīmē.

itālieši	itāļi
1. <i>Tauta, Itālijas pamatiedzīvotāji.</i> 2. <i>Pie šās tautas piederīgie.</i>	1. <i>Cilts, kas apdzīvoja Apenīnu pussalu 1. gadu tūkstoņā pirms mūsu ēras.</i> 2. <i>Itālieši.</i>

(LVV 2006, 401)

SE	<i>itālieši(1)</i>	<i>itāļi(1)</i>
‘tauta’	+	-
‘cilts’	-	+
‘sena’	-	+

Atvasinājumam ar *-iet-* var konstatēt DSE ‘**tauta**’, kas ir pretstatāms DSE ‘cilts’. Abu paronīmu diference aktuāla terminoloģiskā aspektā, bet valodas praksē tā nav nostiprinājusies, jo paralēli tiek lietoti abi substantīvi bez nozīmes atšķirības – izplatītāks ir īsākais variants *itāļi*:

itāļi

Ilgu laiku itāļu vīriešu daļa par sievietēm pie stūres tikai smējās. (Ogres Ziņas, 2002)

Mūsdienu itāļu kinematogrāfā tāds režisors ir Nanni Moreti. (K)

Lielākie itāļu komisāra nosodītāji izrādās ir spāņu sociālisti. (K)

Atgādinām, ka itāļu pilots 1999. gadā startēja arī Williams vienībā, tomēr aizvadīja ļoti neveiksmīgu sezonu (..) (K)

Līdzīgā veidā vārdnīcā diferencēti substantīvi *latgalieši* – *latgaļi* (sk. 35. lpp.)

latgalieši	latgaļi
<i>Latvijas austrumdaļas – Latgales – iedzīvotāji (daļēji seno latgaļu pēcteči), kam ir kopīgas dialekta īpatnības.</i>	<i>Sena latviešu cilts, kas apdzīvojusi tagadējās Latvijas austrumdaļu un kam latviešu tautas veidošanās procesā bijusi galvenā loma.</i>

(LVV 2006, 581)

SE	<i>latgalieši</i>	<i>latgaļi</i>
‘Latvija (austrumdaļa)’	+	+
‘cilts’	-	+
‘sena’	-	+
‘iedzīvotāji’	+	-
‘dialekts’	+	-

³⁶Skaidrojošajās vārdnīcās vārdi fiksēti daudzskaitlī.

Šajā gadījumā atvasinājumam ar *-iet-* var identificēt DSE 'iedzīvotāji' un DSE 'dialekts', kas būtu apkopojami **DSE** komplektā '**tautība**', pretstatot tos DSE 'cilts'.

Tātad atvasinājumiem ar *-iet-* paronīmu pāros ir konstatējami **DSE** '**tauta**' vai **DSE** '**tautība**' (*itālieši* 'Itālijas pamatiedzīvotāji', *latgalieši* 'Latgales iedzīvotāji'). Tomēr latviešu valodā vairums šādu paralēlismu pāru ir varianti, piemēram, *austrāļi* // *austrālieši*, *brazīļi* // *brazīlieši*, *portugāļi* // *portugālieši*, *spāņi* // *spānieši* u. c., tāpēc tie daži paronīmu pāri, kas ir normēti kā semantiski diferencējami vārdi, valodas praksē pilnībā nav nostiprinājušies.

4.2. Adjektīvu sufiksālā paronīmija

Adjektīvs valodā funkcionē kā substantīva pazīmes izteicēja vārdšķira, tāpēc viens pats rada tikai abstraktu priekšstatu par pazīmi (Soida 2009, 84). Tie vārddarināšanas līdzekļi, kas tiek izmantoti adjektīvu darināšanā, konkrētāk vai abstraktāk norāda uz kāda priekšmeta vai parādības kvantitatīvo vai kvalitatīvo raksturojumu, kas bieži vien realizējas dažādās attieksmēs ar citiem priekšmetiem un parādībām reālajā īstenībā. Vienas saknes adjektīvu semantiskā diferencēšana ir viens no valodas bagātināšanas avotiem, kas palīdz īstenot literārās valodas funkcionālo daudzveidību.

Salīdzinot ar citām vārdšķirām, adjektīvu sufiksālā paronīmija **ir izplatīta parādība** valodā, un tās kvalitatīvā un kvantitatīvā daudzveidība ir pamats paronīmijas teorētisko atziņu izstrādei. Adjektīvu sufiksālie paronīmi valodas praksē ir sastopami biežāk nekā citu vārdšķiru paronīmi. Vārddarināšanas procesā adjektīvu sufiksi var īstenot dažādas semantiskās nianšes, tāpēc starp atvasinājumiem veidojas sarežģītas attieksmes, kas izpaužas dažādās paralēlismu apakšsistēmās (ne tikai paronīmijā).

Latviešu valodā adjektīvu sufiksālā atvasināšana ir produktīvs paņēmieni, kaut gan sufiksu skaits nav tik liels kā substantīvu vārddarināšanā. Mūsdienu latviešu valodas gramatikās ir fiksēti šādi pašvalodas īpašības vārdu vārddarināšanas sufiksi: *-ād-*, *-ain-*, *-an-*, *-ēj-*, *-en-*, *-gan-*, *-īg-*, *-īn-*, *-iņ-*, *-isk-*, *-išķ-*, *-ot-* (sk., piemēram, Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 229–290; Ceplīte, Ceplītis 1997, 43; Kalme, Smiltnece 2001, 122). E. Soida norāda, ka adjektīvu sufiksus var dalīt trīs grupās:

- produktīvie sufiksi (*-īg-*, *-ēj-*, *-ain-*, *-isk-*, *-ot-*),
- mazproduktīvie sufiksi (*-an-*, *-ād-*, *-en-*, *-gan-*, *-in-*),
- neproduktīvie sufiksi (*-j-*, *-l-*, *-n-*, *-t-*, *-v-*) (Soida 2009, 88).

Adjektīvu sufiksālo paronīmu pāros biežāk iesaistās atvasinājumi, kas ir darināti ar produktīvajiem sufiksiem *-īg-*, *-ēj-*, *-ain-*, *-isk-*. Ekscerpētais materiāls liecina, ka lielākajā

daļā adjektīvu sufiksālo paronīmu pāru viens no paronīmiem ir adjektīvs ar sufiksu *-īg-*. Analizējot dažādu laikposmu tekstus, secināts, ka adjektīvi ar sufiksu *-īg-* kā leksēmu, tā šo leksēmu lietojuma skaita ziņā ieņem neapšaubāmi pirmo vietu (Blinkena 2002, 168), un tieši šie atvasinājumi visbiežāk iesaistās paronīmu pāros. Neproduktīvie adjektīva sufiksi paronīmijā ir sastopami ļoti reti – parasti atvasinājumi ar šiem sufiksiem funkcionē kā varianti vai sinonīmi, piemēram, *dūkains // dūkans, glīdzains // glīdzens*.

Adjektīvu sufiksiem ir identificējama noteikta **vārddarināšanas nozīme**, kas ir nozīmīga adjektīvu sufiksālās paronīmijas izpratnē. Salīdzinot ar substantīvu sufiksiem, adjektīvu sufiksu vārddarināšanas nozīme ir grūti formulējama, jo adjektīvs kā vārdšķira nenosauc konkrētu reāliju, bet tās pazīmi, kas var būt vairāk vai mazāk abstrahēta. E. Soida par sufiksāli atvasinātiem adjektīviem raksta: “(..) ar sufiksiem atvasināto adjektīvu vārddarināšanas tipu nozīme nav viengabalaina. Tas jo spilgti redzams produktīvāko vārddarināšanas tipu nozīmē. Tā parasti apvieno vairākas vārddarināšanas apakštipu nozīmes, kas, pakāpeniski kārtodamās, veido centrālo – noturīgāko un perifēriāla tipa vārddarināšanas nozīmes daļu.” (Soida 2009, 124) Sufiksālo adjektīvu nozīme izriet no motivētātvārdā ietvertās semantikas (Kalme, Smiltnece 2001, 122), un atvasinājumi īsteno dažādas attieksmes ar to. Izplatītākie attieksmju tipi starp motivētātvārda reāliju un atvasināto adjektīvu ir **kvantitatīvā attieksme**, kuras pamatā ir vārddarināšanas nozīme ‘piemīt lielā skaitā’ (*akmens → akmeņains*), **kvalitatīvā attieksme**, ko raksturo nozīme ‘kvalitatīvi atbilst ar motivētātvārdu nosauktai reālijai’ (*cilvēks → cilvēcisks*), un **kvalificējoša attieksme**, kas ir saistāma ar salīdzinājumu, proti, ‘līdzīgs ar motivētātvārdu nosauktai reālijai’ (*pūce → pūcīgs*). Paronīmi valodas praksē var rasties tikai tajā gadījumā, ja sufiksi īsteno vienu un to pašu attieksmju tipu. Piemēram, sufiksi *-īg-* un *-isk-* ir saistāmi ar kvalitatīvo attieksmju tipu, tāpēc tie mēdz iesaistīties paronīmu pāros, piemēram, *cilvēcīgs – cilvēcisks, kareivīgs – kareivisks, zvērīgs – zvērisks*. Savukārt starp atvasinājumiem ar *-isk-* un *-ain-* paronīmija nav raksturīga, jo tie ir saistīti ar atšķirīgiem attieksmju tiem: *-isk-* norāda uz kvalitatīvo, bet *-ain-* – uz kvantitatīvo attieksmi ar motivētātvārda nosaukto reāliju.

Adjektīvu sufiksālā paronīmija **īstenojas regulāri**, proti, tā ir vērojama ne tikai atsevišķos adjektīvu paronīmu pāros, bet ir aktuāla noteiktu vārddarināšanas tipu pāros. Piemēram, latviešu valodā ir identificēti adjektīvu sufiksālie paronīmi, kas ir atvasināti ar sufiksiem *-ēj-* un *-īg-*, un šādu paronīmu pāru ir diezgan daudz.

Analizējot paronīmus, jāņem vērā arī to **mijiedarbe ar citām paralēlismu apakšsistēmām**, proti, variantiem un sinonīmiem. Tā, piemēram, adjektīvu pāri, ko veido

atvasinājumi ar sufiksu *-īg-* un *-isk-*, latviešu literārajā valodā liela daļa funkcionē kā paronīmi (*cilvēcīgs* ‘līdzjūtīgs’ – *cilvēcisks* ‘raksturīgs cilvēkam’, *kareivīgs* ‘drosmīgs’ – *kareivisks* ‘raksturīgs kareivim’, *mantīgs* ‘bagāts’ – *mantisks* ‘saistīts ar mantu’, *mutīgs* ‘runīgs’ – *mutisks* ‘izteikts mutvārdos’, *saturīgs* ‘vērtīgs’ – *saturisks* ‘saistīts ar saturu’, retāk ir sastopami varianti (*laikmetīgs* // *laikmetisks*, *meistarīgs* // *meistarisks*). Savukārt citāda aina ir vērojama pāros, kuros iesaistās adjektīvi ar sufiksiem *-īg-* un *-ain-*. Ekscerpētajā materiālā izdevies konstatēt tikai dažus paronīmu pārus ar šo sufiksu atvasinājumiem (*kļūdīgs* ‘aplams’ – *kļūdainis* ‘ar kļūdām’, *tuksnesīgs* ‘līdzinās tuksnesim; tukšs, vientulīgs’ – *tuksnešains* ‘atbilst tuksnesim’), bet variantu ir vairāk (*gumzīgs* // *gumzains*, *spocīgs* // *spokains*, *svelmīgs* // *svelmains*, *tvanīgs* // *tvanains*, *vējīgs* // *vējains*). Jo vairāk ir tādu atvasinājumu pāru, kas netiek diferencēti pēc nozīmes, jo grūtāk nošķirt ir semantiski diferencējamus adjektīvus.

4.2.1. Adjektīvu sufiksālo paronīmu semantiskā diferencēšana

Adjektīvu semantiskā analīze ir sarežģīta, jo adjektīvs kā vārdšķira nosauc pazīmi un tam ir raksturīga **abstrahēta attieksme pret īstenības objektiem**. Latviešu literārās valodas attīstības gaitā vērojams straujš dažu adjektīvu sufiksu semantisko nozīmju diferencēšanās process (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 228).

Adjektīvu paronīmu nozīmē ir jāanalizē **svaīgākie DSE**, kas ir aktuāli to nozīmes diferenciacijā. Ir tādi adjektīvu pāri, kuriem DSE ir skaidri nosakāmi, turklāt tie ir vairāki, bet biežāk ir sastopami paronīmi, kuru nozīmes diferenciaciju nosaka viens līdz divi DSE, turklāt tie ir diezgan niansēti un ne vienmēr pietiekami skaidri raksturo paronīmu kontekstuālo atšķirību. Ilustrācijai aplūkosim adjektīvus *juteklīgs* – *juteklisks*.

juteklīgs	juteklisks
1. <i>Tāds, kam piemīt tieksme pēc erotiskas baudas.</i> 2. <i>Tāds, kurā izpaužas šāda tieksme.</i>	1. <i>Tāds, kas saistīts ar jutekļiem, ko var uztvert, sajūst ar jutekļiem.</i> 2. <i>Juteklīgs.</i>

(LVV 2006, 465)

Abu adjektīvu pamatnozīmē var identificēt noteiktus DSE, kas norāda uz semantisku atšķirību:

SE	<i>juteklīgs(1)</i>	<i>juteklisks(1)</i>
‘jutekļi’	-	+
‘bauda’	+	-
‘erotisks’	+	-

Pēc pamatnozīmju salīdzināšanas adjektīvi uzskatāmi par paronīmiem, jo tie nav semantiski ekvivalenti. Ja kontekstā runa ir par pazīmi, kas norāda uz tiešu saistību ar jutekļiem, resp., maņu orgāniem, kas ļauj uztvert vai sajūst kādu īstenības parādību, kontekstuāli precīzāks būs adjektīvs *juteklisks*, piemēram, *jutekliskā izziņa*, *jutekliskā uztvere*. Tomēr šī atšķirība ir diezgan niansēta, tāpēc abi adjektīvi valodā bieži lietoti kā varianti *juteklīgas lūpas* // *jutekliskas lūpas*, *juteklīga gaisotne* // *jutekliska gaisotne* (K).

Adjektīvu paronīmu nozīmē dažkārt ir identificējami tādi DSE, starp kuriem ir opozicionārs raksturs, resp., tie ir pretstatāmi. **Semantiskās opozīcijas** galvenokārt īstenojas nevis pašos adjektīvos, bet gan tajos īstenības nojēgumos, ko adjektīvi raksturo, un tās palīdz skaidrāk diferencēt paronīmus atšķirīgā kontekstā. Tā, piemēram, valodā universālu opozīciju ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’ var konstatēt adjektīvu pāri *mantīgs* – *mantisks*, jo adjektīvu *mantīgs* saista ar substantīviem, kas nosauc dzīvas būtnes, piemēram, *mantīgi ļaudis*, *mantīgs iedzīvotājs*, *mantīgs muižnieks* (K), savukārt adjektīvs *mantisks* raksturo nedzīvas parādības, piemēram, *mantiskas attiecības*, *mantiskas intereses*, *mantisks strīds*, *mantisks ziedojums*, *mantiska vērtība* (K). Par šādu opozīciju liecina arī adjektīvu pāri *mutīgs* – *mutisks*, *valodīgs* – *valodisks*, jo atvasinājumi ar *-īg-* attiecināmi uz dzīvām būtnēm, piemēram, *mutīgs kaimiņš*, *puisis*, *sportists*; *valodīgs vīrs*, *politiķis* utt., bet atvasinājumi ar *-isk-* apzīmē nedzīvus objektus, piemēram, *mutisks ziņojums*, *atbilde*, *liecība*; *valodisks faktors*, *valodiska vide*, *gaume* utt. Šādu opozīciju identificēšana palaikam palīdz valodas praksē skaidrot paronīmu nozīmes atšķirības.

Adjektīvu paronīmu nozīmes diferencēšanā nozīmīga loma ir metaforiskam vai metonīmiskam **nozīmes pārnesei**, kas bieži īstenojas vienā no paronīmiem. Ilustrācijai salīdzināsim paronīmus *zvērīgs* – *zvērisks*.

zvērīgs 1. <i>Ļauni cietsirdīgs, nežēlīgs, necilvēcīgs, briesmīgs.</i> 2. <i>Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.</i>	zvērisks 1. <i>Tāds, kurā izpaužas zvēram raksturīgas īpašības.</i> 2. <i>Zvērīgs (1, 2).</i>
---	--

(LVV 2006, 1205)

Salīdzinot abu adjektīvu pamatnozīmes, var konstatēt semantisku atšķirību:

SE	<i>zvērīgs (1)</i>	<i>zvērisks(1)</i>
‘zvērs’	-	+
‘īpašības (zvēra)’	-	+
‘cietsirdīgs’	+	-
‘nežēlīgs’	+	-
‘necilvēcīgs’	+	-
‘briesmīgs’	+	-

Adjektīvs *zvērīgs* norāda uz vispārinātu psihisku īpašību kopumu, kas ir abstrahēts un ar motivētājvārdu ir saistāms nosacīti, resp., šī vārda semantikā var identificēt nozīmes pārnesumu, savukārt adjektīvs *zvērīks* tieši ir saistīts ar pazīmēm, kas ir raksturīgas ar motivētājvārdu nosauktajam nojēgumam, resp., *zvēram*, ar to domājot atbilstību konkrētās, ārējās, tieši uztveramās pazīmēs. Nozīmes pārnesums ir raksturīgs arī paša motivētājvārda semantikā, proti, pamatnozīmē vārds *zvērs* tiek attiecināts uz savvaļas dzīvniekiem, savukārt pārnestajā nozīmē to izmanto, lai nosauktu nežēlīgu, ļaunu cilvēku (sk. LVV 2006, 1205).

4.2.2. Adjektīvu sufiksālo paronīmu pāri

Adjektīvu sufiksālajā paronīmijā ir izplatīti **atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu** paronīmu pāri, kuros dominē produktīvie vārddarināšanas sufiksi. Ekscerpētais materiāls liecina, ka parasti paronīmu pāros viens no paronīmiem ir adjektīvs ar sufiksu *-īg-*. Bieži valodas praksē ir sastopami paronīmu pāri, kas sastāv no adjektīva ar sufiksu *-īg-* un adjektīva ar sufiksu *-isk-* (*cilvēcīgs* 'līdzjūtīgs' – *cilvēcīks* 'raksturīgs cilvēkam', *mantīgs* 'bagāts' – *mantīks* 'saistīts ar mantu', *zvērīgs* 'nežēlīgs' – *zvērīks* 'dzīvniecīks'), otrs izplatītākais adjektīvu paronīmu pāru tips ir adjektīvi ar sufiksu *-īg-* un adjektīvi ar sufiksu *-ēj-* (*daudzpusīgs* 'plašs, bagātīgs' – *daudzpusējs* 'vairāki dalībnieki', *pirmatnīgs* 'sākotnējs, neskarts' – *pirmatnējs* 'vissenākais attīstības posms', *vispārīgs* 'nedetalizēts' – *vispārējs* 'aptver visus'). Dažkārt paronīmi ir identificējami adjektīviem ar sufiksiem *-īg-* un *-ain-*, tomēr šis tips ir retāk sastopams (*kļūdīgs* 'aplams' – *kļūdainš* 'ar kļūdām'). Paronīmu pāros ar atšķirīgiem sufiksiem ir konstatēts arī sufikss *-išķ-* (*lietišķs* 'nopietns, praktisks' – *lietīks* 'priekšmetīks'), kas gan mūsdienās nav produktīvs.

Turpmāk plašāk analizēti izplatītākie paronīmu pāri, kuros iesaistās paronīmi ar sufiksu *-īg-*. Ekscerpētais materiāls uzrāda vairākus paronīmu pārus ar *-išķ-*, tāpēc tie ir iekļauti atsevišķā nodaļā. Tātad adjektīvu paronīmijā ir aplūkoti šādi adjektīvu paronīmu diferencētājsufiksi:

- 1) *-īg-*,
- 2) *-išķ-*.

4.2.2.1. Diferencētājsufikss *-īg-* vienā paronīmu pāra locekļi

Ar sufiksu *-īg-* atvasinātie adjektīvi raksturo objektu, izsakot līdzīgumu vai atbilstību tām būtiskām pazīmēm vai īpašībām, kas izriet no motivētājvārda nozīmes, piemēram, *meitene* → *meitenīgs*, *pasauļe* → *pasaulīgs*, *rudens* → *rudeniīgs*, *svelme* → *svelmiīgs*. Ar šo sufiksu var atvasināt adjektīvus no visu vārdšķiru vārdiem, tomēr visplašāk par motivētājvārdu tiek izmantots substantīvs. Statistiskie pētījumi liecina, ka *-īg-* ir viens no aktīvākajiem latviešu valodas adjektīvu sufiksiem (sk., piem., Клявиня 1969), kas ir plaši lietots visu laikposmu tekstos (Blinkena 2002, 168).

E. Soida par sufiksa *-īg-* vārddarināšanas nozīmi secina: “No valodas materiāla izriet, ka mūsdienu latviešu valodā ar *-īg-* atvasinātie adjektīvi ietver plašas priekšmetu raksturošanas iespējas, izceļot pamatvārda nosauktās vai nosauktajam priekšmetam raksturīgās pazīmes piemītību” (Soida 2009, 101).

Adjektīvi, kas atvasināti ar sufiksu *-īg-*, bieži sastopami paronīmu pāri ar tās pašas saknes adjektīviem, kas atvasināti ar sufiksu *-isk-*, piemēram, *cilvēcīgs* ‘līdzjūtīgs’ – *cilvēcisks* ‘raksturīgs cilvēkam’, *kareivīgs* ‘drosmīgs’ – *kareivisks* ‘raksturīgs kareivim’, *personīgs* ‘subjektīvs’ – *personisks* ‘privāts’, *zvēriīgs* ‘nežēlīgs’ – *zvēriskis* ‘dzīvniecisks’. Diferencējot abu sufiksu nozīmes, tradicionāli tiek norādīts, ka sufiksam *-īg-* ir izteiktāka pastāvīga rakstura abstrakta īpašība, bet adjektīvi ar *-isk-* norāda uz atbilstību kāda priekšmeta pazīmei vai pazīmju kopumam (sk., piem., Skujiņa 2003, 59). Tomēr šī pazīme nav pietiekami skaidrs DSE, un par to liecina pretrunas, kas ir radušās valodas kultūras ieteikumu materiālos, piemēram, I. Freimane grāmatā “Valodas kultūra teorētiskā skatījumā” paronīmus *dabīgs* un *dabisks* skaidro ar pretstatījumu *dabīgs* (*zīds, kafija*) – *dabisks* (*izturēšanās*) (Freimane 1993, 107), savukārt V. Skujiņa grāmatā “Latviešu valoda lietišķajos rakstos” norāda: “Tā, lai uzsvērtu nosaukamā objekta saistību ar dabu (rašanos vai esību dabā), priekšroka dodama formai *dabisks*: *dabiska kafija, dabiskais medus, dabiskie materiāli, dabiska attīstība*” (Skujiņa 2003, 59). Lai varētu precīzi diferencēt adjektīvu nozīmi, nepieciešams analizēt un vispārināt tos DSE, kas ir biežāk sastopami paronīmu pāros ar *-īg-* un *-isk-*.

Nosaucot kvalitatīva rakstura pazīmi, valodā ir sastopami adjektīvu paronīmi ar sufiksiem *-īg-* un *-ēj-*, piemēram, *daudzpusīgs* ‘plašs, bagātīgs’ – *daudzpusējs* ‘vairāki dalībnieki’, *ilggadīgs* ‘aug vairākus gadus’ – *ilggadējs* ‘noris gadiem ilgi’. Beatrise Reidzāne uzskata, ka adjektīvu ar *-īg-* un *-ēj-* paralēlums ir sācis attīstīties līdz ar sufiksa *-īg-* aktivizēšanos 19. gs. beigās: “(..) adjektīvu piedēkļa *-īg-* īpašas aktivizēšanās posmā

vārddarināšanas segmentā, kas līdz tam bija piederējis piedēklim *-ēj-*, sāka iespieties piedēklis *-īg-*, radīdams paralēlformas, sākotnēji bez nozīmju šķērsuma, vēlāk ar zināmu lielāku vai mazāku semantisko diferenciaciju, kā to varam vērot pāri *kopējs, kopīgs* u. c.” (Reidzāne 1978, 69) Latviešu valodas vēstures materiāli liecina, ka laika gaitā ir notikusi arī pretēja tendence – vecākos tekstos parādās tādi atvasinājumi ar *-īg-*, kas mūsdienu latviešu valodā tiek lietoti ar sufiksu *-ēj-*, piemēram, *līdzšinīgs, vidīgs, tagadīgs, vietīgs* u.c. (Blinkena 2002, 169–170). Mūsdienu valodā ir fiksēti tādi paralēlismu pāri, starp kuriem nav identificējama nozīmes atšķirība vai arī tā ir ļoti niecīga, piemēram, *šodienīgs – šodienējs*. Tomēr kopumā ir vērojama tendence diferencēt sufiksālu adjektīvu ar *-īg-* un *-ēj-* nozīmi. Latviešu valodas vārddarināšanas aprakstos ir norādīts, ka adjektīvi ar sufiksu *-ēj-* konkrēti apzīmē attieksmi pret vietu, laiku, darbības veidu, bet adjektīvi ar *-īg-* ieguvuši abstraktāka vispārinājuma raksturu (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 286; Ceplīte, Ceplītis 1997, 44).

Trešais sastopamais adjektīvu paronīmu pāru veids, kurā iesaistās adjektīvi ar *-īg-*, ir sufiksālie paronīmi ar *-īg-* un *-ain-*, piemēram, *kļūdīgs* ‘aplams’ – *kļūdainš* ‘ar kļūdām’. Šis tips nav tik izplatīts, un samērā liela daļa šādu atvasinājumu valodā funkcionē kā varianti, piemēram, *spocīgs // spokainš, svelmīgs // svelmainš, tvanīgs // tvanainš, vējīgs // vējainš*.

Adjektīvi ar sufiksu *-īg-* biežāk nekā citi sufiksāli atvasinātie adjektīvi ir saistāmi ar **kvalificētājpazīmi**, kas saistāma ar nozīmes pārnesumu. Adjektīvi ar *-īg-* bieži norāda uz netiešu līdzību ar motivētājpārda nosaukto reāliju. Adjektīvi, kas atvasināti ar citiem sufiksiem, galvenokārt norāda uz tiešu saistību ar motivētājpārda ietverto reāliju. Šis ir viens no svarīgākajiem iemesliem, kas ļauj atvasinājumus ar *-īg-* lietot atšķirīgā kontekstā.

Turpmāk detalizēti aplūkoti tie izplatītākie paronīmu pāri, kuros ir sastopami adjektīvi ar sufiksu *-īg-*:

- 1) paronīmu pāri ar *-īg-* un *-isk-*,
- 2) paronīmu pāri ar *-īg-* un *-ēj-*,
- 3) paronīmu pāri ar *-īg-* un *-ain-*.

4.2.2.1.1. Paronīmu pāri ar *-īg-* un *-isk-*

Adjektīvu atvasinājumi ar *-īg-* un *-isk-* bieži iesaistās paronīmu pāros, tāpēc tie ir plašāk aprakstīti normatīvajos materiālos. Tradicionāli tiek norādīts, ka latviešu valodā šiem sufiksiem ir atšķirīga nozīme, kas īstenojas semantiski diferencējamās adjektīvos (sk.

Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 253; Saule-Sleine 1965; Saule-Sleine 1967; Freimane 1993, 107–108; Skujiņa 2003, 59–60 u. c.). Tomēr valodas praksē adjektīvi ar šiem sufiksiem bieži vien tiek jaukti, jo to nozīmes atšķirība ne vienmēr ir skaidri uztverama. Cēloņi tam meklējami pašā valodas sistēmā. Abi sufiksi latviešu valodā tiek izmantoti, lai nosauktu kādu kvalitatīvu pazīmi, tātad tiem ir sinonīmiska funkcija vārddarināšanas procesā. Vērojumi latviešu rakstu valodas materiālā liecina, ka vēl 19. gadsimta 90. gadu sākumā adjektīvu sufikss *-īg-* ir daudz vairāk lietots nekā sufikss *-isk-*, bet 20. gadsimtā strauji palielinās ar sufiksu *-isk-* atvasināto adjektīvu skaits (par to sk. Blinkena 2002, 195–196). 20. gs. otrajā pusē adjektīvi ar sufiksu *-isk-* jau ir izplatītākais adjektīvu derivatīvais tips publicistikā un zinātniskos tekstos (sk. Клявиня 1969, 59).

“Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” ir norādīts: “Ja adjektīvi ar izskaņām *-īgs*, *-īga* apzīmē palaikam aktīvu pastāvīgāka rakstura abstraktu īpašību, tad adjektīvi ar *-isks*, *-iska* savā nozīmē izsaka atbilstību kāda priekšmeta (plašākā nozīmē) kādai (bieži vien ārējai) pazīmei, kas priekšmetam dažkārt var piemist arī neilgu laiku” (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 253). Atvasinājumiem ar *-isk-* ir raksturīgi izteikt tiešu atbilstību ar motivētājpārdā nosaukto īstenības nojēgumu vai tam raksturīgu pazīmi, piemēram, *kareivisks* ir ‘tāds, kas raksturīgs karavīram, kareivim’, *saturisks* ir ‘tāds, kas saistīts ar saturu’, *valodisks* ir ‘tāds, kas ir saistīts ar valodu’. Šī tiešā atbilstme parasti norāda uz kādu vispārinātu, bieži vien ārēji tveramu pazīmi, kas ir saistāma ar ārējām izpausmēm – izskatu, uzvedību u. tml. Turpretī adjektīvi ar *-īg-* nosauc abstraktāku pazīmi, kas bieži nav tieši saistāma ar motivētājpārdā ietverto īstenības objektu, bet norāda uz tieši vai netieši uztveramu līdzību ar motivētājpārda nojēgumu.

Salīdzināsim paronīmus *kareivīgs* – *kareivisks*:

kareivīgs	kareivisks
1. <i>Tāds, kas mēdz bieži karot, nebaidās no cīņas; drosmīgs; tāds, kas mēdz uzsākt konfliktu, strīdu.</i>	<i>Tāds, kas raksturīgs, piemīt kareivim vai karavīram; militārs.</i>
2. <i>Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.</i>	
3. <i>Pār. Tāds (dzīvnieks), kas mēdz kauties, uzbrukt.</i>	

(LVV 2006, 486)

SE	<i>kareivīgs(1)</i>	<i>kareivisks</i>
‘militārs’	-	+
‘kareivis’	-	+
‘drosmīgs’	+	-
‘konfliktu rosinošs’	+	-
‘strīdu rosinošs’	+	-

Adjektīvs *kareivīgs* norāda uz vispārinātām psihiskām īpašībām, kas raksturīgas ar motivētājvārdu nosauktai personai, bet *kareivisks* ir saistāms ar motivētājvārda *kareivis* ārēji tveramām pazīmēm. Adjektīvam ar *-īg-* ir identificēti DSE ‘drosmīgs’, DSE ‘konfliktu rosinošs’, DSE ‘strīdu rosinošs’, kas norāda uz netiešu saistību ar motivētājvārda nosaukto reāliju un ko var vispārināt kā DSE ‘**abstrahēti līdzīgs**’, savukārt adjektīvam ar sufiksu *-isk-* ir raksturīgi DSE ‘militārs’ un DSE ‘kareivis’, ko var vispārināt kā DSE ‘**atbilstošs**’ ar motivētājvārdu nosauktai reālijai. “Adjektīvs *kareivīgs* apzīmē no pamatvārda nozīmes abstrahētu aktīvu īpašību: tāds, kam piemīt karošanas tieksme, drosme, cīņas prieks; adjektīvs *kareivisks* izsaka atbilstību kareivim nevis kādās psihiskās īpašībās, bet kādai vispārinātai, ārēji tveramai kareivju pazīmei – piem., *kareivisks izskats, kareiviska stāja*. Kāds var izskatīties *kareivisks* un nebūt *kareivīgs*, kāds varētu būt *kareivīgs*, bet neizskatīties *kareivisks*” (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 254). Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa materiāli liecina, ka valodas praksē ir izplatītāks adjektīvs *kareivīgs*³⁷, kas lielākoties tiek lietots atbilstoši vārdnīcā fiksētai nozīmei, piemēram, *kareivīgs gars, kareivīgie kurši, kareivīga cilts, kareivīgs organizācija* (K), savukārt adjektīvs *kareivisks* ir sastopams retāk:

kareivisks

(..) *svarīgākais priekšnoteikums ir paturēt savu krietno pilsonisko un kareivisko stāju vienmēr un visur. (K)*

Ņemot vērā radušos situāciju, nelaiķi apbedījām ar kareivisku godu. (K)

Ir sastopami arī konteksti, kuros atvasinājums ar *-isk-* ir lietots neprecīzi, proti, adjektīva *kareivīgs* pamatnozīmē:

(..) *Rīgā vispār valda brašs kareivisks [precīzāk – kareivīgs] gars. (K)*

Kad to pavēstīja tautai, tad kara nometnē izcēlās milzīgas vaimanas un gaudas, un visa kareiviskā [precīzāk – kareivīgā] vīrišķība izgaisa. (K)

Līdzīgā veidā var diferencēt paronīmus *cilvēcīgs* – *cilvēcisks*:

cilvēcīgs	cilvēcisks
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds (cilvēks), kas izturas pret citiem ar cieņu un atsaucību; labsirdīgs, līdzjūtīgs.</i> 2. <i>Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.</i> 	<i>Tāds, kas raksturīgs cilvēkam; tāds, kurā izpaužas cilvēkam raksturīgas īpašības.</i>

(LVV 2006, 204)

³⁷ Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā adjektīvs *kareivīgs* konstatēts 144 reizes, bet *kareivisks* – 14 reizi.

SE	<i>cilvēcīgs(1)</i>	<i>cilvēcisks</i>
‘cilvēks’	+	+
‘īpašības, pazīmes (cilvēka)’	-	+
‘cieņa’	+	-
‘atsaucība’	+	-
‘labsirdība’	+	-
‘līdzjūtība’	+	-

Adjektīvam ar *-īg-* ir raksturīgi vairāki DSE, kas nosauc abstrahētas psihiskas īpašības, kurām ir netieša saistība ar motivētārvārda nojēgumu: DSE *atsaucība*, DSE *‘cieņa’*, DSE *‘labsirdība’*, DSE *līdzjūtība*. Tās liecina par kvalificējošu salīdzinājumu, ko var vispārināt un formulēt kā **DSE** komplektu **‘abstrahēti līdzīgs’**. Savukārt adjektīvs ar *-isk-* ietver DSE *‘īpašības, pazīmes (cilvēka)’*, kas norāda uz tiešu kvalitatīvu atbilstību ar motivētārvārdu nosaukto reāliju un atbilst iepriekš vispārināti definētajam **DSE** **‘atbilstošs’**. Valodas praksē šie paronīmi lielākoties tiek diferencēti pēc nozīmes:

cilvēcīgs

Imants un Ineta ir gatavi doties uz Taizemi atkal, jo cilvēcīgais siltums, kas burtiski versmojis visapkārt.. (Vakara Ziņas, 2006)

cilvēcisks

Pēc tam sākas problēmas, jo attiecību pamati tiek balstīti uz cilvēciskām vājībām.. (Vakara Ziņas, 2006)

Plus vēl cilvēciskā daba lūrēt pa atslēgas caurumu – tur neko nevar darīt. (Ieva, 2005)

Piemēram, skapīša durvis ir acis un atvilkne – mute darbā “Skapītis” (1990) vai arī metāla gabals ieguvis cilvēciskus vaibstus darbā “Metāls” (1990) u. tml. (Neatkarīgā Rīta Avīze, 2006)

Tomēr ir sastopami arī piemēri, kuros vērojams neprecīzs lietojums:

Mihails saudzīgi liek plaukstā mēnesi vecu purva bruņurupucīti, uzliela stiprās ķepiņas, rāda, cik čaulainim pavisam cilvēcīga [precīzāk – cilvēciska] nabiņa. (Mēs, 2006)

Tāda pati nozīmes diferenciacija ir identificējama arī paronīmu pāri *necilvēcīgs* ‘nežēlīgs’ – *necilvēcisks* ‘cilvēkam neraksturīgs’, kā arī līdzīgā veidā var diferencēt paronīmus *varonīgs* ‘drosmīgs’ – *varonisks* ‘raksturīgs varonim’, *zvērīgs* ‘nežēlīgs’ – *zvērisks* ‘dzīvniecisks’ u. tml.

Ja motivētārvārds nosauc kādu abstraktu parādību, atvasinātie adjektīvi ar *-īg-* un *-isk-* ir grūtāk diferencējami. Tā piemēram, grūti ir šķirt adjektīvu *dvēselīgs* – *dvēselisks* nozīmes, ko motivē vārds *dvēsele*.

dvēselīgs	dvēselisks
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Jūtīgs, ar dziļu, bagātu dvēseli; tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.</i> 2. <i>Tāds, kurā izteiktas dziļas jūtas, pausts dziļš pārdzīvojums; dvēselisks (2).</i> 3. <i>Dvēselisks (1).</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Saistīts ar dvēseli.</i> 2. <i>Tāds, kurā izteiktas dziļas jūtas, pausts dziļš pārdzīvojums; dvēselīgs (2).</i> 3. <i>Dvēselīgs (1).</i>

(LVV 2006, 262)

Ja salīdzina abu adjektīvu vārdnīcā fiksētās pamatnozīmes, var konstatēt vairākus DSE:

SE	<i>dvēselīgs(1)</i>	<i>dvēselisks(1)</i>
‘dvēsele’	+	+
‘jūtīgs’	+	-
‘dziļa (dvēsele)’	+	-
‘bagāta (dvēsele)’	+	-

Līdzīgi kā iepriekš adjektīvs *dvēselīgs* nosauc pazīmi, kas norāda uz dziļu dvēseli, kas izpaužas bagātīgā jūtīgumā un pārdzīvojumos, bet adjektīvam ar *-isk-* ir raksturīga tieša atbilstme ar motivētārvārdu – ‘saistīts ar dvēseli’, proti, **DSE ‘atbilstošs’**. Galvenie DSE ir DSE ‘jūtīgs’, DSE ‘dziļa (dvēsele)’, DSE ‘bagāta (dvēsele)’, un tie ir vispārināmi kā **DSE komplekts ‘abstrahēti līdzīgs’** – piemīt atvasinājumam ar *-īg-*.

Līdzīgas grūtības sagādā adjektīvi *dabīgs* – *dabisks*, kuru nozīme ir ļoti tuva.

dabīgs	dabisks
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas atbilst (cilvēka) dabai, raksturam; tāds, kurā izpaužas (cilvēka) daba; nemākslots.</i> 2. <i>Dabisks (1, 2, 3).</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas radies dabā vai eksistē dabā.</i> 2. <i>Atbilstošs dabas likumiem; tāds, ko nosaka dabas likumi.</i> 3. <i>Tāds, kas saskan ar (parādību) dabu, būtību.</i> 4. <i>Tāds, kas atbilst (cilvēka) dabai, raksturam; tāds, kas piemīt jau no dabas; patiess īsts, arī nemākslots.</i>

(LVV 2006, 215)

(LVV 2006, 215–216)

Salīdzinot abu vārdu pamatnozīmes, var konstatēt šādus DSE:

SE	<i>dabīgs(1)</i>	<i>dabisks(1)</i>
‘daba’	+	+
‘cilvēka (daba)’	+	-
‘raksturs’	+	-
‘nemākslots’	+	-

Tāpat kā iepriekš minētajos piemēros, arī šoreiz adjektīvs ar *-īg-* norāda uz abstrahētu līdzību, kas galvenokārt izpaužas cilvēka raksturā, darbībā, bet adjektīvs ar *-isk-* nosauc

pazīmi, kas liecina par tiešu atbilstību motivētārvārdā nosaukto reāliju, proti, dabu, – ‘radies vai eksistē dabā’. Tāda pati nozīmes atšķirība ir fiksēta arī paronīmu *nedabīgs* – *nedabisks* pamatnozīmē. Mūsdienu latviešu valodas teksta korpusa materiāli apliecina, ka šie adjektīvi valodas praksē ir grūti diferencējami un biežāk tiek lietoti kā varianti: *dabīga attīstība* // *dabiska attīstība*, *dabīga valoda* // *dabiska valoda*, *dabīgs šķērslis* // *dabisks šķērslis* (K) u. tml. Arī publicistikā ir vērojama līdzīga tendence:

dabīgs* – *dabisks

*Eļļas koka sviests ir viens no visefektīvākajām **dabiskajām izejvielām** ādas barošanai ..* (Ieva, 2005)

*Mūsaprāt, **dabīga izejviela** ir priekšrocība piena produktu tirgū.* (Dienas Bizness, 2006)

*Atceries: ķemmējot matus ar suku, kurai ir **dabiska materiāla** sari, mati mazāk elektrizēsies.* (Ieva, 2006)

*Lauku tūristi par savām atpūtas vietām izvēlas senlaicīgas ēkas, kas celtas un iekārtotas no **dabīgiem materiāliem**.* (Neatkarīgā Rīta Avīze, 2002)

*Nāves jūras sāļi ir unikāls **dabīgs stimulators** ādas atjaunošanas procesā.* (Sievietes Pasaule, 2002)

*Lietošanas termiņu ietekmē arī apiņu kvalitāte, jo apiņi ir **dabisks antiseptiķis**.* (Neatkarīgā Rīta Avīze, 2006)

Tāpat valodas praksē grūti ir diferencēt adjektīvus *personīgs* – *personisks*. 20. gs. otrajā pusē šo vārdu lietojumu ir pētījusi M. Saule-Sleine (Saule-Sleine 1965). Analizējot šos adjektīvus gan sinhroniskā, gan diahroniskā aspektā, viņa secina, ka abus atvasinājumus lieto nediferencēti, un izplatītāks ir vārds *personisks*. Mūsdienu latviešu valodas teksta korpusa materiāli uzrāda, ka izplatītāks ir adjektīvs *personīgs*³⁸, tomēr valodas praksē tie tiek lietoti kā varianti:

personīgs* – *personisks

*Mani ieteikumi balstīti tikai uz **personisko pieredzi** pēdējo gadu laikā.* (K)

*Tā kā šī Aikid mājas lapa ir veidota, balstoties uz manu **personīgo pieredzi** (..) (K)*

*Viņu dēvē par visnoslēpumaināko aktrisi, kas rūpīgi slēpj savu iekšējo pasauli un **personisko dzīvi** no ziņkārīgām acīm.* (K)

*Kas var būt dārgāks par **personīgo dzīvi**? (K)*

³⁸ Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā adjektīvs *personīgs* ir konstatēts 8597 reizes, bet adjektīvs *personisks* – 4582 reizes.

*Pakalpojumi un publiski pienākumi nevar būt pakļauti **personīgā labuma** un izdevīguma gūšanai. (K)*

*(..) piedalīties karadarbībā pamudinājusi galvenokārt vēlme iegūt **personisko labumu** (..) (K)*

*Mazāk svarīga ir **personiska attieksme** un uzmanība (..) (K)*

*Manuprāt, jautājums bija par citu tēmu, un netika prasīta mūsu **personīgā attieksme** (..) (K)*

Salīdzinot abu vārdu pamatnozīmes, var konstatēt vairākus DSE.

personīgs <i>Tāds, kam piemīt personas īpašības.</i>	personisks <i>1. Tāds, kas pieder, ir paredzēts kādai personai. 2. Tāds, kas attiecas uz atsevišķu personu, ir ar to saistīts.</i>
--	--

(LVV 2006, 823)

SE	<i>personīgs</i>	<i>personisks(1)</i>
‘persona’	+	+
‘piederēt’	-	+
‘paredzēts’	-	+
‘īpašības (personas)’	+	-

Līdzīgi kā iepriekš aprakstītajos piemēros, arī šajā gadījumā adjektīvs ar sufiksu *-īg-* norāda uz netieši uztveramu līdzību ar motivētājevārdu *persona*, raksturojot pazīmi, kas saistāma ar cilvēka psihi un pasauluztveri, piemēram, *personīgs pārdzīvojums* (piemīt personai, raksturo personas savdabīgo uztveri), *personīga attieksme*. Šim vārdam ir tuvs sinonīms *subjektīvs*. Savukārt adjektīvu ar *-isk-* var izmantot, lai raksturotu kādu pazīmi, kas tieši attiecināma uz personu, piemēram, *personisks īpašums*, *personiskā dzīve* u. tml. Tuvs sinonīms šim vārdam ir aizguvums *privāts*.

Ekscerpētais materiāls liecina, ka adjektīvu substantīvu ar *-īg-* un *-isk-* diferencēšana ir saistīta ar **nozīmes pārnese**, jo adjektīvi ar *-īg-* mēdz nosaukt abstrahētu pazīmi, kas ir radusies nozīmes pārnese rezultātā – adjektīvs ar *-īg-* nosauc kādu cilvēkam raksturīgu psihisko norišu īpašību, metaforiskā izteiksmē izceļot kādu nedzīvam objektam raksturīgu pazīmi. Daudzos gadījumos šādi vienas saknes atvasinājumi ar *-īg-* un *-isk-* ir nostiprinājušies atšķirīgos kontekstos un netiek jaukti valodas praksē. Piemēram, metaforiska nozīme palīdz šķirt adjektīvu *saturīgs* – *saturisks* semantiku.

saturīgs <i>1. Tāds, kam ir vērtīgs, bagātīgs saturs. 2. Tāds, kura sastāvdaļas stingri turas kopā.</i>	saturisks <i>Tāds, kas saistīts ar (kā) saturu, attiecas uz saturu.</i>
---	---

(LVV 2006, 871)

SE	<i>saturīgs(1)</i>	<i>saturisks</i>
‘saturš’	+	+
‘saistīts (ar saturu)’	-	+
‘vērtīgs’	+	-
‘bagātīgs’	+	-

Adjektīvam *saturīgs* raksturīgie DSE ‘vērtīgs’ un DSE ‘bagātīgs’ norāda uz nozīmes pārnesumu, kas ir saistāms ar jau iepriekš raksturoto DSE ‘**abstrahēti līdzīgs**’. Izmantojot nozīmes pārnesumu, pēc nozīmes ir šķirti arī citi adjektīvu pāri, piemēram, *skanīgs* ‘labi uztverams, dzirdei tīkams’ – *skanisks* ‘saistīts ar skaņu’, *valodīgs* ‘runīgs’ – *valodisks* ‘saistīts ar valodu’ u. c.

Interesanti, ka valodas praksē ir sastopami arī tādi gadījumi, kad adjektīvi ar sufiksiem *-īg-* un *-isk-* no normatīvā viedokļa netiek diferencēti, bet valodas lietotāji tos apzināti diferencē vai arī darina okazionālus adjektīvus, aktualizējot adjektīviem ar sufiksu *-isk-* DSE ‘**atbilstošs**’, bet adjektīviem ar sufiksu *-īg-* DSE ‘**abstrahēti līdzīgs**’. Tā, piemēram, latviešu literārajā valodā sinonīmiski funkcionē tādi adjektīvi kā *cūcīgs* – *cūcisks*, *lācīgs* – *lācisks*, *zilonīgs* – *zilonisks* u. tml. Šajos piemēros atvasinājumi ar *-isk-* nav tieši attiecināmi uz motivētārvārdā nosaukto īstenības objektu, bet ir ieguvuši kvalificējošu nozīmi un pēc nozīmes atbilst atvasinājumiem ar sufiksu *-īg-*.

cūcīgs <i>Ļoti netīrīgs, nevīžīgs.</i>	cūcisks apv. <i>Netīrīgs, nekārtīgs.</i>
lācīgs <i>Neveikls, tūlīgs, arī smagnējs (par cilvēku).</i>	lācisks <i>Lācīgs.</i>

(<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 15.03.2010.]

Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa materiālos ir atrodami piemēri, kas liecina, ka valodas lietotāji šādus adjektīvus mēdz diferencēt, izmantojot atvasinājumus ar *-isk-*, lai raksturotu pazīmi, kas ir tieši saistāma ar motivētārvārdā nosaukto reāliju. Ilustrācijai divi piemēri, kuros vārdi *cūcisks* un *lācisks* ir tieši saistāmi ar motivētārvārda nozīmi un ietver DSE ‘atbilstošs’:

*Lai gan cūciņas nu ir izglābtas no bāreņu grūtā likteņa, tām draud citas briesmas – pastāv iespēja zaudēt savu **cūcisko** identitāti. Pašreiz sivēniem jau novērojamas dažas kucēnu uzvedības pazīmes, kas pagaidām gan apkārtējos neapdraud. (K)*

Patiesībā šī raksta iemesls ir albums Fresh Evergreen, kurā Kārlis, pēc paša vārdiem, bišķiņ jocīgākās jeb lāciskākās³⁹ versijās aranžējis klasiskas popdziesmas, kuras ir daudz vecākas par viņu pašu (K)

Kopumā var secināt, ka latviešu valodā ir tendence semantiski diferencēt adjektīvus ar *-īg-* un *-isk-*. Mēģinot vispārināt atšķirīgos DSE pēc vārddarināšanas tipā dominējošās vārddarināšanas nozīmes, var secināt, ka paronīmiem ar *-īg-* var konstatēt vairākus konkrētai nozīmei raksturīgus DSE, kas nosauc psihiskas īpašības, kuros netieši saistāmas ar motivētālvārda nojēgumu, un vispārinot tās dēvētas par **DSE ‘abstrahēti līdzīgs’** (*cilvēcīgs* ‘līdzjūtīgs’, *kareivīgs* ‘drosmīgs’, *dvēselīgs* ‘jūtīgs’), savukārt paronīmiem ar *-isk-* ir raksturīgs vispārināts **DSE ‘atbilstošs’** (*cilvēcīks* ‘raksturīgs cilvēkam’, *kareivīks* ‘raksturīgs kareivim’, *dvēselīks* ‘saistīts ar dvēseli’), kas norāda uz tiešu atbilsmi ar motivētālvārda nosaukto nojēgumu. Paronīmu diferencēšana un lietošana atšķirīgos kontekstos daudzos gadījumos ir saistāma ar nozīmes pārnēsumu, kas galvenokārt ir raksturīgs atvasinājumiem ar *-īg-* (*mutīgs* ‘runīgs’, *valodīgs* ‘runīgs’).

4.2.2.1.2. Paronīmu pāri ar *-īg-* un *-ēj-*

Adjektīvi ar sufiksiem *-īg-* un *-ēj-* ir semantiski ciešāk saistīti, tāpēc to diferenciālās atšķirības ir grūtāk identificēt un raksturot. Ilustrācijai var izmantot paronīmu pāri *ilggadīgs* – *ilggadējs*, kas valodas prakses materiālos ir minēts kā diferencējams vārdu pāris. Abu vārdu semantika ir ļoti tuva, jo tie abi norāda uz ilgāku laiku pastāvošu darbību. Adjektīvs *ilggadīgs* ieguvis abstraktu nozīmi un norāda, ka kādam priekšmetam vai parādībai piemīt jau sākotnē iedabāta īpašība pastāvēt, eksistēt ilgu gadus (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 286), bet *ilggadējs* norāda uz laiku, kurā notiek vai ir notikusi kāda darbība.

ilggadīgs	ilggadējs
<i>Tāds (augšs), kas aug vairākus gadus; daudzgadīgs.</i>	<i>Tāds, kas pastāv, darbojas, noris gadiem ilgi, vairākus, daudzus gadus, arī tāds, kas izveidojies, uzkrājies daudz gadu gaitā.</i>

(LVV 2006, 389)

SE	<i>ilggadīgs</i>	<i>ilggadējs</i>
‘gadi’	+	+
‘vairāki’	+	+

³⁹ Kontekstā domāts – komponistam un aranžētājam Kārlim Lācim raksturīgā mūzikas stilā, proti, ‘Lācim atbilstošs’.

‘augt’	+	-
‘ilgi’	-	+
‘darboties’	-	+
‘noritēt’	-	+

Atšķirības starp šiem paronīmiem ir nostiprinātas tādos piemēros kā *ilggadējs darbinieks – ilggadīgs augs* (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 285; Freimane 1993, 107; Ceplīte, Ceplītis 1997, 45), tomēr nozīmes atšķirība ir grūti uztverama. Publicistikas piemēri liecina, ka adjektīvs *ilggadīgs* palaikam tiek lietots vārda *ilggadējs* vietā:

ilggadīgs

Šis ugunsgrēks manā ilggadīgajā [precīzāk – ilggadējā] praksē ir vistraģiskākais. (Ezerzeme, 2002)

Bieži cilvēki vēlas dzirdēt vien padomu (..) vai vienkārši atvainošanos par savu tiesību aizskārumu, nevis ilggadīgu [precīzāk – ilggadēju] tiesas procesu. (Rīgas Balss, 2006)

Pēc ilggadīgiem [precīzāk – ilggadējiem] novērojumiem Vidzemē tas ir ap 10. septembri (..) (Latgales Laiks, 2003)

Labāk uztverama semantiskā atšķirība ir vērojama tajos paronīmu pāros, kuros adjektīvs ar sufiksu *-īg-* raksturo izplatību telpā, resp., saistāms ar telpas aspektu, savukārt adjektīvs ar *-ēj-* nosauc pazīmi, kas ir saistāma ar temporālo, resp., laika aspektu. Piemēram, šādu semantisko atšķirību var identificēt paronīmu pāri *divkārtīgs – divkārtējs*.

divkārtīgs	divkārtējs
<ol style="list-style-type: none"> <i>Divas reizes lielāks.</i> <i>Tāds, kas sastāv no divām daļām, kārtām.</i> 	<i>Tāds, kas atkārtots, arī darīts divas reizes; tāds, kas veicis (ko) divas reizes.</i>

(LVV 2006, 250)

SE	<i>divkārtīgs(1)</i>	<i>divkārtējs</i>
‘divreiz’	+	+
‘liels’	+	-
‘atkārtoties’	-	+

DSE ‘liels’, kas ir raksturīgs adjektīvam ar *-īg-*, norāda uz priekšmeta vai parādības kvantitatīvu palielināšanos telpiskā aspektā, savukārt **DSE ‘atkārtoties’**, ko var identificēt adjektīvam ar sufiksu *-ēj-*, norāda uz laikā atkārtotu darbību. Tāda pati atšķirība ir konstatējama arī paronīmu pāros *vienkārtīgs* ‘viena kārtā’ – *vienkārtējs* ‘viena reize’, *trīskārtīgs* ‘trīs kārtas’ – *trīskārtējs* ‘trīs reizes’, *vairākkārtīgs* ‘vairākas kārtas’ –

vairākkārtējs ‘vairākas reizes’, *daudzkārtīgs* ‘daudzas kārtas’ – *daudzkārtējs* ‘daudzas reizes’ u. tml.

Temporāli un telpiski diferencēta nozīmes atšķirība ir identificējama arī paronīmu pāri *pirmatnīgs* – *pirmatnējs*.

pirmatnīgs <i>Tāds, kas saistīts ar (kā) veidošanās, attīstības sākumu, tāds, kas saglabājies sākotnējā, neskartā veidā.</i>	pirmatnējs <i>Tāds, kas attiecas uz vissenāko attīstības periodu (cilvēces, dabas vēsturē).</i>
--	---

(LVV 2006, 855)

Adjektīvs *pirmatnīgs* akcentē parādības sākotnējo, vienkāršoto veidolu, savukārt djektīvs *pirmatnējs* ir attiecināms uz sākotnējo attīstības laika posmu, kas ir vēsturiski nosacīts. Valodas prakses materiāli liecina, ka šie adjektīvi dažkārt tiek lietoti kā varianti vienā un tai pašā kontekstā bez nozīmes atšķirības: *pirmatnēja vide* // *pirmatnīga vide*, *pirmatnējs cilvēks* // *pirmatnīgs cilvēks*, *pirmatnējs mežs* // *pirmatnīgi džungļi* (K).

Grūti diferencējami ir adjektīvi *kopīgs* – *kopējs*, un valodas praksē tie bieži tiek lietoti kā varianti bez nozīmes atšķirības, piemēram:

kopīgs – kopējs

*Viņš ir uzsācis **kopējās** mantas izvešanu.* (Ieva, 2006)

*(..) abu manta ir **kopīga**.* (Privātā Dzīve, 2006)

*Satiekoties ar savām konkurentēm, bieži vien sapratu, ka man neveidojas **kopīga** valoda ar meitenēm (..) (Kas Jauns, 2006)*

*Tā kā jūs vienmēr ir interesējuši “citādie” un tie, kas ir pilnīgi pretēji jums, viegli atradīsiet ar viņiem **kopēju** valodu (..) (Tava Programma, 2004)*

Arī vārdnīcā fiksētās nozīmes ir ļoti līdzīgas.

kopīgs <i>Tāds, kas saistīts ar visiem (vairākiem), attiecas uz visiem (vairākiem).</i>	kopējs 1. Tāds, kas attiecas uz visiem (vairākiem); tāds, ko realizē kopā ar citu (citiem); tāds, kas pieder visiem (vairākiem), ko lieto visi (vairāki). 2. Viss; tāds, kas iegūts summējot (ko).
---	---

(LVV 2006, 534)

SE	<i>kopīgs</i>	<i>kopējs(1)</i>
‘visi (vairāki)’	+	+
‘attiekties’	+	+
‘piederēt’	-	+
‘lietot’	-	+

Adjektīvs ar sufiksu *-īg-* raksturo abstrahētu kopību, piemēram, *kopīgas intereses*, *kopīgas vēlmes*, *kopīgs pasākums*, savukārt DSE ‘**piederēt**’ un DSE ‘**lietot**’ liecina, ka pazīme, kas izteikta ar adjektīvu *kopējs*, raksturo telpiski uztveramu reāliju, piemēram, *kopējs dzīvoklis*, *kopējs īpašums*, *kopējs draugs*, *kopējas lietošanas telpas*. V. Skujiņa par šo adjektīvu diferenciaciju raksta: “*Kopīgs* – ‘kas pieder vairākiem vai daudziem’ (*kopīgs īpašums*), ‘kas vienāds vairākiem vai daudziem’ (*kopīgas intereses*), ‘ko veic, izpilda vairāki vai daudzi’ (*kopīgs uzdevums*), *kopējs* – ‘ko vieno viena vieta vai laiks’ (*kopējs dzīvoklis*, *kopējs brauciens*), ‘kas iegūts apvienojot, summējot’ (*kopējais garums*, *tilpums*), ‘kas attiecas uz vairākiem vai daudziem’ (*kopējs draugs*)” (Krūmiņa, Skujiņa 2002, 66; Skujiņa 2003, 58).

Ja adjektīvi ar *-īg-* ir attālinājušies no motivētātvārdā nosauktās īstenības reālijas tiešās nozīmes, tie ir saistāmi ar **nozīmes pārnese**. Piemēram, izmantojot nozīmes pārnese, var diferencēt paronīmus *vienpusīgs* – *vienpusējs*. Šajā paronīmu pāri adjektīvs ar sufiksu *-īg-* ir saistāms ar nozīmes pārnese.

vienpusīgs	vienpusējs
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas aptver tikai kādu vienu parādību, vienu aspektu, vērsts tikai vienā virzienā.</i> 2. <i>Tāds (cilvēks), kam ir šauras, ierobežotas intereses, zināšanas (parasti par ko vienu).</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas skar, aptver tikai vienu pusi.</i> 2. <i>Tāds, ko veic, kurā iesaistīts tikai viens dalībnieks, viena (piem., pretinieku) puse.</i> 3. <i>Tāds, kas notiek, ir vērsts tikai vienā virzienā.</i>

(LVV 2006, 1173)

SE	<i>vienpusīgs(1)</i>	<i>vienpusējs(1)</i>
‘viens’	+	+
‘puse’	-	+
‘skart’	-	+
‘parādība’	+	-
‘aspekts’	+	-

Adjektīvs *vienpusīgs* ir attiecināms uz nozīmes pārnese, proti, tas raksturo reāliju, kas ir vienā aspektā ierobežota (sk. 73. lpp.), bet *vienpusējs* nosauc pazīmi, kas telpiski skar kāda objekta vienu pusi, piemēram, *vienpusējs pārklājums*:

vienpusīgs

Katram labi zināms, ka vēsturi raksta uzvarētāji, līdz ar to tā vienmēr būs vienpusīga. (9K)

Mēs esam aizsūtījuši vēstuli redakcijai par to, ka šis raksts ir vienpusīgs un pārāk tendenciozs. (K)

*Mēs ar kolēģiem bieži runājam par to, kad vienreiz beigsies **vienpusīgā** mūzikas uztveršana (..) (K)*

*Viņa nav **vienpusīga** sieviete (..) (K)*

*Pārspīlētā rūpniecības attīstība ved pie dabas degradācijas un **vienpusīga** racionālisma (..) (K)*

vienpusējs

*Krievijas rīcība ir **vienpusēja** un pretrunā ar vispārpieņemtām starptautiskām normām. (K)*

*Ir pierādīts, ka mūsdienās **vienpusējas** krūšu kurvja vaļējas traumas gadījumā, vienmēr ir pietiekoši daudz laika (..) (K)*

*Jelgavā tikās Latvijas un Lietuvas pilnvarotie robežas pārstāvji un parakstīja vienošanos par **vienpusējo** robežkontroles uzsākšanu četros robežkontroles punktos (..) (K)*

*Zīme var būt plakana, projekcijas vai telpiskas formas ar **vienpusēju** vai abpusēju piktogrammu. (K)*

*Šajos apstākļos tālākā **vienpusējā** līguma saistību izpilde neatbilst airBaltic komerciālajām interesēm (..) (K)*

Līdzīgā veidā tiek šķirti adjektīvi *daudzpusīgs* ‘plašs, bagātīgs’ – *daudzpusējs* ‘vairāki dalībnieki’ (sk. 33.–34. lpp.).

Nozīmes pārnese kā diferencētājpazīmi var izmantot arī paronīmu *vienreizīgs* – *vienreizējs* (sk. 41. lpp.) diferencēšanā.

vienreizīgs	vienreizējs
<i>Tāds, kam piemīt izcilas īpašības, nepārspējams; neparasts.</i>	<ol style="list-style-type: none"><i>Tāds, kas derīgs tikai vienai reizei, ir spēkā tikai vienu reizi.</i><i>Tāds, ko veic, kas notiek vienu reizi, vienā reizē; tāds, ko saņem tikai vienu reizi.</i>

(LVV 2006, 1173)

SE	<i>vienreizīgs</i>	<i>vienreizējs(1)</i>
‘vienreiz’	-	+
‘derīgs’	-	+
‘izcils’	+	-
‘nepārspējams’	+	-
‘neparasts’	+	-

Adjektīvs *vienreizīgs* izsaka metaforisku nozīmes pārnese, bet adjektīvs *vienreizējs* nosauc pazīmi, kas ir tieši saistāma ar motivētājpazīmē ietverto semantiku. Šo atšķirību var izmantot arī kontekstā:

vienreizīgs

*Netiku pats dzirdējis, bet tā bija **vienreizīga**, dedzīga uzruna tautai ar aicinājumu pildīt pienākumu (..) (K)*

*Mēs uzsveram, ka Augšdaugava ir **vienreizīga** savā dabas daudzveidībā un pelna Eiropas nozīmes aizsardzības statusu. (K)*

*Abiem projekta dalībniekiem bija **vienreizīga** iespēja piedalīties AFK rīkotajā apmācības kursā (..) (K)*

*Paldies it īpaši Erenštreita kungam par viņa **vienreizīgiem** nopelniem šā lauka attīstīšanā un šā festivāla koncepcijā (..)*

vienreizējs

*(..) var piešķirt ģimenei **vienreizēju** pabalstu ārkārtas situācijā (..) (K)*

*(..) invaliditātes grupa netiek piešķirta, šim karavīram tiek izmaksāta **vienreizēja** kompensācija (..) (K)*

*Kafejnīcu uz laiku slēdza, lai tur veiktu dezinfekciju un trauku nomaiņu uz **vienreizējās** lietošanas traukiem. (K)*

*(..) pieļaujama **vienreizēja** iebraukšana vai izbraukšana, tranzīta vīzas **vienreizējs** vai divreizējs tranzīts (..) (K)*

Tādā pašā veidā var diferencēt paronīmus *pirmreizīgs* ‘unikāls’ – *pirmreizējs* ‘pirmā reize’.

Latviešu valodā pēc nozīmes tiek diferencēti paronīmi *vispārīgs* – *vispārējs*.

vispārīgs	vispārējs
<i>Tāds, kas parādās plašā, nespecializētā, nedetalizētā veidā.</i>	<i>Tāds, kas attiecas uz visiem, visu, aptver visus, visu.</i>

(LVV 2006, 1185)

SE	<i>vispārīgs</i>	<i>vispārējs</i>
‘visi’	-	+
‘aptvert’	-	+
‘nespecializēts’	+	-
‘nedetalizēts’	+	-

Pēc nozīmes salīdzinājuma var konstatēt, ka adjektīvs *vispārīgs* nosauc abstrahētu parādības pazīmi, bet adjektīvs *vispārējs* telpiskā aspektā attiecas uz visiem. “Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” šo adjektīvu semantiskā atšķirība ir skaidrota šādi: “(..) *vispārīgs* (*vispār*) ir tāds, kam ir *vispārīguma raksturs* (ne speciāls), piem., *vispārīgās debates* (ne par speciālu jautājumu), *vispārīga izglītība* (ne speciāla) u. c.; *vispārējs* norāda

attieksmi uz vietu, piem., *vispārējs sausums, vispārēja mobilizācija, vispārēja vidējā izglītība* u. c.” (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 285).

Valodas prakses materiāli liecina, ka šie vārdi lielākoties tiek diferencēti atšķirīgos kontekstos:

vispārīgs

Noslēgta vispārīga vienošanās par drukas iekārtu piederumu piegādi elektronisko iepirkumu sistēmas dalībnieku vajadzībām. (Dienas Bizness, 2006)

Ziņojumā norāda vispārīgu informāciju par organizāciju, tās mērķiem un uzdevumiem (..) (K)

Šīs lekcijas mērķis ir dot vispārīgu priekšstatu par kategorijas jēdzienu un kategoriju teorijas vietu matemātikā. (K)

Katra rūtiņa atbilst atsevišķam apgalvojumam, ko iegūst no vispārīgā apgalvojuma (..) (K)

vispārējs

21 gadu vecā meitene nomira Sanpaulu slimnīcā no vispārējas infekcijas un nieru mazspējas (..) (5 min, 2006)

Jaunās nedēļas sākumā vari nonākt vispārējas ievēribas krustugunīs (..) (Ieva, 2006)

Vispārējā stratēģijā jāiekļauj speciāli vingrojumi (..) (K)

Galu galā, mērķis taču ir vispārēja globalizācija (..) (K)

Tomēr dažkārt valodas praksē tie tiek jaukti:

Bruņas sedz tikai to ķermeņa daļu, ko tās reāli sedz, tās nedod vispārīgu [precīzāk – vispārēju] aizsardzību uz pilno zonu. (K)

Fakultātes vispārīgo [precīzāk – vispārējo] personālu pieņem darbā dekāns (..) (K)

Adjektīvi ar sufiksiem *-īg-* un *-ēj-* ir grūtāk diferencējami pēc nozīmes nekā citi sufiksālie adjektīvu paronīmi, un tiem raksturīgos DSE ir grūtāk identificēt. Kopumā adjektīviem ar sufiksu *-īg-* raksturīga abstraktāka, netieši uztverama nozīme, savukārt adjektīviem ar *-ēj-* ir konkrētāka nozīme, kas aktualizē adverbiālo nozīmes niansi. Paronīmiem ar *-īg-* var identificēt DSE, kas norāda uz **telpisko aspektu**, piemēram, **DSE 'liels'** (*divkārtīgs* 'divreiz lielāks', *trīskārtīgs* 'trīs kārtas', *vairākkārtīgs* 'vairākas kārtas'). Paronīmiem ar *-ēj-* var konstatēt DSE, kas saistāmi ar **temporālo, resp., laika aspektu**, piemēram, **DSE 'ilgi'** (*ilggadējs* 'norit ilgus gadus'), **DSE 'atkārtoties'** (*divkārtējs* 'noticis divas reizes', *trīskārtējs* 'noticis trīs reizes', *vairākkārtējs* 'noticis vairākas reizes'), **DSE**

‘sen’ (*pirmatnējs* ‘vissenākais attīstības posms’). Labāk paronīmu semantiskā diference ir vērojama tajos gadījumos, kad adjektīviem ar *-īg-* ir raksturīgs **nozīmes pārnēsums**, jo šādiem paronīmiem var konstatēt būtiskus DSE (*vienpusīgs* ‘ietver vienu aspektu’, *daudzpusīgs* ‘plašs, bagātīgs’, *vienreizīgs* ‘neatkārtojams’, *vispārīgs* ‘nedetalizēts’).

4.2.2.1.3. Paronīmu pāri ar *-īg-* un *-ain-*

Adjektīvi ar sufiksu *-ain-* tiek atvasināti no substantīviem – konkrētu, nedzīvu priekšmetu nosaukumiem (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 229), *akmeņi* → *akmeņains*, *bārda* → *bārdains*, *saule* → *saulains*, tomēr mūsdienās parādās arī atvasinājumi no abstraktiem lietvārdiem, piemēram, *pasaka* → *pasakains*, *noslēpums* → *noslēpumains*, *trauksme* → *trauksmains*. “Vārddarināšanas tipa nozīmei paplašinoties un sazarojoties, tā perifērijā izveidojas tādas nozīmes nianšes, kas tuvas vai pat identas ar citu adjektīvu darināšanas tipu nozīmēm. Substantīvu motivētajiem adjektīviem ar *-ain-* šādi nozīmes krustpunkti visbiežāk veidojas ar substantīva celma motivētajiem un izskaņas *-īgs* darinātajiem adjektīviem, piem., *sapņains* un *domīgs*” (Soida 2009, 95).

Valodas praksē ir sastopami vairāki paronīmu pāri ar sufiksu *-īg-* un *-ain-* atvasinājumiem. Šādos pāros atvasinājumi ar sufiksu *-īg-* saistāmi ar kvalitatīvo aspektu, neizceļot pazīmē ietverto objektu daudzumu, savukārt adjektīviem ar *-ain-* dominē nozīme, kas norāda uz kvantitatīvo raksturojumu. Piemēram, šo atšķirību var identificēt paronīmu pāri *zālīgs* – *zālains*. “Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” ir minēts, ka šiem adjektīviem ir nozīmes atšķirība atributīvā funkcijā, jo ar vārdkopu *zālaina pļava* konstatē pašreizējo konkrēto stāvokli, t. i., ka pļavā ir laba zāle, bet ar *zālīga pļava* – šīs īpašības resp. *zālīguma* pastāvīgumu (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 275). Līdzīgs viedoklis ir atrodams arī citos darbos (sk. Sika 1972, 129–130; Freimane 1993, 107; Grīslis 2007, 275). Mūsdienās adjektīvs *zālīgs* ir kļuvis par perifērās leksikas sastāvdaļu, jo tas vairs netiek fiksēts skaidrojošajās vārdnīcās un nav atrodams mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā.

Līdzīga nozīmes diference ir identificējama paronīmu pāri *kļūdīgs* – *kļūdains*.

kļūdīgs <i>Nepareizs, aplams.</i>	kļūdains <i>Tāds, kurā ir kļūdas.</i>
---	---

(LVV 2006, 514)

SE	<i>kļūdīgs</i>	<i>kļūdainis</i>
‘kļūda’	+	+
‘nepareizs’	+	-
‘aplams’	+	-

Adjektīvs *kļūdīgs* raksturo jēdzienu vairāk no kvalitatīvā viedokļa un norāda, ka nosauktā pazīme raksturo ar motivētārvārdu nosauktās parādības piemītību vispār (*kļūdīgs arguments, kļūdīgs lēmums, kļūdīgs uzskats*). Tam var konstatēt DSE ‘nepareizs’ un DSE ‘aplams’. Savukārt atvasinājums *kļūdainis* norāda, ka ar substantīvu nosauktai reālijai ir raksturīgas kļūdas, turklāt ir izcelts kvantitatīvais aspekts, ko varētu vispārināt kā DSE ‘piemist’ un DSE ‘daudz’, piemēram, *kļūdainis diktāts*. Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā adjektīvs *kļūdainis* ir izplatītāks nekā adjektīvs *kļūdīgs*, un tas tiek lietots, lai raksturotu substantīvu gan kvantitatīvā, gan kvalitatīvā aspektā:

kļūdainis

Gadījumā, ja ir izdarīts kļūdainis pasūtījums, lūdzam nekavējoties mūs informēt (..) (K)

Sekos virkne kļūdainu atrisinājumu (..) (K)

Norāde uz neeksistējošu lapu cita veidota ieskaites brīdī 3 par katru kļūdainu norādi (..) (K)

Šeit publicētā informācija var būt kļūdaina un nepilnīga. (K)

(..) uzdevums ir pierādīt šiem cilvēkiem un rietumu sabiedrībai kopumā, ka šāds viedoklis ir kļūdainis. (K)

Šis lēmums izrādījās kļūdainis, un tirgū radās pārprodukcija. (K)

Adjektīvu paronīmi ar sufiksiem *-īg-* un *-ain-* var būt saistāmi ar **nozīmes pārnesumu**. Parasti nozīmes pārnesums raksturīgs adjektīviem ar *-īg-*, jo tie nosauc kvalificējošu līdzību ar motivētārvārdā nosaukto reāliju. Piemēram, nozīmes pārnesums ir identificējams paronīmu pāri *sulīgs – sulains*, analizējot adjektīva *sulīgs* atvasināto nozīmi.

sulīgs	sulains
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kurā ir daudz sulas.</i> 2. <i>Spilgts; tāds, kam ir tīri, koši krāsu toņi.</i> 3. <i>pārn. Spēcīgs, pilnkanīgs (par skaņām).</i> 4. <i>pārn. Izteiksmīgs, spilgts, trāpīgs (par izteicieniem).</i> 	<i>Tāds, kas satur daudz sulas – par augiem, to daļām.</i>

(LVV 2006, 1055) (<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 25.04.2010.])

SE	<i>sulīgs(4)</i>	<i>sulains</i>
‘sula’	-	+
‘daudz’	-	+

‘augi’	-	+
‘izteiksmīgs’	+	-
‘spilgts’	+	-
‘trāpīgs’	+	-

Šī atšķirība ir sastopama valodas praksē:

sulīgs

(..) atbildēju kaut ko **sulīgu** (..) (K)

sulains

(..) nostājās viens vienā, otrs otrā pļavas galā un sāka nu tauko, **sulaino** zāli pļaut. (K)

Arī paronīmu pāri **tuksnesīgs** – **tuksnešains** var identificēt saikni ar nozīmes pārnesumu – tas ir vērojams lietojumā: adjektīvs **tuksnesīgs** tiek izmantots, ja ar adjektīvu nosauktā pazīme raksturo kādu abstraktu parādību netieši, proti, metaforiski: **tuksnesīgs klusums**, **tuksnesīgs miers**, **tuksnesīga vientulība**, **tuksnesīga klusēšana** (K), savukārt adjektīvs **tuksnešains** tiek lietots, lai raksturotu vietas, kas ietver tuksnesi vai tam līdzīgu teritoriju: **tuksnešains plašums**, **tuksnešaina planēta**, **tuksnešaina zeme**, **tuksnešaina ainava**, **tuksnešains klajums**, **tuksnešaina sala**, **tuksnešaina vieta** (K).

tuksnesīgs	tuksnešains
<i>Tāds, kas raksturīgs tuksnesim, tāds, kas līdzinās tuksnesim.</i>	<i>Tāds, kurā ir tuksnesis vai tuksnesim līdzīgi klajumi.</i>

(LVV 2006, 1111)

Skaidri uztverams nozīmes pārnesums ir identificējams tādos vārdu pāros kā **acīgs** ‘vērīgs’ – **acains** ‘ar acīm’, **ausīgs** ‘uzmanīgi klausās’ – **ausains** ‘ar ausīm’, kas valodas praksē parasti netiek jaukti.

Kopumā var secināt, ka literārajā valodā tikai daži atvasinājumi ar **-īg-** un **-ain-** tiek diferencēti, un to nosaka sufiksu vispārinātās vārddarināšanas nozīmes, kā arī tendence lietot atvasinājumus pārnestā nozīmē. Arī šajos pāros adjektīviem ar sufiksu **-īg-** ir raksturīgs DSE ‘**abstrahēti līdzīgs**’ (**tuksnesīgs** ‘līdzinās tuksnesim, tukšs, vientulīgs’), bet adjektīviem ar **-ain-** nozīmīgākie DSE ir DSE ‘**daudz**’ (**kļūdainis** ‘daudz kļūdu’, **zālainis** ‘daudz zāles’) un DSE ‘**atbilstošs**’ (**tuksnešains** ‘ir tuksnesis’). Pretstatot sufiksālo paronīmu lietošanu tiešā un pārnestā nozīmē, tie tiek diferencēti atšķirīgos kontekstos un saistīti ar atšķirīgām īstenības parādībām – atvasinājumi ar **-ain-** tieši raksturo dažādas reālijas (**zālainis** ‘daudz zāles’, **sulains** ‘daudz sulas’), savukārt atvasinājumus ar **-īg-** var lietot, raksturojot kaut ko netieši, resp., izmantojot **nozīmes pārnesumu** (**sulīgs** ‘spilgts, trāpīgs’, **tuksnesīgs** ‘līdzinās tuksnesim, tukšs, vientulīgs’).

4.2.2.2. Diferencētājsufikss *-išķ-* vienā paronīmu pāra locekļī

Sufikss *-išķ-* ir mazproduktīvs sufikss latviešu valodā (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 269; Blinkena 2002, 186). Sufikss *-išķ-* etimoloģiski ir *-isk-* variants, kas radies, apvienojoties sufiksam *-isk-* ar *-īg-* (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 268–269).

Ekscerpētajā materiālā izdevās konstatēt dažus paronīmu pārus, kuros ietilpst adjektīvs ar šo sufiksu. Piemēram, atvasinājums ar sufiksu *-išķ-* ir paronīmu pāri *lietišķs* – *lietisks*. Pagājušā gadsimta vidū tie raksturoti kā varianti (sk., piem., Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 271), tomēr mūsdienās ir stabilizējusies šo vārdu lietošana atšķirīgos kontekstos.

lietišķs	lietisks
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Nopietns; tāds, kas savā runā, rīcībā pievēršas tikai būtiskajam, vajadzīgajam, nozīmīgajam.</i> 2. <i>Tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.</i> 3. <i>Tāds, kas attiecas uz ko tieši praksē lietojamu.</i> 	<i>Priekšmetisks.</i>

(LVV 2006, 596)

SE	<i>lietišķs(1)</i>	<i>lietisks</i>
‘nopietns’	+	-
‘būtisks’	+	-
‘priekšmetisks’	-	+

Mūsdienās šie adjektīvi lielākoties ir šķirti pēc nozīmes:

lietisks

Savukārt par pilsētiņas atrašanās vietu nav nevienas tiešas norādes vai lietiska pierādījuma. (K)

Pamatlīdzekļi ir materiāli lietiski ilgtermiņa ieguldījumi (..) (K)

(..) lūdz tiesu pieprasīt lietisko pierādījumu (..)

Kā zināms, muzejs ir lielākā lietisko avotu krātuve. (K)

lietišķs

Latvijā ir liela plaisa starp lietišķo zinātņi un tās praktisko lietojumu ekonomikā. (K)

Latvijas lietišķā māksla ir ļoti savdabīga, tikai mūsu zemai raksturīga. (K)

(..) lietišķas sievietes garderobē atrodami lietišķi kostīmi un nieki to atsvaidzināšanai (..) (K)

Tomēr valodas praksē ir sastopami gadījumi, kad tie tiek jaukti (sk. 21. lpp.).

Pēc vārdnīcā fiksētās nozīmes par paronīmiem uzskatāmi adjektīvi *sievišķs* – *sievišķīgs*, *vīrišķs* – *vīrišķīgs*. Adjektīvi *sievišķs* un *vīrišķs* ar noteikto galotni izlietoti ar bioloģisku nozīmes ievirzi lauksaimniecības augu dzimumkrustošanā – *sievišķkais augs* un *vīrišķkais augs*; citādi mūsdienu latviešu literārajā valodā daudz plašāk sastopam formas *vīrišķīgs*, *sievišķīgs* (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 269). Šajos pāros diferencētājfunkciju uzņemas sufikss *-īg-*.

sievišķais <i>Tāds (piem., organisms, šūna), kur var attīstīties dīgļis, jauns organisms dzimumvairošanās ceļā vai bez apaugļošanās.</i>	sievišķīgs <i>Tāds, kam piemīt sievietēm raksturīgas īpašības, piem., maigums, graciozitāte; tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.</i>
--	--

(LVV 2006, 990)

vīrišķais <i>Tāds, kas veic apaugļotāja funkciju.</i>	vīrišķīgs 1. <i>Tāds, kas raksturīgs vīrietim.</i> 2. <i>Tāds, kas nebaidās briesmu, grūtību.</i> 3. <i>Tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.</i>
---	---

(LVV 2006, 1181)

Kopumā jāsecina, ka adjektīvi ar sufiksu *-išķ-* nav izplatīti paronīmijā. Paronīmu pāros, kuros ir sastopams sufikss *-išķ-*, galveno nozīmes diferencētājfunkciju uzņemas produktīvie sufiksi, kas ir segmentējami paronīmu pāros, proti, *-isk-* vai *-īg-*.

4.3. Verbu sufiksālā paronīmija

Verbu paronīmija **nav izplatīta** latviešu valodā – salīdzinot ar nomeniem, šī vārdšķira paronīmu pāros ir sastopama ļoti reti. Tas ir saistāms gan ar verbu vārdšķiras leksiski gramatisko nozīmi, gan ar verbu vārddarināšanas īpatnībām. E. Soida norāda, ka verbu izskaņas kā vārddarināšanas formanti ir formalizētas, jo tās ir tikai abstrakti verbālas kategorijas rādītāji vārdšķiru līmenī (Soida 2009, 203). Verbu derivatīvo sufiksu svarīgākais uzdevums ir kopā ar galotni piešķirt verbam raksturīgās gramatiskās kategorijas. Mūsdienu latviešu valodā darbības vārdus atvasina ar sufiksiem *-ā-*, *-ē-*, *-inā-*, *-ī-*, *-o-* [uo], kā arī ar paplašinātajiem piedēkļiem *-alē-*, *aļā-*, *elē-*, *-ulē-*, *-uļo-* (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 332; Kalme, Smiltnece 2001, 201; Soida 2009, 176).

Verba derivatīvajiem sufiksiem ir raksturīga ļoti abstrahēta **vārddarināšanas nozīme**, ko ir grūti formulēt. “Afiksi, kas vienā izlietojumā ir sinonīmiski, citu verbu sakarā var būt antonīmi. Tā, vārdi *šūpot* un *šūpināt* (..) ir vārddarināšanas varianti ar vienādām leksiskām nozīmēm un piedēkļi (..) *-uo-* un *-inā-* šai izlietojumā ir sinonīmi. Turpretī vārdi *kvēlot* un *kvēlināt* (..) veido vārdu pārus ar atšķirīgām nozīmēm. Ja tos salīdzina pēc kauzativitātes piemītības, tie ir antonīmi. Antonīmiskas nozīmes šai gadījumā piešķir tieši piedēkļi, tātad tie ir antonīmiski: *-uo-* (..) vārddarināšanas nozīmes pretstatāmas *-inā-* semantikai.”(Veidemane 2002, 468) Par verbu sufiksu vārddarināšanas nozīmi var runāt diezgan nosacīti – regulāra vārddarināšanas nozīme piemīt tikai atvasinātajiem verbālas cilmes darbības vārdiem, kas tradicionāli tiek dalīti iteratīvos un kauzatīvos verbos. **Iteratīvā** un **kauzatīvā nozīme** atklājas, sastatot neatvasinātos darbības vārdus ar atvasinātajiem (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 332–333). Iteratīvie darbības vārdi izsaka atkārtotu vai daudzkārtēju darbību pretstatā vienkārtējai darbībai (VPSV 2007, 78), un tie tiek atvasināti ar dažādiem darbības vārdu sufiksiem, piemēram, *berzēt* < *berzt*, *bēguļot* < *bēgt*, *braukāt* < *braukt*, *graižīt* < *griezt*, *kaldināt* < *kalt*, *šalkot* < *šalkt*. “Neraugoties uz ļoti plašajām vārddarināšanas iespējām, tekstos iteratīvi verbi lietoti samērā reti. Acīmredzot šis fakts jāsaista ar to semantiku. Atkārtotas vai ilgstošas darbības nozīmi, ko ietver iteratīvais verbs, bieži var izsecināt no konteksta. Nav daudz verbu, kuru iteratīvo formu tekstā nav iespējams aizstāt ar pamatformu, radikāli nemainot saturu (..)” (Veidemane 2002, 471). Kauzatīvas nozīmes verbi tiek lietoti biežāk. Kauzatīvie darbības vārdi nosauc darbību, kas liek notikt ar motivētārvārdu nosauktai

darbībai (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 332), piemēram, *dedzināt* ‘panākt, ka (kas) deg’, *ēdināt* ‘barot (kādu), dot (kādam) ēst’, *skandināt* ‘panākt, ka (kas) skan, ieskanas’. Kauzātīvā nozīme var būt ietverta verba leksiskajā nozīmē (piemēram, *likt*, *spiest*), to var izteikt, izmantojot saknes patskaņu miju (piemēram, *dzist* – *dzēst*), tomēr produktīvākais paņēmiens ir sufiksācija (piemēram, *mulst* – *mulsināt*) (Soida 2009, 197–203), un galvenokārt šo nozīmi piešķir sufiksi *-ē-* un *-inā-*. “Kauzātīvās nozīmes morfēmas aglutinatīvais raksturs dod iespēju samērā brīvi darināt kauzātīvos verbus no jebkuras saknes” (Veidemane 2002, 481).

Kaut arī kauzātīvo un iteratīvo nozīmi var uzskatīt par verbu sufiksu vārddarināšanas nozīmēm, tomēr tās nevar izmantot verbu paronīmu šķiršanā kā vispārinātu diferencētājpazīmi vairāku iemeslu dēļ:

- 1) šīs abas derivatīvās nozīmes nav attiecināmas uz visu darbības vārdu sufiksālo atvasinājumu tiem – tās īstenojas tikai verbālas motivācijas atvasinājumos;
- 2) iteratīvā un kauzātīvā nozīme nav obligāta sufiksa diferencētājpazīme, jo ne vienmēr tieši sufikss ir attiecīgās derivatīvās semantikas nesējs: nozīme var izpausties arī vārda leksiskajā nozīmē kopumā, piemēram, verbos *barot*, *vārīt* kauzātīvā nozīme nav tieši saistāma ar sufiksiem *-o-* un *-ī-*, bet izpaužas vārda nozīmē (par to sk. Veidemane 2002, 476);
- 3) kauzātīvā un iteratīvā nozīme neveido pilnvērtīgu opozīciju, resp., tās var sinkrētiski izpausties vienā atvasinājumā, piemēram, verbos *drupināt*, *lipināt*, *ritināt* var identificēt gan kauzātīvo, gan iteratīvo nozīmi.

Valodas fakti liecina, ka dažādu verbu vārddarināšanas sufiksu pievienošana vienai un tai pašai saknei parasti rada **variantus** (Veidemane 2002, 492), piemēram, *blāvēt* // *blāvot*, *čūlāt* // *čūlot*, *dzirkstēt* // *dzirkstīt*, *grandēt* // *grandīt*, *klaiņāt* // *klaiņot*; *kvēlēt* // *kvēlot*; *robīt* // *robot*, *sprauslāt* // *sprauslot*, *šūpot* // *šūpināt*. Darbības vārdu variatīvums ir vērojams jau kopš pirmajiem rakstu pieminekļiem, un valodas sistēmā vispār ir grūti runāt par noteiktām tendencēm vārddarināšanas variantu stabilizācijā, jo pārmaiņas notiek dažādos virzienos (Veidemane 2002, 470).

Verbu paronīmu latviešu valodā ir maz, un tā **nav regulāra**. Verbu sufiksālā paronīmija galvenokārt ir saistāma ar tiem verbiem, kas ir atvasināti ar **sufiksu -inā-** un tiek lietoti paralēli ar tās pašas saknes cita sufiksa atvasinājumu, piemēram, *audzēt* ‘kopt, rūpēties’ – *audzināt* ‘mācīt, izglītēt’, *dzirdīt* ‘dot dzert’ – *dzirdināt* ‘vairākkārt dot dzert’, *godāt* ‘cienīt’ – *godināt* ‘izrādīt publisku pagodinājumu’, *skandēt* ‘lasīt dzeju’ – *skandināt* ‘vairākkārt radīt skaņas, aizskarot kādu priekšmetu’.

Verbs kā vārdsšķira norāda uz dažādām dinamiskām attieksmēm starp īstenības objektiem, tāpēc to semantika ir sarežģīta un daudznozīmīga. Verbiem lielākoties ir raksturīga **polisēmiska semantiskā struktūra**. “Jo lielāks to parādību skaits, uz kurām vārdu var attiecināt, jo sīkāk un vispusīgāk aptverts to parādību loks, kuras vārds vispārina, bet vārda nozīme kļūst nenoteiktāka” (Laua 1969, 26). Tas apgrūtina verbu paronīmu identificēšanu, jo, salīdzinot vienu LSV, verbus var uzskatīt par paronīmiem, savukārt pēc citu LSV salīdzināšanas var konstatēt, ka tie valodā funkcionē kā varianti vai arī kā sinonīmi. Ilustrācijai aplūkosim verbu *dāvāt* – *dāvināt* LSV, kas fiksēti skaidrojošajā vārdnīcā.

dāvāt	dāvināt
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Dāvināt.</i> 2. <i>pārn. poēt. Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) izjūt, gūst; piešķirt, veltīt.</i> 3. <i>novēc. Piedāvāt (vairakkārt vai daudziem).</i> 	<i>Dot, piešķirt (ko) kādam bez atlīdzības.</i>

(LVV 2006, 227)

Salīdzinot vārdnīcā minētās pamatnozīmes, var konstatēt, ka abi vārdi ir varianti, kam nav semantiskas atšķirības, jo verbs *dāvāt* ir skaidrots, norādot uz verba *dāvināt* nozīmi:

SE	<i>dāvāt(1)</i>	<i>dāvināt</i>
‘dot’	+	+
‘piešķirt’	+	+
‘bez atlīdzības’	+	+

Savukārt, ja analizē verba *dāvāt* atvasināto nozīmi un pretstata to verba *dāvināt* nozīmei, var konstatēt vairākus DSE.

dāvāt	dāvināt
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Dāvināt.</i> 2. <i>pārn. poēt. Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) izjūt, gūst; piešķirt, veltīt.</i> 3. <i>novēc. Piedāvāt (vairakkārt vai daudziem).</i> 	<i>Dot, piešķirt (ko) kādam bez atlīdzības.</i>

(LVV 2006, 227)

SE	<i>dāvāt(2)</i>	<i>dāvināt</i>
‘dot’	+	+
‘bez atlīdzības’	+	+
‘likt’	+	-
‘likt izjust’	+	-
‘veltīt’	+	-

Pēc šī nozīmju salīdzinājuma abi verbi ir uzskatāmi par paronīmiem, jo valodas praksē ir sastopami konteksti, kuros verbs *dāvāt* ir iederīgāks, piemēram:

dāvāt

*Vakara vannošana kļūst par rituālu, tā ir brīnišķīga relaksācija un iespēja vienlaicīgi **dāvāt** mazulim savu uzmanību, kas tam tik ļoti nepieciešama. (K)*

*Labākais veids, kā strādāt pie šī uzdevuma, ir **dāvāt** mīlestību, prieku, mākslu citiem un saņemt mīlestību, prieku, mākslu no citiem. (K)*

*Kā apliecinājumu savai mīlestībai viņi vēlas pasaulei, cilvēcei, savai tautai radīt ģimeni un **dāvāt** bērniņu. (K)*

Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā var vērot, ka verbs *dāvināt* biežāk tiek iesaistīts vārdkopās ar tādiem substantīviem, kas nosauc tieši tveramus īstenības objektus, piemēram, *dāvināt lietas, dāvināt ziedus, dāvināt kurpes, dāvināt gredzenu* (K), savukārt verbu *dāvāt* izmanto, runājot gan par tieši tveramiem priekšmetiem un parādībām, piemēram, *dāvāt ziedus, dāvāt kurpes* (K), gan arī par abstraktām un netieši uztveramām parādībām, piemēram, *dāvāt mīlestību, dāvāt prieku, dāvāt nemirstību, dāvāt veiksmi, dāvāt žēlastību, dāvāt brīvību* (K).

Verbu leksiski semantisko variantu daudzveidība un to sarežģītās savstarpējās attiecības verba semantiskajā struktūrā, kā arī verbu sistēmā kopumā apgrūtina verbu semantisko diferencēšanu paronīmijas aspektā. Promocijas darbā verbu paronīmijā, tāpat kā citu vārdšķiru paronīmijā, galvenokārt analizēti tie piemēri, kam nozīmes atšķirība ir identificējama pamatnozīmē, kā arī kas pēc mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa materiāliem tiek diferencēti atšķirīgos kontekstos valodas praksē.

4.3.1. Verbu sufiksālo paronīmu semantiskā diferencēšana

Vienas saknes sufiksālo verbu diferencēšana lielākoties ir saistāma ar **kauzatīvās un iteratīvās nozīmes** īstenošanu atvasinājumos. Ja sufiksālu verbu pāri, kas ir atvasināti no vienas saknes, viens no vārdiem nosauc kauzatīvu vai iteratīvu nozīmi, kas otram vārdam nav raksturīga, šādus vārdus valodas praksē parasti lieto dažādos kontekstos un nemēdz jaukt, piemēram, *čīkstēt – čīkstināt, elpot – elpināt, raudāt – raudināt, spīdēt – spīdināt*. Savukārt, ja verbu pāri abiem atvasinājumiem piemīt vai nu viena vai abas šīs vārddarināšanas nozīmes, tie ir grūtāk šķirami valodas praksē. Piemēram, semantiski tuvi ir verbi *guldīt – guldināt*, jo abi ir kauzatīvi. Ja salīdzina abu verbu pamatnozīmi, var

konstatēt, ka vienīgā atšķirība ir **iteratīvās nozīmes** piemītība atvasinājumam ar sufiksu *-inā-*, ko var identificēt kā DSE ‘atkārtoti’.

guldīt	guldināt
<ol style="list-style-type: none"> 1. (No)likt gulēt, novietot guļus un ļaut gulēt; dot, iekārtot guļavietu gulēšanai. 2. Ļaut (lopiem) gulēt ganībās. 3. Likst (kur priekšmetu) guļus, horizontāli. 4. Pār. (Ap)bedīt, (ap)glabāt. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Guldīt (parasti ilgstoši, atkārtoti). 2. Likst, novietot guļus vairākkārt.

	(LVV 2006, 328)	(LVV 2006, 329)
SE	<i>guldīt(1)</i>	<i>guldināt(1)</i>
‘likt’	+	+
‘guļus’	+	+
‘iekārtot’	+	+
‘guļvieta’	+	+
‘atkārtoti’	-	+

Atvasinājumam ar *-inā-* ir identificēts DSE ‘atkārtoti’, un tādā gadījumā, ja kontekstā ir minēta vienreiz notikusi darbība, parasti tiek izmantots verbs *guldīt*:

guldīt

Tomēr tikai pēc 35 gadiem tika guldīts pamatakmens piemineklim. (K)

Pēc tam vairs nav vēlēšanās guldīt naudu bankā (..) (K)

Prieks, ka savu vainagu leģionāriem guldīja arī Ministru prezidents Einars Repše. (K)

Semantiski tuvu verbu pāros nozīmes diferenciacija dažkārt ir saistāma nevis ar pašu darbību, bet ar **objektu, uz kuru darbība ir vērsta**. Ilustrācijai analizēsim verbus *skandēt* – *skandināt*. Skaidrojošajā vārdnīcā abiem vārdiem ir fiksēti vairāki LSV, tomēr tieši pamatnozīmē var identificēt nozīmes atšķirību.

skandēt	skandināt
<ol style="list-style-type: none"> 1. Lasīt dzeju, uzsverot (tās) ritmu. 2. Poēt. Dziedāt; arī spēlēt (mūzikas instrumentu). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Panākt, ka (kas) vairākkārt skan, ieskanas; radīt skaņas, (ko) aizskarot, kustinot. 2. Poēt. Spēlēt (mūzikas instrumentu); dziedāt. 3. Sar. Apnicīgi, vairākkārt runāt, paust (ko).

(LVV 2006, 1002)

Verbs ar sufiksu *-inā-* nosauc darbību, kuras pamatā ir priekšmetu aizskaršana, kustināšana, lai radītu skaņu, savukārt verbs ar sufiksu *-ē-* ir attiecināms uz runātām skaņām:

SE	<i>skandēt(1)</i>	<i>skandināt(1)</i>
‘dzeja’	+	-
‘lasīt’	+	-
‘ritms’	+	-
‘skaņa’	-	+
‘radīt’	-	+
‘kustināt (priekšmetu)’	-	+
‘atkārtoti’	-	+

Tātad verbs *skandēt* pamatnozīmē ir attiecināms uz verbālu izpausmi, ko ierobežo noteikts žanrs, proti, **DSE ‘dzeja’** un **DSE ‘ritms’**, savukārt *skandināt* ir saistāms ar neverbālu skaņu radīšanu, kuru pamatā ir priekšmetu atkārtota kustināšana. Valodas praksē ir sastopami konteksti, kuros šie verbi ir lietoti kā varianti, piemēram, *skandēt dziesmu // skandināt dziesmu, skandēt lozungu // skandināt lozungu, skandēt saukli // skandināt saukli* (K). Tomēr mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā ir vērojams, ka tie nav pilnībā ekvivalenti: verbs *skandēt* tiek attiecināts uz ritmisku runu (*skandēt tekstu, skandēt tautasdziesmu, skandēt dzeju, skandēt mantru*), savukārt verbs *skandināt* tiek izmantots, runājot par priekšmetiem, kas rada skaņu (*skandināt naudu, skandināt pudeles, skandināt zvanus, skandināt glāzes*), kā arī attiecinot uz runāšanu (*skandināt frāzes, skandināt saukļus, skandināt lozungus*) vai dziedāšanu (*skandināt dziesmas, skandināt meldiņu*).

Verbu paronīmu nozīmes diferenciaciju dažkārt var saistīt ar **semantisko opozīciju** izmantošanu. Arī semantiskās opozīcijas parasti ir identificējamās objektos, uz kuriem ir attiecināma darbība, tā nodrošinot paronīmiem atšķirīgu kontekstuālo lietojumu. Ilustrācijai turpinot aplūkot minēto paronīmu pāri *skandēt – skandināt*, var secināt, ka semantiska opozīcija ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’ ir identificējama skaņas avotiem, ar kuriem abi paronīmi ir saistāmi: verbs *skandēt* tiek lietots, ja runa ir par skaņām, ko rada dzīva būtne, savukārt verbs *skandināt* ir attiecināms uz skaņām, kas rodas no nedzīviem priekšmetiem.

Viens no biežāk minētajiem un aprakstītajiem verbu paronīmu pāriem ir *audzēt – audzināt*. Abiem verbiem ir raksturīga kauzatīva nozīmes nianse, un abi ir transitīvi verbi, tāpēc valodas praksē tos mēdz jaukt.

audzēt	audzināt
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Kopt, barot u. tml. rūpēties, lai aug (augi, dzīvnieki); nodarboties ar to, pavairojot arī pilnveidojot (augus, dzīvniekus).</i> 2. <i>Ļaut, lai aug (piem., bārda).</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Vadīt (bērna, pusaudža) attīstību vēlamā virzienā, gādājot, rūpējoties (par viņu), mācot, izglītojot (viņu); ietekmēt (indivīda) garīgo attīstību kādā virzienā.</i> 2. <i>Attīstīt, izveidot, izkopt (piem., kādas īpašības).</i>

(LVV 2006, 140)

Salīdzinot abu paronīmu pamatnozīmes, var konstatēt gan ISE, gan DSE:

SE	<i>audzēt(1)</i>	<i>audzināt(1)</i>
‘rūpēties’	+	+
‘kopt’	+	-
‘augt’	+	-
‘augi’	+	-
‘dzīvnieki’	+	-
‘vadīt’	-	+
‘izglītot’	-	+
‘garīgi’	-	+
‘bērns’	-	+
‘pusaudzis’	-	+

Abu paronīmu nozīmes šķiršanā tiek izmantota darbības objektu diferencēšana, proti, ar verbu nosauktā darbība ir vērsta uz atšķirīgiem objektiem, ko šajā gadījumā var grupēt pēc opozīcijas ‘persona’ – ‘nepersona’, jo cilvēks kā persona tiek pretstatīts citiem dzīvjiem organismiem (augiem, dzīvniekiem): *audzināt bērnu, personību – audzēt efeju, tomātus, vistas (K)*.

Labāk uztverama nozīmes atšķirība starp paronīmiem ir vērojama tajos gadījumos, kad viens no tiem ir saistāms ar **nozīmes pārnēsumu**. Verbu semantikā nozīmes pārnēsums biežāk īstenojas kā kāda no atvasinātajām nozīmēm, proti, LSV, kas nav tik izplatīti valodas lietojumā. Tā, piemēram, nozīmes pārnēsumu var identificēt verbu pāri *perēt – perināt*, analizējot verba *perināt* atvasināto nozīmi.

perēt	perināt
<i>Sildīt (putnu, rāpuļu olas), lai attīstītos, izšķiltos mazuļi.</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Perēt.</i> 2. <i>Panākt, ka attīstās (dīgļi olās).</i> 3. <i>Pārn. sar. Domāt, slepus plānot (ko ļaunu); pieļaut, ka veidojas (piem., negatīvas jūtas).</i>
(LVV 2006, 821)	(LVV 2006, 822)

Salīdzinot abu verbu pamatnozīmi, var secināt, ka tā ir identa. Nozīmes atšķirība ir identificējama, salīdzinot verba *perēt* nozīmi ar verba *perināt* atvasināto pārnesto nozīmi:

SE	<i>perēt</i>	<i>perināt(3)</i>
‘olas’	+	-
‘sildīt’	+	-
‘mazulis’	+	-
‘domāt’	-	+

‘slepus’	-	+
‘jūtas’	-	+
‘ļauns’	-	+
‘negatīvs’	-	+

Verba *perināt* atvasinātajā nozīmē parādās DSE, kas saistāmi metaforisku nozīmes pārnesumu: DSE ‘domāt’, DSE ‘slepus’, DSE ‘ļauns’, DSE ‘jūtas’, DSE ‘negatīvs’. Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa materiāli liecina, ka verbs *perināt* ir sastopams biežāk⁴⁰, un kontekstā tas biežāk lietots pārnestajā nozīmē, piemēram, *perināt nodomu, perināt ko nelāgu, perināt plānus, perināt aizdomas, perināt metodes, perināt sazvērestību* (K). Savukārt verbs *perēt* tiek lietots tiešajā nozīmē:

Kad cāļus liek perēt, tad nevajag runāt. (K)

Tās var pat mierīgi perēt savus pīlēnus lapsu alās (..) (K)

Mājas putnus vakarā vējā neliek perēt, jo tad viegli olas sapūst. (K)

Arī jau aprakstītajā verbu pāri *guldīt – guldināt* (sk. 143. lpp.) verbam *guldīt* ir fiksēta atvasināta pārnestā nozīme ‘apbedīt, apglabāt’.

guldīt	guldināt
<ol style="list-style-type: none"> 1. (No)likt gulēt, novietot guļus un ļaut gulēt; dot, iekārtot guļasvietu gulēšanai. 2. Ļaut (lopiem) gulēt ganībās. 3. Likt (kur priekšmetu) guļus, horizontāli. 4. Pārn. (Ap)bedīt, (ap)glabāt. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Guldīt (parasti ilgstoši, atkārtoti). 2. Likt, novietot guļus vairakkārt.

(LVV 2006, 328)

(LVV 2006, 329)

Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā ir vērojams, ka šai nozīmē valodas praksē lieto verbu *guldīt*:

Mironus mēdz guldīt ar vaigu pret rītiem. (K)

Kritušie karavīri guldīti Brāļu kapos. (K)

Sava laika nozīmīgāko latviešu ideologu zemes klēpī guldīja Vidus kapos (..) (K)

Pagājušajā nedēļā guldīja viņu zemes klēpī (..) (K)

Izdevās konstatēt vienu piemēru, kurā ar nozīmi ‘apbedīt, apglabāt’ lietots verbs *guldināt*:

Mironus guldina [precīzāk – gulda] kapā ar galvu pret vakariem un ar kājām pret rītiem. (K)

Ja nozīmes pārnesums ir fiksēts verba pamatnozīmē, to semantiskā atšķirība ir skaidri uztverama. Piemēram, šāda nozīmju diference ir identificējama verbu pāri *pazemot – pazemināt*. Verbs *pazemināt* tiek lietots, lai nosauktu tiešas nozīmes darbību, piemēram,

⁴⁰Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā verbs *perēt* ir konstatēts 53 reizes, *perināt* – 295 reizes.

pazemināt līmeni, pazemināt asinsspiedienu, pazemināt maksu un arī pazemināt virsnieku par kareivi, pazemināt darbinieku amatā, bet verbs pazemot ir saistāms ar nozīmes pārnesumu ‘ar savu izturēšanos apkaunot, dziļi aizvainot’, piemēram, pazemot cilvēku, pazemot draugu.

pazemot <i>Dziļi apkaunot, aizvainot, aizskart (kādu, kāda cieņu).</i>	pazemināt 1. Padarīt zemāku. 2. Padarīt mazāku, samazināt. 3. Pārceļt zemākā amatā.
--	--

(LVV 2006, 815)

(LVV 2006, 816)

Abiem vārdiem ir raksturīga savstarpēji nesaistīta semantika, tiem nav raksturīgi ISE, tāpēc tos nevar uzskatīt par paronīmiem. “Latviešu literārās valodas vārdnīcā” ir fiksēts, ka verbam *pazemināt* ir novecojusi nozīme, kas ir identa ar vārda *pazemot* nozīmi (sk. LLVV 61, 1986, 565), tomēr mūsdienu valodā šī nozīme ir zudusi, līdz ar to ir zuduši ISE, un tie par paronīmiem nav uzskatāmi.

4.3.2. Verbu sufiksālo paronīmu pāri

Verbu paronīmijā ir sastopami tikai tādi paronīmi, kas ir **atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu pāri**, piemēram, *audzēt* ‘kopt, rūpēties’ – *audzināt* ‘mācīt, izglītēt’, *dzirdēt* ‘dot dzert’ – *dzirdināt* ‘dot vairākkārt dzert’, *perēt* ‘sildīt, lai izšķiltos mazuļi’ – *perināt* ‘plānot ko ļaunu’. Kā jau tika minēts, šādos pāros viens no vārdiem parasti ir atvasināts ar sufiksu *-inā-*. Verbiem nav raksturīgi paronīmu pāri, kuros iesaistītos primārs vārds un sufiksāls atvasinājums. Šādos gadījumos atvasinājumiem ir raksturīga patstāvīga nozīme, piemēram, *augt* ‘bioloģiski attīstīties’ – *audzēt* ‘kopt, rūpēties’; *steigt* ‘censties ātri paveikt’ – *steidzināt* ‘likt, mudināt steigties’.

Ekscerpētais materiāls liecina, ka vairākos pāros paronīmu atšķirība ir saistāma ar **iteratīvās nozīmes** piemītību, kas ir raksturīga verbam ar sufiksu *-inā-*. Šādos paronīmu pāros verbs ar *-inā-* norāda uz atkārtotu, ilgstošu darbību pretstatā verbam, kas nosauc vienreizēju darbību. Salīdzināsim verbu *viļāt* – *viļināt* nozīmes.

viļāt <i>Grozīt un spaidīt, virpināt (piem., pirkstos).</i>	viļināt <i>Viegli, arī ilgāku laiku viļāt.</i>
---	--

(LVV 2006, 1179)

Abu vārdu semantika ir diezgan tuva:

SE	<i>viļāt</i>	<i>viļināt</i>
‘grozīt’	+	+
‘spaidīt’	+	+
‘virpināt’	+	+
‘viegli’	-	+
‘ilgi’	-	+

Pēc vārdnīcā fiksētā nozīmes salīdzinājuma var konstatēt, ka vienīgie identificējamie DSE ir **DSE ‘viegli’** un **DSE ‘ilgi’**.

Iteratīvo nozīmi, ko var vispārināt kā **DSE ‘vairākkārt’** var identificēt arī verbu pāri *dzirdināt* – *dzirdīt*, kas abi ir kauzātīvi verbi.

dzirdīt	dzirdināt
<i>Dot dzert (kādam).</i>	<i>Dzirdīt, vairākkārt dzirdīt.</i>

(LVV 2006, 268)

Verba *dzirdināt* nozīmē var identificēt **DSE ‘vairākkārt’**, kas liecina par daudzkārtēju, atkārtotu darbību, resp., norāda darbības iteratīvo veidu:

SE	<i>dzirdīt</i>	<i>dzirdināt</i>
‘dot’	+	+
‘dzert’	+	+
‘vairākkārt’	+	-

Līdzīgā veidā var diferencēt jau aprakstīts verbus *guldīt* ‘novietot horizontāli’ – *guldināt* ‘vairākkārt novietot guļus’ (sk. 143. lpp.).

Verbu paronīmu pāros ir sastopami tādi piemēri, kuru nozīmes diference ir saistāma ar kādu konkrētu DSE īstenošanu, kas ir raksturīga tikai konkrētajam paronīmu pārim. Tā, piemēram, par paronīmiem var uzskatīt verbus *godāt* – *godināt*, kuru nozīmes atšķirība ir identificējama verbu pamatnozīmē, un īstenojas konkrētos DSE.

godāt	godināt
<ol style="list-style-type: none"> <i>Cienīt, izrādīt cieņu, pagodinājumu.</i> <i>Dēvēt, saukt.</i> 	<ol style="list-style-type: none"> <i>Izrādīt cieņu, parasti sabiedrisku pagodinājumu; sveikt, apsveikt (kādu).</i> <i>Godāt (2).</i>

(LVV 2006, 313)

(LVV 2006, 314)

SE	<i>godāt(1)</i>	<i>godināt(1)</i>
‘cieņa’	+	+
‘pagodinājums’	+	+
‘izrādīt’	+	+
‘sabiedrisks’	-	+
‘apsveikt’	-	+

Galvenie ISE ir ISE ‘cieņa’, ISE ‘pagodinājums’, ISE ‘izrādīt’, kas ir saistāmi ar motivētātvārda leksisko nozīmi, bet galvenie DSE ir **DSE ‘sabiedrīks’** un **DSE ‘apsveikt’**, kas ir nosakāmi tikai verba *godināt* pamatnozīmē. Verbs *godināt* biežāk tiek lietots kontekstā, kas ir saistāms ar publisku goda izrādīšanu, piemēram, *godināt simtgadi, kino, piemiņu, karavīrus, upurus, mirušos, kritušos*, savukārt verba *godāt* semantikā šis SE nav aktuāls: *godāt tēvu, dievu, valodu, cilvēkus, zemi, pavardu (K)*.

Vēl viens piemērs – verbi *atjaunot* – *atjaunināt*.

atjaunot	atjaunināt
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Padarīt atkal tādu, kāds bijis (pirms novecošanas, bojāšanās, zušanas); panākt, ka atgūst iepriekšējo stāvokli.</i> 2. <i>Atkal, no jauna ieviest; panākt, ka no jauna stājas spēkā; iestudēt no jauna (iepriekšēju izrādi).</i> 3. <i>Uzsākt atkal no jauna.</i> 	<i>Aizstāt, nomainīt (piemēram, darbiniekus, kadrus). // pareti. Panākt, ka izveidojas atkal, no jauna (apziņā, atmiņā).</i>

(LVV 2006, 109–110) (<http://www.tezaurs.lv/sv/> [skatīts 30.05.2010.]

SE	<i>atjaunot(1)</i>	<i>atjaunināt</i>
‘stāvoklis’	+	-
‘iepriekšējais’	+	-
‘atgūt’	+	-
‘aizstāt’	-	+
‘nomainīt’	-	+

Pēc pamatnozīmju salīdzinājuma verbam *atjaunot* ir identificēti DSE ‘atgūt’, DSE ‘iepriekšējs’, DSE ‘stāvoklis’, bet verbam *atjaunināt* – DSE ‘aizstāt’ un DSE ‘nomainīt’. Verbs *atjaunināt* tiek izmantots arī kā informātikas termins:

atjaunināt

Regulāri atjauninot programmatūru, InterCasino piedāvā visai izraujošākās spēles(..) (K)

Lieto vīrusķērājus, regulāri atjaunini savu programmatūru (..) (K)

(..) bezmaksas antivīrusu programma atjaunina datus (..) (K)

(..) es nolēmu atjaunināt savu datorlapu (..) (K)

Visiem lietotājiem vajadzētu atjaunināt savus pārlūkus. (K)

Līdzīgā veidā konkrēti DSE, kas ir attiecināmi uz konkrētu vārdu nozīmes diferencēšanu un nav vispārināmi, ir konstatējami tādos paronīmu pāros kā *dāvāt* ‘piešķirt, veltīt’ – *dāvināt* ‘dot bez atlīdzības’(sk. 141. lpp.), *skandēt* ‘lasīt dzeju’ – *skandināt* ‘vairākkārt radīt skaņas aizskarot’ (sk. 143. lpp.).

Sufiksālo verbu paronīmu nozīmes atšķirība dažkārt ir saistāma ar **nozīmes pārnesumu**, ko parasti var identificēt viena paronīma semantikā. Nozīmes pārnesums parasti ir saistāms ar kādu verba atvasināto nozīmi. Tā jau minētajā paronīmu pāri *skandēt* – *skandināt* vārdam *skandināt* ir fiksēta atvasināta pārnestā nozīme ‘apnicīgi, vairākkārt runāt, paust’.

skandēt	skandināt
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Lasīt dzeju, uzsverot (tās) ritmu.</i> 2. <i>Poēt. Dziedāt; arī spēlēt (mūzikas instrumentu).</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Panākt, ka (kas) vairākkārt skan, ieskanas; radīt skaņas, (ko) aizskarot, kustinot.</i> 2. <i>Poēt. Spēlēt (mūzikas instrumentu); dziedāt.</i> 3. <i>Sar. Apnicīgi, vairākkārt runāt, paust (ko).</i>

(LVV 2006, 1002)

SE	<i>skandēt(1)</i>	<i>skandināt(3)</i>
‘runāt’	+	+
‘dzeja’	+	-
‘ritms’	+	-
‘apnicīgi’	-	+
‘vairākkārt’	-	+

Šāda nozīmes atšķirība ļauj lietot paronīmus atšķirīgā kontekstā, kā arī var piešķirt noteiktu semantisku niansi vienā un tai pašā kontekstā. Nozīmes pārnesums kā verbu semantikas diferencētājpazīme ir identificējams arī jau aplūkotajā paronīmu pāri *perēt* ‘sildīt, lai izskīltos mazuļi’ – *perināt* ‘plānot ko ļaunu’(sk. 145.–146. lpp.), *dāvāt* – *dāvināt*.

Kopumā var secināt, ka verbu paronīmi ir reti sastopami latviešu valodā. Paronīmu pāros viens no vārdiem parasti ir atvasinājums ar *-inā-*. Šādu paronīmu nozīmes diferencēšanā tiek izmantots DSE, kas ir saistīts ar **iteratīvo nozīmi**, proti, **DSE ‘vairākkārt’** vai **DSE ‘ilgi’**, un tas raksturīgs vārdiem ar sufiksu *-inā-* (*dzirdināt* ‘vairākkārt dzirdēt’, *guldināt* ‘vairākkārt gulēt’, *viļināt* ‘ilgi viļāt’). Verbu paronīmu diferencēšana ir saistāma ar **nozīmes pārnesumu**, kas parasti ir konstatējams viena paronīma atvasinātajā LSV (*perināt* ‘plānot ko ļaunu’). Dažos verbu paronīmu pāros var identificēt arī noteiktas semantiskās opozīcijas, piemēram, opozīcija ‘persona’ – ‘nepersona’ (*audzēt* ‘kopt augus, dzīvniekus’ – *audzināt* ‘mācīt cilvēku’).

4.4. Aizgūtu celmu paronīmi

Latviešu valodā ir sastopami aizgūtu vārdu pāri, kas pēc visām pazīmēm atbilst paronīmiem un ir aktuāli no literārās valodas normēšanas viedokļa, piemēram, *autoritārs* –

autoritatīvs, abonents – abonements, dokumentāls – dokumentārs, humāns – humanitārs. Šādi aizguvumi atbilst paronīmu kritērijiem, tos var identificēt un diferencēt pēc paronīmu pazīmēm, un tie funkcionē atbilstoši noteiktām paronīmijas likumībām. Tomēr diskutējams ir jautājums par aizgūtu vārdu morfēmiskās segmentācijas korektumu. Daļa aizguvumu, īpaši internacionālisti, latviešu valodā tiek pārņemti jau atvasināti ar visiem latīņu vai grieķu cilmes prefiksiem vai postfiksiem, senāk ar vācu vai krievu valodas, mūsdienās – ar angļu valodas starpniecību (Kalnača 2004, 29). No šāda viedokļa nav lietderīgi dalīt aizguvumu morfēmisko struktūru un aprakstīt afiksu vārddarināšanas funkcijas, jo tie nav attiecināmi uz latviešu valodas vārddarināšanas procesu. Piemēram, substantīvi *abonements – abonents* latviešu valodā ir aizgūti kā divi dažādi nomeni: *abonents* ir aizgūvums no vācu valodas (*Abonnet*), bet *abonements* – no franču valodas (*abonnement*). Savas fonētiskās un semantiskās līdzības dēļ tie dažkārt tiek jaukti valodas praksē.

<p>abonements</p> <p><i>Par maksu iegūta tiesība noteiktu laiku regulāri saņemt (laikrakstus, žurnālus), apmeklēt (teātri, koncertus) vai lietot (piem., telefonu); dokuments, kas šo tiesību apliecina.</i></p>	<p>abonents</p> <p><i>Tas, kas abonē, kam ir abonements.</i></p>
---	---

(LVV 2006, 14)

No morfēmiskā viedokļa šos aizguvumus nevar segmentēt sīkāk un salīdzināt savā starpā atšķirīgo morfēmu vārddarināšanas funkcijas latviešu valodā, jo šo vārdu paralēlums identiski izpaužas arī citās valodās, piemēram, lietuviešu valodā *abonementas – abonentas*, krievu valodā *абонимент – абонент*, vācu valodā *Abonnement – Abonnet*.

Vēl viens piemērs – arī paralēlisti *dokumentāls – dokumentārs* atbilst paronīmu pazīmēm un latviešu valodas prakses materiālos dažkārt tiek lietoti viens otra vietā.

<p>dokumentāls</p> <p><i>Tāds, kam ir dokumenta nozīme un raksturs; tāds, kurā izmantoti vēsturiski fakti, dokumenti; raksturīgs dokumentiem.</i></p>	<p>dokumentārs</p> <p><i>Tāds, kas apstiprināts ar dokumentiem, rakstiskiem pierādījumiem.</i></p>
--	---

(LVV 2006, 252)

Abi vārdi etimoloģiski ir saistāmi ar latīņu valodas vārdu *documentum* ‘pierādījums’, tomēr paronīmijas aspektā nebūtu korekti runāt par paronīmiem, kas atvasināti ar sufiksiem *-āl-* un *-ār-*, jo adjektīvs *dokumentāls* ir aizgūts no krievu valodas (документальный), bet *dokumentārs* – no franču valodas (*documentaire*).

Aizgūtu celmu paronīmu pāros iesaistās nomeni, un lielākoties tie ir saistāmi ar terminoloģiju. Valodas praksē ir sastopami dažādi aizgūtu **substantīvu** pāri, tomēr kopumā

to nav pārāk daudz. Aizgūtu celmu paronīmu diferencēšana ir atkarīga no vārdu izplatības un semantiskās skaidrības. Piemēram, substantīvi *ekonomika* – *ekonomija* ir vispārlietojamās leksikas sastāvdaļa, tāpēc to nozīmes atšķirība ir vairāk stabilizējusies latviešu literārajā valodā.

ekonomija <i>Taupīga saimniekošana, saprātīga līdzekļu izlietošana; izdevīgums, ko dod šāda saimniekošana.</i>	ekonomika <i>1. Tautsaimniecība; ražošanas un sadales attiecību kopums. 2. Zinātne, kurā pēti ražošanas, sadales, maiņas un patēriņa likumsakarības.</i>
--	--

(LVV 2006, 272)

Savukārt vārdi, kas ir retāk sastopami un saistāmi ar kādu konkrētu nozari, vispārlietojamā valodā ir grūtāk diferencējami. Piemēram, grūtāk diferencējami valodas praksē ir substantīvi *dermatīns* – *dermatīts*.

dermatīns <i>Ādas imitācija – kokvilnas audums, kas pārklāts ar speciālas masas kārtu.</i>	dermatīts <i>Ādas iekaisums, ko rada ārēji kairinātāji.</i>
--	---

(LVV 2006, 236)

Dažkārt šādiem aizgūtu celmu paronīmiem ir raksturīgas gramatisko kategoriju atšķirības, piemēram, tiem var atšķirties dzimte, *katarakta* – *katarakts*:

katarakta <i>Slimība – acs lēcas apduļķošanās.</i>	katarakts <i>Plats ūdenskritums, kurā ūdens plašā straumē gāžas lejup no neliela augstuma.</i>
--	--

(LVV 2006, 495)

Aizgūtu celmu **adjektīvu** paronīmi ir sastopami biežāk, turklāt dažos gadījumos šādiem pāriem var novērot diezgan regulāru un sistēmisku izpaušmi. Interesanti no šāda viedokļa ir aizgūvumi ar fināli *-isks*. Latviešu valodas vārdzināšanas sistēmā sufikss *-isk-* tiek uzskatīts par produktīvu sufiksu, tomēr ne visos vārdos to var segmentēt kā morfēmu, jo latviešu valodā ir diezgan daudz tādu adjektīvu, kas ir aizgūti ar fināli *-isks*. Piemēram, adjektīvs *statisks* nebūtu analizējams kā atvasinājums ar sufiksu *-isk-*, jo šis vārds ir aizgūts no vācu valodas (*statisch*). Ekscerpētais materiāls liecina, ka latviešu valodā ir sastopami aizgūtu celmu paronīmi, kam var identificēt neīstu morfēmu *-isk-*. Piemēram, šāds adjektīvu pāris ir *sinhrons* – *sinhronisks*.

sinhronisks <i>1. Tāds, kas atspoguļo, aptver vienu, noteikta laikposma notikumus, parādības. 2. Sinhrons.</i>	sinhrons <i>Tāds (process, darbība), kas norisinās vienlaicīgi, vienā laikā ar kādu citu (procesu, darbību); tāds, kurā noris vairākas vienlaicīgas darbības.</i>
--	---

(LVV 2006, 994)

(LVV 2006, 995)

Adjektīvs *sinhrons* ir aizgūts no grieķu valodas (gr. *synchronos*), savukārt adjektīvs *sinhronisks* – no vācu valodas (v. *synchronisch*). Līdzīgi paronīmu pāri ir *parlamentārs* – *parlamentārisks*, *subjektīvs* – *subjektīvisks* u. c.

Latviešu valodā ir izplatīti paronīmu pāri, kuros ietilpst adjektīvs ar vārddaļu - *istisks*. “Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” ir konstatēts, ka šādi adjektīvi ar - *istisks*, - *istiska* pastāv blakus internacionālas cilmes personu nosaukumiem (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1959, 258). Daļa šādu adjektīvu ir aizgūti jau kā gatavi vārdi. Piemēram, aplūkosim paronīmu pāri *reāls* – *reālistisks*.

reālistisks	reāls
<i>Tāds, kas atbilst reālisma prasībām; tāds, kas raksturīgs reālismam.</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas pastāv īstenībā, patiess.</i> 2. <i>Tāds, kas ir izpildāms.</i>

(LVV 2006, 907)

Adjektīva *reāls* cilme ir meklējama latīņu valodā (lat. *realis*), savukārt vārds *reālistisks* ir aizgūts no vācu valodas (vācu *realistisch*). Līdzīgi piemēri ir *humāns* – *humānistisks*, *ideāls* – *ideālistisks*, *materiāls* – *materiālistisks*, *naturāls* – *naturālistisks* u. c. I. Freimane norāda, ka šādi paronīmi ir veidoti terminoloģiskā sistēmā, un adjektīvi ar vārddaļu - *istisks*⁴¹ nosauc īpašību, kas ir saistīta ar kādu zinātnes nozari, virzienu u, tml. (Freimane 1993, 108).

Latviešu valodā ir sastopami arī aizgūtu celmu paronīmi, piemēram, bieži valodas praksē tiek jaukti adjektīvi *humānitārs* – *humāns*.

humanitārs	humāns
<i>Tāds, kas saistīts ar zinātnēm, kuras pēta sabiedrību un cilvēku kā sabiedrisku būtni; tāds, kas raksturīgs šīm zinātnēm.</i>	<i>Cilvēcisks, cilvēcisgs.</i>

(LVV 2006, 340)

Dažreiz neprecīzi tiek lietoti adjektīvi *sistemātisks* – *sistēmisks*.

sistemātisks	sistēmisks
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas noris pēc noteikta plāna, noteiktā secībā.</i> 2. <i>Ar noteikto galomi. Tāds, kas izveidots pēc noteiktas sistēmas, veido kādu sistēmu.</i> 3. <i>Tāds, kas notiek vairakkārt, atkārtoti.</i> 	<i>Tāds, kas saistīts ar sistēmu, ir tai raksturīgs.</i>

(LVV 2006, 998)

Parasti aizgūtu celmu paronīmi iesaistās paronīmu pāri ar kādu citu aizguvumu no tās pašas vai kādas citas valodas. Reti ir sastopami tādi gadījumi, kad aizgūta celma paronīms funkcionē vienā pāri ar latviešu valodas atvasinājumu. Piemēram, par šādu paronīmu pāri var uzskatīt adjektīvus *efektīgs* – *efektīvs*, jo adjektīvs *efektīgs* ir atvasināts

⁴¹ I. Freimane šādus aizguvumus dēvē par sufiksāliem atvasinājumiem.

ar latviešu valodas sufiksu *-īg-*, savukārt *efektīvs* ir aizgūvums no latīņu valodas (*effectivus*).

efektīgs <i>Tāds, kas rada efektu, saista uzmanību; iespaidīgs.</i>	efektīvs <i>Tāds, kas dod vēlamus rezultātus; iedarbīgs.</i>
---	--

(LVV 2006, 272)

Kopumā var secināt, ka šādu paralēlismu pāru valodā ir diezgan daudz, un tie ir iekļaujami paronīrijas izpētē. Aizgūtu paronīmu analīzē nevar izmantot morfēmiskās struktūras segmentācijas principu, taču to izpētē noderīga ir komponentu analīzes metode. Promocijas darbā šī pieeja nav izmantota, jo to ierobežo darba mērķis un uzdevumi.

Secinājumi

Paronīmija ir viena no paralēlismu apakšsistēmām, kas ir aktuāla valodas praksē, īpaši terminoloģijas jomā. Paronīms ir viens no diviem (retāk vairākiem) vienas saknes vārdiem, kas ir formāli un arī semantiski tuvi, bet tomēr šķirami, jo to semantiskajā resp. nozīmes struktūrā esošo semantisko diferencētājelementu dēļ katrs no tiem vienam un tam pašam kontekstam piešķir atšķirīgu nozīmi. Paronīmu diferencēšanai un nozīmes atšķirību stabilizēšanai ir pievērsta īpaša uzmanība tieši literārajā valodā, jo tajā nepieciešams saglabāt un pilnveidot semantisko niansētību, lai šis paveids spētu nodrošināt runātāju vajadzības pēc intelektuāli bagātas, daudzveidīgas valodas. Paronīmi ir latviešu valodas kodifikācijas sastāvdaļa, un to mērķis ir valodas semantiskās daudzveidības un niansētības potenci saglabāšana un pilnīgošana valodas attīstības procesā. Paronīmi bieži ir saistāmi ar vienu un to pašu īstenības parādību vai arī var raksturot līdzīgas parādības vai darbības, tāpēc valodas lietotājam var rasties grūtības, izvēloties precīzāko vārdu kontekstā.

Paronīmiju kā paradimatiski pētāmu parādību raksturo asociatīvā saikne, kas veidojas starp vārdiem un rada **paronīmu pārus**. Paronīmu pāru princips ir izmantots gan teorētiskajos pētījumos par paronīmiju, gan arī leksikogrāfijā, fiksējot paronīmu piemērus vārdnīcās. Paronīmu pāri eksistē ārpus konteksta kā vispārinātas leksēmu kopas, jo tekstā parasti tiek izmantots viens no paronīmiem. Tomēr tieši sintagmatiskais lietojums nosaka paronīmu iespējamību, jo paronīmu lietošana vienā un tai pašā kontekstā atklāj to semantisko atšķirību. Izvēloties tekstā vienu no paronīmiem, autors var precīzāk raksturot tās reālības, par kurām vēlas informēt adresātu.

Paronīmu fiksācija un nozīmju skaidrošana mūsdienu valodā ir nepieciešama līdz ar jēdzienu konkretizēšanos, jaunu darinājumu ieviešanu, līdzīgu nozīmju diferencēšanos. Paronīmi kā valodas funkcionēšanas rezultāts galvenokārt ir attiecināmi uz **speciālā lietojuma valodu** – zinātnes valodas sastāvdaļu, ko lieto konkrētas nozares speciālistu profesionālajā saziņā un kam raksturīgs specifisko izteiksmes līdzekļu – terminu – lietojums. Terminoloģijā dominē nomeni, un tas ir vērojams arī paronīmu pāros. Diezgan izplatīta parādība ir paronīmu diferencēšana vienā nozarē, lai precizētu jēdzieniski tuvu denotātu nosaukumus (*balsts* ‘priekšmets atbalstīšanai’ – *balstenis* ‘trīsstūrveidīgs balsts’, *nogulas* ‘organismu atliekas’ – *nogulsnes* ‘vielās daļiņas šķīdumā’, *paloda* ‘durvju vai loga augšējā līmeniskā daļa’ – *palodze* ‘plāksne aillas apakšējā malā’, *pārsedze* ‘konstruktīvs elements logu un durvju ailu pārsegšanai’ – *pārsegs* ‘materiāls pārsegšanai’,

parinde ‘piezīme zem teksta’ – *parindenis* ‘burtisks tulkojums’, *pastatne* ‘palīgkonstrukcija būvniecībā’ – *pastatnis* ‘vertikāls paliktnis’). Terminoloģija ir tā, kas determinē paronīmijas attīstības tendences, jo paronīmu eksistence lielā mērā ir atkarīga no to izmantošanas terminoloģijā. Jo skaidrāk paronīmu atšķirība tiek diferencēta terminoloģijā un jo ātrāk nostiprinās paronīmiem raksturīgie atšķirīgie konteksti, jo lielāka iespēja, ka šī diference ieviesīsies arī ikdienas saziņā.

Paronīmijas izpratnē jāņem vērā **paronīmu pazīmes**, kuru identificēšanā izmantots paronīmu pāris. **No formālā viedokļa** paronīmus raksturo 1) viena un tā pati saknes morfēma, 2) viena un tā pati vārdšķira, 3) vienas un tās pašas sintaktiskās funkcijas, 4) vismaz viena vārddarināšanas līdzekļa atšķirība. Šīs formālās pazīmes ļauj paronīmus nošķirt no vairākām citām paralēlismu apakšsistēmām, piemēram, no homonīmiem, tomēr tās nav pietiekamas, lai varētu analizēt paronīmu savstarpējās sakarības. **No semantiskā viedokļa** paronīmus raksturo 1) vismaz viens idents SE, kas apgrūtina paronīmu norobežošanu, 2) vismaz viena SE atšķirība, daļai semantikas paliekot identai. Apkopojot iepriekš minētās pazīmes, var secināt, ka paronīmiem ir raksturīgas pazīmes, kas vieno paronīmus gan no formālā, gan semantiskā viedokļa – tās ir paronīmu **vienotājpazīmes** – viena un tā pati saknes morfēma, viena un tā pati vārdšķira, vienas un tās pašas sintaktiskās funkcijas, vismaz viens ISE. Tajā pašā laikā paronīmiem ir raksturīgas pazīmes, kas norāda uz paronīmu diferenci, – tās ir šo paralēlismu **šķirējpazīmes** – vismaz viena vārddarināšanas līdzekļa atšķirība, vismaz viens DSE. Paronīmijas izpratnē būtiskākas ir paronīmu šķirējpazīmes, kas nodrošina paronīmu lietošanu atšķirīgā kontekstā.

Par īpašu paronīmu pazīmi var uzskatīt arī to **jaukšanu** valodas praksē, ko rada paronīmu fonētiskā, strukturālā un semantiskā līdzība. Paronīmu jaukšana ir atkarīga no subjektīviem faktoriem, proti, valodas lietotāja valodiskās lietpratības jeb lingvistiskās kompetences. Paronīmu diferencēšana ir saistīta ar literārās valodas normu zināšanām. Ja valodas lietotājs zina vārdu atšķirību, viņš tos lieto atšķirīgos kontekstos, savukārt, ja vārdu nozīmes atšķirība nav zināma, vārdi valodas praksē tiek jaukti. Tomēr paronīmu jaukšanu nevar kvalificēt tikai kā valodas lietotāja zināšanu trūkumu, jo paronīmu paralēlumu nosaka arī noteikti objektīvi faktori, piemēram, līdzīga semantika, līdzīga lietojuma sfēra, līdzīgas gramatiskās funkcijas. Ja paronīmiju analizē no normatīvā viedokļa, tā būtu aktualizējama nevis valodas apguves, bet gan jau nākamajā – aktīvajā valodas lietošanas – posmā.

Paronīmija īstenojas ne tikai starp konkrētiem vārdu pāriem, bet var konstatēt pat noteiktus vārddarināšanas tipus, kas iesaistās paronīmu pāros. Paronīmu izpētē galvenā

uzmanība pievēršama paronīmiem, kas arī valodas praksē tiek jaukti, tomēr nepieciešamības gadījumā ir aprakstāmi arī potenciāli jaukami paronīmi, kas atbilst paronīmu pazīmēm, jo tas palīdz vispārināt secinājumus par paronīmiju un tās uzpaušmēm latviešu valodā.

Paronīmu diferencēšanā galvenā uzmanība pievēršama to semantiskajām atšķirībām. Paronīmu semantikas analīzē ir lietderīgi izmantot **komponentu analīzes metodi**, kuras segmentus var pretstatīt pēc opozīciju principa. Paronīmu nozīmes strukturēšanā tiek segmentēti **semantiskie elementi**, kas ir nozīmīgi paronīmu nozīmes diferencēšanā. Paronīmu semantiskajā struktūrā vienmēr ir identificējami elementi, kas ir pretstatāmi pēc būtības, proti, elementi, kas ir raksturīgi (+) paronīma nozīmē, un elementi, kas tajā nav raksturīgi (-). Tie semantiskie elementi, kas ir identificējami abos pāros, ir uzskatāmi par paronīmu **semantiskajiem integrētajelementiem**, savukārt tie elementi, kas nav konstatējami viena paronīma semantikā, ir **semantiskie diferencētājelementi**. Lai varētu diferencēt paronīmu nozīmes, ir nepieciešams vismaz viens semantiskais DSE. Nozīmes diferencētājelementi var būt gan ļoti konkrēti, piemēram, kā paronīmu pāri *gliemezis – gliemene* DSE ‘spirālveida (čaula)’ – DSE ‘divvāku (čaula)’, un tie var būt arī ļoti vispārīgi, piemēram, kā paronīmu pāri *tikumīgs – tikumisks* DSE ‘abstrahēti līdzīgs’ – DSE ‘atbilstošs’. Ja paronīmu pāri ir ievērojams ISE kopums, un ir konstatējams viens vai pāris DSE, šādi paronīmu pāri valodas praksē ir grūti šķirami (*ēdājs – ēdējs, zālājs – zāliens*). Ja DSE ir daudz, paronīmu jaušana valodas praksē ir retāk sastopama vai pat tikai potenciāli iespējama (*dūmenis – dūmeklis*).

Starp paronīmiem dažkārt var identificēt **hiponīmiskas attieksmes**, kas liecina par jēdzienu savstarpēju pakārtotību, piemēram, paronīmu pāri *gliemis – gliemezis* termins *gliemis* ir visjēdziena termins ‘bezmugurkaulnieku tips’, bet *gliemezis* – apakšjēdziena termins ‘gliemju tips’. Paronīmu un tiem līdzīgu atvasinājumu semantiskajā diferencēšanā ir vērojamas noteiktas kopsakarības ar **nozīmes pārnese** – vārda vai izteiciena jēdzieniskā satura maiņu, kam pamatā ir loģiski vai tēlaini asociatīva saikne starp īstenības objektiem. Nozīmes pārnese paronīmijā tiek izmantots savdabīgi, jo tas neīstenojas vienā leksēmā, bet gan no vienas leksēmas tiek pārcelts uz citu, etimoloģiski u derivatīvi saistītu leksēmu. Tas biežāk ir novērojams adjektīvu paronīmijā. Piemēram, šādu nozīmes pārnese var konstatēt adjektīvu pāri *daudzpusējs – daudzpusīgs*: paronīms *daudzpusējs* nosauc pazīmi, kas ir tieši saistāma ar motivētājevārdkopu *daudzas puses*, savukārt paronīma *daudzpusīgs* nozīmē īstenojis nozīmes pārnese, motivētājevienības semantiku saistot ar daudzveidīgumu un bagātīgumu un attiecinot uz abstraktām īstenības parādībām

– interesēm, aspektiem. Latviešu valodā ir sastopami arī tādi morfēmiski līdzīgu vārdu pāri, no kuriem vienam vārdam pamatnozīmē stabili ir nostiprinājies nozīmes pānesums, un tāpēc abi vārdi tiek lietoti atšķirīgos kontekstos (*acīgs* ‘vērīgs’ – *acains* ‘ar acīm’, *ausīgs* ‘uzmanīgi klausās’ – *ausains* ‘ar ausīm’, *mutīgs* ‘runīgs’ – *mutisks* ‘mutvārdu forma’, *valodīgs* ‘runīgs’ – *valodisks* ‘saistīts ar valodu’ u. c.).

Paradigmātiskajā leksikas izpētes aspektā paronīmi ir pretstatāmi pēc opozīciju principa, tāpēc paronīmu semantiskajā struktūrā var konstatēt noteiktus SE, ko var uzskatīt par **semantiskajām opozīcijām**. Viena no būtiskām semantiskajām opozīcijām ir ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’. Par dzīviem nojēgumiem var uzskatīt visas tās īstenības parādības, kas ir pakļautas bioloģiskam attīstības procesam, piemēram, cilvēks, dzīvnieks, augs, resp., jebkurš dzīvs organisms. Savukārt par nedzīvu var uzskatīt jebko, kas nav pakļauts dzīvības procesam, piemēram, dažādas parādības, priekšmetus u. tml. (*audzēt* – *audzināt*, *ieliktenis* – *ieliktinis*). Vēl viena universāla opozīcija, kas ir sastopama paronīmu pāros, ir opozīcija ‘process’ – ‘priekšmets’. Šajā opozīcijā kāda darbības norise, t. i., process, tiek pretstatīta priekšmetam, ar kuru šis process tiek veikts (*cirte* – *cirtnis*, *spiede* – *spiedne*, *tece* – *tekne*). Paronīmu semantiskā salīdzināšana palīdz konstatēt, kādi SE biežāk atšķiras paronīmos, un biežāk sastopamie DSE liecina par dažādiem universāliem un ne tik izplatītiem semantiskajiem pretstatiem, kas īstenojas paronīmijā.

Paronīmija galvenokārt aktualizējas literārajā valodā, un tai veidojas noteiktas paralēles un mijiedarbe ar citām paralēlismu izpausmēm valodā. Paronīmi ir cieši saistīti ar divām paralēlismu apakšsistēmām – **variantiem un sinonīmiem**, jo arī tajās parādās vienas saknes vārdu pāri. No formas viedokļa paronīmi līdzinās variantiem – semantiski identiem, bet formāli atšķirīgiem paralēlismiem. Varianti ir cieši saistīti ar izpratni par kodificēto normu – varianti tiek kodificēti stingrāk nekā citi paralēlismi, jo variantu pastāvēšanu nosaka formālā variēšanās. Galvenā atšķirība starp paronīmiem un variantiem ir to semantikā – variantiem semantiskas atšķirības nav, proti, to nozīmē nav identificējams neviens DSE, (*kautrs* // *kautrīgs*, *pakalne* // *pakalns*, *radniecīgs* // *radniecisks*). Pēc semantiskām pazīmēm paronīmi tuvinās sinonīmiem – vārdiem, kam ir vienādas vai tuvas nozīmes. Starp sinonīmiem un paronīmiem ir būtiska atšķirība: sinonīmi ir līdzvērtīgi valodas līdzekļi, kas spēj funkcionēt viens otra (cits cita) vietā, kaut arī tiem ir nelielas satura vai stilistiskas atšķirības. Savukārt paronīmi nespēj funkcionēt viens otra (cits cita) vietā – katru no tiem obligāti lieto citā nozīmē un citā kontekstā. Valodas normēšanas procesā gan varianti, gan sinonīmi var kļūt par paronīmiem. Tas biežāk ir vērojams jomās, kurās ir nepieciešama vienveidīga, standartizēta saziņa, piemēram, lietišķajā vidē,

jurisprudencē u. tml. Darinājumi, kas tiek uzskatīti par variantiem vai arī valodas praksē funkcionē sinonīmiski, var kļūt par paronīmiem, ja to nozīmes un kontekstuālā iedarība tiek terminoloģiski diferencēta (*personīgs* ‘subjektīvs’ – *personisks* ‘privāts’, *zālājs* ‘zālaugu platība’ – *zāliens* ‘kopts mauriņš’). Valodas praksē palaikam vērojama arī pretēja parādība – paronīmi var kļūt par sinonīmiem vai variantiem. Tas parasti notiek ūzusa ietekmē. Piemēram, šādu tendenci var novērot tajos gadījumos, kad normētāju piedāvātā vienas saknes darinājumu diferencēšana, kas tiek nostiprināta arī kodifikācijā, netiek īstenota valodas praksē (*pasūtīt* // *pasūtīnāt*).

Paronīmus var klasificēt dažādi – tas ir atkarīgs gan no pētāmā objekta izpratnes, gan no citu paralēlismu veidu klasificēšanas tradīcijām, gan arī no izvēlētā funkcionālās izpētes aspekta. Pētījumos ir sastopamas dažādas klasifikācijas, proti, paronīmus mēdz klasificēt

- 1) **pēc uzbūves**, šķirot vārdu un konstrukciju paronīmus, kā arī dalot tos sīkāk pēc to struktūras,
- 2) **pēc kontekstuālās atkarības**, šķirot leksikogrāfiskos paronīmus, resp., paronīmus, kam paronīmija ir raksturīga ārpus konteksta un kas ir atrodamī vārdnīcās, un kontekstuālus paronīmus, resp., paronīmus, kas ir identificējami tikai noteiktā kontekstā,
- 3) **pēc funkcijām**, nošķirot jēdzieniskos paronīmus no stilistiskajiem paronīmiem, kuru nozīmes atšķirība ir saistāma arī ar stilistiskās papildinformācijas diferenci,
- 4) **pēc semantiskās struktūras**, resp., cik lielā mērā to semantiskā struktūra sakrīt, proti, pilnīgie, nepilnīgie un daļējie paronīmi.

Gramatiskā līdzība ir viens no faktoriem, kas apgrūtina paronīmu diferencēšanu valodas praksē. Tā piemēram, ja salīdzina paronīmus *iemutis* – *iemutnis* vai arī *lietīks* – *lietišķs* no gramatiskā viedokļa, abiem paronīmiem vienā paronīmu pāri ir vienas un tās pašas tās gramatiskās kategorijas. Valodā ir iespējami arī tādi paronīmi, kam atšķiras kāda gramatiskā kategorija vienas vārdšķiras robežās. Šāda atšķirība ir vērojama **substantīvu paronīmiem** ar dažādām galotnēm. Viens no izplatītākajiem gadījumiem substantīvu paronīmijā ir **dzimtes gramatiskās kategorijas** atšķirība (*atzveltne* – *atzveltnis*, *bumbiere* – *bumbieris*, *pārvade* – *pārvads*, *veidne* – *veidnis*, *vienroce* – *vienrocis* u. tml.). Paronīmijā ir sastopami arī tādi pāri, kam atšķiras **skaitļa gramatiskā kategorija** (*džinss* – *džinsi*, *pūznis* – *pūžņi*). Substantīvu pāri, kam ir identificējamā skaitļa gramatiskās kategorijas atšķirības, ir saistāmi ar **leksikalizēšanās procesu**, kurā vērojama skaitļa paradigmas diferencēšana leksiskā aspektā. Šādi substantīvi, kam atšķiras skaitļa gramatiskā kategorija, lielākoties tiek lietoti atšķirīgos kontekstos, tāpēc to lietojuma šķīrums valodas praksē

īpašas problēmas nesagādā. Par paronīmiem tie var būt uzskatāmi tikai diferencēšanas sākumposmā, kamēr to semantiskā atšķirība nav stabilizējusies valodas praksē. Paronīmijā ir sastopami arī tādi piemēru pāri, kuru formālā difference izpaužas **atšķirīgā deklinācijā**. Šādu paronīmu skaits pēdējā laikā ir palielinājies terminoloģijas attīstības dēļ (*aille – aila, matrice – matrica, noteka – notece, paloda – palodze, sateka – satece*). Gramatisko kategoriju atšķirības paronīmu pāros var izmantot kā pazīmi, kas liecina par paronīmu semantisko atšķirību.

Sufiksāla paronīmija ir kvantitatīvi un kvalitatīvi daudzveidīgākais paronīmu tips, un, pamatojoties uz šo paronīmu kopuma, var izstrādāt iespējami pilnīgāko izpratni par paronīmu daudzveidību un analīzes principiem. Atbilstoši vārddarināšanas sufiksu saistībai ar noteiktām vārdšķirām var runāt par trīs vārdšķiru – substantīvu, adjektīvu un verbu – sufiksālo paronīmiju. Par **sufiksālajiem paronīmiem** uzskatīti tādi vārdi, kam morfēmiskajā struktūrā atšķiras sufiksi kā vārddarināšanas procesa rezultātā izmantotie vārddarināšanas līdzekļi (*audzēt – audzināt, vispārīgs – vispārējs, zālājs – zāliens*). Sufiksālajā atvasināšanā aktualizējas jautājums par **galotnes** funkciju vārddarināšanas procesā. Ņemot vērā galotnes nozīmi vārddarināšanā, kā arī izpausmi paronīmijā, sufiksālajā paronīmijā analizējami trīs sufiksālo paronīmu pāru tipi:

- 1) **primāra vārda un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pāri** (*itāļi – itālieši, virsa – virsma*),
- 2) **fleksīva atvasinājuma un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pāri** (*cirte – cirtne*),
- 3) **atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu paronīmu pāri** (*zālājs – zāliens, cilvēcīgs – cilvēcisks, godāt – godināt*).

Sufiksālās paronīmijas izpratnē jāpievērš uzmanība **sufiksu vārddarināšanas nozīmei**. Konkrētas nozīmes sufiksi biežāk sastopami substantīvu vārddarināšanas sistēmā, savukārt verbiem un adjektīviem raksturīga lielāka sufiksu semantikas abstrakcija. Visbiežāk valodas praksē ir sastopami adjektīvu sufiksālie paronīmi. Tie ir arī plašāk aprakstīti valodas praksē. Substantīvu un verbu paronīmu ir mazāk. Substantīvu paronīmi lielākoties ir konkrētu sufiksālo atvasinājumu pāri, kuru nozīmes diferenciacija ir īstenota terminoloģiski. Verbu sufiksālo paronīmu ir ļoti maz – promocijas darbā izdevies ekscerpēt tikai dažus pārus.

Substantīvu sufiksālā paronīmija ir **reti sastopama un neregulāra parādība**, jo substantīvs kā vārdšķira nosauc konkrētus īstenības priekšmetus un parādības un katrs atvasinājums runātāja apziņā saistās ar noteiktu objektu vai parādību. Arī tiem atvasinājumiem, kam tiek izmantoti sufiksi ar vienu un to pašu vai līdzīgu vārddarināšanas

nozīmi, lielākoties ir raksturīga skaidri nošķirama semantika. Substantīvu paronīmi galvenokārt ir **saistāmi ar terminoloģijas sfēru**, jo sufiksācija ir viens no plaši izmantotiem vārddarināšanas paņēmieniem jaunu terminu darināšanā. Liela daļa substantīvu sufiksālo paronīmu ir apzināti atvasināti termini, kuru diferencēšana ir noderīga terminoloģijā, bet nav tik aktuāla vispārlietojamā valodā. Piemēram, tādi substantīvi kā *aizbildnība* ‘rīcības nespējīga pilsoņa tiesību aizsardzība’ – *aizbildniecība* ‘gādība par kādu’, *iemutis* ‘papirosa čaulītes daļa’ – *iemutnis* ‘mūzikas pūšaminstrumenta daļa’, *pāksts* ‘auglis veronis no vienas augļlapas’ – *pākstenis* ‘auglis veronis no divām augļlapām’, *parinde* ‘piezīme zem teksta’ – *parindenis* ‘burtisks tulkojums’, *zālājs* ‘zālaugu kopums’ – *zāliens* ‘kopts mauriņš’ u. c. vispārlietojamā valodā bieži tiek lietoti bez nozīmes atšķirības, bet terminoloģijā tie tiek šķirti kā dažādu jēdzienu nosaukumi. Latviešu valodā var runāt par trim sufiksālo paronīmu pāru tipiem:

- 1) primāra vārda un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pāri, piemēram, *balsts* – *balstenis*, *gliemis* – *gliemezis*, *itāli* – *itālieši*, *virsa* – *virsmā* u. c.,
- 2) fleksīva atvasinājuma un sufiksāla atvasinājuma paronīmu pāri, piemēram, *cirte* – *cirtne*, *saskare* – *saskarne*, *slēdze* – *slēdzene*, *spiede* – *spiedne* u. c.,
- 3) atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu paronīmu pāri, piemēram, *cēlājs* – *cēlējs*, *krautne* – *krautuve*, *saskarne* – *saskarsme*, *skolēns* – *skolnieks*, *zālājs* – *zāliens* u. c.

Substantīvu paronīmu pāros ir sastopami atvasinājumi ar **sufiksu -n- (resp. -tn-)**, piemēram, *cirtne* – *cirte*, *krautne* – *krautuve*, *spiedne* – *spiede*, *tekne* – *tece*. Tiem ir raksturīgi **DSE ‘ierīce’** (*tekne* ‘noteka’, *spiedne* ‘ierīce’) vai **DSE ‘riks’** (*cirtnis* ‘ciršanas darbarīks’, *grieznis* ‘griešanas darbarīks’), kā arī dažos gadījumos **DSE ‘detāļa’** (*iemutnis* ‘papirosa čaulītes daļa’, *ieliktinis* ‘ieliekama papildu detaļa’). Pēc piemēru analīzes atvasinājumiem ar -n- (resp. -tn-) ir konstatēti arī **DSE ‘vieta’** (*cirtne* ‘vieta, kur izcērt iežus’) un **DSE ‘rezultāts’** (*krautne* ‘krāvums’). Paronīmu pāros ir identificējama arī dažādu semantisko opozīciju īstenošanās, piemēram, ‘process’ – ‘rezultāts’ (*saskare* ‘saskaršanās process’ – *saskarne* ‘datorprogrammas funkciju kopa’) un ‘process’ – ‘priekšmets’ (*tece* ‘tecējums’ – *tekne* ‘noteka’, *spiede* ‘spiešanas process’ – *spiedne* ‘ierīce’).

Atvasinājumiem ar **sufiksu -sm-**, kas ir identificēti paronīmu pāros izdevās konstatēt **DSE ‘sabiedrība’** un **DSE ‘attiecības’** (*saskare* ‘saskaršanās’ – *saskarsme* ‘savstarpējās attiecības’) Ekscerpēto piemēru analīze liecina, ka konsonantiskais sufikss -sm- terminoloģijā tiek izmantots reti.

Latviešu valodā ir sastopami paronīmu pāri, kuros viens no substantīviem ir atvasināts ar **sufiksu -en-**, piemēram, *balsts – balstenis, spraudnis – spraudenis*. Atvasinājumi ar *-en-* tiek izmantoti terminoloģijā, lai detalizētu kādu virsjēdzienu, tomēr pēc ekscerpētā materiāla neizdevās konstatēt tādu DSE, kas raksturotu šo sufiksu – visi konstatētie DSE saistāmi ar konkrētu jēdzienu pazīmēm, kas īstenojas paronīmu pāros, bet nav vispārināmi kā sufiksam *-en-* raksturīgie SE.

Paronīmu pāros sastopami arī atvasinājumi ar **sufiksu -āj-**, kas latviešu valodā tiek izmantots, lai darinātu darītāju nosaukumus, augu nosaukumus un vietu nosaukumus. Valodas praksē ir sastopami paralēlismi ar sufiksiem *-āj-* un *-ēj-*, kas nosauc aktīvu darītāju (*arājs – arējs, cēlājs – cēlējs, dzērājs – dzērējs, ēdājs – ēdējs*). Atvasinājumiem ar sufiksu *-āj-* ir konstatēti **DSE ‘regulāri’, DSE ‘daudz’** (*ēdājs* ‘daudz, labprāt ēd’, *cēlājs* ‘regulāri ceļ; arī ierīce celšanai’, *dzērājs* ‘sistemātiski lieto alkoholu’) un dažkārt arī **DSE ‘labprāt’** (*ēdājs* ‘daudz, labprāt ēd’), kā arī **DSE ‘ierīce’** (*cēlājs* ‘ierīce celšanai’).

Atvasinājumiem ar **sufiksu -iet-** tādos paronīmu pāros kā *itāļi – itālieši, latgaļi – latgalieši* ir konstatējami **DSE ‘tauta’** vai **DSE ‘tautība’** (*itālieši* ‘Itālijas pamatiedzīvotāji’, *latgalieši* ‘Latgales iedzīvotāji’). Tomēr latviešu valodā vairums šādu paralēlismu pāru ir varianti, piemēram, *austrāļi // austrālieši, brazīļi // brazīlieši, portugāļi // portugālieši, spāņi // spānieši* u. c., tāpēc tie daži paronīmu pāri, kas ir normēti kā semantiski diferencējami vārdi, valodas praksē pilnībā nav nostiprinājušies.

Substantīvu sufiksālo paronīmu nozīmē bieži ir identificējamas noteiktas **semantiskas opozīcijas**, pēc kurām paronīmus var loģiski pretstatīt. Šādus paronīmu pārus ir vieglāk diferencēt valodas praksē, jo dažkārt semantiskais šķērums var būt diezgan krass. Viena no izplatītākajām opozīcijām ir ‘process’ – ‘priekšmets’, ja atvasinājums ar sufiksu nosauc konkrētu priekšmetu, kas ir saistāms ar darbību vai tās rezultātu. Piemēram, šāda opozīcija no terminoloģiskā viedokļa ir aktualizēta paronīmu pāros *spiede* ‘spiešanas process’ – *spiedne* ‘ierīce’, *tece* ‘tecēšanas process’ – *tekne* ‘noteka’. Paronīmu pāros tiek izmantota arī opozīcija ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’, piemēram, *ieliktenis* ‘cilvēks, kas iecelts amatā ar kāda atbalstu’ – *ieliktinis* ‘ieliekama papildu detaļa’.

Substantīvu paronīmu diferencēšanā reti izmantots **nozīmes pārnesums**. Tāda paronīmiska atšķirība ir identificējama, piemēram, substantīviem *mežainis* ‘dzīvo mežā’ – *mežonis* ‘neaudzināts cilvēks’, jo atvasinājums ar *-ain-* raksturo būtni, kas saistīta ar mežu vai dzīvo mežā, savukārt atvasinājums *mežonis* ir ieguvis pārnestu nozīmi un attiecināms uz cilvēku, kuru maz ietekmējusi civilizācija.

Pretstatā substantīvu paronīmijai adjektīvu sufiksālā paronīmija ir **izplatīta parādība**. Adjektīvs ir substantīva pazīmes izteicēja vārdšķira, tāpēc viens pats rada tikai abstraktu priekšstatu par pazīmi. Adjektīvu sufiksālie paronīmi valodas praksē ir sastopami biežāk nekā citu vārdšķiru paronīmi. Vārddarināšanas procesā adjektīvu sufiksi var īstenot dažādas semantiskās nianšes, tāpēc starp derivātiem veidojas sarežģītas attiecības, kas plaši izpaužas dažādās paralēlismu apakšsistēmās (ne tikai paronīmijā). Adjektīvu sufiksālā paronīmija visnotaļ **regulāri** identificējama noteiktos vārddarināšanas tipos. Adjektīvu sufiksālajā paronīmijā ir izplatīti **atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu** paronīmu pāri, kuros dominē produktīvie vārddarināšanas sufiksi *-īg-*, *-ēj-*, *-ain-*, *-isk-*. Ekscerpētais materiāls liecina, ka lielākajā daļā adjektīvu sufiksālo paronīmu pāru viens no paronīmiem ir adjektīvs ar sufiksu *-īg-*. Bieži valodas praksē ir sastopami paronīmu pāri, kas sastāv no adjektīva ar sufiksu *-īg-* un adjektīva ar sufiksu *-isk-* (*cilvēcīgs* ‘līdzjūtīgs’ – *cilvēcisks* ‘raksturīgs cilvēkam’, *dvēselīgs* ‘jūtīgs’ – *dvēselisks* ‘saistīts ar dvēseli’, *kareivīgs* ‘drosmīgs’ – *kareivisks* ‘raksturīgs kareivim’, *mantīgs* ‘bagāts’ – *mantisks* ‘saistīts ar mantu’, *zvērīgs* ‘nežēlīgs’ – *zvēriskis* ‘raksturīgs zvēram’), otrs izplatītākais adjektīvu paronīmu pāru tips ir adjektīvi ar sufiksu *-īg-* un adjektīvi ar sufiksu *-ēj-* (*daudzpusīgs* ‘plašs, bagātīgs’ – *daudzpusējs* ‘vairāki dalībnieki’, *divkārtīgs* ‘divas reizes lielāks’ – *divkārtējs* ‘noticis divas reizes’, *ilggadīgs* ‘aug vairākus gadus’ – *ilggadējs* ‘noris gadiem ilgi’, *pirmatnīgs* ‘sākotnējs, neskarts’ – *pirmatnējs* ‘vissenākais attīstības posms’, *vairākkārtīgs* ‘vairākas reizes lielāks; kam ir vairākas kārtas’ – *vairākkārtējs* ‘noticis vairāk reižu’, *vienpusīgs* ‘ietver vienu aspektu’ – *vienpusējs* ‘aptver vienu pusi’, *vispārīgs* ‘nedetalizēts’ – *vispārējs* ‘aptver visus’). Dažkārt paronīmi ir identificējami adjektīviem ar sufiksiem *-īg-* un *-ain-*, tomēr šis tips nav tik izplatīts, piemēram, *kļūdīgs* ‘aplams’ – *kļūdainis* ‘ir daudz kļūdu’, *tuksnesīgs* ‘līdzinās tuksnesim’ – *tuksnesains* ‘atbilst tuksnesim’, *zālīgs* ‘labi aug zāle’ – *zālains* ‘daudz zālaugu’. Atsevišķā grupā ir ietilpināmi arī vairāki paronīmu pāri, kuros viens no adjektīviem ir atvasināts ar sufiksu *-išķ-*, piemēram, *lietisks* ‘priekšmetisks’ – *lietišķs* ‘nopietns; praktisks’.

Adjektīviem, kas ir atvasināti ar **sufiksu -īg-**, paronīmu pāros var konstatēt vairākus DSE, kas nosauc psihiskas īpašības, kuras netieši saistāmas ar motivētālvārda nosaukto reāliju, un vispārinot tās dēvētas par **DSE ‘abstrahēti līdzīgs’** (*cilvēcīgs* ‘līdzjūtīgs’, *kareivīgs* ‘drosmīgs’, *dvēselīgs* ‘jūtīgs’). Piemēram, adjektīvs *zvērīgs* norāda uz vispārinātu psihisku īpašību kopumu, kas nav tieši attiecināms uz motivētālvārdu *zvērs*, bet saistīts ar to vispārināti, abstrahēti, izceļot noteiktas kvalitatīvas pazīmes, kas valodas lietotāja apziņā asociējas ar šo objektu. Dažos paronīmu pāros paronīmiem ar *-īg-* var identificēt DSE, kas

norāda uz **telpisko aspektu**, piemēram, **DSE 'liels'** (*divkārtīgs* 'divas reizes lielāks', *trīskārtīgs* 'trīs reizes lielāks; kam ir trīs kārtas', *vairākkārtīgs* 'vairākas reizes lielāks; kam ir vairākas kārtas').

Adjektīviem, kas atvasināti ar **sufiksu -isk-**, galvenais vispārinātais **DSE** ir **'atbilstošs'** (*cilvēcīks* 'raksturīgs cilvēkam', *kareivīks* 'raksturīgs kareivim', *dvēselīks* 'saistīts ar dvēseli'), kas norāda uz tiešu atbilstību ar motivētālvārda nosaukto reāliju.

Atvasinājumiem ar **sufiksu -ain-** ir raksturīgs **DSE 'daudz'** (*kļūdainis* 'ir daudz kļūdu', *zālainis* 'daudz zālaugu') un dažos gadījumos arī **DSE 'atbilstošs'** (*tuksnešains* 'atbilst tuksnesim').

Paronīmiem ar **sufiksu -ēj-** var konstatēt DSE, kas saistāmi ar **temporālo, resp., laika aspektu**, piemēram, **DSE 'ilgi'** (*ilggadējs* 'noris gadiem ilgi'), **DSE 'atkārtoties'** (*divkārtējs* 'noticis divas reizes', *trīskārtējs* 'noticis trīs reizes', *vairākkārtējs* 'noticis vairāk reizes'), **DSE 'sen'** (*pirmatnējs* 'vissenākais attīstības posms').

Adjektīvu sufiksālajā paronīmijā ir sastopamas **semantiskās opozīcijas**, kas palīdz diferencēt paronīmu nozīmi kontekstā. Opozīcija 'dzīvs' – 'nedzīvs' ir identificējama visu vārdšķiru paronīmijā, arī adjektīvu paronīmu pāros. Pretstats starp dzīvo un nedzīvo pasauli īstenojas tajos objektos, uz kuriem ir attiecinātas ar paronīmiem nosauktās pazīmes, un parasti SE 'dzīvs' ir raksturīgs atvasinājumiem ar *-īg-* (*mantīgs* – *mantīks*, *mutīgs* – *mutīks*, *valodīgs* – *valodīks*). Adjektīvu paronīmu nozīmes diferencēšanā nozīmīga loma ir metaforiskam vai metonīmiskam **nozīmes pārnesumam**, kas bieži īstenojas vienā no paronīmiem (*saturīgs* – *saturīks*, *valodīgs* – *valodīks*, *vienpusīgs* – *vienpusējs*).

Dažos paronīmu pāros ir sastopami adjektīvi ar **sufiksu -išķ-**, piemēram, *vīrišķs* 'veic apaugļošanas funkciju' – *vīrišķīgs* 'raksturīgs vīrietim', tomēr tajos nozīmes diferencētājfunkciju uzņemas produktīvie sufiksi, kas ir segmentējami paronīmu pāri, proti, *-isk-* vai *-īg-*.

Adjektīvu sufiksālā paronīmija ir piesaistījusi valodnieku uzmanību jau kopš literārās valodas normēšanas sākumposma, un attieksme pret adjektīvu paronīmiem ir atšķirīga, tomēr mūsdienās līdz ar literārās valodas intelektualizācijas tendences attīstību nevajadzētu atteikties no adjektīvu sufiksālo paronīmu diferencēšanas, jo tie ir nozīmīgi saziņas procesā kā substantīvu pazīmju precīzētāji.

Verbu paronīmija **nav izplatīta** latviešu valodā – salīdzinot ar nomeniem, šī vārdšķira paronīmu pāros ir sastopama ļoti reti. Tas ir saistāms gan ar verbu vārdšķiras leksiski gramatisko nozīmi, gan ar verbu vārddarināšanas īpatnībām. Verba derivatīvajiem sufiksiem ir raksturīga ļoti abstrahēta **vārddarināšanas nozīme**, ko ir grūti formulēt. Par

verbu sufiksu vārdarināšanas nozīmi var runāt diezgan nosacīti – regulāra vārdarināšanas nozīme piemīt tikai atvasinātajiem verbālas cilmes darbības vārdiem, kas īsteno **kauzatīvo** jeb liekamas darbības **un iteratīvo** jeb daudzkārtējas darbības nozīmes niansi. Šīs nozīmes nianse nevar izmantot verbu paronīmu šķiršanā kā vispārinātu diferencētājpazīmi, jo tās nav attiecināmas uz visiem sufiksāli atvasinātiem vārdiem, turklāt tās var sinkrētiski izpausties vienā atvasinājumā.

Verbu paronīmijā ir sastopami tikai tādi paronīmi, kas ir **atšķirīgu sufiksālu atvasinājumu pāri**, un viens no paronīmu pāra parasti ir atvasināts ar **sufiksu -inā-**, piemēram, *audzēt – audzināt*, *dzirdēt – dzirdināt*, *godāt – godināt*, *skandēt – skandināt*. Verbu paronīmu nozīmes diferencēšanā identificēts DSE, kas ir saistīts ar **iteratīvo nozīmi**, proti, **DSE ‘atkārtoti’** vai **DSE ‘ilgi’**, un tas raksturīgs vārdiem ar sufiksu *-inā-* (*dzirdināt* ‘vairākkārt dzirdēt’, *guldināt* ‘atkārtoti guldīt’, *viļināt* ‘ilgāku laiku viļāt’). Dažos paronīmu pāros DSE ir konkrēti izsecināmi no verbu nozīmes un nav attiecināmi uz citiem līdzīgiem paronīmu pāriem. Verbu sufiksālajā paronīmijā, tāpat kā citu vārdšķiru paronīmijā, ir identificējamās noteiktas **semantiskas opozīcijas**, kas tiek izmantotas nozīmes diferencēšanā. Viena no tām ir universālā semantiskā opozīcija ‘dzīvs’ – ‘nedzīvs’. Šī opozīcija galvenokārt ir saistāma ar darbības objektu diferencēšanu, vienu paronīmu attiecinot uz dzīviem objektiem, savukārt otru – uz nedzīviem objektiem (*perēt* ‘sildīt, lai izšķiltos mazuļi’ (*cāļus, mazuļus*) – *perināt* ‘plānot ko ļaunu’ (*nolūku, intrigu, versiju*)). Dzīvu objektu detalizētākai diferencēšanai tiek izmantota semantiska opozīcija ‘persona’ – ‘nepersona’, kurā cilvēks kā persona tiek pretstatīts citiem dzīviem organismiem (augiem, dzīvniekiem) (*audzēt* ‘kopt, rūpēties’ – *audzināt* ‘mācīt, izglītēt’ diferencēcijā (*audzināt bērnu, personību – audzēt efeju, tomātus, vistas*)).

Verbu paronīmu diferencēšanā ir sastopams arī **nozīmes pārnēsums**, kas nostiprinās vienā no paronīmiem (*perēt – perināt*). Kopumā var secināt, ka latviešu valodā ir vērojams ļoti lēns verbu sufiksālo atvasinājumu nozīmes diferencēšanas process. Liela daļa verbu sufiksālo atvasinājumu valodā funkcionē kā varianti vai sinonīmi, tomēr parādās arī daži paronīmu pāri. Verbu sufiksālie paronīmi rodas tajos gadījumos, kad runātājam nepieciešams vispārināt un abstrahēt kādu darbību, kas ir saistāma ar cilvēka darbošanos kādā sociāli aktuālā jomā.

Sufiksālajā paronīmijā ir iekļaujami arī **aizgūtu vārdu pāri**, kas pēc visām pazīmēm atbilst paronīmiem un ir aktuāli no literārās valodas normēšanas viedokļa, piemēram, *autoritārs* ‘nepieļauj plurālismu’ – *autoritatīvs* ‘ieguvis autoritāti’, *abonents* ‘tiesība lietot’ – *abonements* ‘persona, kas ir ieguvis tiesību lietot’, *dokumentāls* ‘balstīts uz

faktiem' – *dokumentārs* 'saistīts ar dokumentiem', *humāns* 'cilvēcīgs' – *humanitārs* 'raksturīgs zinātnēm, kas pēta cilvēku'. Šādi aizguvumi atbilst paronīmu kritērijiem, tos var identificēt un diferencēt pēc paronīmu pazīmēm, un tie funkcionē atbilstoši noteiktām paronīmijas likumībām. Tomēr nav lietderīgi dalīt šādu aizguvumu morfēmisko struktūru un aprakstīt afiksu vārddarināšanas funkcijas, jo to saistība ar latviešu valodas vārddarināšanas procesu ir problemātiska – šie vārdi lielākoties ir aizgūti kā gatavas leksēmas.

Promocijas darbā iegūtos rezultātus var izmantot leksikogrāfijā, terminoloģijā, kā arī valodas prakses materiālos. Promocijas darbā izstrādātā paronīmu analīze turpmāk būtu papildināma un padziļināma, iekļaujot tajā arī citus paronīmu tipus un veidojot pilnīgāku pārskatu par paronīmijas izpausmēm latviešu valodā.

Avoti

Daiļliteratūra un lingvistiskie pētījumi

1. **Baltvilks, J.** (1990). *Zāle visu dienu zaļa*. Rīga : Sprīdītis.
2. **Baltvilks, J.** (2003). *Vilki velk malku*. Rīga : Daugava.
3. **Baumane, A.** (1976). *Skaņu izrunas traucējumu novēršana bērniem*. Rīga : Zvaigzne.
4. **Ikstena, N.** (2001). Proza. **No: Asinsbalss: latviešu literatūras miniantoloģija**. Rīga : Pētergailis.
5. **Milns, A. A.** (2000). *Vinnijs Pūks un viņa draugi*. [tulkojusi V. Belševica]. Rīga : Zvaigzne ABC.
6. **Rainis,** (1986). *Dienasgrāmatas un piezīmes. No: Rainis, Kopoti raksti. 24. sējums*. Rīga : Zinātne.
7. **Zaķe, I.** (2000). *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi*. Rīga : SIA Izglītības soļi.
8. **Ziedonis, I.** (1995). *Epifānijas. No: Ziedonis, I. Raksti. 3. sējums*. Rīga : NORDIK.

Periodika un reklāvizdevumi

1. *Brīvā Daugava* (2002)
2. *Diena* (2004, 2006)
3. *Dienas Bizness* (2006)
4. *Dziedinātājs* (2003)
5. *Ezerzeme* (2002)
6. *Ieva* (2002, 2005, 2006)
7. *Ievas Stāsti* (2006, 2007)
8. *Jaunā Avīze* (2002)
9. *Kas Jauns* (2006)
10. *Latgales Laiks* (2003)
11. *Latttelecom katalogs* (2002)
12. *Liesma* (2006)
13. *Likuma Vārdā* (2001, 2002)
14. *Māja* (2006)
15. *Malienas Ziņas* (2002)
16. *Marta* (2006)
17. *Mēs* (2006)

18. *Neatkarīgā Rīta Avīze (2002, 2006)*
19. *Ogres Ziņas (2002)*
20. *Privātā Dzīve (2006)*
21. *Rīgas Balss (2006)*
22. *Rīgas Laiks (2005)*
23. *Sievietes Pasaule (2001, 2002)*
24. *Tava Programma (2004)*
25. *Tavs Nams (2002)*
26. *Tukuma Ziņas (2006)*
27. *Vakara Ziņas (2002, 2006)*
28. *Vietējā Nedēļas Avīze (2002)*
29. *Zemgales Ziņas (2006)*
30. *5 min (2006)*

Interneta resursi

1. www.google.com
2. www.korpuss.lv
3. www.termiņi.lza.lv
4. www.tezaurs.lv

Vārdnīcas

1. *Latviešu valodas vārdnīca.* (1987). [Autoru kolektīvs]. Rīga : Avots.
2. *Latviešu valodas vārdnīca.* (1998). [Autoru kolektīvs]. 2. izdevums. Rīga : Avots.
3. *Latviešu valodas vārdnīca : 30000 pamatvārdu un to skaidrojumu.* [Autoru kolektīvs]. Rīga : Avots, 2006.

Literatūra

1. **Aitchison, J.** (1994). *Words in the Mind : An Introduction to the Mental Lexicon*. 2nd edition. Oxford.
2. **Aitchison, J.** (2001). *Language Change: Progress or decay?* 3rd edition. Cambridge : Cambridge University Press.
3. **Alunāns, J.** (1914). Par latviešu valodu. **No: Alunāns, J. *Jura Alunāna raksti***. Pēterburga, 269.–271. lpp.
4. **Augstkalne, R.** (1967). Vērojumi un ieteikumi. **No: *Latviešu valodas kultūras jautājumi*** : Rakstu krājums. 3. laidziens. Rīga : Liesma, 71.–75.lpp.
5. **Bendiķis, H.** (1970). Vēl par *atslēgu* un *slēdzeni*. **No: *Latviešu valodas kultūras jautājumi*** : Rakstu krājums. 6. laidziens. Rīga : Avots, 90.–93. lpp.
6. **Blinkena, A.** (2002). Īpašības vārds. **No: *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība***. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 140.–242. lpp.
7. **Blinkena A.** (1980). Krāsu vai krāsainais? **No: *Latviešu valodas kultūras jautājumi*** : Rakstu krājums. 16. laidziens. Rīga : Avots, 78.–81. lpp.
8. **Brinton, L. J., Traugott, E. C.** (2005). *Lexicalization and Language Change*. Cambridge : Cambridge University Press.
9. **Ceplīte, B., Ceplītis, L.** (1997). *Latviešu valodas praktiskā gramatika*. Pārstrādāts izd. Rīga : Zvaigzne ABC.
10. **Ceplītis, L.** (1974). Prāgas lingvistiskā pulciņa tēzes. **No: Ceplītis, L. *Valodniecības vēstures materiāli***. Liepāja : Liepājas Pedagoģiskais institūts, 92.–113. lpp.
11. **Copperud, R. H.** (1980). *American Use and Style*. Cambridge : Cambridge University Press.
12. **Crystal, D.** (2005). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. 2nd edition. Cambridge : Cambridge University Press.
13. **Cruse, D. A.** (2004). *Meaning in Language : An Introduction to Semantic and Pragmatics*. New York, Oxford : Oxford University Press.
14. **Dambe, V.** (1970). Iedzīvotāju nosaukumi pēc dzīves vietām. **No: *Latviešu valodas kultūras jautājumi*** : Rakstu krājums. 6. laidziens. Rīga : Liesma, 45.–62.lpp.
15. **Druvieta, I.** (2006). Valodas attīstība un standartizācija: valsts vai sabiedrības atbildība? **No: *Vārds un tā pētīšanas aspekti*** : Rakstu krājums 10. Liepāja : LiePA, 161.–168. lpp.

16. **Endzelīns, J.** (1980). Dažādas valodas kļūdas. **No:** **Endzelīns, J.** *Darbu izlase III*₂. Rīga : Zinātne, 9.–44.lpp.
17. **Ēdelmane, I.** (1966). *Virsa un virsma*. **No:** *Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 2. laidziens. Rīga : Avots, 59.–65. lpp.
18. **Freimane, I.** (1983). *Latviešu valodas skaņu verbi*. Rīga : Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitāte.
19. **Freimane, I.** (1993). *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā* : Mācību līdzeklis latviešu valodas specialitātes studentiem. Rīga : Zvaigzne.
20. **Freimane, I.** (2008). *Trešā persona latviešu verbu sistēmā*. Rīga : Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
21. **Goddard, C.** (1998). *Semantic Analysis : A Practical Introduction*. Oxford.
22. **Grīsele, R.** (2007). Valodas kultūrai. **No:** **Grīsele, R.** *Spēkildze* : Populārzinātnisku un kultūrvēsturisku rakstu izlase. II. Rīga : Antava, 274.–276.lpp.
23. **Gudavičius, A.** (2007). *Gretinamoji semantika*. Šiauliai : VŠI Šiaulių universiteto leidykla.
24. **Guļevska D., Miķelsone A., Porīte T.** (2002). *Pareizrakstības un pareizrūnas rokasgrāmata*. Latviešu valoda. Rīga : Avots.
25. **James, C.** (1998). *Errors in Language Learning and Use*. London and New York : Longman.
26. **Kalme, V., Smiltiece, G.** (2001). *Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija. Lokāmās vārdšķiras*. Liepāja : LiePA.
27. **Kalnača, A.** (1999). Funkcionālās gramatikas metodoloģiskie principi. **No:** *Baltu filoloģija VIII*. Rīga : Latvijas Universitāte, 3.–9. lpp.
28. **Kalnača, A.** (2000). Opozīcija *dzīvs / nedzīvs* mūsdienu latviešu valodā. **No:** *Linguistica Lettica*. 6. Rīga : Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 178.–187. lpp.
29. **Kalnača, A.** (2001). Gramatisko formu polisēmija, sinonīmija un homonīmija – izpausme un attieksmes latviešu valodā. **No:** *Linguistica Lettica*. 9. Rīga : atvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 176.–186. lpp.
30. **Kalnača, A.** (2004). *Morfēmika un morfonoloģija*. Rīga : Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
31. **Kalnača, A.** (2009). Morfēmu tipoloģija Emīlijas Soidas pētījumos. **No:** *Filoloģijas un mākslas zinātnes Latvijas Universitātē 1919–2009* : Procesi un personības. [Sastādījusi A. Cimdiņa] Rīga : Latvijas Universitāte, 131. – 138. lpp.

32. **Karulis, K.** (1980). Vārdi un to saistījumi. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 16. laidziens. Rīga : Avots, 131.–136. lpp.
33. **Kasperavičienė, R.** (2009). *The Category of Number in Lithuanian and English*. Doctoral Thesis. Vilnius : Vilnius University.
34. **Katz, J., Postal, P.** (1964). *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*. Cambridge : MIT Press.
35. **Knaps, R.** (1967). Vēl par *virsu* un *virsmu*. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 3. laidziens. Rīga : Avots, 87.–100. lpp.
36. **Kniūkšta, P.** (1976). *Priesagos -inis būdvardžiai: Daryba, reikšmes, gramatiniai sinonimai*. Vilnius : Mokslas.
37. **Koluža R.** (2003). *Tā vai šitā? : Latviešu valodas rokasgrāmata 9.–12. klasei*. Lielvārde : Lielvārds.
38. *Konsultants: Palīglīdzeklis valodas prakses jautājumos.* (1982). 1. laid. Rīga : Avots.
39. *Konsultants: Palīglīdzeklis valodas prakses jautājumos.* (1984). 2. laid. Rīga : Avots.
40. **Kronvalds, A.** (1937). Kāds vārds par mūsu tēvu valodu. *No: Kronvalda Atis. Kopoti raksti. I. daļa*. Rīga, 411.–429. lpp.
41. **Krūmiņa, V., Skujiņa, V.** (2002). *Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata*. Rīga : Valsts kanceleja.
42. **Kuplā, I.** (2006). *Runāšanas verbu semantika un saistāmība latviešu un lietuviešu valodā*. [Maģistra darbs]. Rīga : Latvijas Universitāte.
43. **Labov, W.** (1973). The Boundaries of Words and Their Meanings. *In : New Ways of Analyzing Variation in English*. Washington : Georgetown University Press, 340–373.
44. **Lakoff, G., Johnson, M.** (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago, London : The University of Chicago Press.
45. *Latvijas Padomju enciklopēdija* (1986). 7.sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 542. lpp.
46. **Laua, A.** (1969). *Latviešu leksikoloģija*. Rīga : Zvaigzne.
47. **Leech, G. N.** (1981). *Semantics : The Study of Meaning*. 2nd edition. Harmondsworth, Penguin.
48. **Lewis, F.** (1991). *Substance and Predication in Aristotle*. Cambridge University Press.
49. **Lokmane, I.** (2009). Pārmaiņas vārdu semantikā un saistāmībā reklāmas katalogos. *No: Valoda: nozīme un forma : Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 89.–97. lpp.

50. Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics : An Introduction*. Cambridge : Cambridge University Press.
51. Milēbahs, K. (1893). Par galotnēm -ējs, -īgs, -isks. *No: Daži jautājumi par latviešu valodu*. 2. burtnīca. Jelgava, 5.–73. lpp.
52. Milēbahs, K. (2009). *Darbu izlase divos sējumos*. 1. sēj. Rīga : Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
53. Miliūnaitė, R. (2009). *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas.
54. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. (1959). I. daļa. *Fonētika un morfoloģija*. [Autoru kolektīvs] Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
55. Nešpore, G. (2005). *Verbu ar semantisko elementu 'pārvietoties' paradigmātiskās attieksmes mūsdienu latviešu valodā*. Maģistra darbs. Rīga : Latvijas Universitāte.
56. Niselovičs, I. (1969). Iegūt vai apgūt? *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 5. laidziens. Rīga : Avots, 40.–44. lpp.
57. Nida, E. A. (1975). *Componential Analysis of Meaning*. The Hague, Muoton.
58. Nītiņa, D. (2004). *Moderna cilvēka valoda*. Rīga : Valsts valodas aģentūra.
59. Paegle Dz., Kušķis J. (2002). *Kā latvietis runā...* Praktiski ieteikumi valodas kultūrā. Rīga : Zvaigzne ABC.
60. Polkovņikova, S. (2010). *Runas verbi A. Čehova stāstos un to tulkojums latviešu valodā*. Promocijas darba kopsavilkums. Daugavpils : Daugavpils Universitāte.
61. Pauliņš O., Rozenbergs J., Vilāns O. (1978). *Latviešu valodas mācības pamatkurss* : *Palīgglīdzeklis latviešu valodas apgūvē*. Rīga : Zvaigzne.
62. Phillipson, R. (1992). *Linguistic Imperialism*. Oxford : Oxford University Press.
63. Pikčilingis, J. (1975). *Lietuvių kalbos stilistika. II*. Vilnius: Mokslas.
64. Pokrotiece, K. (2002). Lietvārdu darināšana ar konsonantiskajiem piedēkļiem. *No: Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 81.–139.lpp.
65. Raģe, S. (1967). Par aizvietot, atvietot un aizstāt. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 3. laidziens. Rīga : Avots, 48.–57. lpp.
66. Redakcijas kolēģijas piezīme (1969). *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 5. laidziens. Rīga : Liesma, 218. lpp.
67. Reidzāne, B. (1978). Īpašības vārdi *kopējs* un *kopīgs*, to semantikas problēmas. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 14. laidziens. Rīga : Liesma, 63.–103. lpp.

- 68. Rosch, E.** (1973). On the Internal Structure of Perceptual and Semantic Categories. *In: Cognitive Development and the Acquisition of Language*. New York : Academic Press, 111–144.
- 69. Rozenbergs, J.** (1995). *Latviešu valodas stilistika*. Rīga : Zvaigzne ABC.
- 70. Saule-Sleine, M.** (1965). Par adjektīviem *personisks, personīgs*. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 1. laidiens. Rīga : Liesma, 77.– 85. lpp.
- 71. Saule-Sleine, M.** (1967). Vēl par izskaņām *-īgs* un *-isks*. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 3. laidiens. Rīga : Liesma, 115.–128. lpp.
- 72. de Saussure, F.** (1966). *Course in General Linguistics*. [Ed. by Ch. Bally, A. Sechehaye]. New York, Toronto, London : MC Graw-Hill Book Company.
- 73. Sika, N.** (1970). *Attiecība un attieksme*. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 6. laidiens. Rīga : Liesma, 112.–117. lpp.
- 74. Sika, N.** (1972). Daži adjektīvu lietošanas gadījumi *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 8. laidiens. Rīga : Liesma, 124.–131. lpp.
- 75. Sika, N.** (1974). Atvasinātie vietu nosaukumi ar izskaņām *-ājs, -aine, -iens*. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 10. laidiens. Rīga : Avots, 70.–75. lpp.
- 76. Skujiņa, V.** (1968). Vēlreiz par *virsa* un *virsmā*. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 4. laidiens. Rīga : Avots, 107.–115. lpp.
- 77. Skujiņa, V.** (1970). Piedēkļu nozīmju attīstība tehnisko zinātņu terminos. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 6. laidiens. Rīga : Avots, 136.–144. lpp.
- 78. Skujiņa, V.** (1979). Jaunākais terminoloģijā. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 15. laidiens. Rīga : Avots, 209.–216. lpp.
- 79. Skujiņa, V.** (2002). *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. 2. labotais un papildinātais izdevums. Rīga : Latviešu valodas institūts.
- 80. Skujiņa, V.** (2003). *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*. Rīga : Zvaigzne ABC.
- 81. Smagare, L.** (1966). *Priekšgars un aizgars*. *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 2. laidiens. Rīga : Avots, 54.–57. lpp.
- 82. Soida, E.** (2009). *Vārddarināšana*. [Dz. Paegles redakcijā]. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- 83. Sosīrs, F.** (1999). Vispārīgās valodniecības kurss. [Fragments] [No franču valodas tulkojušas I. Lase un B. Apine.] *No: Kentauris XXI : Kulturoloģisks žurnāls*. Nr. 18, 1999. gada aprīlis, 63.–81. lpp.

- 84. Spade, P. V.** (2007). *Thoughts, Words and Things : An Introduction to late Mediaeval Logic and Semantic Theory*. Pieejams tiešsaistē <http://www.scribd.com>
- 85. Ullman, S.** (1964). *Semantics : An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford.
- 86. Urbanoviča, I.** (2008). Paronīmijas izpratne un paronīmu noteikšanas kritēriji. *No: Latvijas Universitātes raksti Nr. 728 : Valodniecība. Latvistika*. Rīga : Latvijas Universitāte, 110.–117. lpp.
- 87. Urbutis, V.** (1978). *Žodžių darības teorija*. Vilnius : Mokslas.
- 88. Valdmanis, J.** (1997). Prāgas lingvistiskā pulciņa tēzes. *No: Valdmanis, J. Valodniecības vēstures materiāli*. Rīga : Latviešu valodas institūts, 98. – 120.lpp.
- 89. Valodas prakses jautājumi** (1935). [J. Endzelīna redakcijā]. Rīga : Ramave, 1935.
- 90. Vaskelienē, J.** (2002). Darybinių sinonimų stilistika. *No: Linguistica Lettica 10*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 92.–101. lpp.
- 91. Vaskelienē, J., Kvašytė, R.** (2006). Lietuvių ir latvių kalbų daribinių sinonimų stilistinės ypatybės *Iš: Lietuvių ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai. Lietuvių un latviešu sastatāmās stilistiskas jautājumi*. Šiauliai : VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 295.–308. lpp.
- 92. Veidmane, R.** (1969). *Pasūtīt vai pasūtīnāt?* *No: Latviešu valodas kultūras jautājumi* : Rakstu krājums. 5. laidziens. Rīga : Avots, 46.–48. lpp.
- 93. Veidmane, R.** (1970). *Latviešu valodas leksiskā sinonīmija*. Rīga : Zinātne.
- 94. Veidmane, R.** (2002). Darbības vārds. *No: Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 409.–510. lpp.
- 95. Vulāne, A.** (2008). Vārddarināšana. *No: Latviešu valodas gramatika: koncepcija, prospekts, atsevišķu nodaļu pirmvarianti, diskusijas materiāli*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 87.–112. lpp.
- 96. Wierzbicka, A.** (2004). *Semantics : Primes and Universals*. 2nd edition. Oxford, New York.
- 97. Апресян, Ю. Д.** (1974). *Лексическая семантика: Синонимические средства языка*. Москва : Наука.
- 98. Белошанкова, В. А., Брызгунова, Е. А., Земская, Е. А., Милиславский, И. Г., Новиков, Л. А., Панов, М. В.** (1989). *Современный русский язык*. 2-е изд. испр. и доп. Москва: Высшая школа.
- 99. Бельчиков, Ю. А.** (2000a). Паронимия. *В кн.: Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Москва : БРЭ, с. 368.

100. Бельчиков, Ю. А. (2000б). Парономазия **В кн.:** *Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Москва : БРЭ, с. 368.
101. Булыгина, Т. В., Крылов, С. А. (2000). Оппозиции. **В кн.:** *Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Москва : БРЭ, с. 348.
102. Вишнякова, О. В. (1984а). *Паронимия в русском языке*. Москва : Высшая школа.
103. Гавранек, Б. (1967). Задачи литературного языка и его культура **В кн.:** *Пражский лингвистический кружок*. Москва : Прогресс, 1967, с. 338–377.
104. Гак, В.Г. (1971). Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания. **В кн.:** *Семантическая структура слова*. Москва: с. 78–96.
105. Гак, В.Г. (2000). Слово. **В кн.:** *Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Москва : БРЭ, с. 464–467.
106. Горбачевич, К. С. (1978). *Вариативность слова и языковая норма*. Москва: Наука.
107. Клявиня, С. (1969). Сочетаемость и употребительность суффиксов имен прилагательных в латышском языке. **№:** *Vārddarināšanas problēmas mūsdienai valodniecībā : Artūra Ozola diena. Zinātniskās konferences materiāli. Rīga : Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitāte*, 52.–63. lpp.
108. Кобозева, И. М. (2007). *Лингвистическая семантика*. Изд. 3-е. стереотипное. Москва : КомКнига.
109. Косериу, Э. (2001). *Синхрония, диахрония и история*. Москва : УРСС.
110. Кохтев, Н. Н., Розенталь, Д. Э. (1988). *Популярная стилистика русского языка*. Москва : Русский язык.
111. Кронгауз, М. А. (2001). *Семантика*. Москва : РГГУ.
112. Кубрякова, Е. С. (2000). Словообразование. **В кн.:** *Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Москва : БРЭ, с. 467–469.
113. Кузнецов, А. М. (2000). Компонентного анализа метод. **В кн.:** *Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Москва : БРЭ, с. 233–234.
114. Курилович, Е. (1962). Деривация лексическая и деривация синтаксическая. **В кн.:** *Курилович, Е. Очерки по лингвистике : Сборник статей*. Москва : Издательство иностранной литературы, с. 57–70.
115. Кустова, Г. И. (2004). *Типы производных значений и механизмы языкового расширения*. Москва : Языки славянской культуры.

116. **Маковский, М. М.** (2006). *Системность и асистемность в языке* : Опыт исследования антиномий в лексике и семантике. Изд. 2-е. Москва : КомКнига.
117. **Назарова, Т. Б.** (2003). *Филология и семиотика : Современный английский язык*. Москва : Высшая школа.
118. **Новиков, Л. А.** (2000а). Гипонимия. *В кн.: Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Москва : БРЭ, с. 446–447.
119. **Новиков, Л. А.** (2000б). Синонимия. *В кн.: Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Москва : БРЭ, с. 446–447.
120. **Попова, З. Д., Стернин, И. А.** (2007). *Когнитивная лингвистика*. Москва : АСТ: Восток–Запад.
121. **Рахилина, Е. В.** (2002). Основные идеи когнитивной семантики. В кн: *Современная американская лингвистика: фундаментальные направления*. Москва: УРСС, с. 370–389.
122. **Розенталь, Д. Э., Голуб И. Б., Теленкова М. А.** (2003). *Современный русский язык*. Москва : Айрис-Пресс, 2003.
123. **Степанов, Ю. С.** (2000). Семантика. *В кн.: Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Москва : БРЭ, с. 438–440.
124. **Степанов, Ю. С.** (2003). *Методы и принципы современной лингвистики*. Москва: УРСС.
125. **Стернин И.А.** (1985). *Лексическое значение слова в речи*. Воронеж.
126. **Фомина, М. И.** (1990). *Современный русский язык : Лексикология*. Москва: Высшая школа.
127. **Фреймане, И.** (1999). Роль параллелизмов в обороте языковых средств. *Iš: Leksika socialines raidos atspindys : Konferencijos pranešimai*. Kaunas : Technologija, 29.–39. p.
128. **Шмелев, Д. Н.** (2006). *Современный русский язык*. Москва : КомКнига, 2006.

Vārdnīcas

129. **Blampain, H.** (2000). *Nouveau dictionnaire des difficultés du Français moderne*. De Boech&Larcier s.a.
130. **Joseph, H.** (1987). *Nouveau dictionnaire des difficultés du français moderne*. Paris : Duculot.

131. *Dictionnaire des difficultés du français d'aujourd'hui*. (1998). Canada : Larousse-Bordas.
132. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. (2000). [Laua, A., Ezeriņa, A., Veinberga, S.] Rīga : Avots.
133. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. (1972–1996). [Autoru kolektīvs]. Rīga : Zinātne.
134. *Latviešu valodas inversā vārdnīca*. (2000). [Soida, E., Kļaviņa, S.] Rīga : Raka.
135. *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. (1995). [Autoru kolektīvs]. Rīga : Avots.
136. *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca*. (1944). 2. papildināts un labots izdevums. Rīga : Latvju grāmata.
137. *Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca*. (1998). [Autoru kolektīvs] 3. papildinātais izdevums. Rīga : Avots.
138. *Richtiges und gutes Deutsch. Wörterbuch der sprachlichen Zweifelsfälle. Duden band 9*. (1985). Mannheim/ Wien/ Zürich : Dudenverlag.
139. **Seco, M.** (1991). *Diccionario de dudas y dificultades de la lengua española*. Madrid : Espasa Calpe.
140. *Svešvārdu vārdnīca*. (1999). [Baldunčiks, J., Pokrotniece, K.] Rīga : Jumava.
141. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. (2007). [Autoru kolektīvs]. Rīga : LU Latviešu valodas institūts.
142. **Williams, D. K.** (1995). *NTC's Dictionary of Easily Confused Words*. Lincolnwood : National Textbook Company.
143. **Wood F. T., Flavell R.H. & Flavell L.M.** (1990). *Current English Usage*. London : Papermac.
144. **Ахманова, О. С.** (2007). *Словарь лингвистических терминов*. Изд. 4-е, стереотипное. Москва : КомКнига.
145. **Бельчиков, Ю. А., Панюшева, М. С.** (2004). *Словарь паронимов русского языка*. Москва : Астрель.
146. **Васильева, Н. В., Виноградов, В. А., Шахнарович, А. М.** (1995). *Краткий словарь лингвистических терминов*. Москва : Русский язык.
147. **Вишнякова, О. В.** (1984b). *Словарь паронимов русского языка*. Москва : Русский язык.
148. **Марузо, Ж.** (2004). *Словарь лингвистических терминов*. Москва : УРСС, 2004.

149. Розенталь, Д. Э., Теленкова, М.А. (1976). *Словарь-справочник лингвистических терминов*. Москва : Просвещение.

Interneta resursi

150. *<http://talktalk.co.uk>*
151. *<http://translation.babylon.com>*
152. *<http://www.encyclo.co.uk>*
153. *<http://grammar.abuot.com>*
154. *<http://websters-online-dictionary-org>*

PIELIKUMS

Paronīmu kopa

<p>abpusējs <i>Tāds, kas atrodas, notiek abās pusēs.</i></p> <p>Abpusējs pārklājums. Abpusējs pleirīts (skar abas plaušas). Abpusējs spogulis.</p>	<p>abpusīgs <i>Tāds, kas ir attiecas gan uz vienu, gan uz otru (dalībnieku); savstarpējs.</i></p> <p>Abpusīga saprašanās. Abpusīga vienošanās.</p>
<p>acains 1. <i>Ar daudzām acīm (pumpura vietām).</i> 2. <i>Ar lielām šūnām, gaisa pūslīšiem, arī raibumiem; porains (parasti par maizi, sieru).</i> 3. <i>Ar sīku rakstu vai sīkiem caurumiņiem (par adījumu, audumu).</i></p> <p>Acains adījums. Acains kartupelis. Acaina maize. Acains siers.</p>	<p>acīgs <i>Tāds, kas ātri pamana ko; tāds, kas viegli uztver un izprot; vērīgs.</i></p> <p>Acīgs kaimiņš. Acīgs zēns.</p>
<p>aila <i>Celtniecībā – brīva vieta sienā (durvīm vai logam).</i></p> <p>Durvju aila. Loga aila.</p>	<p>aile <i>Ar paralēlām līnijām norobežota vieta, laukums (uz papīra lapas).</i></p> <p>Tabulas aile.</p>
<p>aizbildnība <i>Likumā noteikta forma rīcības nespējīga pilsoņa (bērna vai garīgi slima cilvēka) personisko un mantisko tiesību aizsardzība; šās aizsardzības realizēšana.</i></p> <p>Nepilngadīgo aizbildnība. Atrasties audžuvecāku aizbildnībā.</p>	<p>aizbildniecība <i>Pastāvīga gādība par kādu, viņa interešu aizstāvēšana.</i></p> <p>Atrasties vecāko biedru aizbildniecībā. Ņemt aizbildniecībā.</p>
<p>anarhisks <i>Raksturīgs anarhijai, saistīts ar to; patvaļīgs, nedisciplinēts.</i></p> <p>Anarhiska uzvedība. Anarhiska valsts.</p>	<p>anarhistisks <i>Raksturīgs anarhismam, saistīts ar to.</i></p> <p>Anarhistiski noskaņota organizācija. Anarhistiska rīcība.</p>
<p>antihumānistisks <i>Tāds, kas vērst pret humānismu.</i></p> <p>Antihumānistisks sauklis.</p>	<p>antihumāns <i>Necilvēcīgs.</i></p> <p>Antihumāna izturēšanās. Antihumāna rīcība.</p>
<p>ārējs <i>Tāds, kas atrodas ārpusē un norobežo (ko) no apkārtējā.</i> <i>// Tāds, kas aptver (ko) visapkārt no ārpuses. //</i> <i>Tāds, kas attiecas uz (kāda) priekšmeta, parādības formu. //</i> <i>Tāds, kas atrodas (kam) ārpusē.</i></p> <p>Ārēja mala. Ārējais leņķis. Ārējs iekaisums.</p>	<p>ārīgs <i>Tāds, kas iedarbojas no ārpuses, ko lieto ārēji (par zāļu vielām).</i></p> <p>Ārīgas zāles. Ārīgi lietojams.</p>
<p>ārkārtējs <i>Pilnīgi neparasts, negaidīts, neparedzēts; vēl nebijis, nepiedzīvots. // Tāds, kas notiek ārpus kārtas, neparastā veidā vai laikā; tāds, kas paredzēts īpašam nolūkam.</i></p> <p>Ārkārtēja sapulce. Ārkārtējas vēlēšanas.</p>	<p>ārkārtīgs <i>Tāds, kas neiekļaujas parastajās normās, neatbilst parastajam veidam; sevišķs; sevišķi liels.</i></p> <p>Ārkārtīga sajūsma. Ārkārtīgas bailes. Ārkārtīgs prieks.</p>

<p>atjaunināt Aizstāt, nomainīt (piemēram, darbiniekus, kadrus). // Uzlabot, papildināt ar ko jaunu.</p> <p>Atjaunināt programmu. Atjaunināt datus.</p>	<p>atjaunot 1. Padarīt atkal tādu, kāds bijis; panākt, ka atgūst iepriekšējo stāvokli. 2. Atkal, no jauna ieviest; panākt, ka no jauna stājas spēkā; iestudēt no jauna.</p> <p>Atjaunot pieminēkli. Atjaunot spēkus. Atjaunot līgumu.</p>
<p>atzinība Pozitīvs vērtējums.</p> <p>Sabiedrības atzinība. Izteikt atzinību.</p>	<p>atzinums Slēdziens, lēmums, vērtējums.</p> <p>Ārstu komisijas atzinums. Kritiķu atzinums.</p>
<p>atzveltne Sēdekļa aizmugures daļa muguras atbalstīšanai.</p> <p>Atzveltnes krēsls.</p>	<p>atzveltnis Krēsls ar platu, ērtu muguras atzveltni un sānu malām roku atbalstīšanai.</p> <p>Atlaisties atzveltnī.</p>
<p>audekls Audums (linu vai kokvilnas, parasti mājās austs). // Parupja, nekrāsota auduma gabals gleznošanai ar eļļas krāsām. // Glezna uz auduma gabala.</p> <p>Buru audekls. Krāsot uz audekla. Noņemt audeklu no stellēm.</p>	<p>audums 1. Paveikta darbība, rezultāts -> aust. 2. Tekstilizstrādājums, kas veidojas, aužamajos stāvos savstarpēji perpendikulāri saistoties audiem un šķēriem.</p> <p>Audumu veikals. Dekoratīvs audums. Rūtais audums. Zīda audums.</p>
<p>audzējs Dzīvnieka vai cilvēka audu slimīgs jaunveidojums, kas rodas attiecīgo audu sūnu pastiprinātas dalīšanās rezultātā.</p> <p>Labdabīgs audzējs. Muskuļaudu audzējs.</p>	<p>augonis Lokalizēts strutains iekaisums.</p> <p>Strutains augonis. Uzmeties augonis.</p>
<p>audzēt Radīt (augu vai dzīvnieku) augšanai un attīstībai labvēlīgus apstākļus (kopjot, barojot). Rūpēties, gādāt, lai aug. // Būt par cēloni tam, ka (augi vai dzīvnieki) aug, attīstās. // Ļaut, lai aug (mati, nagi).</p> <p>Audzēt lopus. Audzēt matus. Audzēt tomātus.</p>	<p>audzināt 1. Vadīt (bērna, jaunieša) attīstību, apgādājot (viņu) ar visu eksistencei nepieciešamo, mācot morāles un uzvedības normas, veidojot dažādas praktiskas iemaņas. 2. Ietekmēt, veicināt (sabiedrības vai indivīda) garīgo attīstību, izaugsmi, vadīt to vēlamajā virzienā.</p> <p>Audzināt bērnus. Audzināt drosmi. Audzināt sabiedrību.</p>
<p>ausains Tāds (dzīvnieks), kam ir (lielas) ausis.</p> <p>Ausaina cepure. Ausaina pūce.</p>	<p>ausīgs Tāds, kas uzmanīgi, arī satraukti klausās.</p> <p>Ausīgs kaimiņš. Ausīga kolēģe.</p>
<p>autoritārs Tāds, kas nepieļauj opozīciju, varas dalīšanu, plurālismu (par varu, režīmu).</p> <p>Autoritārs vadības stils.</p>	<p>autoritatīvs 1. Tāds, kas ieguvis autoritāti. 2. Tāds, kurā izpaužas (kā) autoritāte.</p> <p>Autoritatīvs zinātnieks. Autoritatīvs izdevums.</p>

<p>balsts</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Priekšmets, veidojums, kas uztver uz tā novietotā priekšmeta, veidojuma svaru. 2. Tas (priekšmets, veidojums), ko lieto kāda cita priekšmeta atbalstīšanai, noturēšanai vēlamajā stāvoklī. 3. Vingrošanā – atbalsta stāvoklis. <p>Jumta balsts. Balsta punkts.</p>	<p>balstenis</p> <p>Trīsstūrveidīgs balsts pie vertikālas plaknes (piem., plauktam); kronšteins.</p> <p>Plaukta balstenis.</p>
<p>barotava</p> <p>Īpaši iekārtota barošanas vieta, kur noliek barību savvaļas dzīvniekiem.</p> <p>Stirnu barotava. Putnu barotava.</p>	<p>barotne</p> <p>Barības vielu koncentrāts mikroorganismu audzēšanai laboratorijā.</p> <p>Ogļhidrātu barotne.</p>
<p>beztiesisks</p> <p>Tāds, kas neatbilst tiesību normām.</p> <p>Beztiesiskas attiecības. Beztiesisks darījums. Beztiesīgs stāvoklis.</p>	<p>beztiesīgs</p> <p>Tāds, kam nav tiesību; tāds (stāvoklis), kam raksturīgs tiesību trūkums.</p>
<p>bumbiere</p> <p>Augļu koks ar kuplu lapotni un iegareniem, vienā galā paresninātiem augļiem – bumbieriem.</p> <p>Vasaras bumbiere. Stādīt bumbieri.</p>	<p>bumbiere</p> <p>Bumbieres auglis.</p> <p>Garšīgs bumbieris.</p>
<p>cēlājs</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tas, kas nodarbojas ar (kā) celšanu; tas, kas parasti mēdz celt (ko). 2. Ierīce, mehānisms (kā) pacelšanai, izcelšanai, izraušanai. <p>Akmeņu cēlājs. Biešu cēlājs.</p>	<p>cēlējs</p> <p>Tas, kas ceļ (ko).</p> <p>Nemiera cēlējs. Panikas cēlējs. Trokšņa cēlējs.</p>
<p>cilvēcisks</p> <p>Raksturīgs cilvēkam; tāds, kurā izpaužas cilvēkam raksturīgas īpašības.</p> <p>Cilvēciskas jūtas. Cilvēciskas vājības. Cilvēcisks izskats.</p>	<p>cilvēcīgs</p> <p>Tāds, kurā attieksmē pret citiem izpaužas atsaucība, sirsnība, cieņa. Labsirdīgs, līdzjūtīgs. Arī humāns. // Tāds, kurā izpaužas atsaucība, sirsnība, cieņa.</p> <p>Cilvēcīgs ārsts. Cilvēcīga attieksme.</p>
<p>cirsma</p> <p>Norobežota mežaudzes daļa, kurā paredzēts cirst vai kurā cērt kokus.</p> <p>Cirsma izstrāde. Ierādīt cirsmu.</p>	<p>cirte</p> <p>Meža koku izciršana, lai iegūtu koksni vai uzlabotu mežaudzes kvalitāti.</p> <p>Izlasses cirte. Pierobežas cirte.</p>
<p>cirte</p> <p>Meža koku izciršana, lai iegūtu koksni vai uzlabotu mežaudzes kvalitāti.</p> <p>Izlasses cirte. Pierobežas cirte.</p>	<p>cirtne</p> <p>Vieta, kur izcērt iežus, iegūst derīgos izrakteņus.</p> <p>Pazemes cirtne. Derīgo izrakteņu cirtne.</p>
<p>cirtne</p> <p>Vieta, kur izcērt iežus, iegūst derīgos izrakteņus.</p> <p>Pazemes cirtne. Derīgo izrakteņu cirtne.</p>	<p>cirtnis</p> <p>Darbarīks ar kaltveida asmeni cieta materiāla (parasti metāla, akmens) apstrādei.</p> <p>Kalēju cirtnis.</p>

<p>cirte <i>Meža koku izciršana, lai iegūtu koksni vai uzlabotu mežaudzes kvalitāti.</i></p> <p>Izlasses cirte. Pierobežas cirte.</p>	<p>cirtnis <i>Darbarīks ar kaltveida asmeni cieta materiāla (parasti metāla, akmens) apstrādei.</i></p> <p>Kalēju cirtnis. Pneimatiskais cirtnis.</p>
<p>cūkkopējs <i>Cilvēks, kas kopj cūkas.</i></p>	<p>cūkkopis <i>Cūkkopības speciālists.</i></p>
<p>četrgadējs <i>Tāds, kas ilgst četrus gadus.</i></p> <p>Četrgadēja augstākā izglītība.</p>	<p>četrgadīgs <i>Četrus gadus vecs.</i></p> <p>Četrgadīgo bērnu grupa.</p>
<p>dabīgs <i>Tāds, kas atbilst (cilvēka) dabai, raksturam; tāds, kurā izpaužas (cilvēka) daba, raksturs; nemākslots, neviltots.</i></p> <p>Dabīgs tēlojums. Dabīga izturēšanās.</p>	<p>dabisks <i>1. Tāds, kas radies dabā vai eksistē dabā (pretstatā cilvēka radītajam). 2. Dabas likumiem atbilstošs; dabas likumu nosacīts.</i></p> <p>Dabiska sejas krāsa. Dabiskā šķiedra. Dabiska ūdenskrātuve. Dabisks produkts.</p>
<p>datne <i>Loģiski saistītas informācijas kopums, kas ierakstīta datora atmiņā ar vienu nosaukumu.</i></p> <p>Informācijas datne.</p>	<p>datuve <i>Datu glabātuve, kurā savākti operatīvie dati, kas nepieciešami noteiktai lietotāju grupai.</i></p>
<p>daudzgadējs <i>Tāds, kas ilgst daudzus gadus.</i></p> <p>Daudzgadēja pieredze. Daudzgadēja piedalīšanās.</p>	<p>daudzgadīgs <i>Tāds (lakstaugs vai puskrūms), kas aug trīs vai vairākus gadus.</i></p> <p>Daudzgadīgs augs. Daudzgadīgi zālaugi.</p>
<p>daudzkārtējs <i>Tāds, kas tiek atkārtots, notiek daudzkārt.</i></p> <p>Daudzkārtēja darbība. Daudzkārtēji atgādinājumi. Daudzkārtējs čempions.</p>	<p>daudzkārtīgs <i>1. Tāds, kas sastāv no daudzām kārtām. 2. Daudzkārt lielāks.</i></p> <p>Daudzkārtīgs pārspēks. Daudzkārtīgs slāņojums.</p>
<p>daudzpusējs <i>Tāds, kas attiecas uz daudziem dalībniekiem; tāds, kurā piedalās, kurā iesaistīti daudzi dalībnieki.</i></p> <p>Daudzpusēja sadarbība. Daudzpusējs līgums.</p>	<p>daudzpusīgs <i>Tāds, kas aptver daudzas nozares, daudzus viedokļus; plašs, bagātīgs. // Tāds (cilvēks), kam ir plašas, daudzveidīgas intereses, spējas.</i></p> <p>Daudzpusīga izglītība. Daudzpusīga personība. Daudzpusīgas intereses. Daudzpusīgas zināšanas.</p>
<p>dāvāt <i>Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) izjūt, gūst; piešķirt, veltīt.</i></p> <p>Dāvāt prieku. Dāvāt uzmanību. Dāvāt draudzību. Dāvāt brīvību.</p>	<p>dāvināt <i>Dot, piešķirt (ko) kādam bez atlīdzības.</i></p> <p>Dāvināt ziedus. Dāvināt dāvanu.</p>
<p>dermatīns <i>Ādas imitācija – kokvilnas audums, kas pārklāts ar speciālas masas kārtu.</i></p> <p>Dermatīna sēdeklis.</p>	<p>dermatīts <i>Ādas iekaisums, ko rada ārēji kairinātāji.</i></p> <p>Ādas dermatīts.</p>

<p>divgadējs <i>Tāds, kas ilgst divus gadus.</i></p> <p>Divgadējs cikls. Divgadēji kursi.</p>	<p>divgadīgs <i>Divus gadus vecs.</i></p> <p>Divgadīgs bērns. Divgadīgs vīns.</p>
<p>divkārtējs <i>Tāds, kas atkārtojas vai ko atkārtoti divas reizes; divreizējs.</i> <i>// Tāds, kas veicis ko divas reizes; tāds, kas ieguvis kādu nosaukumu divas reizes.</i></p> <p>Divkārtējs aicinājums. Divkārtējs brīdinājums. Divkārtējs čempions.</p>	<p>divkārtīgs 1. <i>Divas reizes lielāks. // Daudz spēcīgāks, lielāks (piemēram, par jūtām, spēku).</i> 2. <i>Tāds, ko veido divas kārtas.</i></p> <p>Divkārtīga dzija. Divkārtīgs palielinājums. Divkārtīgs spēks.</p>
<p>divpusējs <i>Tāds, ko veido divas (lietojamas, izmantojamas) daļas, pusēs; tāds, kas atrodas, noris abās pusēs.</i></p> <p>Divpusējs līgums. Divpusējs logs. Divpusējs audums.</p>	<p>divpusīgs <i>Tāds, kas aptver divus dažādus aspektus.</i></p> <p>Divpusīgs viedoklis.</p>
<p>dokumentāls <i>Tāds, kam ir dokumenta nozīme un raksturs, tāds, kurā izmantoti vēsturiski fakti, dokumenti.</i></p> <p>Dokumentāla liecība. Dokumentālā literatūra.</p>	<p>dokumentārs <i>Tāds, kas apstiprināts ar dokumentiem, rakstiskiem pierādījumiem.</i></p> <p>Dokumentārs fakts. Dokumentārs pierādījums.</p>
<p>dūmeklis <i>Biškopības darbarīks, ierīce dūmu ieguvei bišu nomierināšanai – cilindrisks metāla korpus (kurtuve) ar plēšām.</i></p> <p>Metāla dūmeklis.</p>	<p>dūmenis <i>Ar krāsnīm savienota izbūve (celtnē) dūmu izvadīšanai gaisā; šīs izbūves ārējā, ārpus celtnes redzamā daļa; skurstenis. // Caurule dūmu izvadīšanai gaisā (piemēram, lokomotīvēm, tvaikoņiem).</i></p> <p>Fabrikas dūmenis. Tīrīt dūmeni.</p>
<p>dvēselīgs 1. <i>Jūtīgs, ar dziļu, bagātu dvēseli. // Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.</i> 2. <i>Tāds, kurā izteiktas bagātas, dziļas jūtas, dziļš pārdzīvojums.</i></p> <p>Dvēselīgs cilvēks. Dvēselīgs romāns.</p>	<p>dvēselisks <i>Saistīts ar dvēseli.</i></p> <p>Dvēselisks pārdzīvojums.</p>
<p>dzērājs <i>Cilvēks, kas bieži, sistemātiski dzer kādu šķidrumu. // Cilvēks, kas lieto alkoholiskus dzērienus. Arī alkoholiķis.</i></p> <p>Alus dzērājs. Kafijas dzērājs.</p>	<p>dzērējs <i>Cilvēks, arī dzīvnieks, kas (pašlaik) dzer.</i></p> <p>Pieci dzērēji.</p>
<p>dzirdināt <i>Dzirdīt, vairākkārt dzirdīt.</i></p> <p>Dzirdināt lopus pie upes.</p>	<p>dzirdīt <i>Dot dzert (kādam). // Dot dzert (alkoholiskus dzērienus).</i></p> <p>Dzirdīt ar alkoholu.</p>
<p>dzirdītava <i>Lopu dzirdināšanas vieta.</i></p> <p>Lopu dzirdītava.</p>	<p>dzirdne <i>Ierīce dzīvnieku dzirdināšanai kūtī vai ganībās.</i></p> <p>Elektriskā dzirdne. Metāla dzirdne.</p>

<p>džinsi <i>No izturīga speciāla auduma šūtas bikses ar akcentētām piegriezuma līnijām, nošuvēm, kniedēm.</i></p> <p>Džinsu bikses. Melni džinsi.</p>	<p>džinss <i>Kokvilnas dzijas vienpusīgs darba apģērba audums, parasti zilā, retāk brūnā vai citā krāsā, arī līdzīgs pusvilnas, linu audums, no kura šuj džinsus.</i></p> <p>Džinsa audums.</p>
<p>ēdājs <i>Tas, kas ēd (ko); arī tas, kas daudz, labprāt ēd.</i></p> <p>Liels maizes ēdājs.</p>	<p>ēdējs <i>Cilvēks vai dzīvnieks, kas ēd.</i></p> <p>Vakariņas būs trīs ēdēji.</p>
<p>efektīgs <i>Tāds, kas rada efektu, saista uzmanību; iespaidīgs.</i></p> <p>Efektīga frizūra. Efektīgs izskats. Efektīga uguņošana.</p>	<p>efektīvs <i>Tāds, kas dod vēlamos rezultātus; iedarbīgs.</i></p> <p>Efektīvas zāles. Efektīvs paņēmieni.</p>
<p>folklorisks <i>Tāds, kas saistīts ar folkloru.</i></p> <p>Folklorisks priekšnesums.</p>	<p>folkloristisks <i>Tāds, kas saistīts ar folkloristiku.</i></p> <p>Folkloristiska ekspedīcija.</p>
<p>formālistisks <i>Tāds, kas raksturīgs formālismam, attiecas uz formālismu.</i></p> <p>Formālistisks romāns.</p>	<p>formāls <i>Tāds, kam raksturīga ārēju formu, formalitāšu izpildīšana, lietas būtības neievērošana; formas pēc izdarīts; nebūtisks.</i></p> <p>Formāla līdzdalība. Formāla pieeja. Formāls lēmums.</p>
<p>fundamentālistisks <i>Tāds, kas saistīts ar fundamentālismu, raksturīgs fundamentālistiem.</i></p> <p>Fundamentālistiska kustība. Fundamentālistisks teksts.</p>	<p>fundamentāls <i>Ļoti nozīmīgs, galvenais; pamatīgs.</i></p> <p>Fundamentālā bibliotēka. Fundamentāls ieguldījums.</p>
<p>galējs <i>Tāds, kas atrodas kādas rindas, virknes galā, pēdējais; tāds, kas atrodas vistālāk (no kādas vietas) – par telpu, teritoriju, tās daļu.</i></p> <p>Galējā istaba. Galējie ziemēji.</p>	<p>galīgs <i>Tāds, kas sasniedzis visaugstāko pakāpi, kvalitāti; pilnīgs. // Tāds, kas nav maināms, atceļams. // Tāds (psihisks vai fizioloģisks stāvoklis), ko ļoti spēcīgi pārdzīvo, izjūt. // Tāds (cilvēks), kurā, parasti negatīvas, īpašības sasniegušas visaugstāko pakāpi.</i></p> <p>Galīgā cena. Galīgā uzvara. Galīgs izmisums.</p>
<p>gliemene <i>Gliemis, kura ķermenis ietverts divvāku čaulā.</i></p> <p>Jūras gliemene. Saldūdens gliemene.</p>	<p>gliemezis <i>Gliemis ar labi attīstītu galvu un viengabala (parasti spirālveida) čaulu, kas var būt arī reducēta.</i></p> <p>Jūras gliemezis. Sauszemes gliemezis.</p>
<p>gliemezis <i>Gliemis ar labi attīstītu galvu un viengabala (parasti spirālveida) čaulu, kas var būt arī reducēta.</i></p> <p>Jūras gliemezis. Sauszemes gliemezis.</p>	<p>gliemis <i>Bez mugurkaulnieku tips, kura pārstāvjiem raksturīgs mīksts ķermenis, kas parasti ietverts čaulā; šī tipa dzīvnieki.</i></p> <p>Gliemju tips.</p>

<p>gliemene <i>Gliemis, kura ķermenis ietverts divvāku čaulā.</i></p> <p>Jūras gliemene. Saldūdens gliemene.</p>	<p>gliemis <i>Bez mugurkaulnieku tips, kura pārstāvjiem raksturīgs mīksts ķermenis, kas parasti ietverts čaulā; šī tipa dzīvnieki.</i></p> <p>Gliemju tips.</p>
<p>godāt <i>Izturēties ar goddevību, atzīt par cienījamu; cienīt. // Atzīt par nozīmīgu, augsti vērtējamu (piemēram, darbu, domas).</i></p> <p>Godāt meistarū. Godāt vecākus.</p>	<p>godināt <i>Izturoties ar goddevību, atzīt (kādu) par vērtīgu, cienījamu; publiski cildināt. // Ar goddevību pieminēt (kādu notikumu). // Atzīt par nozīmīgu, augsti vērtējamu (piemēram, darbu, domas). // Ar īpašu izturēšanos, rīcību (piemēram, piecelšanos, klusuma brīdi, ziedu nolikšanu) goddevīgi pieminēt (mirušo).</i></p> <p>Godināt jubilāru. Godināt kritušos karavīrus.</p>
<p>grieznes <i>Instrumenti griešanai, kas sastāv no diviem kustīgi savienotiem asmeņiem, kuri vēsti viens pret otru.</i></p> <p>Dārza grieznes. Metāla grieznes.</p>	<p>grieznis <i>Instrumenti griešanai, arī instrumenta daļa griešanai.</i></p> <p>Virpošanas grieznis. Vītnes grieznis. Griežņa asmens.</p>
<p>guldināt 1. <i>Guldīt (parasti ilgstoši, atkārtoti).</i> 2. <i>Likt, novietot guļus vairākkārt.</i></p> <p>Guldināt zīdāini uz vēdera.</p>	<p>guldīt 1. <i>(No)likt gulēt, novietot guļus un ļaut gulēt; dot, iekārtot guļusvietu gulēšanai.</i> 2. <i>Pārm. (Ap)bedīt, (ap)glabāt.</i></p> <p>Guldīt gultā. Guldīt viesus. Guldīt zemes klēpī.</p>
<p>humānistisks <i>Tāds, kas saistīts ar humānismu, raksturīgs humānistiem.</i></p> <p>Humānistiska kustība.</p>	<p>humāns <i>Cilvēcīgs, tāds, kas mīl cilvēkus; tāds, kurā izpaužas atsaucība, sirsnība, cieņa pret cilvēkiem.</i></p> <p>Humāna rīcība. Humāns cilvēks.</p>
<p>humanitārs <i>Tāds, kas saistīts ar zinātnēm, kuras pēta sabiedrību un cilvēku kā sabiedrisku būtni; tāds, kas raksturīgs šīm zinātnēm.</i></p> <p>Humanitārais virziens. Humanitārās zinātnes.</p>	<p>humāns <i>Cilvēcīgs, tāds, kas mīl cilvēkus; tāds, kurā izpaužas atsaucība, sirsnība, cieņa pret cilvēkiem.</i></p> <p>Humāna rīcība. Humānā palīdzība. Humāns cilvēks.</p>
<p>ideālistisks <i>Tāds, kas saistīts ar ideālismu, ir tam raksturīgs.</i></p> <p>Ideālistiski uzskati.</p>	<p>ideāls 1. <i>Iespējami labākais, vispilnīgākais; tāds, kas atbilst iedomātajam.</i> 2. <i>Tāds, kas radīts domāšanas procesā un eksperimentā vai īstenībā principiāli nav realizējams.</i></p> <p>Ideāli apstākļi. Ideālā gāze.</p>
<p>iekšējs 1. <i>Tāds, kas atrodas iekšpusē.</i> 2. <i>Tāds, kas saistīts ar psihi; tāds, kas norisinās psihē un neizpaužas uz āru.</i></p> <p>Iekšējā siena. Iekšējā uzbūve. Iekšējs process.</p>	<p>iekšķīgs <i>Tāds, kas noris pašā organismā; tāds, kas iedarbojas uz organismu no iekšpuses un ko parasti iedzer.</i></p> <p>Iekšķīgās slimības. Iekšķīgas zāles.</p>

<p>ieliktenis <i>Cilvēks, kas ieņēmis amatu ar kāda atbalstu un darbojas atbalstītāja interesēs.</i></p> <p>Direktora ieliktenis.</p>	<p>ieliktnis <i>Priekšmets, ko ieliek, piemēram, spraugā, lai to piepildītu. Ielikama papildu detaļa.</i></p> <p>Metāla ieliktnis.</p>
<p>ieloce <i>Divkārt ielocīta (piem., drēbes) josla.</i></p> <p>Piedurknes ieloce.</p>	<p>ieloks <i>Vieta (piem., meža) ielokā.</i></p> <p>Meža ieloks.</p>
<p>iemutis <i>Papirosa čaulītes daļa, ko smēķējot liek mutē; stobriņš, kura smēķējot iesprauž cigareti.</i></p> <p>Cigaretetes iemutis. Dzintara iemutis.</p>	<p>iemutnis <i>Mūzikas pūšaminstrumenta daļa, ko spēlējot liek mutē.</i></p> <p>Flautas iemutnis.</p>
<p>ierosa <i>Fizioloģisks process, kas rodas nervu audos, tiem reaģējot uz kairinājumu.</i></p> <p>Ierosas un aiztures procesi.</p>	<p>ierosme <i>Spēja ierosināt, rosināt, iniciatīva; pamudinājums, rosinājums, ierosinājums.</i></p> <p>Ierosme daiļradei.</p>
<p>ilggadējs <i>Tāds, kas ilgst vairākus vai daudzus gadus.</i></p> <p>Ilggadēja pieredze. Ilggadēji pētījumi. Ilggadējs darbinieks.</p>	<p>ilggadīgs <i>Tāds (lakstaugs vai puskrūms), kas aug trīs vai vairākus gadus; daudzgadīgs.</i></p> <p>Ilggadīgas ganības. Ilggadīgs augs.</p>
<p>individuālistisks <i>Tāds, kas saistīts ar individuālismu, raksturīgs individuālistam.</i></p>	<p>individuāls <i>Tāds, kas raksturīgs tikai atsevišķam indivīdam; īpatnējs, savdabīgs.</i></p> <p>Individuāla pieeja. Individuālas iezīmes.</p>
<p>italieši <i>Tauta, Itālijas pamatiedzīvotāji.</i></p> <p>Itāliešu kino. Itāliešu māksla. Itāliešu valoda.</p>	<p>itāļi <i>Ciltis, kas apdzīvoja Apenīnu pussalu 1. Gadu tūkstoši pirms mūsu ēras.</i></p> <p>Itāļu ciltis.</p>
<p>izdedži <i>Cietā kurināmā blakusprodukts, kas veidojas katlu un lokomotīvu kurtuvēs pēc kurināmā sadegšanas.</i></p> <p>Akmeņogļu izdedži.</p>	<p>izdega <i>1. Izdegusi vieta mežā. 2. Vieta, kur sausumā un karstumā iznīkusi augu valsts.</i></p> <p>Kalna izdega. Stādīt izdegā mežu.</p>
<p>juteklīgs <i>Tāds, kam piemīt tieksme pēc erotiskas baudas.</i></p> <p>Juteklīgs pārdzīvojums.</p>	<p>juteklisks <i>Tāds, kas saistīts ar jutekļiem, ko var uztvert, sajūst ar jutekļiem.</i></p> <p>Jutekliska uztvere. Jutekliska izziņa.</p>
<p>jūtīgs <i>1. Tāds, kam piemīt spēja viegli, ātri uztvert kairinātājus un reaģēt uz tiem (par organismiem, to daļām). 2. Tāds, kas uztver ļoti niecīgu iedarbību un reaģē uz to (piemēram, par aparātu, ierīci, vielu).</i></p> <p>Jūtīga āda. Jūtīgs mēraparāts. Jūtīgs zobs.</p>	<p>jūtīgs <i>Tāds, kas viegli, ātri uztver dažādus iespaidus un emocionāli reaģē uz tiem.</i></p> <p>Jūtīga sirds. Jūtīgs cilvēks.</p>

<p>kailcirisma <i>Cirisma, kurā paredzēts izcirst visus kokus.</i></p>	<p>kailcirte <i>Visu koku un krūmu izciršana kādā platībā (atstājot tikai aizsargājamus).</i></p>
<p>kareivīgs <i>Tāds, kas izceļas ar droširdību, bezbailību, izturību karā; tāds, kas daudz karo; tāds, kam ir tieksme karot. // Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības. // pārn. Tāds, kas mēdz kauties; tāds, kas ir gatavs kauties; kauslīgs.</i></p> <p>Kareivīga cilts. Kareivīga tauta. Kareivīgs noskaņojums.</p>	<p>kareivisks <i>Raksturīgs karavīram.</i></p> <p>Kareiviska stāja. Kareivisks brašums. Kareivisks izskats.</p>
<p>kastaņis <i>Kastaņas auglis.</i></p> <p>Grauzdēti kastaņi.</p>	<p>kastaņa <i>Dižskābaržu dzimtas vasarzaļš koks ar garām, smailām, dzeloņaini robainām lapām un brūniem, ēdamiem augļiem adatainā apvalkā – kastaņiem.</i></p> <p>Kastaņas ziedi. Kastaņu aleja.</p>
<p>kaulene <i>Daudzgadīgs rožu dzimtas lakstaugs ar saliktām lapām un sarkaniem augļiem – kaulēniem (ēnainos mežos, krūmājos).</i></p> <p>Ziemeļu kaulene.</p>	<p>kaulenis <i>Sulīgs auglis, kura sēkla atrodas cietā apvalkā.</i></p> <p>Ķirsis ir kaulenis.</p>
<p>kļūdains <i>Tāds, kurā ir kļūdas.</i></p> <p>Kļūdains darbs.</p>	<p>kļūdīgs <i>Tāds, kas kļūdās.</i></p> <p>Kļūdīgs lēmums. Kļūdīgs solis.</p>
<p>kopējs 1. <i>Tāds, kas attiecas uz visiem (vairākiem); tāds, ko realizē kopā ar citu (citiem); tāds, kas pieder visiem (vairākiem), ko lieto visi (vairāki).</i> 2. <i>Viss; tāds, kas iegūts summējot (ko).</i></p> <p>Kopējs īpašums. Kopēja istaba. Kopēja vērība.</p>	<p>kopīgs <i>Tāds, kas saistīts ar visiem (vairākiem).</i></p> <p>Kopīgas intereses. Kopīgs darbs.</p>
<p>krautne <i>Noteiktā kārtībā veidots (parasti garo kokmateriālu) krāvums.</i></p> <p>Malkas krautne.</p>	<p>krautuve <i>Laukums, vieta, kur saved, sakrauj (parasti kokmateriālus) tālākai transportēšanai vai apstrādei.</i></p> <p>Kokmateriālu krautuve.</p>
<p>kubisks <i>Tāds, kam ir kuba veids.</i></p> <p>Kubiska detaļa.</p>	<p>kubistisks <i>Tāds, kas saistīts ar kubismu.</i></p> <p>Kubistiska glezna.</p>
<p>latgalieši <i>Latvijas austrumdaļas – Latgales – iedzīvotāji (daļēji seno latgaļu pēcteči), kam ir kopīgas dialekta īpatnības.</i></p> <p>Latgaliešu dziesmas. Latgaliešu rakstu valoda.</p>	<p>latgaļi <i>Sena latviešu cilts, kas apdzīvojusi tagadējās Latvijas austrumdaļu un kam latviešu tautas veidošanās procesā bijusi galvenā loma.</i></p> <p>Latgaļu ciltis. Latgaļu pilskalns.</p>

<p>laulātība <i>Saistība reģistrētā laulībā.</i></p> <p>Laulātības indekss.</p>	<p>laulība <i>Likumā noteiktā kārtībā noslēgta savienība starp vīrieti un sievieti, tiem saistoties ģimenes attiecībās.</i></p> <p>Laulības apliecība. Stāties laulībā.</p>
<p>lietisks <i>Priekšmetisks.</i></p> <p>Lietiskie vēstures avoti. Lietisks pierādījums.</p>	<p>lietišķs <i>1. Tāds, kas attiecas uz ko tieši praksē lietojamu. 2. Nopietns; tāds, kas savā runā, rīcībā pievēršas tikai būtiskajam, vajadzīgajam, nozīmīgajam.</i></p> <p>Lietišķās zinātnes. Lietišķā grafika. Lietišķa tikšanās.</p>
<p>likumīgs <i>Tāds, kas ir radies saskaņā ar likumu.</i></p> <p>Likumīga reakcija. Likumīgs mantinieks.</p>	<p>likumisks <i>Atbilstošs likumam, saistīts ar likumu.</i></p> <p>Likumiskais pārstāvis. Likumiska pretruna.</p>
<p>lopkopējs <i>Cilvēks, kas nodarbojas ar lauksaimniecības dzīvnieku kopšanu.</i></p>	<p>lopkopis <i>Lopkopības speciālists.</i></p>
<p>mantīgs <i>Tāds, kam pieder, parasti liels, īpašums. Bagāts. // Saistīts ar, parasti lielu, īpašumu, tam raksturīgs.</i></p> <p>Mantīgi radi. Mantīgs tirgotājs.</p>	<p>mantisks <i>Saistīts ar mantu, tai raksturīgs. Saistīts ar mantas valdījumu, tam raksturīgs.</i></p> <p>Mantiskas tiesības. Mantisks strīds.</p>
<p>materiālistisks <i>Tāds, kas saistīts ar materiālismu.</i></p> <p>Materiālistiskā filozofija. Materiālistisks pasaules uzskats.</p>	<p>materiāls <i>Tāds, kas saistīts ar matēriju; tāds, ko veido matērija.</i></p> <p>Materiāla vērtība.</p>
<p>matrica <i>Taisnstūra veida matemātiska tabula, kuras elementi izkārtoti rindās un slejās.</i></p>	<p>matrice <i>Štances vai iespaidformas daļa, kurā veido izstrādājumu.</i></p>
<p>mazjutīgs <i>Tāds, kas vāji uztver kairinājumus un vāji reaģē uz tiem.</i></p> <p>Mazjutīgs organisms. Mazjutīga āda.</p>	<p>mazjūtīgs <i>Tāds, kas emocionāli vāji reaģē uz iespaidiem, arī neatsaucīgs, vēss.</i></p> <p>Mazjūtīgs cilvēks.</p>
<p>mehānisks <i>Tāds, kas attiecas uz mehāniku, raksturīgs mehānikai.</i></p> <p>Mehāniskā kustība. Mehāniskā enerģija.</p>	<p>mehānistisks <i>Tāds, kas visu pasaules daudzveidību mēģina izskaidrot ar mehānikas likumiem.</i></p> <p>Mehānistiskais materiālisms. Mehānistiskā pieeja.</p>
<p>mežainis <i>1. Cilvēkam līdzīga mitoloģiska būtne, kas mīt mežā. 2. Liels, plēsīgs meža dzīvnieks (parasti vilks, lācis).</i></p>	<p>mežonis <i>Cilvēks, ko nav ietekmējusi vai ir maz ietekmējusi civilizācija; primitīvs cilvēks.</i></p>
<p>mutīgs <i>Runīgs plāpīgs.</i></p> <p>Mutīgs kaimiņš. Mutīgs skuķis.</p>	<p>mutisks <i>Tāds, tas ir izteikts runas valodā. // Tāds, tas ir izteikts runas valodā, bet nav fiksēts, apstiprināts rakstiski.</i></p> <p>Mutiska atbilde. Mutiskā tulkošana</p>

<p>naturālistisks Tāds, kas ir raksturīgs naturālismam, atbilst naturālisma principiem.</p> <p>Naturālisma piekritējs.</p>	<p>naturāls 1. Tāds, kas izteikts natūrā (par maksājumiem, ienākumiem) 2. Dabisks.</p> <p>Naturāls produkts.</p>
<p>necilvēcīgs Tāds, kura attieksme pret citiem ir ļauna, cietsirdīga.</p> <p>Necilvēcīga attieksme.</p>	<p>necilvēcisks Tāds, kas nav raksturīgs cilvēkam; tāds, kas pārsniedz cilvēka spēkus.</p> <p>Necilvēciskas pūles. Kliegt necilvēciskā balsī.</p>
<p>nedabīgs Tāds, kas neatbilst (cilvēka) dabai, raksturam; neīsts, mākslots.</p> <p>Nedabīga izturēšanās. Nedabīgs tēlojums.</p>	<p>nedabisks Tāds, kas neatbilst dabas likumiem, lietu vai parādību dabai; tāds, kas nav parasts, normāls.</p> <p>Nedabisks izskats. Nedabiska nāve.</p>
<p>nogulas Ģeoloģijā – uz sauszemes un ūdenstilpēs izgulsnējušās minerālu un iezū atlūzas, organismu atliekas u. tml., blīvi noslāņojušās vielas.</p> <p>Ledāju nogulas. Upes nogulas.</p>	<p>nogulsnes Vielas daļiņas, kas nogulsnējoties izdalās šķīdumā.</p> <p>Sulas nogulsnes. Šķīduma nogulsnes.</p>
<p>notece Šķīduma noplūšana, notecēšana; noplūdušā šķīduma daudzums noteiktā laikposmā.</p> <p>Ūdeņu notece. Virszemes notece.</p>	<p>noteka Garenisks padziļinājums, arī iekārta, pa kuru notek ūdens vai cits šķidrums.</p> <p>Vircas noteka.</p>
<p>objektīvisks Tāds, kas saistīts ar objektīvismu.</p> <p>Objektīvistiska pieeja. Objektīvistiski vispārinājumi.</p>	<p>objektīvs Tāds, kas eksistē ārpus cilvēka apziņas un neatkarīgi no tās.</p> <p>Objektīvā realitāte.</p>
<p>pākstenis No divām saaugušām augļlapām attīstījies garš, sauss daudzsēkļu auglis veronis.</p> <p>Rapšu pāksteņi.</p>	<p>pāksts Garens, sauss daudzsēkļu auglis veronis, kas attīstījies no augšējās sēklotnes, kura izveidojusies no vienas augļlapas.</p> <p>Zirņu pāksts.</p>
<p>palaidenis Zvejas rīks - peldošā ūda.</p>	<p>palaidnis Cilvēks (parasti bērns), kas izdara vai mēdz izdarīt (parasti nelielus) pārkāpumus, neievēro uzvedības normas; arī nebēdnis, nerātnis.</p>
<p>paloda Durvju vai loga ailas augšējā līmeniskā daļa.</p> <p>Durvju paloda.</p>	<p>palodze Plāksne, kas iestiprināta loga ailas apakšējā malā (iekšpusē un arī ārpusē).</p> <p>Skārda palodze.</p>
<p>parinde Piezīme zem teksta (lappuses apakšā).</p> <p>Informācija parindē.</p>	<p>parindenis Burtisks (teksta) tulkojums ar vārdu nozīmju skaidrojumiem (piem., mākslinieciska tulkojuma izveidei).</p> <p>Atdzejojot dzejoli pēc parindeņiem.</p>

<p>pārsedze <i>Konstruktīvs elements (logu un durvju ailu pārsegšanai un slodžu uzņemšanai no augstāk esošām konstrukcijām.</i></p> <p>Pārsedzes paneli. Durvju ailas pārsedze.</p>	<p>pārsegs <i>Tas, ar ko sedz, pārsedz (ko).</i></p> <p>Gultas pārsegs. Brezenta pārsegs.</p>
<p>pārvade <i>Pārvadīšana.</i></p> <p>Elektrības pārvades līnija.</p>	<p>pārvads <i>Tehniska sistēma, kas pārnes kustību no viena (dzenoša) elementa uz otru (dzīto).</i></p> <p>Pneimatiskais pārvads. Zobratu pārvads.</p>
<p>pastatne <i>Palīgkonstrukcija būvniecībā darbiem telpās nelielā augstumā; iekšējās sastatnes.</i></p> <p>Celtniecības pastatnes.</p>	<p>pastatnis <i>Statīvs; vertikāls paliktnis.</i></p> <p>Nošu pastatnis.</p>
<p>patversme <i>Iestāde, kur ievieto, uztur, apgādā vecus, nespējīgus, trūcīgus cilvēkus, bāreņus (Latvijā 20. 30. gados); arī bērnu nams, bērnu sociālās aprūpes nams (mūsdienās).</i></p> <p>Nakts patversme. Bērnu patversme.</p>	<p>patvertne <i>Hermētiski slēgta aizsardzības būve cilvēku aizsargāšanai pret visu vai dažādu veidu iznīcināšanas līdzekļiem.</i></p> <p>Karaspēka patvertne. Civilās aizsardzības patvertne.</p>
<p>perēt <i>Sildīt ar savu ķermeni olas, lai tajās attīstītos mazuļi (par putniem).</i></p> <p>Perēt olas. Perēt mazuļus.</p>	<p>perināt <i>Slepus, parasti neatlaidīgi, censties rast (rīcības, darbības plānu), parasti, lai kādam kaitētu, arī lai izkļūtu no nevēlamas situācijas. // Ļaut, lai (negatīvs emocionāls stāvoklis, kāda doma u. tml.) turpinās, pastiprinās.</i></p> <p>Perēt ļaunu nolūku. Perēt plānu.</p>
<p>persona <i>Atsevišķs cilvēks.</i></p> <p>Nezināma persona. Oficiāla persona. Personu saraksts.</p>	<p>personība <i>Cilvēks kā aktīvas darbības subjekts; cilvēks ar savām individuālajām rakstura, intelekta un emociju īpatnībām.</i></p> <p>Izcila personība.</p>
<p>pienains <i>Tāds, kas atgādina pienu; tāds, kas ir klāts, notraipīts ar pienu.</i></p> <p>Pienains šķidrums.</p>	<p>pienīgs <i>Tāds, kas dod daudz piena.</i></p> <p>Pienīga govs.</p>
<p>piesaiste <i>Piesaistīšana.</i></p> <p>Klientu piesaiste. Fonda piesaiste. Piesaistes prognozes.</p>	<p>piesaistne <i>Elektroniskā pasta ziņojumam pievienota datne.</i></p> <p>Datņu piesaistne. Dokumentu piesaistne.</p>
<p>pirmatnējs <i>Raksturīgs cilvēces vēstures visnenākajiem posmiem, saistīts ar tiem.</i></p> <p>Pirmatnējā kopiena. Pirmatnējais cilvēks.</p>	<p>pirmatnīgs <i>Tāds, kas saistīts ar (kā veidošanas) sākumu, saglabājies sākotnējā veidā.</i></p> <p>Pirmatnīgas paražas.</p>

<p>pirmreizējs <i>Tāds, kas notiek, ko veic pirmo reizi.</i></p> <p>Pirmreizējs apmeklējums.</p>	<p>pirmreizīgs <i>Tāds, kas ir jauns, nebijis un izceļas ar savu neikdienišķumu, savdabīgumu.</i></p> <p>Pirmreizīgi iespaidi.</p>
<p>plāksne <i>1. Plakans, plāns cieta materiāla gabals.</i> <i>2. Pār. Aspekts, viedoklis.</i></p> <p>Tērauda plāksne. Goda plāksne. Piemīņas plāksne.</p>	<p>plāksnis <i>Plakans izvirzīts (lidaparāta) elements (tā) stabilitātes nodrošināšanai.</i></p> <p>Lidmašīnas astes plāksnis.</p>
<p>plāksne <i>1. Plakans, plāns cieta materiāla gabals.</i> <i>2. Pār. Aspekts, viedoklis.</i></p> <p>Tērauda plāksne. Goda plāksne. Piemīņas plāksne.</p>	<p>plātne <i>Plakans, plāns priekšmets, veidojums; plakans (piem., darbarīka) elements.</i></p> <p>Lapas plātne. Akmens plātne.</p>
<p>priekšrocība <i>Īpašas tiesības, privilēģija.</i></p> <p>Piešķirt dažādas priekšrocības.</p>	<p>priekšroka <i>Tiesības ko veikt vai iegūt pirmajam.</i></p> <p>Dot priekšroku.</p>
<p>problemātisks <i>Varbūtējs, iespējams, bet vēl īsti nepierādīts, neizpētīts; tāds, kas vēl ir problēma.</i></p> <p>Problemātisks apgalvojums. Problemātisks secinājums.</p>	<p>problēmisks <i>Tāds, kas saistīts ar problēmu, attiecas uz problēmu.</i></p> <p>Problēmiska situācija.</p>
<p>pūznis <i>Dažu sabiedrisko kukaiņu ligzda.</i></p> <p>Skudru pūznis.</p>	<p>pūžņi <i>Duļķaini izdalījumi, kas iekaisuma rezultātā uzkrājas acu kaktiņos.</i></p> <p>Pūžņi acīs.</p>
<p>racionālistisks <i>Tāds, kas saistīts ar racionālismu.</i></p> <p>Racionālistisks virziens.</p>	<p>racionāls <i>Saprātīgs, mērķtiecīgs, lietderīgs.</i></p> <p>Racionāla atpūta. Racionāls priekšlikums.</p>
<p>rakstains <i>Tāds, kas ir rotāts ar ornamentiem, dekoratīviem zīmējumiem, rakstiem.</i></p> <p>Rakstaini cimdi. Rakstains audums.</p>	<p>rakstisks <i>Tāds, kura saturs ir pausts, fiksēts ar rakstības līdzekļiem.</i> <i>// Saistīts ar rakstību, tai raksturīgs.</i></p> <p>Rakstisks iesniegums. Rakstisks pārbaudījums.</p>
<p>rasisks <i>Tāds, kas saistīts ar rasi.</i></p> <p>Rasiskas atšķirības.</p>	<p>rasistisks <i>Tāds, kas saistīts ar rasismu.</i></p> <p>Rasistiska organizācija. Rasistiski uzskati.</p>
<p>reālistisks <i>Tāds, kas saistīts ar reālismu.</i></p> <p>Reālistisks tēlojums.</p>	<p>reāls <i>Īstenībā esošs, patiess.</i></p> <p>Reālā dzīve. Reāls notikums.</p>

<p>sadura <i>Saskares, savienojuma, salaiduma vieta.</i></p> <p>Cauruļu sadura. Morfēmu sadura.</p>	<p>sadursme 1. <i>Strauja saskaršanās, savstarpēja uzgrūšanās.</i> 2. <i>Ass strīds, asa uzskatu pretišķības izpausme, konflikts.</i></p> <p>Automašīnu sadursme. Viedokļu sadursme.</p>
<p>sapratīgs <i>Tāds, kas ir spējīgs saprast.</i></p> <p>Sapratīgs draugs. Sapratīgs kaimiņš.</p>	<p>saprātīgs <i>Tāds, kam ir saprāts. // Tāds, kurā izpaužas saprāts.</i></p> <p>Saprātīga doma. Saprātīgs lēmums.</p>
<p>saskare</p> <p><i>Saskaršanās.</i></p> <p>Saskares punkts.</p>	<p>saskarne</p> <p><i>Funkciju kopa, kas nodrošina datu apmaiņu starp divām ierīcēm, divām lietojumprogrammām vai starp lietotāju un lietojumprogrammu.</i></p> <p>Lietotāju saskarne. Lietojumprogrammas saskarne. Grafiskā saskarne.</p>
<p>saskare <i>Saskaršanās.</i></p> <p>Saskares punkts.</p>	<p>saskarsme <i>Savstarpējā attiecības, savstarpējie sakari (sabiedrībā).</i></p> <p>Saskarsme starp cilvēkiem.</p>
<p>satece <i>Satecēšana.</i></p> <p>Upes sateces baseins.</p>	<p>sateka <i>Vieta, kur savienojas ūdensteces (upes, strauti).</i></p> <p>Upju sateka.</p>
<p>saturisks <i>Saistīts ar mākslas darba saturu, tam raksturīgs.</i></p> <p>Saturisks secīgums.</p>	<p>saturīgs <i>Tāds, kam ir nopietns, vērtīgs saturs; domām, atziņām bagāts. // Lietderīgs, vērtīgs (piemēram, par laikposmu, dzīvi).</i></p> <p>Saturīga uzstāšanās. Saturīgs stāstījums.</p>
<p>sausna <i>Procentos izteikts bezūdens vielas daudzums kādā dabiskajā masā.</i></p> <p>Piena sausna. Lopbarības sausna.</p>	<p>sausnis <i>Vīrišķais kaņepju augs.</i></p>
<p>sausenis <i>Nokaltis koks.</i></p>	<p>sausnis <i>Vīrišķais kaņepju augs.</i></p>
<p>sievišķais <i>Tāds (piem., organisms, šūna), kur var attīstīties dīgļis, jauns organisms dzimumvairošanās ceļā vai bez apaugļošanās.</i></p> <p>Sievišķais zieds. Sievišķā šūna.</p>	<p>sievišķīgs <i>Tāds, kam piemīt sievietēm raksturīgas īpašības, piem., maigums, graciozitāte; tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.</i></p> <p>Sievišķīgas kustības. Sievišķīga balss.</p>
<p>simbolisks <i>Tāds, kas ir izteikts ar simbolu; tāds, kas simbolizē (ko).</i></p> <p>Simboliska ceremonija. Simboliska samaksa. Simbolisks tēls.</p>	<p>simbolistisks <i>Tāds, kas saistīts ar simbolismu.</i></p> <p>Simbolistiska glezna.</p>

<p>sinhronisks Tāds, kas aplūko, pētī valodas parādības kādā noteiktā, samērā nelielā laikposmā; tāds, kas pastāv kādā noteiktā, samērā nelielā laikposmā (par valodas parādībām).</p> <p>Sinhroniskā valodniecība . Sinhronisks pētījums.</p>	<p>sinhrons Tāds, kas noris, darbojas, pastāv vienlaicīgi, saskaņoti laikā (ar ko citu).</p> <p>Sinhronā tulkošana . Sinhronā peldēšana.</p>
<p>sistemātisks Tāds, kas noris pēc noteikta plāna, noteiktā secībā.</p> <p>Sistemātiska izglītība. Sistemātiska kavēšana.</p>	<p>sistēmisks Tāds, kas saistīts ar sistēmu; tāds, kas raksturīgs sistēmai.</p> <p>Sistēmiska izpratne. Sistēmisks elementu kārtojums.</p>
<p>skandēt Runāt (saistītā valodā rakstītu tekstu) uzsvērti ritmiski, izceļot zilbju kvantitāti, runas melodiju; arī deklamēt.</p> <p>Skandēt dzeju.</p>	<p>skandināt Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt skand.</p> <p>Skandināt atslēgas. Skandināt zvanu.</p>
<p>skanīgs Tāds, kas rada labi uztveramas, parasti dzirdei tīkamas, skaņas (piemēram, par mūzikas instrumentiem, priekšmetiem). // Tāds, kurā rodas labi uztveramas, parasti dzirdei tīkamas, skaņas (par norisi, darbību).</p> <p>Skanīga balss. Skanīga dziesma. Skanīgi smieklī.</p>	<p>skanisks Tāds, ko veido skaņas; tāds, ko veido, izmantojot skaņas.</p> <p>Skaniska reklāma.</p>
<p>skolēns Skolas audzēknis vai audzēkne.</p> <p>Pamatskolas skolēns. Skolēna dienas režīms. Skolēnu pašpārvalde. Skolēnu dziesmu un deju svētki.</p>	<p>skolnieks 1. Skolas audzēknis. 2. Cilvēks, kas mācās, padziļina zināšanas kāda izcila speciālista vadībā (piemēram, mākslas, zinātnes nozarē). Cilvēks, kas turpina kāda izcila speciālista darbu, tradīcijas.</p> <p>Čakls skolnieks. Spējīgs skolnieks.</p>
<p>slēdze Aizdare, ar ko sastiprina rotaslietas (kaklarotas, rokassprādzes) galus.</p>	<p>slēdzene Mehānisms (durvju, vārtu) vērtnes fiksēšanai aizvērtā stāvoklī un aizslēgšanai.</p>
<p>slēdze Aizdare, ar ko sastiprina rotaslietas (kaklarotas, rokassprādzes) galus.</p>	<p>slēdzis 1. Rīks, piem., poga, rokturis (kāda aparāta, ierīces, sistēmas) iedarbināšanai vai darbības pārtraukšanai. 2. Ietaise, ierīce, ar ko, piem., nostiprina savienotās priekšmeta daļas, vākus tā, ka tie ērti attaisāmi un aiztaisāmi.</p>
<p>slodzīt 1. Novietot (parasti dzīvnieku) slēgtā telpā, norobežotā vietā. 2. Atņemt brīvību, novietot valsts varas vai militāras pavēlniecības apsargātā telpā, vietā (piemēram, cietumā, nometnē).</p> <p>Slodzīt putnu būrī. Slodzīt teju aplokā. Slodzīt cietumā.</p>	<p>slogot Likt (kam, piemēram, vielai, materiālam) virsū slogu, lai (to) sablīvētu, saspiestu; likt kam, piemēram, vielai, materiālam, virsū slogu, lai sablīvētu to (traukā, tilpnē u. tml.).</p> <p>Slogot kāpostus. Slogot sēnes.</p>

<p>spiede <i>Ķermeņa deformācija, ko rada spiediens uz šī ķermeņa virsmas.</i></p> <p>Spiedes pretestība. Spiedes spēks.</p>	<p>spiedne <i>Mašīna, mehānisms iekārta (kā) apstrādei ar statisku spiedienu (bez triecieniem); prese.</i></p> <p>Līmēšanas spiedne. Sulu spiedne.</p>
<p>spraudenis <i>Apsakņošanai atdalīta un sagatavota auga daļa (zara vai saknes daļa, atvase, pumpurs), ko lieto veģetatīvai pavairošanai.</i></p> <p>Augļu koka spraudenis.</p>	<p>spraudnis <i>1. Kontaktdakša; kabeļu savienotājs. 2. Aparatūras vai programmatūras modulis, ko izmanto, lai papildinātu lielākas sistēmas ar speciālām funkcijām vai pakalpojumiem.</i></p>
<p>statisks <i>Tāds, kas attiecas uz statiku; tāds, kas saistīts ar atrašanos miera, līdzsvara stāvoklī.</i></p> <p>Statiskā koordinācija. Statiski tēli.</p>	<p>statistisks <i>Tāds, kas ir saistīts ar statistiku; iegūts, apkopots ar statistiku.</i></p> <p>Statistiskie dati.</p>
<p>statne <i>Nekustīga pamatne, uz kuras uzmontē mašīnas un mašīnu daļas.</i></p> <p>Ekskavatora statne. Turbīnas statne.</p>	<p>statnis <i>Vertikāls balķis, stienis, kas ir par atbalstu kādā celtnē, ierīcē.</i></p> <p>Statņu celtnē.</p>
<p>stīdzēt <i>Augot veidoties garam, tievam, arī vārgam (parasti nelabvēlīgos apstākļos) – par augiem, to daļām. // Augot veidoties, parasti nevēlami, garam, tievam (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeņa daļām).</i></p> <p>Asni stīdz. Tomātu stādi stīdz.</p>	<p>stīgot <i>Augot veidot stīgas (par augiem). Būt ložņājošam (par augiem, to daļām).</i></p> <p>Stīgojošs stublājs. Stīgojošs zars.</p>
<p>subjektīvistisks <i>Tāds, kas raksturīgs subjektīvismam.</i></p> <p>Subjektīvistisks tēlojums.</p>	<p>subjektīvs <i>1. Tāds, kas attiecas tikai uz subjektu, kādu noteiktu personu un ir šai personai raksturīgs. 2. Neobjektīvs; tāds, ko nosaka personiski ieskati un intereses.</i></p> <p>Subjektīvs skatījums. Subjektīvs viedoklis.</p>
<p>šodienējs <i>Saistīts ar šodien, tai raksturīgs.</i></p> <p>Šodienēja avīze. Šodienēja tikšanās.</p>	<p>šodienīgs <i>Saistīts ar pašreizējo laikposmu, arī ar tagadni, mūsdienām, tām raksturīgs; tāds, kas atbilst pašreizējā laikposma, arī tagadnes, mūsdienu prasībām, normām.</i></p> <p>Šodienīga tēma. Šodienīgas problēmas.</p>
<p>tece <i>Šķidrums plūsma, straume, tecējums.</i></p> <p>Upes tece. Strauja tece.</p>	<p>tekne <i>Caurules vai renes veida ierīce šķidru vai beramu vielu novadīšanai; noteka.</i></p> <p>Graudu tekne. Jumta tekne.</p>

<p>tiesisks 1. Tāds, ko nosaka tiesības. Tāds, kas atbilst tiesībām, izriet no tām. 2. Saistīts ar tiesu, tai raksturīgs.</p> <p>Tiesiskā apziņa. Tiesiskās attiecības. Tiesiskā kārtība. Tiesisks nodrošinājums.</p>	<p>tiesīgs 1. Tāds, kam ir likumu nodrošināta likumīgas darbības, rīcības iespēja (noteiktās robežās). 2. Tāds, kam ir no tradīcijām, morāles normām u. tml. izrietoša darbības, rīcības iespēja (noteiktās robežās).</p> <p>Tiesīgs saņem matojumu. Viņš nav tiesīgs to darīt.</p>
<p>tikumisks Saistīts ar tikumību, lai raksturīgs.</p> <p>Tikumisks pienākums. Tikumiskie principi. Tikumiskā apziņa. Tikumiskā audzināšana. Tikumiskais pagrimums.</p>	<p>tikumīgs Tāds, kura rīcība, izturēšanās atbilst morāles normām, tāds, kam ir raksturīgas pozitīvas, morāles normām atbilstošas īpašības. // Tāds, kas atbilst morāles normām (par rīcību, izturēšanos u. tml.).</p> <p>Tikumīga rīcība. Tikumīgs dzīvesveids.</p>
<p>trīskārtējs Tāds, kas ir bijis, noticis trīs reizes.</p> <p>Trīskārtējs uzvarētājs.</p>	<p>trīskārtīgs Tāds, kam ir trīs kārtas.</p> <p>Trīskārtīgs pārsegums.</p>
<p>tikumisks Saistīts ar tikumību, lai raksturīgs.</p> <p>Tikumisks pienākums. Tikumiskie principi. Tikumiskā apziņa. Tikumiskā audzināšana. Tikumiskais pagrimums.</p>	<p>tikumīgs Tāds, kura rīcība, izturēšanās atbilst morāles normām, tāds, kam ir raksturīgas pozitīvas, morāles normām atbilstošas īpašības. // Tāds, kas atbilst morāles normām (par rīcību, izturēšanos u. tml.).</p> <p>Tikumīga rīcība. Tikumīgs dzīvesveids.</p>
<p>tikumisks Saistīts ar tikumību, lai raksturīgs.</p> <p>Tikumisks pienākums. Tikumiskie principi. Tikumiskā apziņa. Tikumiskā audzināšana. Tikumiskais pagrimums.</p>	<p>tikumīgs Tāds, kura rīcība, izturēšanās atbilst morāles normām, tāds, kam ir raksturīgas pozitīvas, morāles normām atbilstošas īpašības. // Tāds, kas atbilst morāles normām (par rīcību, izturēšanos u. tml.).</p> <p>Tikumīga rīcība. Tikumīgs dzīvesveids.</p>
<p>vairākkārtējs Tāds, kas atkārtojas vai ko atkārtoti vairākas reizes: vairākreizējs. // Tāds, kas veicis ko vairākas reizes.</p> <p>Vairākkārtējs apbalvojums. Vairākkārtējs atgādinājums.</p>	<p>vairākkārtīgs 1. Vairākas reizes lielāks. 2. Tāds, ko veido vairākas kārtas, tāds, kas sastāv no vairākām kārtām.</p> <p>Vairākkārtīgs palielinājums. Vairākkārtīgs pārklājums.</p>
<p>valodīgs Tāds, kas daudz un labprāt runā; tāds, kas labprāt iesaistās sarunā.</p> <p>Valodīga gide. Valodīgs kaimiņš.</p>	<p>valodisks Saistīts ar valodu, tai raksturīgs.</p> <p>Valodiskie faktori. Valodiskā lietpratība.</p>
<p>vaļējs Tāds, kas ir atdarīts, atvērts, nav aizslēgts. // Tāds, kas nav sastiprināts, saistīts (ar ko), atrodas izklaidus. // Tāds, kas nav sastiprināts ar aizdari (piemēram, pogām) – par apģērbu, tā daļu; tāds, ko apģērbs neaizsedz (par ķermeņa daļu).</p> <p>Gulēt vaļējām acīm. Vaļējas durvis. Vaļējs mētelis.</p>	<p>vaļīgs 1. Tāds, kas nav stingri piestiprināts, savilkts, nostiepts u. tml. un kas (parasti) var kustēties. // Brīvi krītošs, nepieguļošs (par apģērbu). 2. Tāds, kas neatbilst pieņemtajām normām; pārāk brīvs, izlaidīgs.</p> <p>Vaļīgs apģērbs. Vaļīgs uzgrieznis. Vaļīga uzvedība.</p>

<p>varbūtējs <i>Tāds, kas var notikt; iespējams.</i></p>	<p>varbūtisks <i>Tāds, kas var notikt, realizēties; tāds, kā patiesums ir iespējams.</i></p>
<p>veidne <i>Elementu kopums, kas veido dobumu lējuma materiāla iepildīšanai.</i></p>	<p>veidnis <i>Būvniecībā – konstrukcija, kurā iestrādā betona masu, lai tā cietējot saglabātu noteiktu formu.</i></p>
<p>vicināt <i>Vairākkārt strauji kustināt, vēzēt (parasti gaisā).</i></p> <p>Vicināt dūres.</p>	<p>vicot <i>Pērt (parasti ar vicu).</i></p> <p>Vicot ar vicu.</p>
<p>viļāt <i>Grozīt un spaidīt, virpināt (piem., pirkstos).</i></p> <p>Viļāt plastilīnu. Viļāt kumosu pa muti.</p>	<p>viļināt <i>Viegli, arī ilgāku laiku viļāt.</i></p> <p>Viļināt vārpu pirkstos.</p>
<p>viengadējs <i>Tāds, kas ilgst, pastāv vienu gadu; tāds, kas paredzēts vienam gadam.</i></p> <p>Viengadēja audze.</p>	<p>viengadīgs <i>Tāds, kam ir viens gads. // Tāds, kas ilgst, pastāv vienu gadu.; tāds, kas paredzēts vienam gadam. // Tāds, kura veģetācijas cikls ilgst vienu vasaru (par augiem).</i></p> <p>Viengadīgā mēnesene. Viengadīgs bērns.</p>
<p>vienkārtējs <i>Tāds, ko izdara vai kas notiek vienu reizi; arī vienreizējs. // Tāds, kas veicis ko vienu reizi; tāds, kas ieguvis kādu nosaukumu vienu reizi.</i></p> <p>Vienkārtēja ecēšana.</p>	<p>vienkārtīgs <i>Tāds, ko veido viena kārta.</i></p> <p>Vienkārtīga dzija.</p>
<p>vienpusējs <i>Tāds, ko veido viena (lietojama, izmantojama) puse; tāds, kas atrodas, notiek vienā pusē.</i></p> <p>Vienpusēja paralīze. Vienpusēja pneimonija. Vienpusējs auduma krāsojums.</p>	<p>vienpusīgs <i>Tāds (cilvēks), kura darbība aptver tikai kādu vienu šauru nozari; tāds, kam trūkst domāšanas, uzskatu, interešu plašuma un dziļuma, kam ir saurs garīgais apvārsnis; arī aprobežots.</i></p> <p>Vienpusīgas intereses. Vienpusīga pieeja. Vienpusīgas zināšanas.</p>
<p>vienreizējs <i>Tāds, ko izdara vai kas notiek vienu reizi, vienā reize; tāds, kas attiecināts uz vienu reizi, arī tāds, kas noderīgs vienai reizei.</i></p> <p>Vienreizēja caurlaide. Vienreizējs apmeklējums. Vienreizējs pabalsts.</p>	<p>vienreizīgs <i>Tāds, kam piemīt izcīlas, sevišķas, parasti pozitīvas, īpašības; tāds, kam nav līdzīgu.</i></p> <p>Vienreizīgs pasākums. Vienreizīgs talants.</p>
<p>vienroce <i>Izkapts ar īsu kātu; vienrokas izkapts.</i></p>	<p>vienrocis <i>Rokas zāģis ar vienu rokturi; vienrokas zāģis.</i></p>
<p>vīrišķīgs</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Tāds, kas raksturīgs vīrietim.</i> 2. <i>Tāds, kas nebaidās briesmu, grūtību.</i> <p>Vīrišķīga stāja. Vīrišķīga rīcība.</p>	<p>vīrišķs <i>Tāds, kas veic apaugļotāja funkciju.</i></p> <p>Vīrišķie ziedi. Vīrišķās dzimumšūnas.</p>

<p>virsa <i>Viršējā, augšējā daļa (piemēram, priekšmetam, veidojumam). // Virsējā, ārējā puse (parasti apaviem, apģērbam). // Virsējā kārtā, slānis (parasti vielai). Virskārta (parasti pārtikas produktam).</i></p> <p>Apavu virsas piegriezums. Kažokam virsa nodilusī.</p>	<p>virisma <i>Plaknes ārpuse (priekšmetam, veidojumam), kas robežojas ar apkārtējo vidi.</i></p> <p>Zemes virisma. Jūras virisma. Ūdens virisma. Virsmas stiprināšana.</p>
<p>virspusējs <i>Tāds, kas atrodas, noris (kā) virspusē, skar (kā) virspusi.</i> <i>// Tāds, kas atrodas, noris (ķermeņa, orgāna) virsējā kārtā, arī daļā. // Tāds, kas redzams no virsas, virspuses, tāds, ko ievēro vispirms (piemēram, par izskatu, formu u. tml.); arī ārējs.</i></p> <p>Virspusējs iekaisums. Virspusējs pārklājums.</p>	<p>virspusīgs <i>Tāds, kam nav dziļāka satura; tāds, kas nav būtisks.</i></p> <p>Virspusīgs darbs. Virspusīgs risinājums. Virspusīgs spriedums.</p>
<p>vispārējs <i>Tāds, kas attiecas uz daudziem vai visiem, visu, aptver daudzus vai visus, visu.</i></p> <p>Vispārēja iedzīvotāju skaitīšana. Vispārējā obligātā izglītība. Vispārējs sausums.</p>	<p>vispārīgs <i>Tāds, kurā nedetalizētā veidā parādās tikai vispārējās, būtiskas īpašības, pazīmes, vispārēji, būtiski sakari, attieksmes (pretstatā to konkrētām izpausmēm).</i> <i>// Tāds (parasti zinātnes nozarē), kas uz konkrēto pētījumu pamata noskaidro vispārējās, būtiskas pētāmā objekta īpašības, izstrādā pētīšanas metodoloģiju u. tml.</i></p> <p>Vispārīgā valodniecība. Vispārīgs norādījums. Vispārīgs priekšstats.</p>
<p>zālājs <i>Ar zālaugiem aizņemta platība. Arī zālaugu kopums kādā platībā.</i></p> <p>Dabisks zālājs. Pļavas zālājs.</p>	<p>zāliens <i>Īpaši ierīkots, ar zālaugiem apsēts zemes gabals. Arī zālājs.</i></p> <p>Ierīkot zālienu. Iekopts zāliens. Kultivēts zāliens. Dekoratīvs parka zāliens.</p>
<p>zvērīks <i>Raksturīgs zvēram. Tāds, kurā izpaužas zvēram raksturīgās īpašības.</i></p> <p>Zvēriska izturēšanās. Zvērīks instinkts.</p>	<p>zvērīgs <i>Tāds, kura izturēšanās, rīcība, attieksme pret citiem ir ļauna, cietsirdīga, sevišķi nežēlīga. Necilvēcīgs.</i> <i>// Tāds, kurā izpaužas ļaunums, cietsirdība, sevišķa nežēlība. // Ļoti nikns (par dzīvniekiem).</i></p> <p>Zvērīgs skatiens. Zvērīga izturēšanās. Zvērīgs noziegums.</p>